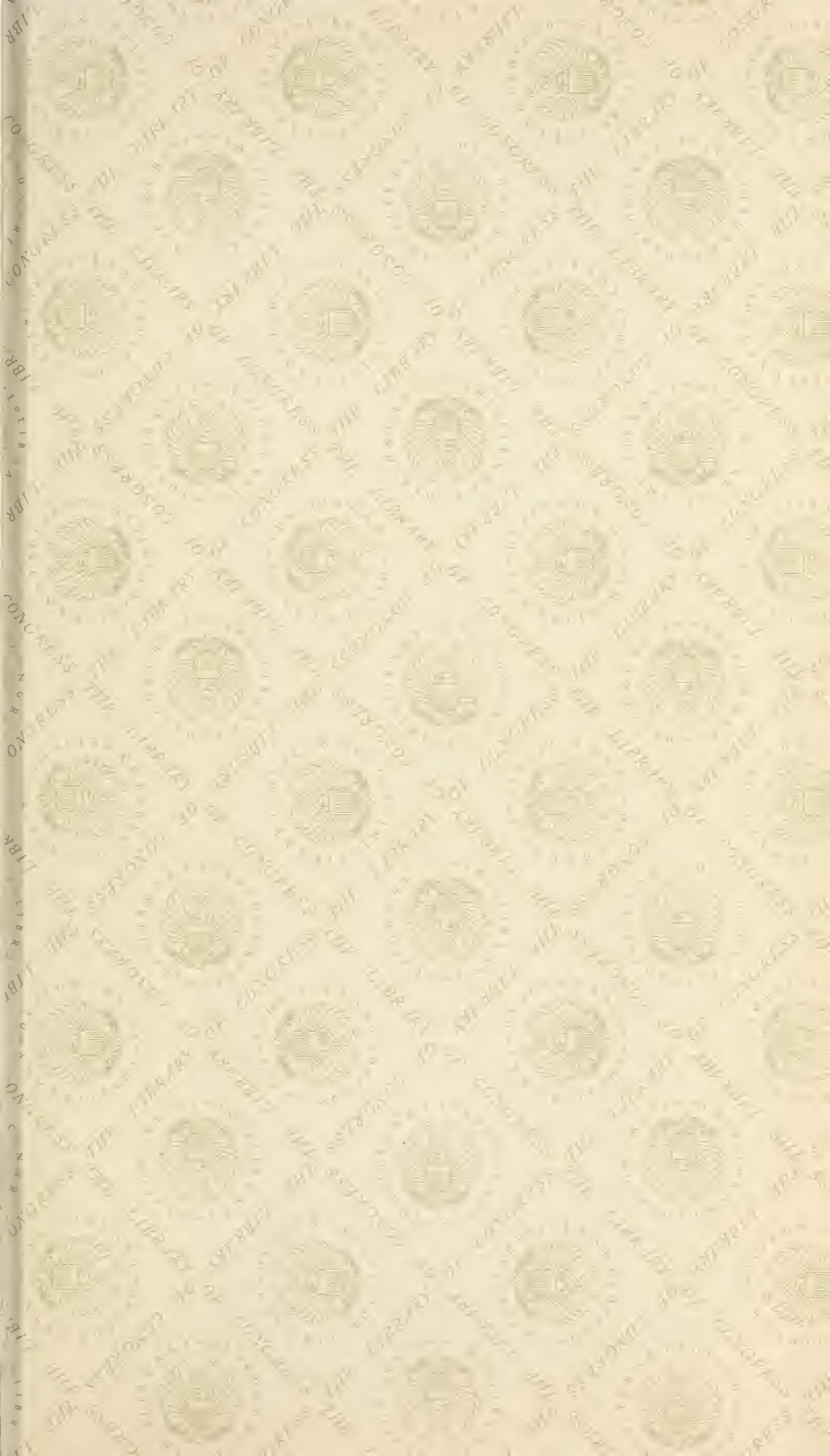

PG

4111

.T7

ČESKÁ MLUVNICE

nově vzdělaná

o d

Jana Slav. Tomička. 1806-1882

Tomička

Druhé rozmnožené vydání.

LIBRARY
OF CONGRESS

V PRAZE.

SKLAD KNIHKUPECTVÍ CALVOVA.

1851.

PG4111
T7

53839
104

Část první.

Kapitola první.

O písmenech.

§. 1. Česká abeceda.

V české řeči nyní užívaná písmena jsou tato:

a, á, b, c, ě, d, d', e, é, ě, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, m, n, ň, o, ó, p, q, r, ř, s, š, t, ť, u, ú, û, v, w, x, y, ý, z, ž.

Poznámání 1. Vyslovení jest Čechovi známo; nebudeť tedy nikoho, aby se mýlil ve psání a pronášení slov: míza Saft, mísa Schüssel, kosa Sense, koza Ziege, těším tröste, těžím erwerbe, běžím laufe, pěším den Fußgänger, bijí schlage, piji trinke, dudá er pfeift den Dudelsack, dutá die hohle, díra Loch, s-tírá er wischt weg, pata Ferse, pátá die fünfte, vidím hada ich sehe die Schlange, ona hádá sie rathet, milý der angenehme, mili die Meile atd.

Poznámání 2. Písmena *q* a *x* zjevují se toliko v cizích slovech; ve slovech cizích a však už zdomácnělých píše se na místě *qu* nejvíce *kv*: likvidace, kvitance; tak i na místě *x* často *ks*: Aleksander. Místo *g*, ačkoli zvuk ten často slyšíme, píše se původní *k*: kdo = gdo, k zahradě = g zahradě. Písmena *f* není zhusta v české řeči. Před málo lety psáno *w* vůbec místo *v*: voda = voda, protož toto *w* v nejnovějším pravopise též jen v cizích slovech přichází. Vezmeme-li Jungmannův slovník do ruky, shledáme ještě tyto tři opravy, jichž v onom slovníku není, totiž: 1) *g* = *j* (geg = jej); 2) *j* = *í* (gegj = její), a 3) *au* = *ou* (saud = soud). S těmito opravami tisknou se nyní nejen plody literární vůbec, ale i státní spisy, zákonníky a knihy školní.

§. 2. Rozvržení abecedy.

a) Samohlásky (Selbstlaute, vocales).

a, á, e, é, ě, i, í, o, ó, u, ú, û, y, ý.

b) Souhlásky (Mitlaute, consonantes).

b, c, ě, d, d', f, g, h, ch, j, k, l, m, n, ň, p, q, r, ř, s, š, t, ť, v, w, x, z, ž.

§. 3. Rozvržení samohlásek.

Rozvržení samohlásek má dvojí povahu: 1. v široké a úzké, což se proto děje, že k vyslovení širokých ústa širě otevřítí se musejí, nežli k vyslovení úzkých; 2. v dlouhé a krátké; dlouhé jsou znamenány čárkou. Jsou tedy:

1. Samohlásky dle otevření úst:

a) široké: a, e, o, u, y,

b) úzké: ia, ie, io, iu, i.

Poznámění 1. Úzké vyslovují se *ja, je, jo, ju*, pročež také *jotovaně* se nazývají, ježto *jota* ve vyslovení ouřad místo *i* zastupuje. V *jotovaném ie* přeneslo se *i* na *e*; místo *ie* píše se tedy *ě*; staročeské *hádíe*, *dítie* jest novočeské *hádě*, *dítě*. V *jotovaných ia, io, iu* přeneslo se *i* na předcházející souhlásku: staročeské *diábel*, *tiopka*, *pojišťuji* jest tedy novočeské *dábel*, *topka*, *pojišťuji*.

Poznámění 2. Ježto se vyslovování *ě* v některých případech už po mnohá století zanedbalo a jako *e* se vyslovuje, tedy v některých případech široké, v některých úzké jest, musíme samohlásky rozvrhnouti na tři dily:

a) široké: a, o, u, y,

b) úzké: ia, ie, io, iu, i,

c) střední: e.

2. Samohlásky dle časové délky:

a) krátké: a, e, ě, i, o, u, y,

b) dlouhé: á, ě', é, í, ó, ú, ý.

Poznámění. Dlouhé *ě'* přešlo v nové češtině všady do dlouhého *í*: *diétie* = *dítě*. Dlouhé *ú* píše se toliko na začátku slov místo *ou*: *úmysl* = *oumysl*, *úřad* = *ouřad*. Kolečkované dlouhé *ů* vzniklo ze starého *uo*: *duom* = *dům*, kde *o* na *u* přešlo. Dlouhého *ó* není už v českém jazyku, leč v citoslovci: *ó bože!* V obyčejné mluvě před písmeno *o* kladené *v* vynechává se v čisté řeči: oko (*oculus*, *Auge*, ne tedy *voko*), omyl, o něm atd.; klade se však, náleží-li ke kořenu slova: *voda* (*Wasser*, *Watter*), volný (*willig*), vos (*Wespe*), vosk (*Wachß*), voliti (*wähßen*), vozík (*Wagen*), voják atd.

Dvojhlas ky.

§. 4. V českém jazyku jest jenom *ou* dvojhlas ka (*Doppelaut*); tedy *moudrost*, *soused* jsou slova dvéslabičná ne trojslabičná (*mo-udrost*, *so-used*), vzniklá ze starého *múdrost*, *súsed*. Náleží-li však *ou* ve složených slovech ke dvěma částkám řeči, pak ovšem není dvojhlas kou; u př. *do-učím* je složeno z předložky *do* a slovesa *učím*, nesmí se tedy vysloviti dvéslabičně *doučím*, nýbrž tréslabičně *do-učím*. Následních šest předložek *do*, *na*, *po*, *pro*, *při*, *za* končí se na samohlásku, a mohou býti složeny s jinými částkami řeči, které rovněž samohláskou (nejvíc *u*) se začínají: *doučím*, *naučím*, *poučím*, *proukáži*, *přiučím*, *zaujmu*, v kte-

rémžto splynutí ne jako dvojhhlásky, nýbrž jako samohlásky každá pro sebe vysloviti se musejí.

§. 5. Rozvržení souhlásek.

a) široké: h, ch, k, r, n, d, t (b, f, l, m, p, s, v, z),

b) úzké: ž, š, c, č, ř, ň, ď, ť (~~b, f, l, m, p, s, v, z~~).

Poznamení. Že šířkost a úzkost ozávkovaných písmen (b, f, l, m, p, s, v, z) ve vyslovení už dávno se zanedbala, neznamenají se písmena ta znaménkem b', f', atd.; z příčiny tedy, že někdy široké, někdy úzké jsou, vstupují zároveň do třídy střední. Jsou tedy souhlásky:

a) široké: h, ch, k, r, n, d, t,

b) úzké: ž, š, c, č, ř, ň, ď, ť,

c) střední: b, f, l, m, p, s, v, z.

Vyslovení a psání souhlásek.

§. 6. Ačkoli z počátku bylo praveno, že vyslovení písmen Čechovi známo jest, přece musíme obrátiti pozornost na dva případy, kde se psání dle vyslovení neřídí; tak u př. vysloveno „prozba“ a psáno „prošba“ od prositi, vysloveno hloupka, a psáno hloubka od hluboký, dále: hlatký — hladký od hladiti, křečkový — křečkový od křehek, křečhounký atd. Brán tedy ohled na původní vyslovení, jakéž mezi dvěma samohláskama se zjevuje; tedy i būh (nikoli būch), ježto h v Genitivu (boha) na jevo přichází. Spočívá to v jazykovém ústrojí, že se při splynutí *některých* souhlásek tato proměna ve vyslovení děje, nikoliv ale ve psání. Písmena l, m, n, ň, r, j, potom c a č netrpí v žádném spojení nijaké proměny; ostatní se proměňují dle zákonů v jazykovém ústrojí spočívajících. Písmena ta jsou dle své povahy

jemná: b, d, ď, g, h, v, z, ž, dž, (dz),

ostrá: p, t, ť, k, ch, f, s, š, č, c.

Jest tedy b jemné písmeno; jeho písmeno ostré jest pod ním stojící p atd. Z jazykového ústrojí vynikají tyto zákony:

1) Jemné souhlásky proměňují se ve vyslovení před ostrými do svých ostrých:

původ:	proměna:	psání:
hádati	hátka	hádka
ve pátek	f pátek	v pátek
hluboký	hloupka	hloubka atd.

2) Ostré souhlásky proměňují se před jemnými do svých jemných:

prositi	prozba	prosba
se bohem	z bohem	s bohem
ku zahradě	g zahradě	k zahradě
klíti	kledba	kletba atd.

3) Jemné souhlásky proměňují se na konci slov do svých ostrých:

dub (dubu)	dup	dub
plod (plodu)	plot	plod
krev (krve)	kref	krev
vůz (vozu)	vůs	vůz
nůž (nože)	nůš	nůž atd.

Proměny písmen.

§. 7. Proměnu jemných souhlásek do ostrých a na opak možná nazvati přirozenou, ježto v jazykovém ústrojí člověka vůbec založena jest. Jiná však proměna písmen spočívá více méně v duchu každé jednotlivé řeči, a v jazyku českém činí ona hlavní část. Vše je zde jako v kaleidoskopu; nejjemnější nástin v lidském myšlení způsobují též i nástin v formách řeči. Velikou část organismu (ústroj) toho pozorovati v proměnách písmen, jak samohlásek, tak souhlásek.

a) Proměny samohlásek.

§. 8. Krátké samohlásky mění se v jistých případech ve dlouhé, a na opak dlouhé ve krátké, u př.

chvála, chvalný lobenswerth, chváliti, schvalovati öfter loben,
péče Sorge, pečlivý sorgsam, pečovati sorgen,
síla Stärke, silný stark, síliti stärken, posilňovati öfter stärken,
úpor Widerstand, upírati bestreiten,
východ Ausgang, vycházeti ausgehen a t. d.

Některé samohlásky přecházejí rovněž do jiných, u př.

skok Sprung, skočiti einen Sprung machen, skákati Sprünge machen,
dochoditi eingehen, dýchod Einnaehme,
bída Elend, bédovati wehflagen a t. d.

O proměnách samohlásek podají se na svých místech mnohoobsažné zákony, jimiž ústrojnost řeči jasně na jevo vzejde. Zdali však původní samohláska ve kmeně čili v kořeně slov krátká aneb dlouhá jest, to zůstaveno pouhé paměti, u př. krása, čas a t. d.; pro to není žádného pravidla, tak jako pro německý artikul, že není die Weib, die Mädchen, der Maus, die Haus, das Schmaus, jako pro ruský přízvuk (akcent), anebo anglickou výslovnost, což ponejvíce paměti náleží.

b) Proměny souhlásek.

§. 9. Rovněž důležité jsou proměny širokých souhlásek do úzkých; v tom založen jest veliký děj v ústrojnosti českého jazyka. Proměny ty jsou rozmanité; nemělo by to však valného užítu, abychom už nyní všechny udali případnosti, v kterých proměny ty na jevo přicházejí; to stane se v knize na svých místech. Zde jen pouhé proměny, nejdříve h, ch, k, r; přecházejí:

<i>h</i> do	{	<i>z</i>	u př. koželuh Lohgerber, koželuzi die Lohgerber,
		<i>ž</i>	„ bůh Gott, bože o Gott!
<i>ch</i> do	<i>š</i>	„	hoch Knabe, hoši die Knaben,
<i>k</i> do	{	<i>c</i>	„ drak Drache, draci die Drachen,
		<i>č</i>	„ člověk Mensch, člověče o Mensch!

Příčina proměn těch spočívá v písmeně *i*, které jest nejúžší, nejpronikavější samohláska, tak že všechno před ním se ouží, t. j. všechny široké souhlásky do úzkých přecházejí. Toto *i* jest původně ukazovací hláska, kterou se v prařeči na okolní předměty poukazovalo. A však i později ukazuje se jím v hotových slovech buď nějaký poměr, buď slouží v odvozovacích slabikách k utvoření nových pojemů, u př. Praha — Pražan, t. j. Prahian, kde *h* před *i* do *ž* přešlo a *i* zároveň v tomto *ž* obsaženo jest, do něho splynulo. Jak nahoře viděti, přechází *h* do *z* a *ž*; samo sebou se rozumí, že zde *z* = *ž*, totiž úzké jest, což se ale čárkou neznamená, protože se úzce už nevyslovuje. I *k* má dvojí přechod, do *c* a *č*; jen *ch* má jeden, do *š*, ve staročeském ale též i druhý, do *ś*, což nyní docela do *š* přešlo. Přechod písmen *h*, *ch*, *k* do *z*, *ś* (nyní *š*) a *c* můžeme nazvati přechodem prvního stupně; do *ž*, *š*, *č* přechodem druhého stupně. V písmenech druhého stupně, *z*, *h*, *ch*, *k* povstalých, jest *i* bytně obsaženo, lučebně (chemicky) s nimi sloučeno; ze dvou živlů vyšlo něco třetího: Praha — Pražan z Prahian, duch — duše z duchie, člověk — člověče z člověkie. Ku *h*, *ch*, *k* možná připojiti ještě *r*, které se na *ř* mění: Bavyry — Bavořan. Ježto tedy v *ž*, *š*, *č* a v některém ohledu i v *ř* ono *i* obsaženo jest, z té příčiny se neznamená.

Z ostatních souhlásek zbývají ještě tři, kterých proměna slyšitelná jest, totiž *n*, *d*, *t*, any před *i* do svých úzkých přejíti musejí. Znamenání jich, že úzké jsou, děje se jak známo na dvojí způsob:

a) *i* hodí se na předcházející širokou souhlásku; staročeské *zvonĭ*, *kladĭ*, *chyti* jest novočeské *zvon*, *klad*, *chyt*; tak i *dábel*, *topka*, *pojišťuji* atd.

b) v úzké samohlásce *ie* klade se *i* na *e*; staročeské *štienie*, *hádĭe*, *diétĭe* jest novočeské *štěně*, *hádě*, *dítě*; tak i *dělati*, *tělo*, *Němec*. Nemůže tedy *n*, *d*, *t*, před *ě* býti znamenáno, tedy též nikoliv, jestli pouhé *i* (*ĭ*) následuje: *činiti*, *dítěti* atd.

Mimo to má jenom *d* a *t* ještě druhý přechod, totiž:

d do *z*: souditi říchtĭn, souzen gerichtĭt,

t — *c*: nutiti nōthĭgen, nucen genōthĭgt.

Jenom při těchto sedmi souhláskách (*h*, *ch*, *k*, *r*, potom *n*, *d*, *t*) jest proměna slyšitelná, nikoliv při ostatních středních (*b*, *f*, *l*, *m*, *p*, *s*, *v*, *z*) jak to v ruském a polském nářečí patrno, kteréž ale ve všech případech, kde oněch sedm do úzkých se mění, zároveň za úzké musejí býti považovány.

Připojíme-li k těmto proměnám ještě následující, totiž :

z do *ž*: mazati *schmieren*, maži *schmiere*,

s — *š*: tesati *zimmern*, teši *zimmere*,

c — *č*: otec *Vater*, otče *o Vater*!

sk — *šť*: lidský *der menschliche*, lidští *die menschlichen*,

ek — *čť*: řecký *der griechische*, řeční *die griechischen*,

st — *šť*: pustiti *loslassen*, pouštěti,

tedy máme skoro všechny, které se ve mluvnických formách českého jazyka vyskytují.

Z tohoto udání může si nyní každý tato tři hlavní pravopisní pravidla vyvesti, totiž :

Pravidlo první. Po úzkých souhláskách následuje vždy úzká samohláska *i* (*i*): cit, řeči, vidí, jinak, nikdy, řinouti *fließen*, panoši *Edelknecht*, ti, život; a z toho plynoucí

Pravidlo druhé. Po širokých souhláskách následuje vždy široké *y* (*y*): *hynouti* *vergehen*, mouchy, kytky *Blumensträuße*, ryby, sudy, květiny *Blumen*, ty.

Poznámání. Dlouholetá urputná hádka o *i* a *y* záležela v tom, že se mělo po *c*, *s*, *z* psáti *y* i tenkrát, když písmena ta z proměny vyšla. Ukážeme to v určitém grammatickém případě, totiž: v Nominativu množného počtu ve jmenech živých bytostí mužského pohlaví děje se proměna, jest tedy:

hoch — hoši *Knaben*,

musí tedy i býti:

bratr — bratři *Brüder*,

drak — draci *Drachen*

had — hadi *Schlangen*,

vos — vosi *Wespen*

svat — svati *Schwäger*,

zeměplaz — zeměplazi *Gewürme*,

a nikoliv *dracy*, *vosy*, *zeměplazy*, což by proti ústrojí jazyka bylo.

Pravidlo třetí. Široké *y* vstupuje na místo širokého *a*, *e*, *o*, *u*, (nikoliv úzkého *ia*, *ie*, *io*, *iu*). Zákon ten sahá i do cizích řečí, u př. *syn* — *Sohn*, *myš* — *mus* — *μυς* — *Maus*, *syt* — *fatt* — *satis*, *kobyla* — *cabalus*, *pytel* — *Bäutel* (*Beutel*) *vy* — *vos*, *my* (staré *ny*) — *nos*, *nyní* — *nun* — *nunc* — *vyza* *Gausen* (ryba), *vydra* — *Otter* (*Fisch-otter*), *sysel* — *Zaisel* (*Zeisel*, *Ziesel*), *pyl* (květový prášek) — *pulvis* — *pollen*, *zpytuji* — *puto*, *pfy*, — *fy* — *fuj* — *pfuj* atd.; v češtině pak: *syrové maso*, *surový člověk*, *pykati* — *pokáti* *bereuen*, *pelyněk* — *peluň* *Bermuth*, *strom* — *stromu* — *stromy*, *hlava* — *hlavy* atd. V staročeském slově *ludé* jest *u* úzké, vlastně tedy *liudé*, z čehož pravidelně novočeské *lidé* vzniklo.

Pravidlo čtvrté. Slova cizí píší se původním pravopisem: *historie*, *Indie*, *filosof*, *Cypr*, aniž mění se široké souhlásky do úzkých, nevyslovuje se tedy u př. *Indie* jako *Indie*. K tomuto pravidlu klademe ještě následující: Veliká písmena píší se a) na začátku periody a ve jmenech osob; b) ve jmenech národů: *Čech*; *zemí*: *Čechy*; *měst*: *Praha*; *obcí*: *Libochovice*; *zámků*: *Kokořín*; *hor*: *Říp* *Georgenberg*; *řek*: *Labe*. Vzniknou-li z nich jmena přídavná, buď veliká, buď malá se píší; malá však nepochybně převahy nabudou: český lid, pražský měšťan, erivanské plodiny atd.; krom je-li jméno přídavné příznakem osoby: *Paskevič* *Erivanský*. Jména *Bůh* a *Hospodin* píší se také písmeny malými.

Kapitola druhá.

§. 10. O přízvuku slov.

Přízvuk (Ton, Akzent) spočívá v jazyku českém vždy na první slabice. Ve slově *dráha* Bahn leží přízvuk na dlouhém *á*, ve slově *drahá* die theure na krátkém *a*.

I předložky (Vorwörter) berou přízvuk na sebe: do zahrady, na pole, mají na sobě přízvuk předložky *do* a *na*, nikoliv první slabika slov *zahrady* a *pole*. Tento v duchu české řeči spočívající způsob přízvuku má svůj základ v následujícím zákoně: Přízvuk je vždy na určovací slabice, t. j. na slabice, která pojem nejhlavněji určuje: *chvála*, *pole*, *město* mají přízvuk na první slabice, ježto slabiky *chvál*, *pol* a *měst* pojem nejvíce určují; že pak předložky daný pojem ještě blíže ve prostoru určují, jsou pravidelně přízvukem opatřeny. Protož i staří spisovatelé to vše v jednom psali, jako by to jedno bylo slovo: *zachválu*, *napole*, *odměsta*; a tak i čtyry, z jednoduchých písmen záležící předložky *k*, *s*, *v*, *z* vždy k následujícímu jmenu se připojují: *k městu* = *kměstu*, *s městem* = *směstem*, *v městě* = *vměstě*, *z města* = *změsta*. I v samých statných jmenech, s předložkami složených, leží přízvuk nejen na předložce, často i nejbližší, původně dlouhá samohláska kmenová se krátí: *chvála* — *pochvala*, *krása* — *okrasa*. Z toho možná poznati neobyčejnou moc, jakou předložky v jazyku českém opatřeny jsou, a ze zákona toho vysvětlují se i česká futura (budoucí časy) původních sloves. Původní sloveso *chválím* jest jako německé *ich lobte* času přítomného; ležící v něm děj má trvání, protože všechno, co se ve přítomnosti děje, trvání míti musí. Že ale předložka trvající děj blíže stanoví, obmezuje a tím samým jeho ukončení udává, tedy sloveso *pochválím*, nyní bez trvání, nemůže býti v čase přítomném, onoť v této formě musí býti v čase budoucím.

A však jenom předložky jednoslabičné berou přízvuk na sebe; dvou- a vícetřísylabné mají sice svůj vlastní, nechávají ho však také na statném jmeně: *blízko náhe*, *blíže náher*, *kromě außer*, *skrze durch*, (*blíž krom*, *skrz* jsou také skrácené jednoslabičné), *proti gegen*, *mezi zwischen* etc. Není-li předložka dle *neben*, *bei*, složená, činí jedinou výminku, neberouc přízvuku na sebe. Tedy: *blíže zahrady*, *proti zahradě* atd. mají i předložky i jména statná přízvuk na první slabice. Příčina toho jest, že předložky vícetřísylabné úplný pojem v sobě obsahují: *šel na-proti er ging entgegen*, *proniklo to skrze es drang durch* atd., ježto na-proti tomu jednoslabičné pojem mohou tvořiti jenom ve spojení se statným jmenem, jež blíže určují.

Část druhá.

O částkách řeči.

Kapitola první.

O částkách řeči vůbec.

§. 11. V českém jazyku jsou následující částky:

- 1) jmeno statné, daš Hauptwort, nomen substantivum,
- 2) jmeno přídavné, daš Beiwort, nomen adjectivum,
- 3) číslovka, daš Zahlwort, nomen numerale,
- 4) náměstka, daš Fürwort, pronomen,
- 5) sloveso (časoslovo), daš Zeitwort, verbum,
- 6) příslovce, daš Nebenwort, adverbium,
- 7) předložka, daš Wort, praepositio,
- 8) spojka, daš Bindewort, conjunctio,
- 9) citoslovce, daš Empfindungswort, interjectio.

Poznamenání. Němec používá ukazovací náměstky der, die, daš, (ten, ta, to) k udání pohlaví statných jmen ve případě určitém; v neurčitém používá číslovky ein, eine, ein (jeden, jedna, jedno), což Artifel, Geschlechtswort nazývá; obého není v českém jazyku, ježto se pohlaví koncovkami skoro vůbec patrně ustanovuje. V tom případě, kde Němec svého artikulu zase jako ukazovací náměstky užívá, klade i Čech náměstku ukazovací: die Pferde haben wir gesehen *ty* koně jsme viděli.

Kapitola druhá.

O statném jmenu.

(Hauptwort, nomen substantivum.)

§. 12. Při statném jmenu, kterým se vždy něco srostitého (konkretního) nebo odtažného (abstraktního) udává, musí se pozorovati :

- 1) pohlaví, das Geschlecht, genus,
- 2) počet, die Zahl, numerus,
- 3) pád, die Endung, casus,
- 4) sklonění, die Abänderung, declinatio,
- 5) rozdíl mezi živými a neživými bytostmi.

Patěro věcí těch nyní projdeme.

I. Pohlaví.

§. 13. Trojí pohlaví, mužské, ženské a střední, v českém jazyku poznati, není tak těžké jako v německém, kde ve mnohých případech není známky, po které by se (u př. při der Schmaus, die Maus, das Haus) poznati musilo. Jsouť i v češtině případy, kde se pohlaví naučiti musíme; z větší ale části nalezáme v koncovních hláskách jmen statných ony známky, po kterých se pohlaví beze všeho přičinění poznává. Koncovní hlásky českých jmen statných jsou dle rozvržení naší abecedy následující :

- 1) široké souhlásky (h, ch, k, r, n, d, t)
- 2) střední souhlásky (b, f, l, m, p, s, v, z)
- 3) úzké souhlásky (c, č, d, j, ň, ř, š, ť, ž)
- 4) široké samohlásky (a, o *)
- 5) střední samohlásky (e)
- 6) úzké samohlásky (ě, i, í)

Pohlaví dělí se v tyto souhlásky a samohlásky následovně :

1. Široké souhlásky.

§. 14. Jména na širokou souhlásku (h, ch, k, r, n, d, t) ukončená, jsou pohlaví mužského: pluh der Pflug, duch der Geist, rok das Jahr, bratr der Bruder, led das Eis, pramen die Quelle, pot der Schweiß atd.

*) Na u a y nekončí se v Nominativu jednotného počtu žádné statné jméno české.

Poznamenání. Veliký počet statných jmen na *ost, ast, est*, jako: milost die Gnade, vlast das Waterland, čest die Ehre atd., potom jména: čeled Gesinde, zed Mauer, zpověď Beichte, odpověď Antwort, oběť Opfer, pečet Siegel, chut Geschmack, smet Schicht vyslovují se v některých krajinách Čech úzkými hláskami, tedy: milost, vlast, čest, čeled atd., a tak jsou i v této knize psána, docela v duchu slovanského jazyka, neboť jména ta jsou pohlaví ženského. Proti duchu tomu píší se jména ta ještě ve mnohých knihách širokými hláskami, snadno však je poznati po koncovkách *ost, ast, est*, a nesnáze není veliká tím, že některá jména týchž koncovek přece mužského jsou pohlaví, totiž na

ost: most Brücke, host Gast (složená: výhost, zhost Entlassung), chvost Besen, post Fasten, chramost Rauschen, pokost Firniß, chlost Stöckschilling, nerost Mineral (složená: porost Nachwuchs, podrost Nachgras) a pahnost Nagel.

ast: chrást, chrást Krautblätter, chlast Sauferei, plást Honigwabe.

est: klest Reisholz, mest Most, chřest Gerassel, šelest Rauschen, test Schwiegervater, nest Naphta, rdest Samenkraut (bylina), trest Strafe, křest Taufe.

Z málo jmen na *ist* jsou asi tři pohl. žen.: čelist (čelist) Kinnbacken, kořist (kořist) Beute, kopist (kopist) Rührschittel; ostatní jsou pohl. muž.: list Blatt, píst Stössel, chvist (chvíst) das Pfeifen der Peitsche, svíst Pfiff, hlíst Regenwurm atd.

2. Střední souhlásky.

§. 15. Jména na souhlásku střední (b, f, l, m, p, s, v, z) jsou skoro všechna pohlaví mužského: holub Taube, houf Haufe, topol Pappel, klam Trug, lep Vogelleim, les Wald, hněv Zorn, vůz Wagen atd.

Pohlaví ženského jsou z nich na

b: hloub (hloubka) Tiefe, loub Laube; mužského i ženského jsou: heb, oheb Gelenk, leb (lebka) Schädel.

l: (něco přes 20) postel Bettstätte, hůl Stoch, sůl Salz, mysl Gemüth, Sinn, koudel Werg, koupel Bad, půl Hälfte, děl (délka) Länge, troubel Pfeifenrohr, zádel (zadina) das Schlechtere, Hintere, potal Metallplättchen, měl Gerülle, Untiefe (mělčina), petržel Petersilie, maštel Marstall; mužského i ženského jsou: ocel Stahl, běl das Weiße (složená: podběl, náběl, záběl), svízel Trübsal, svisel (přístřešek), bol Schmerz, čepel Klinge, kel Reim.

m: zem (lépe země) Erde, ozim Wintergetreide; potom jména měst na im: Chrudim, Kouřim atd., jakož i Příbram.

p: otep Bund Stroh, chalup (chalupa) Chalupe, oklep ausgedroschene Garbe, step Wüste, Haide, Steppe, slup Schwedrich (příprava k chytání ryb).

- s:** ves Dorf, náves Dorfpfatz, os (osa) Achse, hus (husa) Ganß, směs Gemengsel.
- v:** krev Blut, ohlav Hals, brv (brva) Augenwimper; pak všechna dvou- a víceslabičná na *ev*: pošev (pošva) Scheide, větev Ast, konev Kanne, broskev Pfirsich, řetkev Rettig, kotev (kotva) Anker, korouhev Fahne atd., potom jména měst na *av*: Boleslav, Čáslav atd. Mužského i ženského jest: obuv Fußbekleidung.
- z:** hráz (hráze) Damm, kolomaz Wagenschmier, nesnáz (nesnáze) Berlegenheit, tvrz (tvrze) Feste, haluz Zweig, Bezděz Pöstl, ochoz (obchoz) Umgang, mláz junger Wald, omláz Nachwuchs, slíz Schleim, stez (stezka) Steg, přísaz Zusatz, blíz (blížkost) Nähe, hřez (bláto, neřád) Unflut, níž (nízkost) Niederung. Mužského i ženského jest: rez Rost.

3. Úzké souhlásky.

§. 16. Jména na souhlásky úzké (c, č, d, j, ň, ř, š, f, ž) ukončená jsou pohlaví mužského i ženského. Zde jest nějaká nesnáze. Srovnáním všech těchto jmen dle Jungmannova slovníku našli jsme ale následující ulehčení, totiž:

a) na c, č, j, ř, š ukončená jsou *více* mužského,

b) na d, ň, f, ž ukončená jsou *více* ženského pohlaví.

Oba případy nyní projdeme.

a) Více mužského pohlaví jsou na:

c: měsíc Monat, tisíc Tausend, střevíc Schuh, čepec Haube, věnec Kranz, praporec Fahne, zvonec kleine Glocke, atd. Jako v každé jiné řeči, samo sebou se rozumí, že jména mužských osob, na jakoukoliv souhlásku neb samohlásku ukončená, vždy mužského jsou pohlaví: chlapec Knabe, milenec Geliebte atd.

Ženského jsou tato jednoslabičná: klec Käf, věc Sache, stříc Begegnung, noc Nacht, moc Macht (složená: pomoc Hülfe, nemoc Krankheit, pramoc Urmacht, přemoc Uebermacht).

č: bič Peitsche, pláč Weinen, meč Schwert, míč Spielball, klíč Schlüssel, pekáč Bratpfanne, křepeláč Wachtel, ramenáč Weinnuß atd.; mužských osob: dusič Würger, topič Heizer, sazeč Seher, slevač Gießer atd.

Ženského jest asi 35 jmen, nejvíc jednoslabičných; dvou- a víceslabičná jsou většim dílem složená: řeč Sprache, křeč Krampf, seč Kampf (složená: oseč das Abgehauene, průseč Durchhau, Proseč (jméno českých míst) senoseč Heumahd) žluč Galle, pavlač Balkon, leč (past) Falle, pomeč Sprengel, louč Span, obruč Reif, náruč, Armvoll, páč (páka) Hebel, rozpač Berlegenheit, přič Quere, úboč Abhang, peč, ná-

peč (pečivo) Gebäcke, vlač Schleppe, výboč (zacházka) Umweg, svač (sánky) Schlitten, okroč Wurstwagen, vodoteč (vodotok) Wasserleitung, stač (dostatek) Genüge, sufficientia, tluč Schrot, tyč (tyčka) Stange, nekleč (necesta) schlechtes Wetter, tač (tačka) Widestuch für Kinder, klač Kufe (ohnuté na konci dřevo, na kterém sáně se smýkají), smrč (smrk) Fichte, hrč (suk) Knorren; nesložená jsou: stateč (statečnost) Tapferkeit, nestateč Schwäche, Choteč (jmeno místa), Mohuč Mainz. Mužského i ženského: chtič Begierde.

j: háj Wald, máj (květen), kraj Kreis, kraj Zuschnitt, kyj Knittel, nápoj Trank, pokoj Zimmer, obyčej Gewohnheit, zdroj Quelle, Dunaj Donau, boj Kampf atd.

Ženského jest asi 16: krápěj (krápěj) Tropfen, závěj Windwehe, Schneehaube, šlépěj Fußstapfen, sluj (sloj) Schnitt, Felsenspalt, Höhle, šalmaj Schalmaj, šalvěj Salbei, peřej (proud vody pod jezem), chvoj Reissig, Tangel, kurděj Skorbut, voj Deichsel, zbroj Waffe, podvoj (podboj, věreje) Thürpfosten, skrej (skryše) Schlupfwinkel, slzaj, trám pod mostem, kápěj (okap) Tropfenfall, dyměj Beule. Mužského i ženského jsou: stáj Standort, lišej Flechte, prodej Verkauf.

ř: oř (kůň) Pferd, úhoř Aal, vějř Fächer, pepř Pfeffer, talíř Teller, měchýř Schwimmblaase, puchýř Hautblase; mužských osob: malíř, Maler, barvíř Färber, pekař Bäcker, tesař Zimmermann atd.

Ženského jest as 12: šíř (šířka) Breite, tvář Wange, sběr (havěť, luza, chatra) Gefindel, sděr (zděr) Ahsenring, zvěr Wild, jař (jeř, jarní osení) Sommergetreide, výběř (výběr) Auswahl, obeř (kořist) Beute, pýř (pejř, pýr, pýřavka) Quecke, šeř graue Farbe, debř (údolí) Thal, Chotěboř (jmeno města). Mužského i ženského jsou: kancelář Kanzlei, keř Strauch.

š: koš Korb, groš Groschen, rubáš (rubáč) Todtenhemd, slepýš Blind-schleiche, verš Bers, lemeš (radlice) Pflugeisen, klaviš Taste, běloš weißer Stein, výkuš (vykýř) Erfer, rákoš (hluk) Lärm, zámiš Samisch, celouš (políbení) Kuß atd.

Ženských jest as 9: myš Maus, výš (výška) Höhe, skryš (skryše, skrej) Schlupfwinkel, veš Lauß, peleš (pelech, doupě) Thierlager, vrš (koš k lovení ryb), rozkoš Wollust, veteš (staré šaty), spraš Feldstaub. Mužského i ženského jsou: pleš Glaße, souš (osouš, suchý strom).

b) Více ženského pohlavi jsou na:

d: měď Kupfer, loď Schiff, zeď Mauer, čeled Gefinde, záповěď Verbot, píd Spanne atd.

Mužského jsou 3: hlemejžd Schnecke, hvížd taube Ruß, sled Haring (v soli naložený nazývá se: slaneč, slaneček).

n: lázeň Bad, bázeň Furcht, báseň Gedicht, zbraň Waffe, daň Abgabe, pláň (rovina) Fläche, hlaveň Flintenlauf, kázeň Zucht, strážení Dual, vášeň Leidenschaft, povodeň Fluth atd.

Mužského jest as 22: oheň Feuer, kůň Pferd, stežeň Mastbaum, stupeň Stufe, peň (kmen) Stamm, sypeň (nádoba, korec) Strich Getreide, mřeň Grundel, sršeň (sršán, vos) Horniß, rožeň Bratspieß, těžeň Schwerpunkt, předprseň Brustwehr, klečeň der Knieende, kepeň (plášť) Mantel, reveň Rhabarbara, dlúžeň (prkno k zavírání oule), česeň (hřeben) Kamm, tuleň Seehund, měň (meň) Altraupe, treň (peň u hub), žufeň (polívka), váň (veliký kus soli), líň (lín) Schusterkarpfen, Schleie. Jména na *on* jsou větším dílem mužských osob: skupoň Knauser atd. U starých bylo *povodeň* též pohlaví mužského.

t: paměť Gedächtniß, labuť Schwan, chuť Geschmack, síť Netz, poušť Einöde, houšť Dicksicht, smršť Wasserhose. Sem náleží, jak podotčeno, veliký počet jmen na *osť*, *asť*, *esť*: kost Bein, zlost Bosheit, malitia, cnost Tugend, část Theil, pěst Faust atd.

Mužského jest as 12: déšť Regen, plášť Mantel, tloušť Esle (ryba), klíšť Schafzäde, Viehsloß, svišť summender Pfeil, chlišť Krautschnecke, chvišť Murmeltier, lešť Brassen (ryba), prýšť Brandblase, hlišť Regenwurm, lušť Unfraut, boršť Bärenflau.

ž: lež Lüge, krádež (ne krádeř) Diebstahl, drúbež (ne drúbeř) Federvieh, mládež (ne mládeř) junge Personen, otěž Reitseil, věž Thurm, kaluž Pfütze, mříž Gitter, draž (dražka) Galz atd.

Mužského jest as 12: kříž Kreuz, nůž Messer, ostříž Weier, plž (plíž) Wegeschnecke, jež (ježek) Igel, trnož Tritt am Tische, lanýž Trüffel, ráž Spielfugel, smrž Morchel, mrž (mrož) Seepferd, vejraž (výražek) Kernmehl, krž Rüssattel.

d) Široké samohlásky.

§. 17. Jména na široké samohlásky (*a*, *o*) ukončená jsou:

α) ženského pohlaví na *a*: ryba Fische, duha Regenbogen, chvála Lob, osvěta Aufklärung atd. Netřeba podotýkati, že jmena mužských osob na *a* mužského jsou pohlaví: Žizka, Svoboda, vládyka Wladise, sluha Diener, pastucha Hirt, pan rada Herr Rath atd.

β) středního na *o*: oko Auge, ucho Ohr, sídlo Ahle, slovo Wort atd. Mužských osob jsou mužského: Hromádko, Šimko, Slunečko adt.

e) Střední samohlásky.

§. 18. Jména na střední samohlásku (*e*) ukončená jsou α) mužského, β) ženského, γ) středního pohlaví; která jakého snadno poznáme těmito pravidly:

α) Mužského na *e* jsou jenom mužských osob na *ce*: soudce Richter, vůdce Anführer, zrádce Verräther, zhoubce Vernichter, správce Verwalter atd.

β) Ženského na *e* jsou 1) všechna troj- a víceslabičná na *ice*: slepice Henne, silnice Straße, kotvice Anker, pryskyřice Harz atd.; 2) na *yně*: jeskyně Höhle, svatyně Heiligthum, břekyně Adlersee, hospodyně Wirthschafterin atd.; 3) tři na *ice*: svíce Kerze, lžice Löffel, kštitice lange Haare, caesaries. Jediné lice Wange jest pohlaví středního.

γ) Středního na *e* jsou 1) ukončená na *istě*: bojiště Kampfsplatz, loviště Jagdplatz, strniště Stoppelfeld, vřesoviště Heidekrautsteppe, spáleniště Brandstätte, atd. 2) na *e* neb *ě* znamenající všechno mladé živých, a vše menší a mladé neživých bytostí: dítě Kind, pachole junger Knabe, hádě junge Schlange, židě junger Jude, hůše (hoch) junger Bube, ptáče (pták) junger Vogel, sirůbě junger Waise, zvíře od zvěř, tele Kalb, oroče (rok) Jährling, doupe Höhle (od doupa, dup), poupě Knospe od pupa, (pup), ploužně Vorbergestell beš Pfluges (od pluh), slove Wortchen, sukénce Tuch, pírce fleine Feder, slunce Sonne (od sluno) vejce Ei (od vaje), srdce Herz (od srdo). Mužského i středního jsou: kníže Fürst (od kněz), hrabě Graf, a složená: markhrabě čili markkrabě, kterýchž ale nyní více v mužském pohlaví se užívá; 3) devět jmen na *mě*: břímě (břemeno) Last, písmě (písmeno) Buchstabe, plémě (plemeno) Geschlecht, rámě (rameno) Arm, sině (semeno) Same, týmě (temeno) Scheitel, výmě (vemeno) Kuheiter, jmě (jmeno) Name, dymě Beule. Ženského na *mě* jsou jenom 2: země Erde, krmě Speise.

U jistého počtu statných jmen na *e*, ženských a středních, nelze pohlaví ničím rozeznati, u př. ž. žáře Röhre, str. moře Meer, ráže Rohe, lože Bett, šavle Säbel, pole Feld atd. Takových jmen jest asi 237, z nichž ale 220 ženského jest pohlaví; ostatních 17 jest tedy pohlaví středního: nebe Himmel, moře Meer, pole Feld, plece Schulter, ovoce Obst, lice Wange, Labe Elbe, vole Kropf, varle Hoden, úlehle Brachfeld, lože Bett, hoře Gram, berce (holeň) Schienbein, hyžle Krachfamm, krpě Schneereifen, triže Kur, aloe (jest také ženského). Někteří počítají ku středním i *role*.

f) Úzké samohlásky.

§. 19. Jména na úzké samohlásky (*i*, *i*) ukončená jsou ženského a středního pohlaví.

Na *krátké i* končí se jenom 3 jména, ženskou osobu naznačující: máti (máf, matka) Mutter, dcí (dcera) Tochter, neli (nel) Nichte.

Ze jmen na dlouhé *i* ukončených jsou pohlaví ženského jenom následující:

α) která ženskou osobu značí: paní Frau, Máří Marie, pradli (pradlena) Wäscherin, přadlí (přadlena) Spinnerin, švadlí (švadlena)

Mästerin, maceší (macecha) Stiefmutter, kníni (kněžna, staženo z kněhyně) Fürstin; potom: biblí (bible) Bibel, rolí (role) Röl, lodí (lod) Schiff.

b) Z latinského *tio* neb *io* vzniklá jmena: addicí Addition, konskripci Konstription, divisi Diviston atd. V obyčejném životě i ve spisech končí se jmena ta větším dílem na *e*: addice, konskripce atd. Září September (staženo ze zárij Gen. zárije) jest pohlaví mužského, pondělí (pondělek) Montag mužského i středního.

Všecka ostatní na *i* jsou pohlaví středního: psaní Brief, znamení Zeichen, hnutí Bewegung atd.

g) Pohlaví ve množném počtu užívaných jmen.

§. 20. Jména ta končí se na *y*, *e*, *a*. Jsou to nejvíce jména, jež více jednotlivých částek (jako: otřepky Glucksaßfälle) nebo ze dvou souměrných částek (vidle Gabel, o dvou zubech) neb stran záležící celek naznačují. Jejich pohlaví jest:

Na *y* ukončená jsou:

a) pohlaví mužského; v Genitivu mají ů: slevky (Gen. slevků) Abguß, stačky Bier auf der Reige, úročky (vyraženina u dětí), járy Frühlinge (o zvířatech), kníry Schnurrbart, pačesy Mittelwerg, trety (tretky) Alfanzerien, nedojedky (zbytky jídla), okapky daš Abgetröpfelte, pohrabky daš Zusammengescharfte, hody Schmauß (hod boží Festtag), schody Stiege (schod Stufe), vousy Bart (vous ein Barthaar), nešpory (nešpor) Vesper, paběrky (paběrek) Nachlese, parohy (paroh) Hirschgeweih, šaty (šat) Kleider. Ostatní ve množném počtu více užívaná jména mají také počet jednotný, aneb mohou jej aspoň tvořiti, pak ale mají někdy jiný význam: účty (účet) Rechnung, droby (drob, vše drobné vůbec), mlisky, pamlsky (pamlsek) Naschereien, okovy Fesseln (okov Wassereimer), rty (ret) Lippen, mravy (mrav) Sitten, prsy (prs) Brust, odpilky (odpilék, jedna částěčka) Feilstaub, odpustky (odpustek) Ablass, ostřížky (ostřížek) Abschnitzel, otřepky (otřepek, odpadky lenu atd.) Triester, ostatky (ostatek) Ueberbleibsel, spodky Beinfleider (spodek daš Untere). Mužského i ženského jsou: díky (dik, díka) Dank, dutky (důtky, dudky) Geißel. Hrachy, ječmeny, vousy užívají se více ve smyslu osení (Hafersaaten atd.).

b) pohlaví ženského; v Genitivu odvrhují *y*: dudy Saßpfeife, kalhoty Beinfleider, dítka Kinder, klevety Klatschereien, klišťky kleine Zange, máry Todtenbare, necky Mutter, nůžky Scheere, oddavky Trauung, vdavky Heirath, osypky Blattern, okřehky Wasserlinse (mechovitá rostlina na vodě), otruby Kleien, laskominy Lusternheit, radovánky Freudenfest, souchotiny Schwindsucht, patoky Nachbier, podávky Heugabel, varhany Orgel, nožny Messerschneide, jmenoviny Namensfest, křtiny Taufest, krajky Spitzen, mydliny Seifenwasser, narozeniny Geburtstest, vážky kleine

Wage. Některé mají též počet jednotný: jáhly Hirse, jáhla Hirsenforn, jikry (jikra) Rogen, drtiny (drtina) Sägespäne, slaniny (slanina) Speck, hodiny die Uhr, hodina die Stunde, váhy die Wage, váha das Gewicht.

Na e (ě) ukončená jsou pohlaví ženského: dvěře Thür, jesle Krippe, housle Geige, vidle Gabel (Heugabel), nožnice Messerschneide, brejle Brille, třísně Webergereiß, hrábě Rechen, Krkonoše Riesengebirge, aleje Allee, nesle (nosidla) Sänfte, kleště Zange, věrce Thürpfosten, sáně Schlitten, sáze Ruß, chrípě Rasenlöcher, zíně Rosshaar, pomyje Spülicht, okuje Eisen Schlag, plíce Lunge, vánoce Weihnachten, velkonoce Ostern, hromnice Lichtmesse, letnice Pfingsten, kvasnice Hefen, šle Hofenträger.

Na a ukončená jsou pohlaví středního: kamna Ofen, vrata Thor, ústa Mund, nádra Busen, povidla Obstmuß, játra (také ženského játry) Leber, jikra (jikry) Rogen, luka (louky) Wiesen, jatka (jatky) Schlachtbank, sádka (sádky) Fischhälter, lejtká Waden, muka (muky) Marter, prsa Brust, kouzla (kouzlo) Zauberer, hona (muž. hony) Stadium, oblaka (muž. oblaky) Wolken, hrana (žen. hrany) Todtengeläute. Zde onde užívá se též: půjdeme na hora (na hory), na vrcha (na vrchy), na dola (doly), na lesa (lesy). Zita užívá se ve smyslu *osení Kornsaaten*.

Latinská jména na *um* jsou pohlaví středního: lilium, evangelium atd. — Složená zachovávají pohlaví jména posledního: vodotok, cestovod (viaduct) atd. S předložkami spojená mají pohlaví původní: pád Fall, západ Untergang. Jediné *mysl*, jsouc pohlaví ženského, jest ve složení pohlaví muž.: smysl Sinn, důmysl Scharffinn, průmysl Industrie atd.

Pohlaví některých jmen slouží pro osobu mužskou i ženskou: dítě Kind, sirotek der und die Waise, vnouče kleiner Enkel, nemluvně infans (dítě ještě nemluvící), smíšek (kdo se rád směje); *choť* Gatte, Gattin, jest pro obě pohlaví jen v Nom., v druhých pádech se již pohlaví rozeznává.

Samo sebou se rozumí, že jak milé koncovní hláska jména některého se zjišťá, dle toho i pohlaví jiné jest: sáh a sáha Aafter, velryb a velryba Wallfisch, břich a břicho Bauch, tetiva a tetivo Sehne am Bogen.

II. Počet.

§. 21. Jako v řeckém a staroslovanském, tak i v staročeském užíval se trojí počet: jednotný (Einzahl), dvojný (Zweizahl), množný (Vielzahl). Dvojného počtu užívalo se u jmen statných, přídavných, u číslovek, náměstek a sloves. Od několika století zmizely však formy dvojného počtu až na malé zbytky oněch statných jmen, kterých se často užívalo, a ta jsou hlavně dvojité částky lidského těla: oči, uši,

ruce atd.; z číslovek *dva* pro mužské, *dvě* pro ženské a střední pohlaví; tak též oba — obě *beide*, obadva — obědvě *alle beide*, a stě: dvě stě *zwei Hundert*. Ze přídavných jmen jenom sada: dva česká (totiž groše).

III. Pád.

§. 22. Česká řeč má sedm pádů, pro které se latinská jmena podržela: Nominativ (1. pád), Genitiv (2. pád), Dativ (3. pád), Akkusativ (4. pád), Vokativ (5. pád), Lokal (6. pád), Instrumental (7. pád). Kladou se na otázky:

1. kdo, co?	rak leze,	der Krebs kriecht (Nom.)
2. čeho?	raka chod,	der Gang des Krebses (Gen.)
3. čemu?	raku přihlédám,	dem Krebse seh ich zu (Dat.)
4. koho, co?	raka vidím,	ich sehe den Krebs (Akk.)
5. ó!	ó raku zdlouhavý,	o langfamer Krebs (Vok.)
6. v kom, v čem?	v race,	in dem Krebse (Lok.)
7. čím?	rakem,	mit dem Krebse (Instr.)

Lokal můžeme nazvati také místním pádem (*Ortsendung*), protože se jím naznačuje vždy místo, kde se něco nalezá. Nazván byl také pádem předložkovým, ješto vždy některou předložkou řízen jest: na dubě *auf der Eiche*, v dubě (*in*), při dubě (*bei*), o dubě (*von*).

Instrumental jest pád nástrojní (*Werkzeug-Endung*); klade se vždy na otázku čím? když to, čím se něco děje, za pouhý nástroj se musí považovati: kopal motykou *er grub mit der Hacke*; Richardovi synové byli zavražděni najatými vrahy *Richard's Söhne wurden ermordert durch gebungene Mörder*; došel toho bratrem t. j. když bratr pouhý byl nástroj. Tentýž pád jmenuje se také společným pádem (*Gesellschafts-Endung*), když se něco s něčím jiným zároveň děje; pak ale je řízen vždy předložkou *s, se* (mit): šel s bratrem *er ging mit dem Bruder*. Tenť jest hlavní pojem těchto dvou pádů; další jich užívání nalezá se ve slovokladě (syntaxi).

IV. Sklonění.

§. 23. Statná jmena české řeči mají osm sklonění:

dvě pro mužské pohlaví,
tři pro ženské pohlaví,
tři pro střední pohlaví.

Dle rozvržení naší abecedy mají tato sklonění následovní koncovní hlásky:

- 1) první mužské má široké a střední: h, ch, k, r, n, d, t — b, f, l, m, p, s, v, z;
- 2) druhé mužské má úzké: c, č, ď, j, l, ň, ř, š, t, ž;
- 3) první ženské má úzké: c, č, ď, j, l, ň, ř, š, t, ž;

- 4) *druhé ženské* má široké: a ;
 5) *třetí ženské* má úzké: e (ě);
 6) *první střední* má úzké: e (ě);
 7) *druhé střední* má široké: o
 8) *třetí střední* má úzké: í.

V paragrafech (14, 15, 16, 17, 18, 19), udávajících pohlaví statných jmen, viděti z veliké části nepatrné úchylky od těchto zde jen všeobecně daných pravidel; úchylky ty budou na svých místech zevrubně udány.

V. Rozdíl mezi živými a neživými bytostmi.

§. 24. Důležitý rozdíl ten činí se jen v některých pádech jistých sklonění, jakož i při jmenech přídavných, číslovkách a náměstkách; kde? bude na svém místě udáno. Ona sklonění tedy, kde rozdíl ten panuje, budou opatřena dvojím vzorem, vzorem živých a neživých bytostí. K živým bytostem počítají se však jenom ty, ježto dýchají a s místa na místo se pohybují: člověk, pták atd.; takových známek nemajících, jsou neživé: strom. Přikročíme nyní ku skloňování jmen statných, podajíce dřív ještě:

Páté pravopisní pravidlo. Koncovní samohlásky statných jmen jsou ve skloněních (poslední vyjímajíc) skoro naskrze *krátké*. Kde toho není, jsou v těch pádech dlouhé samohlásky většími písmeny naznačeny.

První sklonění jmen mužských.

§. 25. Koncovní souhlásky široké: h, ch, k, r, n, d, t, b, f, l, m, p, s, v, z.

Živých.

Jednotný počet.

Vzor:

Nom. had die Schlange
 Gen. hada der Schlange
 Dat. hadu,ovi der Schlange
 Akk. hada die Schlange
 Vok. hade(u) o Schlange
 Lok. v hadu,ovi in der Schlange
 Instr. hadem mit der Schlange.

Množný počet.

Nom. hadi,ové (é) die Schlangen
 Gen. hadů,ův der Schlangen
 Dat. hadům den Schlangen
 Akk. hady die Schlangen

Neživých.

Jednotný počet.

Vzor:

sud das Faß
 sudu des Fasses
 sudu dem Fasse
 sud das Faß
 sude o das Faß
 v sudu,ě in dem Fasse
 sudem mit dem Fasse.

Množný počet.

sudy,ové die Fässer
 sudů,ův der Fässer
 sudům den Fässern
 sudy die Fässer

Vok. hadi,ové (é) o die Schlangen
 Lok. v hadích,ech, in den Schlangen
 Instr. hady mit den Schlangen.

sudy,ové o die Fässer
 v sudích,ech in den Fässern
 sudy mit den Fässern.

Rozdíl mezi živými a neživými jest:

- 1) V Gen. jedn. počtu: živé mají jasnější *a*: let ptáka, neživé temnější *u*: zrůst dubu.
- 2) V Dat. u živých též koncovka *ovi*: šel k pánu, nebo: k pánovi; nikoliv u neživých: spěchal k lesu (ne k lesovi).
- 3) V Lokalu rovněž jen u živých koncovka *ovi*: v synu, neb: v synovi, u neživých: v běhu. Za to mají však neživé mimo *u* velmi často *ě*, nejvíc po středních *b*, *f*, *p*, *v*, po *l*, *s*, *z* však jen *e*, protože ve případě tom vyslovování úzkého *ě* již po sta let se zanedbalo: na stromu, neb na stromě, ve vozu, neb ve voze.
- 4) V Nom. a Vok. množného počtu, kde u živých proměna širokých souhlásek do úzkých se děje: zpěvní ptáci; ne však u neživých: krátké kroky.

Dodatky k jednotlivým pádům.

Jednotný počet.

Nominativ.

§. 26. Dle pravidla náleží ke sklonění tomu všechna jmena na širokou a střední souhlásku ukončená; výminku činí:

1) Následních 12 jmen, ke druhému sklonění náležících: kněz, peníz Geldstück, rototěz (robotník Grohnbauer), vítěz Sieger, zimostřáz Immergrün, den, kmen, krapet, klápet Rumpf, kloz, loket, test (tchán Schwiegervater), Francouz.

2) V §. 15. udaná ženská jmena, náležící ku prvnímu sklonění jmen ženských.

Zdá se, že by písmeno *l* největší působilo nesnázi, ježto jmena na *l* ukončená ke třem skloněním náleží, ke dvěma mužských a ku prvnímu ženských jmen. Zde uvedeme nejdříve jen jmena; která ku prvnímu, a která ke druhému sklonění mužskému náleží. Všecka nesnáze pomine těmito pravidly:

1) Z velikého počtu jmen na *el* náleží jen asi 14 ku prvnímu sklonění, totiž: manžel, posel, anděl, konšel, křepel (křepelka), účel Zweck, úděl Anteil, záděl (nástroj u koželuha), sesel (sesle), úhel Winkel, zácel (zácpa ledu), zástřel (zastřelení), cumel Zupf, bampel (bachor Wanst). Ostatní náleží ke sklonění druhému.

2) Jména na pouhé *l* ukončená jdou dle prvního sklonění, vyjímaje pouze: cíl, král, motýl, koukol, figl Scherzstreich, chramostejl Hermetin, kteráž ke druhému náleží.

Genitiv.

§. 27. Dle písemných památek bylo před věky v Genitivu jak u živých tak neživých *a*: hada, suda, stroma, duba atd. Z oné doby zachovalo se 30 jmen bytostí neživých toto *a*, hlavně taková, jichžto se zhusta užívalo, totiž:

a) chléb, dobytek, oves, sýr, popel, svět, údol, oběd, ocet, večer, zákon, život, klášter, kostel, hřbitov, klamol Bruchstüd, křivos (něco křivého), žužel (uhel); tedy: chleba, dobytka, ovsu atd.

b) Jména měsíců na *en*: leden Januar, březen März, duben April, květen (máj), červen Juni, srpen August, říjen Oktober; tedy: ledna, března; tak i: únor — února Februar. Potom jména dnů na *ek*: pondělek, úterek, čtvrtek, dnešek, zejčrek, snedělek die andere Woche, tedy: pondělka, úterka. Pátek má pátku, v obyčejném životě též: do pátku biß zum Freitag.

c) Jména měst a vesnic, nejsou-li to jména druhová (Gattungsnamen), t. j. znamenají-li jenom jeden předmět: Brandejs, Řím, Londýn, Krakov, Lvov Lemberg, Mnichov, Berlín atd. Jsou-li to však jména druhová, t. j. znamenají-li více předmětů svého druhu, mají *u* neživých: Brod (brod znamená německé Furt), Bělehrad, Vyšehrad, Písek, Most Brün, Břeh, Dub, Habr, Javor atd.; tedy: Písku, Brodu; z nichž mají přece *a*: Tabor, Náchod, Kámen, Újezd.

d) Některá mají *a* i *u*: duch — ducha Geist, duch — duchu (častěji dech — dechu) Athem, komín, kalich, kožich, kus, potok, žebřík, úmysl Vorfaß, klín, živel Element, chlív, kout, les, mlýn, žaludek, jazyk, hrom, hřích, Rýn. V obyčejném životě užívá se jich takto ještě více. Některá neživá mají v Gen. *a* hlavně tenkrát, když předložkou v Genitivu jsou: do dvora, se stola, do sklepa, od ostrova, do roka in Jahreß Frist. Sen Schlaf má *a*: mluvil ze sna; sen Traum má *u*: zděsil se toho snu.

e) Následní neživá náleží ku prvnímu sklonění, kdež mají v Gen. *a*, jakož i ke druhému sklonění dle vzoru neživých: ječmen, pramen, kámen, kořen, plamen, popel, tyl (též týlo), kotel; tedy: ječmena i ječmene atd. Dle vzoru neživých obou sklonění jdou tato: křemen (skřemen) Stein, prsten, úl (oul), toul Röhre, chuchel Stumpen, korbel Stumpen; tedy: křemenu i křemene.

§. 28. Známó, že ve tvoreni Genitivu i tvoreni druhých pádů závisí. Jedna z nejdůležitějších proměn jest vynechávání *e*, u př. pondělek — pondělka. Děje se to i v latinském jazyku: pater — patris, mater — matris atd., aniž tam jakých pravidel stanoveno. Možná v češtině za obecné pravidlo udati, že se *e* tam vynechává, kde výslovnost snadná jest, kde by tedy vyslovení tohoto *e* bylo měkké, dětinské. Vylučuje se pak *e* jenom ve třech skloněních, v prvním a druhém

mužských a v prvním ženských, protože jen tato na souhlásku se končí, *e* tedy mezi dvěma souhláskama míti mohou. Ve všech ostatních sklo-
něních končí se jména na samohlásku. A však jenom *e* se vynechává,
nikoliv *é*: lék — léku; aniž *ě*: průpověď — průpovědi, záněť — zá-
nětu atd., vyjímajíc jména na *něk*: daněk — daňka Dammhirsch.

Nominativní tedy *e* vysouvá se v Gen. a tím i v druhých pádech:*)

a) U velikém počtu jmen na *ek*: následek — následku Holze. Kde
to bez *e* vysloviti nelze, ponechává se: česnek — česneku, šnek —
šneka.

b) Ve jmenech na *et*: ocet — octa, nehet — nehtu atd.

c) Na *eň*: oheň — ohně, stežeň — stezně Mastbaum; a však
zase: mřeň — mřeně Grundel, dřeň — dreně Mark des Baumes.

d) Na *ev*: pánev — pánve, tykev — tykve Kürbis atd.

e) Na *em*: příjem — příjmu Einahme; však: objem — objemu
Umfang.

f) Na *en*: leden — ledna; jména, mající před *en* dvě souhlásky
aneb *l*, *m*, *ř*, podržují *e*: prsten, přezmen Schnellwage, přeslen Spindel-
wirtel, drhlen Flachsrieffel, sebesten (rostlina), jelen, bolen (volen) Silber-
lachß, kámen, křemen, pramen, řemen, střemen Steigbügel, kořen: po-
tom ještě hřeben, lupen (list), jesen Esche.

g) Na *ec*: mládenec — mládence; toto má naskrze takovou plat-
nost, že následní jména *e* do předcházející slabiky překládají, aby vy-
slovení možné bylo: švec — ševce, žnec — žence, kozlec — ko-
zelce (malý kozel), jezvec — jezevce Dachß, pastvec — pastevce
(pasák), příšlec — příšelce Unkommling, náhrdlec — náhrdelce Hals-
band, nedošlec — nedošelce (vše, co nedošlé, nedospělé jest), vyžlec —
vyželce Hüßnerhund, pestřec — pesterce Holzschwamm, věcnec — vě-
čence Kugelamarant (rostlina), zdobnec — zdobence Aglaja (rostlina),
ostnec — ostence Stachel. Mudřec (mudrc) má mudrce, stařec — star-
ce. Od některých spisovatelů užívané *soběc* Egoist je špatné (místo
sobec), ježto žádné jméno české na *ěc* se nekončí a tvoření Genitivu
soběce (místo *sobce*) by proti duchu českého jazyka bylo.

h) Na *el*: orel — orla; nelze je však vynechat α) po dvou sou-
hláskách: manžel — manželka, kostel atd.; β) v následních: křepel,
krevel — krevela Rothstein, jetel, jitrocel, hřidel, čepel; γ) v oso-
bních jmenech: Abel; δ) v nepřehledném počtu jmen, odvozených od
sloves: učitel učitele.

*) Že v případě tom Akk. jednotného počtu neživých bytostí vždy Nominativu ro-
ven jest, tedy nemůže o vynechání *e* v tomto pádu a při takových statných
jmenech žádné řeči býti.

i) V jednoslabičných jmenech: lev — lva, pes — psa, sen — snu, šev — švu Staht, den — dne, zeď — zdi, lež — lži, ves — vsi, lest — lsti; len má lnu i lenu, rez — rzi i rezu. I ve jmenech, na dvě souhlásky ukončených, vynechává se *e*: křesť — křtu (lépe křestu), mest — mstu Most. Kdeby vyslovení nesnadné bylo, zůstává *e*: Čech, let, les, zeť, med, křen, čmel, chmel; keř má keře i kře.

l) Konečně ve jmenech: oves — ovsa; pohřeb — pohřbu (i pohřebu), násep — náspu Grdwall, čehož vlastně místo nasyp, — násypu se užívá.

§. 29. Druhá proměna jest, že kolečkované *ž* v druhých pádech do *o* se mění, jakož to i v latině (*decus — decoris*) přichází. V češtině děje se to jen v jednoslabičných jmenech mužského a ženského pohlaví, jichž nemnoho se počítá: bůh — boha, dvůr — dvora, vůz — vozu, vůl — vola, kůl — kolu, stůl — stolu, půst — postu, dům — domu, kůň — koně, nůž — nože, hůl — holi, sůl — soli atd. Cizí dvě jména kůr (chór, sbor) a trůn podržují *ž* ve všech pádech. Několik dvéslabičných jmen má dvojí Nominativ: strůmek a stromek, smůla — smola, kůže — kože, kůra — kora atd.; v ostatních pádech (mimo Instrumental) podržují tu neb onu kmenovou samohlásku, pročež o proměně *ž* do *o* řeči býti nemůže, ježto vůbec u dvou- a víceslabičných jmen proměny té není: bůžek — bůžka, ostrůvek — ostrůvku atd.

Jako se *ž* do *o* krátí, tak se při některých jmenech krátí i *á, é, í*, totiž v následujících: mráz — mrazu, pás — pasu Gürtel, práh — prahu, kámen — kamena, chléb — chleba, chlív — chleva, déšť — deště, vítr — větru, sníh — sněhu.

Dativ.

§. 30. Koncovku *ovi* mají toliko živé bytosti: hadu aneb hadovi; neživé jí nepřijímají (nikoliv: sudovi). Vlastní jména mají vždy *ovi*, a jména druhová (*Gattungsnamen, nomina appellativa*), s nimi ve přísadě jsoucí, nejvíce jen *u*, u př. urozenému pánu, panu Jiříkovi z Kunstatu, bratru mému milému. Jména druhová, ve přísadě nejsoucí, mají rovněž také *ovi*: dej to bratrovi; a vlastní jména mají zase pouze *u* jen tenkrát, když se „svatý“ spojena jsou: píseň k svatému Vojtěchu, půjdeme k svatému Václavu. Bůh má v Dat. jen: bohu (ne: bohovi).

Akkusativ.

§. 31. U živých jest Akk. roven Genitivu, u neživých Nominativu: vidím vola a dům: Neživé nemohou tedy jen v Akk. býti účastny proměn Genitivních. Staří Čechové tvořili však Akk. i u živých jako Nom., a z toho zbylo ve spisovné řeči: pro bůh (pro boha) um Gotteswillen.

Vokativ.

§. 32. Vokativní *e* mají živé i neživé: hade, sude; a však i ve vzoru zavřené (*u*) mají společně po *h*, *ch*, *k*: vrahu, duchu, draku, pluhu, sluchu, věku. Činíme nyní čtenáře na §. 9. pozorna, kde o proměnách širokých souhlásek do úzkých se mluvilo. Ve Vokativu prvního sklonění zjevují se tyto proměny, ačkoli velmi pořádku, totiž: *h* do *ž* ve jmenu: bůh — bože, řídčeji ve: koželuh — koželuže (místo koželuhu); *k* do *č*: člověk — člověče, řídčeji ve: sedlák — sedláče, služebníče (sedláku, služebníku); *ch* do *š*: duch duše (v sadě: přijď svatý duše fomm heiliger Geist), řídčeji ve: Vojtěch — Vojtěše, lenoch — lenoše. U živých mění se *r* do *ř*, stojí-li před ním souhláska: Petr — Petře, bratr — bratře, kmotr — kmotře; v básnické mluvě i: vítr — větře. Stojí-li před ním samohláska, neděje se proměna: kačer — kačere, houser — housere, husar — husare, výr — výre, Vojmíre, Čestmíre atd.; tak též ve jmenech cizích: doktore, professore atd. U neživých není té proměny. Jan má Jene, syn jenom synu.

Známka Vokativu jest tedy *e*; toliko po *h*, *ch*, *k*, musí *u* státi; neboť chtěli-li bychom *e* položití, musila by nastati proměna: vrahu — vraže, duchu — duše, draku — drače, což u starých dobře bylo v obyčeji, nikoli však nyní.

Lokal.

§. 33. V nové češtině jest Lokal skoro docela Dativu roven, krom že před ním vždy předložka stojí, tedy v hadu aneb v hadovi. Jenom neživá mají mimo *u* také *ě* (*e*): v sudu nebo v sudě (nikoli v sudovi, ježto neživé koncovky *ovi* také v Dativu nemají). Kdykoliv tedy neživé *ě* (*e*) přijímají, děje se proměna širokých souhlásek do úzkých (nejvíce středních *b*, *m*, *p*, *v*, *l*, *s*, *z*): na dubě, na trámě, ve sklepe, v ústavě, v lese, ve voze. Toto *ě* mají nejvíc ona jmena bytostí neživých, která v Gen. *a* mají: ve světě, v Římě, v Krakově, v Londýně, v kostele; vyjímajíc jmena měsíců: v lednu, únoru (nikoliv tedy: v červně, říjně, listopadě); potom některá jmena otažná (Albštrafta): ve hněvu, v blůdu, v divu (staří měli však také: v hněvě, v bludě; ano i u živých: v hadě, v supě). Řídčeji proměňuje se *h*, *ch*, *k*, *r*, jest tedy: na břehu, na vrchu, v praku, na voru atd.; jenom některá jsou také proměny oučastna: kožich — v kožichu — v kožiše, klobouk — v klobouku — v klobouce, rok — v roku — v roce, potok — na potoku — na potoce, počátek — na počátku — na počátce, stoh — ve stohu — ve stoze, kočár — v kočáru — v kočáře, rybník — na rybníku — na rybníce, pivovár — v pivováru — v pivováře. Jest málo jmen neživých bytostí, aby v Lokalu jenom *ě* (*e*) měla; jako: v lese, ve světě, v klášteře, v kostele, v ovse.

Jména živých bytostí mají více *u* než *ovi*; vlastní však jména (jako v Dat.) víc *ovi*: mluvili o mistru Janovi Husovi, a o Janovi Žižkovi, hejtmanu českých Husitův. Je-li řeč o čase, kdy se něco děje, užívá se následních jmen vlastních takto: přijdu k vám o svatém Janě, Jakubě, Havle, Václavě, o svatém Duše, Vojtěše, t. j. musí se jich jako neživých používat, ježto se jimi jenom *čas* udává; tedy i v Akkusativu: přijdu k vám o svatý Jan, Jakub, Havel, Václav atd. Mluví-li se o nich jako o osobách, musejí ovšem zas do řady živých vstoupiti: byla řeč o svatém Janu, Jakubu, Havlu, myslili na svatého Václava, Vojtěcha atd. Jmeno *úřad* užívá se takto: sedí ve svém úřadě (úřední světnici), mluví o svém úřadu (o svém úřadování).

Množný počet.

Nominativ.

§. 34. Důležitý činí se tu rozdíl mezi živými a neživými. U živých mění se široká souhláska do úzké, nikoliv u neživých, totiž:

u živých:

<i>h</i>	do <i>z</i> :	bůh	— bozi,
<i>ch</i>	— <i>š</i> :	hoch	— hoši,
<i>k</i>	— <i>c</i> :	pták	— ptáci,
<i>r</i>	— <i>ř</i> :	bratr	— bratři,
<i>d</i>	— <i>d'</i> :	drozd	— drozdi,
<i>n</i>	— <i>n'</i> :	pán	— páni,
<i>t</i>	— <i>t'</i> :	bažant	— bažanti,
<i>b</i>	— <i>b'</i> :	holub	— holubi *)
<i>f</i>	— <i>f'</i> :	drof	— drofi,
<i>l</i>	— <i>l'</i> :	vůl	— voli,
<i>m</i>	— <i>m'</i> :	sum	— sumi,
<i>p</i>	— <i>p'</i> :	chlap	— chlapi,
<i>s</i>	— <i>s'</i> :	vos	— vosi,
<i>v</i>	— <i>v'</i> :	páv	— pávi,
<i>z</i>	— <i>ž</i> :	plaz	— plazi,

u neživých:

pluh	— pluhy,
měch	— měchy,
krok	— kroky,
dar	— dary,
brod	— brody,
džbán	— džbány,
plot	— ploty,
zub	— zuby,
houf	— houfy,
důl	— doly,
chrám	— chrámy,
snop	— snopy,
les	— lesy,
splav	— splavy,
vůz	— vozy.

Užívá-li se jmen živých bytostí za něco neživého, neděje se proměna: dřevěné berany hůlgerne Wibder, dřevěné kozly Hölzbocke atd.

Koncovku *ové* mají živé i neživé zároveň: bůh — bozi — bohové, strom — stromy — stromové.

*) Při této, jakož i při všech následujících souhláskách není již, jak známo, slyšeti rozdílu mezi širokými a úzkými; jenom úzké i musí se dle ústrojí po nich též psáti.

Toto *ové* znamená vždy něco slavnějšího; nebylo by tedy na svém místě, mluvit: chlapové, hochové, lotové atd. Častěji užívá se ho ve jmenech jednoslabičných: syn — synové (staré též syni), Čech — Čechové, rek — rekové, duch — duchové, lev — lvové (řídčeji: ptákové místo ptáci); potom ve jmenech na *ek*: předeck — předkové, svědek — svědkové. Blázen má jen blázni.

Ve vzoru uzavřeného (é) užívají toliko jmena druhová a jmena národů na *an*: Pražan — Pražané, křesťan — křesťané, Říman — Římané, Slovan — Slované, Peršan — Peršané atd., což lépe mluveno, než obyčejné: Pražani aneb Pražanové. Rovněž tak jmena následní: anděl — andělé, apoštol — apoštolé, konšel — konšelé, manžel — manželé, lid (Wolf) — lidé (Menschen), soused — sousedé, žid — židé, mandel — mandelé. *Manželé* znamená: *muže a ženu*; *manželové* však všechny ženaté muže. Jména na *án* mají toliko *i*: Indián — Indiáni, Muhamedáni atd.; *i* a *ové* tato: Markoman, děkan, kaplan, skřivan, beran.

Genitiv.

§. 35. Genitiv mají živé i neživé stejně na *ů* neb *ův*: orlů neb orlův, stromů — stromův. Musíme za to míti, jako by všechna jmena v Nominativu *ové* měla, z čehož se Genitiv u vývinu českého jazyka takto utvořoval: Nom. stromové, Gen., stromův; dlouhé *ó* pronášelo se později jako stromuov; pak položilo se *o* na *u*: stromův, až konečně i *v* (stromů) odpadlo. Nesmí se tedy Gen. tvořiti od krátkého Nominativu, ne od ptáci — ptácův, hoši — hošův, nýbrž od ptákové — ptákův, hochové — hochův. Místo: od těch časů seit diesen Zeiten, slyšeti zde onde: od těch čas, kdež tedy i *ů* odpadlo, aneb spíše prastarý Genitiv se zachoval.

Dativ, Akkusativ, Vokativ.

§. 36. Koncovku *ům* mají živé i neživé zároveň: bratrům, krokům. Dat. tvořil se jako Gen.: stromům — stromuom — stromům. — Akk. jest u všech na *y*: vidím vojáky, hrady, mosty; zde není proměny souhlásek; bylo by tedy špatné říci: vidím vojáci, jak si to někteří lidé v Praze spletli. — Vok. množného počtu jest ve všech skloněních a v každém ohledu Nominativu roven.

Lokal.

§. 37. Rovněž jako v Nominativu děje se i v tomto pádu proměna širokých souhlásek do úzkých, tentokrát i u neživých: o ptácích, na potocích. V obyčejném životě zachovává se proměna ta větším dílem, někteří ji však také pomíjejí, tvoříce potom pád na *ách*: o ptákách, na potokách; a však i ti mluví; o svátcích, o bratřích. U neživých po-

užívá se tohoto *áčh* v některých případech i v řeči spisovné. Přemnohá jmena, živých i neživých bytostí, mají ale též kromě pádu *ich* také *ech*, po středních totiž souhláskách: v dubech, holubech, houfech, bálech, klamech, sloupech, spisech, mravech, vozech: po širokých *d, n, t*: v údech, činech, listech; po *r* u neživých, v darech, svárech. Nikoliv ale po *h, ch, k*, ne tedy v dluhech, hochech, krokech, nýbrž v dluzích, v hoších, krocích; aniž po *z* z *h* vzniklém: ne na rozech, nýbrž na rozích neb rohách; aniž po *r* u živých: ne v bratrech, ale v bratřích. Toto *ech* mají zvláště jmena druhová a jmena národů na *an*: v Pražanech, Slovanéch, Angličanech, Římanech, a jak nahoře podotčeno, po *d, n, t* skoro naskrze: ve štítech, v džbánech, údech. Jmeno *sen* má po předložce *ve*: ve snách, jinak snech.

Instrumental.

§. 38. Koncovku *y* mají všechna jmena. Se sokoly, s vozy. V obyčejném životě zachovává se koncovka *ta* z většího dílu; někteří mluví ale též: s holubama, šatama, stromama. Toto *ama* jest koncovka dvojného počtu. Kdyby dvojsmysl mohl vzniknouti (Cježto Instr. a Akk. stejné mají koncovky), tenkrát užívá se koncovky *ami* neb *mi*: trhal nehty zuby, zřejměji: trhal nehty zubami.

§. 39. Dle vzoru neživých jdou všechna ve množném počtu užívaná jmena: mravy, okovy atd.; potom ve množném počtu užívaná jmena zemí, měst, vesnic: Prusy, Rusy, Turky, Vlasy, Uhry, Bavyry, Francouzy, Rokycany, Klatovy atd., s tím toliko rozdílem, že všechna tato jmena zemí atd. tvoří Genitiv dle prastarého způsobu bez *ů*: do Angličan, do Uher, Španěl, Sas atd. Jména zemí proměňují v Lokalu (jako u neživých) široké souhlásky do úzkých: ve Vlaších, Turcích, Bavořích atd. Jména zemí (ne měst) mají též jednotný počet na *sko*: Prusko, Rakousko atd., a jdou podle druhého středního sklonění.

§. 40. Musíme ještě podotknouti čtyř jmen, dílem pravidelně, dílem nepravidelně jdoucích, totiž: pán, host, člověk, bratr.

Pán. Stojí-li jmeno to samo o sobě, zachovává dlouhé *á*, krom ve Vok. (pane), kde se krátí. Někteří spisovatelé skracojí toto *á* i v Gen. a Dat. množného počtu (panů, panům). Náleží-li však k jinému statnému jmenu, krátí se *a* ve všech pádech: pražský pan měšťan, s pražskými pany měšťany atd. Dlouhé jest jenom při jmenech: pán bůh, pán Ježíš Kristus, hospodin pán, zeměpán, kníže pán. Přichází-li *pán* v titulích dvojnásobně, krátí se *á* jen v druhém: slovutný pán, pan Berka. Místo *boha* a *Krista* užívá se také: *Páně*: slovo Páně, léta Páně. Jest to staré přivlastňovací jmeno přídatné: Nom. dům pán (pánův), věc pána (pánova), slovo páně (pánovo); Gen. domu pána (pánova), věci páně (pánovy), léta pána (čili s přehláskou: páně, pánova).

Host. Jmeno to skloňuje se pravidelně až na Akk. a Instr. množného počtu: uvítali jsme *hosti*, byli jsme veselí s *hosti* aneb: s *hostmi*. Druhé méně užívané sklonění udáme později.

Člověk. Jmena toho užívá se jenom v počtu jednotném; člověkové, člověků atd. jest zastaralé, na jehož místě užíváme: lidé, Gen. lidí (dle vzoru prvního sklonění ženského), od jmena: lid, Gen. lidu Bolf.

Bratr. Dle vzoru toho jde cele pravidelně; druhé, jenom ve množném počtu obyčejné skloňování jde podle vzoru třetího sklonění středního.

Druhé sklonění jmen mužských.

§. 41. Koncovní souhlásky úzké: c, č, ď, j, l, ň, ř, š, ť, ž.

Živých.		Neživých.	
Jednotný počet.		Jednotný počet.	
vzor:		vzor:	
Nom.	zeť (Schwiegersohn)		plášť (Mantel)
Gen.	zetě		pláště
Dat.	zeti, ovi		plášti
Akk.	zetě		plášť
Vok.	zeti (e)		plášti
Lok.	v zeti, ovi		v plášti
Instr.	zetěm		pláštěm.
Množný počet.		Množný počet.	
Nom.	zeti, ové (é)		pláště, ové
Gen.	zeťů, ův		plášťů, ův
Dat.	zeťům		plášťům
Akk.	zetě		pláště
Vok.	zeti, ové (é)		pláště, ové
Lok.	zetích		pláštích
Instr.	zeti		plášti.

Srovnáme-li vzory prvního a druhého sklonění, snadno najdeme rozdíl z ústrojí samého plynoucí, že tam po širokých souhláskách samohlásky široké, zde po úzkých úzké z většího dílu následují. Větší písmeny naznačené pády vztahují se na pravopisní v §. 24 udané pravidlo, v čemž první a druhé sklonění docela se srovnávají.

§. 42. Ke sklonění tomu náleží:

a) Všechna jmena, jichž obor v §. 16 vyměřen jest.

b) Všechna jmena na *el*, od sloves odvozená: učitel od učiti, hlasatel (hlásati), kazatel (kázati) atd. (Výminky viz §. 26.)

c) Všechna jmena mužských osob na *ce*: svůdce, zhoubce atd.

d) Následních 12 jmen: kněz, peníz, vítěz, robotěz, zimostráz, den, kmen, krapet, klápet, loket, test, Francouz (viz §. 26).

Dodatky k jednotlivým pádům.

Jednotný počet.

Nominativ.

§. 43. Ve jmenu *děšť* krátí se *é* v druhých pádech: deště, dešti atd., vyjímajíc Akkusativ, který u neživých jak známo Nominativu roven jest.

Rozdíl mezi živými a neživými stanovuje se jako v prvním sklonění týmiž zákony. Další poznamenání, jako o vypouštění *e*, a o proměně *ů* do *o* (viz §§. 28 a 29) nebudeme zde opakovati.

Genitiv.

§. 44. Široké *e* mají v Genitivu jen tato: den — dne, krapet — krapte, loket — lokte, klápet — klápte; potom: kotel, popel, ječmen, kámen, kmen, kořen, plamen, pramen. V některých krajích mluví se posud: deň — dně atd., kteréžto jmeno skoro zcela pravidelně dle neživých skloňují. V těchto jmenech vstoupila tedy široká koncovní souhláska na místo úzké, pročež i široké *e* jest vlastně zanedbané úzké *ě*.

Dativ a Akkusativ.

§. 45. Jmena na *ce* přijímají v Dat. raději koncovku *i* než *ovi*: odpůrci, dárci atd., protože starší jmena ta více dle druhého sklonění ženských skloňovali. Ze starého Akkusativu, kterýž, jak vědomo, Nominativu roven byl, zbylo jen: na kůň (na koně), a u Slováků: jíti za muž einen Mann neĥmen.

Vokativ.

§. 46. Živé i neživé mají Vok. stejně na *i*: muži, noži. Ve vzoru ozávorkované *e* mají následní jmena statná: a) všechna na *ce*, mužskou osobu značící: škůdce, tvůrce, strážce atd.; b) všechna na *ec*, při čemž *c* do *č* se mění: otec — otče, milenec — milenče, ujec — ujče Dheim; následní na *ic*: panic — paniče Junggesell, biřic — biřiče Scherge, dědic — dědiče Erbe, strýc — strýče Better. (Jmena na *ic* a *ovic* mají Vokativ pravidelný: tisíc — tisíci, střevíc — střevíci, Kovářovic — Kovářovíci atd.)

Množný počet.

Nominativ.

§. 47. Koncovku *ové* mívají častěji jmena jednoslabičná: král — králové, mužové; pak jmena na *ce*: soudce — soudcové, zrádce — zrádcové; na *ec*: volenec — volencové *Kurfürst*, ačkoliv i králi, muži, zrádci, volenci mají. Ve vzoru ozávorkované *é* mají od sloves odvozená jmena osob: učitel — učitelé, věřitel — věřitelé, což lépe řečeno než obyčejné učiteli neb učitelové.

Genitiv.

§. 48. Při prvním sklonění bylo v §. 39. praveno, že ve množném počtu užívaná jmena zemí tvoří Genitiv dle prastarého způsobu bez *ů*: do Rus. Takovýto Gen. zachovala též následní jmena druhého sklonění, ačkoliv i obyčejný Gen. s *ů* mají, totiž: tisíc, loket, přítel, nepřítel; u př. mnoho tisíc tisíců *viele Tausende und Tausende*. Potom jmeno: kořen, v průpovědi: dvěře jsou do kořen (též do kořán) otevřeny *die Thür ist angelweit geöffnet*.

§. 49. Dle tohoto sklonění jdou všechna ve množném počtu užívaná jmena měst na *ice*, rovněž v Gen. *ů* odvrhující: Litoměřice (do Litoměřic), Budějovice, Pardubice atd.; tak též i následní ve množném počtu užívaná jmena: vánoce (do vánoc) *Weihnachten*, hromnice *Lichtmeß*, velkonoce *Ostern*, letnice *Pfingsten*, jenom že hromnice a letnice v Instr. hromnicemi, letnicemi mají (nikoliv tedy hromnici, letnici).

§. 50. Dilem pravidelně, dilem nepravidelně jde následních šest jmen: den, peníz, přítel, kněz, kůň, rukojmě.

Den. V jednotném počtu skloňuje se docela pravidelně, krom že se k tomu od prvního sklonění ještě Dat. a Lokal přibírá, tedy: *dni* i *dnu*. Po předložce *ve* má v Lokalu: *ve dne*. Ve množném počtu skloňuje se takto: Nom. *dni*, *dnové*, Gen. *dní*, *dnů*, Dat. *dnům*, Akk. *dni*, *dny*, Lok. *dnech*, Instr. *dni*, *dny*, *dněmi*. Jmeno *týden* (*týžden*) *Woche* jest složeno z náměstky *tý* (*týž*) *der* *námliche*, a *den*. Někteří spisovatelé, nejvíce staří, skloňují i náměstky i jmeno statné, jest tedy: Jed. počet. Nom. *týden*, Gen. *těhodne* (též: *týhodne*), Dat. *těmudni*, Akk. *týden*, Vok. *týdni*, Lok. *v těmdni*, Instr. *těmdnem*, Množ. počet. N. *tědnové*, G. *týchdnů*, D. *těmdnům*, A. *tědni*, L. *v týchdnech*, Instr. *těmidny*. Lid skloňuje to na dvojí způsob: buď zůstává náměstka *tý* neproměnná a toliko *den* se skloňuje, aneb, což nejvíc obyčejno, používá se Genitivní koneovky *týho* ve všech pádech počtu jed. i množ., jak to i staří spisovatelé psávali, tedy: *týhodni*, *týhodnů* atd.

Peníz. Znamená-li jmeno to jednotlivé kusy mince (Geldstücke), skloňuje se v počtu jed. i množ. pravidelně: Lok. v penízi, Instr. penízem, Nom. penízové, Gen. penízů, Lok. v penízích atd. Znamená-li však tolik, co německé Geld, jest jenom ve množném počtu v užívání a skloňuje se takto: N. peníze, G. peněz, D. penězům, A. peníze, Lok. v penězích, Instr. penězi.

Přítel (tak i *nepřítel*) má ve množném počtu N. přátelé (nepřátelé), G. přátel i přátelů, A. přátele (dle starých i přátely), Instr. přáteli (přátely).

Kůň. Nom. množného počtu jest: koně, koni a koňové; v ostatních pádech skloňuje se celé pravidelně dle tohoto, aneb dle třetího středního sklonění (koní, koním atd. dle vzoru: Znamení).

Kněz. Dat. knězi (ne knězovi), Vok. kněže. Množ. počet: kněží (ne kněžové). Druhé sklonění jde zcela podle třetího středního (kněží kněžím atd. dle vzoru: Znamení).

Rukojmě Bürge lat. vas, skloňuje se jako jmena na *ce* (soudce), až na Instr. množ. počtu: rukojměmi (soudci). Druhé (méně užívané) skloňování jest dle třetího sklonění ženských jmen (Země).

Jmeno *host* jde, jak známo, dle prvního sklonění, méně dle tohoto druhého: hostě, hosti atd. Ve množ. počtu skloňuje se též: Nom. hosté (což velmi obyčejno), Gen. hostí, Dat. hostem, Akk. hosti, Lok. v hostech, Instr. hostmi (dle vzoru: Kosť).

První sklonění jmen ženských.

- §. 51. Koncovní souhlásky a) úzké: c, č, d, j, ň, ř, š, t, ž,
b) střední: b, l, m, p, s, v, z.

Koncovky stýkají se tedy s prvním i druhým skloněním mužských jmen. Která jmena k tomuto ženskému náleží, jest z §§. 16 a 15 vědomo. Zde není rozdílu mezi jmeny živých a neživých bytostí; neveliký rozdíl jest ale ve skloňování těch jmen, která v Gen. *i*, a která *ě* mají. Podáme nejdříve vzor:

Genitiv na <i>i</i> . Jednotný počet. Vzor:	Genitiv na <i>ě</i> . Jednotný počet. Vzor:
Nom. košť (Bein)	daň (Abgabe)
Gen. kosti	daně
Dat. kosti	dani
Akk. košť	daň
Vok. kosti	dani
Lok. v kosti	v dani
Instr. kostí	dani

Množný počet.

Nom. kosti	daně
Gen. kostí	dani
Dat. kostem	daním
Akk. kosti	daně
Vok. kosti	daně
Lok. v kostech	v daních
Instr. kostmi	daněmi.

Většími písmeny vytknuté pády vztahují se na §. 24.

§. 52. Všechna, k tomuto sklonění náležející jmena podle slovníku srovnavše, našli jsme pro ta, ježto v Gen. *i* a *ě* (e) mají, následující zákon:

- 1) V Gen. mají *i* ukončená na b, c, č, d, l, m, ň, p, ř, s, t, z.
- 2) V Gen. mají *ě* (e) ukončená na j, š, ž, eř, eň, ev.

Udáme nyní příklady s nepatrnými výminkami.

1) V Genitivu mají *i* na:

b: hloub-i, palub-i (paluba) Berdeř, cheb — ohbi (častěji: oheb — ohbu) Gelenř, leb — lbi (leb — lebu — lbu) Schädel, zyb-i Moor-
land (jen těchto 5).

c: noc-i, věc-i, pec-i, stříc-i (potkání), moc-i (a složená: pomoc, nemoc, pramoc, přemoc atd.). Majíť pak *e* jen: klec-e Käfıg, obec — obce Gemeinde.

č: řeč-i, žluč-i, louč-i, seč-i (složená: úseč, Proseč atd.). Všech 26. Jedenácte má *e*: chatř-e, okroč-e Wurřwagen, úboč-e (stráž) Abhang, kleč-e (kosodřevina) Knieholz, vlač-e Schleppe, nápeč-e (pečivo) Gebäđ, senoseč-e (dělání sena) Heumahđ, toč-e Wischeltuch, svač-e (sánky), stač-e (dostatek), klač-e Krummholz.

d: pověď-i Sage (a složená: přípověď Zusage, zápověď Verbot, odpověď Antwort, zpověď Beichte, nápověď Ansage, průpověď Spruch, dopověď Endspruch, výpověď Ausspruch, Auffündigung), mláď-i (mládež), hruď-i (23).

Majíť *i* a *ě*: hřaď-i, ě (též: hřaď, hřada: slepice sedí na hřadě). Hühnerstange, haď-i, ě Mauerbrecher.

l: mysl-i, hůl — holi, sůl — soli, bol-i (bol-u) Schmerz (9).

m: ozim-i (zimní osení) Wintergetreide; potom jmena měst na *im* neb *m*: Chrudim, Kouřim, Vlašim, Příbram atd. Toto jest prastaré a nejlepší skloňování těchto jmen. V pozdějších stoletích (jakož i posud) skloňovalo se: Chrudimě; špatné jest ale skloňování dle mužských: do Kouřima atd.

n: pláň-i (též: pláně — pláňte pohl. středního) junger wilder Baum, pláň-i (rovina), zeleň-i (zelenost); mají *i* a *ě*: zbraň, žeň — žni — žně, saň (drak), laň, síň, daň. Z těch mají v Gen. *ě*: dlaň-ě (šlache Hand, stráž-ě, brň-ě (panciř), dyň-ě (meloun), zhloň-ě (vír) Wirbel, kloň-ě (klec), jabloň-ě, úsloň-ě Verborgniß, dřev-ě (duše rostlin) Mark der Bäume, peluň-ě (pelyněk). Tato jména na *ě* mají větším dílem už v Nom. *ě*: dlaně, stráně, brně, dyně, zhloně, kloně, náleží tedy vlastně ku třetímu sklonění ženskému.

p: step-i, otep-i, oklep-i, chalup-i, slup-i.

ř: jař-i (jarní osení) Sommergetreide, zvěř-i, keř — kři (keř — kře — keře pohl. muž.) atd.; z nich mají *i* a *ě*: šíř (šířka), tvář, sděř (sděřka, sdířka, kruh, železná obruč v kameně mlýnském), debř (údolí).

s: ves — vsi, směs-i Gemenge, hus-i (husa), os-i (osa) Achse.

l: chuť-i, nať-i Pflanzenkraut, paží-i (drn), postat-i (postava), oprat-i Leitsel, hrst-i Handvoll, poušť-i Einöde, prst-i Dammerde (75). Sem náleží nepřehledný počet jmen na *ost*, *ast*, *est*, ježto se posud obvykle na *ost*, *ast*, *est* píší a vyslovují. Čtvero jmen má *i* a *ě*: lať Latte, říše, síť, huť Eisenhütte, hať Gestrüpp; pouhé *ě* mají: labuť-ě Schwan, vývrať-ě (větrem vyvrácený strom), př-ě (chodník, stezka v lesích) Wildbahn, vrť-ě (ouvazek z krouceného proutí) Winde, náruť-ě (nárt-u) obereß Fußblatt.

z: haluz-i (větev), přísaz-i (přísada), stez-i (pěšinka, stezka), mosaz-i, ochoz-i Umgang, Bejrt, hryz-i (hryz-u) Nagen, Rüssel; *e* mají: nesnáz (Nom. též: nesnáze) Verlegenheit, mláz-e, omlaz-e Nachwuchs.

2) V Genitivu mají *ě* na:

j: voj-e, Deichsel, krupěj-e Tropfen (18).

š: výš-e (výška), peleš-e (pelech-u) Wildlager, veteš-e (staré, vetché šatstvo), vrš-e Fischreuse; *e* a *i* mají: skryš, rozkoš Wollust; *i* mají: myš-i, spraš-i Feldstaub, veš — vši.

ž: stráž-e, věž-e (přes 37); *e* a *i* mají: přítrž Gehalt, zápřež Gespann, draž (dražka) Fuge, Galz; *i* mají: lež — lži, otěž-i Bügel, rež — rži (žito), houž-i (houžev) Reis, Grundelfette, vlž-i Mutter der Kristalle.

el: koupel-e, petržel-e (14); *e* a *i* mají: ocel, běl baš Weißer.

en: bázeň — bázně Furcht, báseň — básně Gedicht, píseň — písně (přes 50).

ev: větev — větve, rakev — rakve Sarg, (přes 28), kde tedy *ev* odvozující jest koncovka; *e* a *i* má: ostrev — ostrve — ostrvi (tyčka, žerd, sochor) Leiterbaum; *i* mají: brv-i (brva) Augenbraue, obuv-i (obuv-u) Fußbekleidung, ohlav-i Halfter, mlov-i Zaunast, pošev —

Dodatky k jednotlivým pádům.

§. 56. Ze vzoru viděti, že po široké souhlásce široká samohláska následuje; jenom ve dvou pádech, v Dat. a v Lok. jednotného počtu, mění se do úzké, pročež i úzká samohláska (ě) následuje. Ve dvou těchto pádech děje se tedy známá proměna širokých souhlásek do úzkých dle téhož způsobu, jako u prvního sklonění mužských jmen v Nom. množného počtu. Rozdílu mezi živými a neživými není při tomto sklonění. Mění se tedy:

v Dat. a Lok.

h do *z*: noha — noze Fuß,
ch — *š*: moucha — mouše Fliege,
k — *c*: ruka — ruce Hand,
r — *ř*: víra — víře Glaube,
d — *d'*: bída — bídě Glend,
n — *n'*: vina — vině Schuld,
t — *t'*: meta — metě Ziel,

v Dat. a Lok.

b: ryba — rybě Fisch,
f: sofa — sofě Sopha,
l: skála — skále Fels,
m: tma — tmě Finsterniß,
p: stopa — stopě Spur,
s: kosa — kose Sense,
v: hlava — hlavě Kopf,
z: koza — koze Ziege.

Netřeba podotýkati, že vyslovení *ě* po *l*, *s*, *z* již ode mnohých věků se zanedbalo, že tedy nominativní široké *l*, *s*, *z* v Dat. a Lok. úzké jsou.

Dcera má v Dat. *dceři* od zastaralého *dci* (§. 54). Rychlým u starých vyslovováním jmena *deska* *Tafel* (desky zemské Landtafelu) vzniklo v Dat. a Lok. *dště*, v Nom. množného počtu *dsky*, což se ale též pravidelně skloňuje. V obyčejném životě naskytující se hrubé *Káča* *Kathel*, *Máři* *Magdalena* mají v Gen. Dat. a Lok. úzkou samohlásku *i*, v druhých pádech mají pravidelně samohlásku širokou: Akk. *Káču* atd.

§. 57. U některých jmen zachovává se ve Vok. nominativní *a*, hlavně u jmen: *kmotra* *Gevatterin*, *holka* *Mädchen*, *Anna*.

§. 58. Dlouhé kmenové *á* krátí se v Gen. množného počtu v některých (jen ve dvouslabičných) jmenech: *jáma* — *jam* *Grube*, v některých ale nikoli: *krása* — *krás* *Schönheit*, což se i v písmě i v obyčejném životě děje. V písmě děje se to též i v Instr. jednotného počtu, potom v Dat., Lok. počtu množného, což se v obyčejném životě kolotá, přec ale více užívá se toho dle písma. V kterých jmenech krátí se tedy toto *á* v nadřčených pádech a v kterých nic? V konkrétních jmenech (jiniž něco smyslového se udává) krátí se: *brána* Instr. *branou*, Gen. *bran*, Dat. *branám*, Lok. *branách*, Inst. *branami*; takž i *pára* *Dampf*, *rána* *Wunde*, *šlag* *Schlag*, *tráva* *Gras*, *vrána* *Sträße*, *sláma* *Stroh*, *žába* *Frosch*, *jáma* *Grube*, *dráha* (cesta) *Bahn*, *skála* *Fels*, *kráva* *Ruh*, *řása* *Mugenswimpern*, *váha* *Wage* atd. Jenom v Gen. krátí toto *á*: *jáhla* — *jahel* *Hirseforn*, *játra* — *jater* *Leber*. Kde ale po *á* dvě souhlásky následují, nekrátí se ani při těchto srostlých (konkrétních): *sázka* *Einfaß*, *sázkou*, *sázek*, *sázkám*, *sázkách*,

sázkami; tak i: mázdra *Fleischhaut*, brázda *Furche*, hrázka *Heiter Damm*, Stange, vráska *Falte*, lávka *Steg über einen Bach*, sádra *Gyps*; potom ještě v následních: kláda *Balken*, blána zartěš *Häutchen*, spála *Griesel*, pára *Hebel*, káva *Kafé*, váza *Vase*. Dlouhé *á* zůstává ve statných jmenech odtažných (abstraktních, jimiž něco nadsmyslového se udává): krása *Schönheit*, spása *Heil*, vláda *Regierung*, čáka (naděje) *Hoffnung*, sláva *Ruhm*, láska *Liebe*, váda *Zanf*, částka *Theil*, ztráta *Verlust*, kára (trest) *Strafe*. Týž poměr (rovněž při dvouslabičných) nalezá se při proměně dlouhého *i* do *ě*, nejvíc jen ve třech následních jmenech: míra *Maas*, víra *Glaube*, díra *Loch*, tedy: měrou, měř, měřám v měrách, měrami. Toto *i* vzniklo ze starého *ě* (mě'ra od měřiti); pročez původní *i* (z *ě* nevzniklé) mění se do *i* jen v následních: síla *Kraft*, žíla *Nber*, síra *Schwefel*, tedy: silou, sil, silám, v silách, silami. Dále pak *ou* krátí se do *u* jenom v Gen. množného počtu a též jen ve dvouslabičných jmenech; v ostatních podotčených pádech užívá se obojího i ve spisech, tedy: moucha — much *Fliege*, trouba — trub *Trompete*, houba — hub *Schwamm*, strouba — struh *Wasserrinne*, stoupa — stup *Stampfe*, kroupa — krup *Graupe*, louka — luk *Wiese*. V ostatních pádech může tedy dle libosti *ou* neb *u* býti: muchou — muchám, neb mouchou — mouchám atd. Nicméně má *houba* a *mouka* v Instr. jenom *houbou*, *moukou*, aby se to snáze od *huba* — *hubou* *Maul*, *muka* — *mukou* *Folter*, rozeznalo. Následují-li po *ou* dvě souhlásky, nekrátí se: hloubka — hloubek *Tiefe*.

Genitiv množného počtu tvoří se odvržením nominativního *a*: ryba — ryb. Zbývají-li po odvržení tohoto *a* dvě neb více souhlásek, vsouvá se *e* mezi ně: panna — panen (ne pannen) *Jungfrau*, hra — her *Spiel*, liška — lišek *Fuchs*, šelma — šelem *Schelm*, hvězdárna — hvězdáren *Sternwarte*, bitva — bitev *Schlacht*, vydra — vyder *Fischotter*, jehla — jehel *Nadel* (děje se to tedy nejvíce, kde druhá souhláska jest *b*, *k*, *l*, *m*, *n*, *r*, *v*; a naskrze tam, kde *jk*, *jn*, přichází: dvojka — dvojek *Zweier*, sojka — sojek *Häher*, vojna — vojen *Krieg* atd).

Protož nemělo by se také v Nom. psáti: *summa*, *kassa*, *radda*, ježto Gen. není: *sumem*, *kases*, *raded*, nýbrž jen *sum*, *kas*, *rad*. Dají-li se však dvě zbývající souhlásky snadno vysloviti, tedy se *e* nevkládá: pravda — pravd *Wahrheit*, hvězda — hvězd *Stern*, pocta — poet *Verehrung*, pošta — pošt *Post*, lampa — lamp *Lampe*, cesta — cest *Weg*, vražda — vražd *Mord*, srna — srn *Rehziege*, slza — slz *Thräne*, modla — modl i model (děje se to tedy nejvíce při souhláskách *ct*, *ln*, *mp*, *st*, *št*, *vd*, *vz*, *zd*, *žd*).

§. 59. Jako všude, platí i v češtině pravidlo, že jmena mužských osob mužského jsou pohlaví, ženských ženského, buďtež jakou koli hláskou ukončena; tak jmena Svoboda, Žížka atd. Jenom jejich skloňování uchyluje se v některých pádech. V jednotném počtu jdou podle

tohoto sklonění, vyjma Dativ a tedy i Lokal, kdež koncovku *ovi* přijímají: Procházka — Procházkovi, Hanka — Hankovi (nikoliv dle polského: Hance). Ve množném počtu jdou podle prvního sklonění mužských jmen: Nom. Procházkové, Gen. Procházků atd. V Nom. není: Procházci, Svobodí, není tedy také v Lokalu žádné proměny, tedy jen v Procházkách, Svobodách (ne v Procházcích). Druhá jména mužských osob, jako: hrdina Šelb, vévoda Šerzog, sluha Diener, pastucha Širt atd. mají totéž sklonění; ve množném počtu mohou se ale také dle vzoru „Žena“ skloňovati, a pak máme zde jediný případ, kde mužská jména v Nom. a Lok. proměny nepřijímají, tedy: hrdiny, hrdin, hrdinám, hrdiny, v hrdinách, hrdinami. Končí-li se jméno na *ta* nebo *sta*: Husita, basista atd., pak jest Nom. množného počtu trojí: Husiti, Husité neb Husitové.

§. 60. Nahoře bylo praveno, že ve množném počtu užívaná jména zemí, měst a vesnic, jako Prusy, Rusy atd. ku prvnímu sklonění jmen mužských náleží; některá jdou ale též dle vzoru „Žena,“ jako: Kateřinky, Sovinky, Atény, Benátky atd., což snadno poznati: od mužského jména Prus, Rus musí jméno země Prusy, Rusy mužské zůstatí; od ženského Kateřina, Katharine, sova Gule, Athene atd. musí Kateřinky, Atény zůstatí ženské. Jméno Čechy Böhmen, skloňuje se též dle tohoto vzoru, aby se lépe od Čech Böhme, rozeznalo, tedy: v Čechách in Böhmen, v Čechách in den Böhmen atd. Jiná, ve množném počtu užívaná a v §. 20. větším dílem udaná jména ženských, jako: dívky, klevety atd., jdou podle tohoto vzoru.

§. 61. Cizí jména na *a*: Asia, Maria, jdou jen v Nom. a Vok. dle „Žena,“ ano i v těchto pádech jest Asie, Marie atd. obecnější; náleží tedy k následujícímu sklonění.

Třetí sklonění jmen ženských.

§. 62. Koncovka jmen tohoto sklonění jest úzká samohláska *ě* (*e*).

Jednotný počet.

Množný počet.

VZOR:

Nom. země	země
Gen. země	zemí
Dat. zemi	zemích
Akk. zemi	země
Vok. země	země
Lok. v zemi	v zemích
Instr. zemí	zeměmi.

V pádech tohoto vzoru panují naskrze úzké samohlásky *ě* a *i* (*i*). V jednotném počtu shodují se pády větším dílem, ve množném docela

se vzorem „Daň,“ pročež i vzor „Daň“ v jiných mluvnicích se vynechal, zde však ponechán byl, ježto se oba vzory („Země a Daň“) svými koncovkami v Nom. od sebe liší.

Dodatky k jednotlivým pádům.

§. 63. Některá jmena zamlčují někdy nominativní ě (e) a pak se dle vzoru „Daň“ skloňují; Zachová-li se toto ě v Nom., mohou se i dle „Země“ skloňovati. Jsou to hlavně tato jmena: hráze, tvrže, stráně, meze Gränze, věže, pláne, stráže, díže Baetrog, stříže Schur, tíže, zdvíže Aufhub des Getreides, mříže Gitter, skryše, nesnáze, šíře, výše, vrše, klece, stáje, zbroje, krůpěje, závěje, šalmaje, sluje, voje, chvoje, záře Röthe; ano i ve jmenu: země a polovice bývá ě (e) zamlčováno (zem, polovic).

§. 64. Dvou- a víceslabičná jmena na ice, jichž veliký jest počet, odvrhují í v Gen. množného počtu: lvíce — lvic Löwin, mšice — mšic Blattlaus, lavice — lavic Banf. Na ice jsou jenom čtyry ženská jména, kteráž ono í zároveň odvrhují a k tomu ještě kmenovou samohlásku krátí: lzice — lzic Löffel, svíce — svic Kerze, kšice — kšic caesaries, plíce — plic Lunge; tak i: košile — košil Hemd. Jména na yně mohou i odvrhnouti aneb je podržeti: bohyně Göttin, zpěvkyně Sängerin, tedy: hokyně — hokyň neb hokyní; tak i tří- a víceslabičná na le: neděle — neděl — nedělí Sonntag, cedule — cedul — cedulí Zettel, mihule Neunauge (ryba), škatule Schachtel, nyšpule Nispel, řehole Ordensregel; dvouslabičná však í podržují: boule — bouli Beule, koule Kugel, kaple Kapelle, pile Gise, kytile Kittel, vochle Hachel, zemle Sammel, židle Stuhl, vyjímaje: míle — mil, Meile, chvíle — chvíl Weile, kteráž i kmenovou samohlásku krátí. Ovce Schaf, má ovec neb ovcí.

§. 65. Ve množném počtu užívaná jména dvěře Thür, sáze Ruß, sáně Schlitten prodlužují ve spisovné řeči kmenovou samohlásku v Nom. v Akk. a Vok., v obyčejném životě obojího se užívá. Někteří spisovatelé krátí kmenovou samohlásku ve jmenu práce v Instr. prací; ve množném počtu v Gen. prací, Dat. pracím, Lok. pracích, Instr. pracemi. Jinak se naskrze dlouží. Jména: rozkoš Wollust, a neděle mají v Instr. množného počtu: rozkošemi neb rozkošmi, nedělemi neb nedělmí; dvěře má jen dveřmi.

První sklonění jmen středních.

§. 66. Koncovka jmen tohoto sklonění jest ě (e).

Živých.

Neživých.

Jednotný počet.

Jednotný počet.

vzor:

vzor:

Nom.	holoubě (Taubchen)
Gen.	holouběte
Dat.	holouběti
Akk.	holoubě
Vok.	holoubě
Lok.	v holouběti
Instr.	holoubětem

pole (Feld)
pole
poli
pole
pole
v poli
polem.

Množný počet.

Množný počet.

Nom.	holoubata
Gen.	holoubat
Dat.	holoubatům
Akk.	holoubata
Vok.	holoubata
Lok.	v holoubatech
Instr.	holoubaty

pole
polí
polím
pole
pole
v polích
poli.

Ohledem jmen k tomuto sklonění náležitých poukazuje se na §. 18.

Troch. výb. § 13 Dodávky k jednotlivým pádům.

§. 67. Při jmenech středních jest Nom., Akk. a Vok. stejný. Jména živých bytostí liší se v ostatních pádech od bytostí neživých vložkou čili augmentem *et* v počtu jednotném, ostatně jsou koncovky jako u „Pole“ tytéž; ve množném počtu vložkou *at*, a pády jsou tytéž, jako u následujícího sklonění „Slovo.“ Rovněž i některá neživá přijímají vložku *et* a *at*, totiž: doupě — doupěte — doupata Wildlager, poupě Knospe, vole Kropf, koště Besen, kráče Stichbalken (ve mlýně). V obyčejném životě i vejce — vejce te Ei, jenom v počtu jednotném; potom zvláště jmena na iště: spáleniště — spáleništěte — spáleništata, čehož ale radno neužívat. Málo užívané slovo dymě Weichen, Leisten přijímá vložku *en*: dymě — dyměne — dyměna.

§. 68. Jmeno dítě — dítěte má ve množném počtu děti, jest pak ženského pohlaví a jde podle vzoru „Kost.“ Jmena na iště odvrhují v Gen. množného počtu *i*: lučistiě — lučistiě Armbuř. Nebe má ve množném počtu: nebesa, dle vzoru „Slovo.“ Vejce (staré vajce) v Gen. množ. počtu vajec; poledne Mittag v Lok. množ. počtu po předložce *o* má ách: o polednách um Mittag. Cizí jmena: kafe (káva) thé (čaj), karé (čtverec), aloe, Lethe, miserere atd. se neskloňují.

Druhé sklonění jmen středních.

§. 69. Koncovka jest *o*.

Jednotný počet.

Množný počet.

Vzor:

Nom. slovo (Wort)	slova
Gen. slova	slov
Dat. slovu	slovům
Akk. slovo	slova
Vok. slovo	slova
Lok. slově, u (e)	slovech, ích (ách)
Instr. slovem	slovy.

Dodatky k jednotlivým pádům.

§. 70. Osm jmen na *eno*: břemeno Last, písmeno Buchstabe, plemeno Geschlecht, rameno Arm, semeno Same, temeno Scheitel, vemeno Kneuter, jmeno Name, jdou zcela dle tohoto vzoru, mohou však též dle předešlého „Holoubě“ býti skloňována: břemeno — břemene — břemeni, břemeno — v břemeni — břemena atd. Místo *et* je zde vložka *en* / od zároveň zhusta užívaných a zkrácených jmen břímě (též břémě), písmě, plémě, rámě, símě (sémě), lýmě (témě), výmě (vémě) a jmě, k nimž připojiti možná v polském nářečí užívané: známě Merkmahl. Samo sebou se rozumí, že těchto zkrácených jmen na *mě* jen v Nom., Akk. a Lok. jednotného počtu užívati lze, ne tedy v Instr. bříměm, ve množ. počtu břímě atd., ježto by i holoubě v Instr. holouběm, ve množ. počtu holoubě atd. míti mohlo aneb musilo.

§. 71. V Lokale jednotného počtu mají jmena tohoto sklonění *ě* neb *u*: ve slově, ve slovu. Jenom *u* stojí po širokých *h*, *ch*, *k*, *r*: ve jhu im Joche, v uchu Ohre, oku Auge, vědru Eimer. Proměna širokých souhlásek do úzkých v tomto pádě nemusí se dít; někdy jest ji slyšeti toliko v následních jmenech: roucho — v rouchu — v rouše im Gewande, mléko — v mléku — v mléce Milch, péro — v péru — v péře Feder, mnoho — na mnoze im Vielen. Ještě řidčeji mění se *sko* do *ště*, *cko* do *čtě*: Lipsko — v Lipsku — v Lipště in Leipzig, vojsko — ve vojště im Kriegsheere, Polsko — v Polsku — v Polště in Polen, Hradecko — v Hradecku — v Hradečtě im Gräzer Kreise. Dále pak mají pouhé *u* jmena na *stvo*: v měšťanstvu in der Bürgerchaft, v přátelstvu in der Freundschaft atd; potom: po ránu in der Früh, po stu zu Hundert, ve jměnu im Namen, ve druhém kolenu im zweiten Verwandtschaftsgrade. V koleně jest konkrétní (im Sinne). Po *d*, *n*, *t* stojí častěji *ě*: ve hnízdě im Nest, v seně Heu, v létě Sommer, a pak po středních: v písmě

T proti Vlt. §. 72.

Schrift, v olově Blei; po *l, s, z*, jak známo, jen *e*: v kole im Kreise, v mase im Fleische, v železe Eisen (lépe než: v kolu, masu, železu).

§. 72. Schází-li se v Gen. množného počtu několik souhlásek, vkládá se *e* mezi ně: jablko — jablek Äpfel, vědro — věder, sklo — skel, dno — den Boden, Grund, sto — set Hundert, jídlo — jídel Speise, sukno — suken Tuch, plátno — pláten Leinwand (zvláště tedy, je-li koncovkou *lo, no, ro*). Vyslovení není však obtížné u koncovek *sk, st, zd*, aneb předchází-li *r*: vojsko — vojsk, místo — míst, hnízdo — hnízd, zrno — zrn, brdo — brd Weberfamm. Ve jmenu: jádro, krátí se kmenová samohláska: jader; ve jmenu: léto krátí se *é* v Gen. Dat., Lok. a Instr.: let, letům atd.

§. 73. V Lokale jest koncovka *ech*: v právech in den Rechten, tělech Körpern, městech Städten. Koncovka *ich* zdá se býti pozdější forma, zjevuje se nejvíce jen po středních souhláskách, a snadno možná se bez ní obejítí, ježto proměna širokých do úzkých v tomto pádě nehrubě dobře zní; po širokých *h, ch, k, r* stojí tedy koncovka *ách*: ve jlách, v rouchách, jablkách, žebrách Rippen, v okách Augen; i po *n, l*: rameno — ramenech — ramenách, nosidlo — nosidlech — nosidlách atd.; ano i ve slověch, ve střevách Gedärmen.

§. 74. Následující jmena ženská dle vzoru „Žena“, totiž: muka (množný počet muky) Marter, sádka (sádky) Fischhälter, jatka (jatky) Schlachtbank, jikra (jikry) Rogen, louka (louky) Wiese, játra (játry) Leber a lýtka (i lýtko středního pohlaví) mají dle vzoru „Slovo“ jenom Nom. a tedy i Akk. a Vok. množného počtu: muka, sádka, luka atd. Takž i mužská jmena: hon (hony) Stabium, oblak (oblaky) Wolfe mají: hona, oblaka. Nebe má ve množ. počtu nebesa, což dle tohoto vzoru se skloňuje. Toto *es* jest rovněž vložka jako *et* a *at* (kotěte — kotata), jako *en* (bříně — břemene) a *er* (máti — matere). Používá se tohoto *es* ku tvoření několika jmen: tělo — těleso Himselförper, slovo — sloveso Zeitwort, kolo — koleso Rad.

§. 75. Jmena mužských osob na *o*: Hromádko, Slunečko atd. podléhají týmž pravidlům, jako jmena mužských osob na *a*, t. j. v jednotném počtu mají v Dat. a Lok. *ovi*: Hromádkovi, ve množném počtu jdou zcela podle prvního sklonění jmen mužských: Hromádkové, Hromádků atd.

Třetí sklonění jmen středních.

§. 67. Koncovka jest *i*.

Jednotný počet.

Množný počet.

Vzor:

Nom. znamení

znamení

Gen. znamení

znamení

Dat. znamení	znamením
Akk. znamení	znamení
Vok. znamení	znamení
Lok. znamení	v znameních
Instr. znamením (i)	znameními.

Jediné jest to sklonění, jehož jména dlouhou mají koncovku, an ve všech ostatních koncovky skoro naskrze krátké, a kde tomu tak není, dlouhé koncovky tučnějšími písmeny všude naznamenány byly.

§. 77. Dle tohoto vzoru jdou: 1) jména středního pohlaví na *i*: údolí, psaní atd.; 2) jména ženského pohlaví na *i*, ježto z latinského *tio* neb *io* vznikla: addicí, obligací, divisí atd.; lid však proměnil toto *i* do *e*: apelace, divise, a jména ta pak dle „Země“ skloňuje, což i proto lépe jest, poněvadž Instr. množného počtu, u př. subtrahcemi (místo subtrahcemi) dobře nezní. Potom jména: paní, Máří, lodí (loď), biblí (bible), rolí (role), pradlí (pradlena), švadlí (švadlena), maceší (macecha) a staré kníni (kněžna). (Viz §. 19.) 3) Jména mužského pohlaví na *i*: září September (staženo ze záříj Gen. záříje), pondělí Montag (jest také středního pohlaví). Dle starého způsobu též: purkrabí Burggraf, markkrabí, falckrabí, landkrabí; dle nového skloňují se dle vzoru jmen přídavných. Tři jména mužská: Jiří Georg, Jiljí Megibius, Briekí Brictius, jdou jen tenkrát dle tohoto vzoru, stojí-li *svatý* před nimi: o svatém Jiří; sice jdou dle vzoru jmen přídavných: půjdu k našemu Jiřímu ich werde zu unserm Georg gehen.

Dodatky k jednotlivým pádům.

§. 78. Ve vzoru při Instrumentalu ozávkované *i* mají toliko jména ženská: konskripce, paní atd. Dle tohoto vzoru jdou ve množném počtu už nahoře udaná jména: kněží, bratři a koně.

§. 79. Cizí jména na *um*: lilium, evangelium atd. neskloňují se v počtu jednotném; ve množném mají Nom., Akk. a Vok. dle „Slovo“: evangelia; ostatní pády dle „Země“: lilií, lilíím atd.

Sklonění ve dvojném počtu užívaných jmen.

§. 80. Ze staročeské řeči zachovalo se ve dvojném počtu jen několik jmen, jména, kterých k naznačení dvojitých částí lidského těla tuze zhusta se užívalo: ruka — ruce, oko — oči, ucho — uši; potom v některých pádech: noha, koleno, rameno, rty Rippen, prsa Brust. Skloňují se následovně:

Oko, ucho.

Nom.	{	oči	Gen.	{	oči	Dat.	{	očí	Lok.	{	očí	Inst.	{	očíma					
Akk.															uši	uši	uším	uších	ušíma
Vok.															uši	uši	uším	uších	ušíma

Ruka, noha, koleno, rameno, rty, prsa.

Nom.	{	ruce	{	rukou nohou kolenou ramenou rtou prsou	Dat.	{	rukoum nohoum kolenoum ramenoum rtoum prsoum	Instr.	{	rukama nohama kolenoma ramenoma rtoma prsoma.
Akk.										
Vok.										
			Gen.							
			Lok.							

D o d a t k y.

§. 81. Jmen těch užívá se ve dvojném počtu i tenkrát, když jich více jest, znamenají-li jen dvojité části lidského těla, u př. národové pozdvihli oči a rukou svých k bohu die *Wölfer erhoben ihre Augen und Hände zu Gott*. Dvojného Instr. užívají básníci při všech jmenech: hadoma, sudoma, zetěma, pláštěma, kosťma, daněma, ženama, holoubatema, polema, slovoma, znameníma. Jmena ta mají rovněž počet množný; a však oko, ucho a ruka poněkud ve významu se odchylují: *oka* znamená léčky na ptáky *Schlinge, Schleife*, *oka* na polívce *Augen auf der Suppe*, vůbec vše, co oku podobného jest. *Ucha* znamená držadla u hrnců, *Genfel*, *ruky* znamená ukazovače mil atd. Ve dvojném počtu jsou oči a uši pohlaví ženského: modré oči *blaue Augen*, bystré uši *scharfe Ohren*.

Jmena měst na *ice*.

§. 82. Na hoře bylo praveno, že ve množném počtu užívaná jmena měst na *ice* k druhému sklonění jmen mužských náleží: Litoměřice, Budějovice atd. Jsou ale též jmena měst a vesnic na *ice*, která se v jednotném počtu užívají a pak dle vzoru „Země“ jdou: Olešnice *Delš*, Březnice atd. Množný a jednotný počet jmen těch poznáme tímto vysvětlením: ve množném počtu užívaná jmena měst pocházejí od jmen *osob*: Štěpanice od Štěpána, Litoměřice od Litomíra, Budějovice od Budějova. Za dávných věků, když Čechové v bohopustých krajinách osady zakládali, mívali nějakého vůdce, ředitele, patriarchu ve svém čele, a podle něho byla i osada nazvána: Lutoměřici, t. j. všickni Lutoměroví společníci, načež později, když prvopočáteční poměry zanikly, koncovka *ici* do *ice* se proměnila, zachován byl však počet množný a pohlaví mužské. Jmena na *ice* počtu jednotného pocházejí od *věcí*: Skalice od skála *Fels*, Křemenice od křemen *Kieselstein*, Brusnice od brusina *Preisfelbeere*, Lipnice od lípa *Linde*, Olešnice od olše *Erle*, Březnice od bříza *Birke*, a též tak: Teplice od teplý *warm*, Sušice od sušiti *trofnen*, atd.

§. 83. Jmenům cizích míst, řek atd. hledí se pokud možná dávatí forma česká, tak ale, by původní ráz docela setřen nebyl, pročež někdy raději starších jmen se užívá: Marsilie Marseille, Séna, Sekvana Seine, Bolonie Bolognia atd.

Skloňování cizích jmen osob.

§. 84. Skloňování osobních jmen cizích není ještě dokonale stanoveno, mohou však posloužiti následující pravidla:

a) Na Nominativ bere se ohled u řeckých jmen na *is* a *os*: Dafnis — Dafnisa, Minos — Minosa atd.; u německých: Schiller — Schillera (první sklonění mužských na širokou souhlásku), Hirsch — Hirsche (druhé mužské na úzkou souhlásku).

b) Na řecký a latinský Gen. bere se ohled při jmenech na *o*: Plato — Platona, Cicero — Cicerona, Farao — Faraona; potom při jmenech ženských na *o*, *is*, *as*: Dido — Didony, Juno — Junony, Doris — Doridy, Pallas — Pallady.

b) Při ostatních jmenech nebere se na koncovku nominativní žádného ohledu (aneb aspoň zřídka), totiž na koncovky *es*, *us*: Aristoteles — Aristotela, Maximus — Maxima; na koncovky *e*, *o*: Lafayette — Lafayettea, Göthe — Götha, Bonaparte — Bonaparta atd.; končí-li se jmeno na více samohlásek, tu českou koncovku někteří dělítkem si oddělují: Nom. Maureau Gen. Maureau-a, Merimée — Merimée-a. Do jmena Noe vkládá se *m* neb *l*: Noe — Noema neb Noele. Biblická jmena v samé bibli často se ani neskloňují.

Kapitola třetí.

O jmenu přídavném.

(Beiwort, nomen adjectivum.)

§. 85. Jmeno přídavné, statnému jmenu nějaké vlastnosti udělující a proto s ním vždy ve spojení jsoucí, jest v české řeči ohledem koncovek trojí, totiž:

1. a) Na *ý*, *á*, *é*: silný, silná, silné der die daš starše.

b) Na — a, o: silen, silna, silno er šte es starš.

Na *ý*, *á*, *é* ukončená nazývají se přídavná jmena *určitá*, protože koncovka jejich určita jest. Na — a, e ukončena jsou *neurčitá*, protože jejich koncovka v mužském pohlaví (tak jako v němčině) *neurčita* jest, u př. milostiv gnäbig, hoden würdig, znám bekannt, bohat reich, bos barfüßig, star alt atd. mají rozličné, *neurčité* koncovky,

2. Na *i* pro všechna tři pohlaví: dnešní den *die das heutige*.

Neurčitá jména přídavná tohoto druhu člověč, pěš, ruč atd. nejsou už v užívání.

3. a) Na *uv, ova, ovo* pro mužské pohlaví: králův dvůr *des Königs Hof* (dem Könige gehörig), králova zahrada *des Königs Garten*, královo sídlo *des Königs Sitz*.

b) Na *in, ina, ino* pro ženské pohlaví: královnin dvůr *der Königin Hof*, královnina zahrada *der Königin Garten*, královnino sídlo *der Königin Sitz*.

§. 86.

1. a) Určitá koncovka *y, á, é*.

	Jednotný počet.		vzor:		Množný počet.	
Nom.	silný	silná	silné	silní (é)	silné	silná
Gen.	silného	silné	silného	silných	silných	silných
Dat.	silnému	silné	silnému	silným	silným	silným
Akk.	silného (ý)	silnou	silné	silné	silné	silná
Vok.	silný	silná	silné	silní (é)	silné	silná
Lok.	v silném	silné	silném	v silných	silných	silných
Instr.	silným	silnou	silným	silnými	silnými	silnými.

Páté pravopisní pravidlo. Z *y, á, é* vznikající koncovky jsou ve všech pádech dlouhé, ježto z náměstky staženy jsou (*siln - jeho* — *silného, šiln - jemu* — *silnému*); toliko koncovky *ho, mu, mi* (*silného, silnému, silnými*) jsou krátké.

Dle vzoru toho skloňují se statná jména a jména osob, ježto určitou koncovkou *y, á, é* opatřena jsou, u př.

mužská: ponocný *Nachtwächter*, hlásný, pověžný *Thurmwächter*, vrátný *Thormächter*, branný *Thorwächter*, polesný *Waldbereiter*, strážný *Wächter*, poklasný *Tennenmeister*, celný *Zollbeamte*, hajný *Heger*, porybný *Fischmeister*, zlatý *Gulden*, hospodský *Wirth*, Slaný *Schlan*, Lažanský, Plachý, Zlobický atd.

ženská: kupcová *die Frau des Kaufmanns*, správceová *des Verwalters*, Budinová *des Budina*, krejčová *des Schneiders*, komorná *des Kammerjungfer*, panská *Stubenmädchen*, krámská *Ladensigerin* (*Wet-fäuferin im Laden*), Potocká, Čatoryjská, Lažanská, Zlobická; potom staré: králová *Königin*, císařová *Kaiserin*; jména obcí: Blatná, Hluboká atd.

střední: dobré *das Gute*, zlé *das Böse*, zpropitné *Trunkgeld*, mostné *Brückengeld*, karetné *Kartengeld*, posudné *Faßgeld*, přivozné *Ueber-fahrtgeld*, měřičné *Müllerlohn*, pivovárné *Gebräugeld*, stravné *Postgeld*, stolné *Tafelgeld* atd., kterážto co jména hromadná (*collectiva, Sammelnamen*) množného počtu nemají.

Dodatky k jednotlivým pádům.

§. 87. V obyčejném životě zachovávají se často tyto koncovky; nicméně ve všech pádech mění se také *y* do *ej*: silný = silnej, silných = silnejch, vyjímaje toliko Instr. jednotného počtu, ačkoli staří i zde silnejm vyslovovali. Rovněž i *é* mění se v Gen. a Dat. jedn. počtu v ženském pohlaví do *ej*: silnej ženy, ženě; ostatní *é* a *á* proměňují se do *y*.

§. 88. Jako u statných jmen, zachovává se i zde rozdíl mezi živými a neživými (u živých jest Akk. stejný s Gen., u neživých s Nominalivem.)

vidíme	{	známého člověka	známý dům
		starého muže	starý strom
		velikého boha	veliký les.

Ve vzoru při Akk. ozávorkované *y* platí tedy pro neživé.

§. 89. V Nom. množného počtu činí se tentýž rozdíl, jako u jmen statných:

drahý koželuh — draží koželuzi,	drahý pluh — drahé pluhy
theuerer Lohgerber	theuerer Pflug
hluchý hoch — hluší hoši,	hluchý klas — hluché klasy
tauber Knahe	taube Mehre
veliký voják — velicí vojáci,	veliký věk — veliké věky
großer Soldat	großes Alter
dobrý bratr — dobří bratři,	dobrý mír — dobré míry
guter Bruder	guter Friede
pilný pán — pilní páni,	valný lán — valné lány
fleißiger Herr	große Landhufe
sivý páv — sivi pávi,	divý dav — divé davy
grauer Pfau	wilde Menge
atd.	atd.

Mimo to mění se v přídavných jmenech ještě *sk* do *šf*, a *ck* do *čf*:

slovanský národ — slovanští národové	slawische Nationen,
slovanský mrav — slované mravy	slawische Sitten,
katolický člověk — katoličtí lidé	katholische Menschen,
katolický kostel — katolické kostely	katholische Kirchen.

Ve vzoru ozávorkované *é* platí tedy pro neživé. V Lok. neděje se proměna; ve velikých vojácích.

§. 90. V Instr. užívá se též dvojného počtu: slzavýma očima mit thranenden Augen, sepjatýma rukama mit gefalteten Händen. V ostatních pádech vyšlo to už ze zvyku, leda zde onde ještě v průpovědi: zde jsou dva česká (große) hier sind zwei böhmische Großen, máme dva česká.

b) Neurčitá koncovka — a, o.

§. 91. Přídavná jmena s určitým východem *y, á, é* měla v staré češtině také východ neurčitý, tedy: slabý, *á, é* též slab, a, o, čehož ale nyní u všech přídavných jmen již se neužívá. Neurčitá však jmena, kterých se posud užívá, mají zároveň východ určitý: vesel, a, o *lustig*, veselý, *á, é* *der die das lustige*, až na jediné: rád, ráda, rádo (záporné nerád, neráda, nerádo), jehožto se jen v Nom. obojího počtu užívá. Statná jmena mají neurčitý východ, pročež i neurčitá jmena přídavná totéž mají sklonění jako statná jmena Had, Žena, Slovo:

Jednotný počet.

Nom. čern les	čista ryba	dobro slovo
Gen. černá lesa	čisty ryby	dobra slova
Dat. černu lesu	čistě rybě	dobru slovu
Akk. čern les	čistu rybu	dobro slovo
Vok. černe lese	čisto rybo	dobro slovo
Lok. v černě lese	v čistě rybě	v dobru slovu
Instr. černem lesem	čistou rybou	dobrem slovem

Množný počet.

Nom. černy lesy	čisty ryby	dobra slova
Gen. čern les	čist ryb	dobr slov
Dat. černóm lesóm	čistám rybám	dobróms slovóm
Akk. černy lesy	čisty ryby	dobra slova
Vok. černy lesy	čisty ryby	dobra slova
Lok. v černech lesech	v čistách rybách	v dobrech slovech
Instr. černy lesy	čistami rybami	dobry slovy.

U starých Slovanů používalo se neurčitých jmen přídavných ve všech těchto pádech; v nové české řeči jenom v pádech, tučnějšími písmeny vyznačených, tedy v Nom. a Akk. obojího počtu, a v Dat. počtu jednotného; ve všech ostatních pádech řídí se podle vzoru Silný. Kladou se pak neurčitá jmena přídavná tam, kde v němčině přídavné jméno *bez* artikulu *der die das*, *ein eine* *ein* stojí, a určitá, kde se artikuly ty kladou:

pilný jinoch jest vesel	<i>der fleißige Jüngling ist lustig,</i>
veselý jinoch jest pilen	<i>der lustige Jüngling ist fleißig,</i>
poslušná dívka je šťastna	<i>das gehorsame Mädchen ist glücklich,</i>
šťastná dívka byla poslušna	<i>das glückliche Mädchen war gehorsam,</i>
smutné dítě je nemocno	<i>das traurige Kind ist krank,</i>
nemocné dítě je smutno	<i>das kranke Kind ist traurig,</i>

plní jinoši jsou veseli — veselí jinoši jsou pilní,
poslušné dívky jsou šťastny — šťastné dívky byly poslušny,
smutné děti jsou nemocny — nemocné děti jsou smutny.

Tak jako Nominativ jest i Akkusativ množného počtu v obyčeji:
vidím je zdrávy ich sehe sie gesund.

Méně však Akk. počtu jednotného:

Vidím ho pilna, šťastna, účastna (theilhaftig),
vidím ji pilnu, šťastnu, účastnu,
vidím je pilno, šťastno, účastno.

Na místě toho jest Nom. obyčejnější:

vidím, že jest pilen, šťasten, účasten.

Dativu užívá se jen při slovech *nelze* (es kann nicht sein), není možná (es ist nicht möglich), když neurčité jmeno přídavné na předcházející Dativ se vztahuje: mně nelze býti veselu, ich kann nicht lustig sein. Toto *veselu* jest Dat. mužského pohlaví; táž průpověď platí ale i pro pohlaví ženské a střední, ano i tenkrát, když předcházející Dativ množném počtu se nachází: nám nelze býti veselu.

§. 92. Nahoře bylo podotčeno, že dnešního dne ne všechna jmena přídavná neurčitý mají východ; majíť ho nejvíce ta, která s určitým východem končí se na:

ivý: spravedlivý — spravedliv gerecht, bedliv wachsam, pamětliv eingedenk, hněviv zornig, živ lebendig, truchliv traurig, žízniv durstig, teskliv betrübt, bang, litostiv erbarmend, žádostiv begierig, zuřiv wüt, choulostiv empfindlich, fišlich atd., a to hlavně jen tenkrát, když se na osobu vztahují; neboť: zlato je šálivo (místo šálivé) není už v obyčeji.

vý: pravý — práv recht, hotov fertig, hladov hungerig, laskav liebeich, mrtvý — mrtev todt, zdravý — zdrav gesund, čerstvý — čerstev frisch atd., rovněž na osobu vztah mající, při čemž podotknouti třeba, že při více souhláskách *e* v mužském pohlaví se vkládá: čerstvý — čerstev; v ženském a středním pohlaví však toto *e* se vypouští, protože souhláska *k* následující samohlásce snadno přilne.

ný: mocný — mocen mächtig (složená: nemocen krank, nápomocen behülflich), vinen schuldig v mravním ohledu (nevinen unschuldig, povinen verpflichtet), dlužen schuldig ve hmotném ohledu, prázen (prázden) leer, roven grad, gleich, přítomen gegenwärtig, žáden Niemand, hoden würdig, vděčen dankbar, smuten, pilen atd., kdež rovněž *e* jenom v mužském pohlaví se vkládá, mimo ve jmenu pln voll, a v zastaralých: čern schwarz, dobr gut atd., tedy nejhlavněji v těch, kde *l* a *r* za samohlásky slouží.

mý: známý — znám bekannt, vědom bewußt, přím grad, aufrichtig atd. Rovněž i: čist rein, jist gewiß, syt satt, bos barfuß, bohat reich,

povínovat pflichtmässig, starý — stár alt, lich ungrab, vesel, mlad jung, prost einfach, lebig, nah naht, mil angenehm, blízek nah atd.

Některých užívá se toliko ve středním pohlaví, a to jako statných jmen ve všech pádech podle „Slovo“: horko Hitze (je veliké horko, při velikém horku atd.), jasno hell, studeno kalt, mokro naß, parno, vedro schwül, černo schwarz, modro blau, sucho trocken, vlhko feucht, teplo warm, měkko weich, větrno windig, hvězdno sternig, dobro daß Gute, zlo daß Böse, od neužívaných horek, horka, jasen, jasna atd.

V němčině se jmenem přídavným stejně znějící příslovce (Nebenswert) má v češtině svůj vlastní východ:

er ist gerecht je spravedliv,

er handelt gerecht jedná spravedlivě.

V obyčejném životě zachovávají se velmi často tyto neurčité východy, někdy však se jim dává určitý východ ý, á, é, vyjímaje podotčené rád, ráda rádo, (což nemá: radý, radá, radé), a posléze jmenovaná úplná jmena statná: horko, jasno atd.

§. 93. Dle podaného přehledu možná říci, že málo přídavných jmen neurčitý má východ. Největší ale počet k tomuto vzoru dodávají slovesa v trpném významu, kteráž, jako v němčině, buď na *t* nebo *n* se končí: viděn, viděna, viděno er sie es ist geliebt, milován, milována, milováno geliebt, bit, bita, bito geschlagen, a která nic jiného nejsou, než jmena přídavná východu neurčitého, od nichž určitá jmena se tvoří: viděný, viděná, viděné der die daß geliebene, milovaný, á, é der die daß geliebte, bitý, bitá, bité geschlagene. Jmena ta mají rovněž jen ve vzoru naznačené pády:

Nom. od něho je spasen, spasena, spaseno

von ihm ist er erlöst, sie erlöst, es erlöst,

Akk. vidím ho spasena, ji spasenu, je spaseno

ich sehe ihn erlöst, sie erlöst, es erlöst,

Nom. oni jsou spasení, ony spaseny, ona spasena

sie sind erlöst, (muž.), sie sind erlöst (žen.), sie sind erlöst (střed.).

Akk. vidím je spaseny, spaseny, spasena,

Dat. } mně nelze býti spasenu ich kann nicht erlöst werden,
 } nám nelze býti spasenu wir können nicht erlöst werden.

Takových přídavných jmen určitých a neurčitých užívá se dle týchž, v §. 91. udaných zákonů:

pilný žák jest milován a dařen

der fleißige Schüler ist geliebt und beschenkt,

milovaný a dařený žák jest pilen

der geliebte und beschenkte Schüler ist fleißig.

§. 94. Druhý veliký počet takovýchto jmen přídavných dodávají slovesa v minulém čase významu činného. V němčině jsou rozmanité koncovky: er ging, er liebte, er froh, er ist gefrohen, er versank atd.; v češtině jest ale všude l: šel, miloval, lezl, zalezl, probořil atd.; užívá se jich však jenom v Nominativu obojího počtu:

pil, pila, pilo er sie es tranf,

pili, pily, pila sie tranfen (v němčině pro vše tři pohlaví).

Druhé pády, u př. viděl jsem ho pila ich sah ihn trinfen (čili den Tranfen), je pily (die Tranfen) atd. nejsou v obyčeji. Této však formy užívá se ku tvoření statných jmen (jmen hromadních a osobních), kteráž pak ovšem všechny mají pády dle prvního sklonění jmen mužských: břidil, Gen. břidila Pfuscher, šidil Betrüger, smejkal Herumschlepper, Nekvasil (der Nichtgeäuerte) atd., ano skoro ode všech sloves možná takováto statná jmena tvořiti, což při jmenech osobních ten smysl má, že často titěrný způsob jednání osob těch ve jmenech jejich se zvěčňuje.

Od těchto neurčitých jmen přídavných tvoří se též určitá: opil, a, o — opilý, á, é der die das Betrunfene (při čemž pozorovati jest rozdíl mezi trpným a činným významem: opilý der sich selbst betrunfen hat, opilý der betrunfen worden ist); přišel — přišlý der Angekommene.

§. 95. Dle ústrojí českého jazyka děje se ve všech těchto přídavných jmenech proměna širokých souhlásek do úzkých v Nom. množ. počtu, vztahují-li se na statná jmena mužského pohlaví živých bytostí. Ukážeme to v několika příkladech, připojíce zároveň několik sad, kde proměna se neděje:

velicí ptáci seděli na vrších a byli postřeleni

die großen Vögel saßen auf den Anhöhen und wurden angeschossen;

temné lesy zvučely a jejich zvuky byly slyšeny

die dunklen Wälder tönten, und ihre Töne wurden gehört;

horské potoky šuměly a bystří tokové jejich byli čisti a jasni

die Gebirgsbäche rauschten, und ihre schnellen Flüsse waren rein und hell;

silní muži spěchali v boj, a byli šťastni

die kräftigen Männer eilten in den Kampf und waren glücklich;

ty nové střevíce jsou malé (maly), a špatně ušity

diese kleinen Schuhe sind klein und schlecht genäht;

ti valní tisícové byli v bitvě poraženi

diese gewaltigen Tausende wurden in der Schlacht geschlagen;

neličené cnosti byly vždy lásky hodny a velebeny

die ungeschminkten Tugenden waren immer der Liebe würdig und gepriesen;

lidské chuti jsou rozličné (rozličny), někdy všeho jemného prázny

der Menschen-Geschmack ist verschieden, manchmal alles feinen ledig;

ty nedlouhé básně byly prosty a přece krásné (krásny)

diese nicht langen Gedichte waren einfach und doch schön;

říční ryby byly živý a ne leklé (lekly)
 die Flußfische waren lebendig und nicht abgestanden;
 rozlehlé země byly rovny a úrodou naplněny
 die ausgebreiteten Länder waren eben und mit Frucht angefüllt;
 neopeřená holoubata byla krmena
 die unbefiederten Tauben wurden gefüttert;
 široká pole ta jsou na obilí bohata
 diese breiten Felder sind an Getreide reich;
 dlouhá psaní jsou napsána a zapečetěna
 die langen Briefe sind geschrieben und gesiegelt.

§. 96. Jak se již podotklo, měla před věky skoro všechna přídavná jmena též východ neurčitý; teď již nikoliv; počtu však toho nelze udati, ježto někteří spisovatelé hloubě do staré zásoby sáhají, zvláště v nejnovějším čase, kdeby nahoře ozávkovaná jmena zároveň svého místa došla; druzí naopak posud ještě užívaná východem určitým opatřují a podle Silný, á, é skloňují. Že slovesa v trpném významu a v minulých časech významu činného tytéž mají koncovky jako neurčitá jmena přídavná, tedy takorba touž část, protože nazývají se v českém jazyku přičestí (pří - část-í.)

§. 97.

1) Určitá koncovka *i* (pro všechna 3 pohlaví).

Jednotný počet.

Množný počet.

Vzor:

Nom. dnešní	dnešní	dnešní	dnešní
Gen. dnešního	dnešní	dnešního	dnešních
Dat. dnešnímu	dnešní	dnešnímu	dnešním
Akk. dnešního (i)	dnešní	dnešní	dnešní
Vok. dnešní	dnešní	dnešní	dnešní
Lok. v dnešním	dnešní	dnešním	v dnešních
Instr. dnešním	dnešní	dnešním	dnešními.

Šesté pravopisní pravidlo. Nominativní koncovka *i* jest ve všech pádech dlouhá.

§. 98. Přídavná jmena na *ý, á, é* musejí ovšem širokou souhlásku před *ý, á, é* míti. Z většího dílu možná je nazvati přídavná jmena *obsažná*: slabý duch der schwache Geist, obsahuje slabost v sobě; veliký člověk: obsahuje velikost. Přídavná jmena na *i* musejí úzkou souhlásku před *i* míti. Možná je nazvati jmena *potažná*, na něco se vztahující: holubí vejce Tauben-Ei, telecí maso Kalbfleisch, člověčí postava Menschen-Gestalt, sirotčí peníze Waisen-Gelder, kozí mléko Ziegenmilch, boží chrám Gottes-Tempel, husí křik Gänse-Geschrei atd. V němčině jsou obyčejně dvě statná jmena složena. Mnoho takovýcho jmen pří-

davných končí se na *ní*: ranní rosa Morgenthau, noční pták Nachtvogel, hlavní věc Hauptsache, lesní mech Waldbmoos, stolní náradí Tischgeräth, atd.; na *ši*: pěší Fußgänger, zdejší der hiesige, včerejší der gestrige, delší der längere, nejdelší der längste, jakož i všechna od sloves v minulém čase odvozená jmena přídavná: nechavší der gelassen hat, ujavší der sich angenommen hatte atd.; potom na *ci*: psací stůlek Schreibtisch, hrací stůl Spieltisch, jakož i všechna od sloves v přítomném a budoucím čase odvozená jmena přídavná: milující der liebende, beroucí der nehmende, poberoucí der nehmend wird atd. Cizí fremd, jest lépe než: cizý, á, é: cizí člověk má vztah k cizině, ne cizinu v sobě; naproti tomu jest opět ryzí, á, é echt, rein, drzý, á, é frech, lépe než: ryzí, drzí: ryzé zlato, drzý člověk obsahují ryzost, drzost. Mají-li statná jmena (nejvíc jmena druhová) koncovku *í*, skloňují se podle tohoto vzoru: sudí (soudce) Richter, správčí (správce) Verwalter, výběrčí Einknehmer, bližní Nächste, příchozí Ankömmling, náhončí Antreiber, krejčí Schneider, sirotčí Waisenverwalter, lovčí Jägermeister, purkrabí Burggraf atd.; potom jmena Brikcí, Jiljí, Jiří, nestojí-li jmeno *svatý* před nimi.

§. 99. Že přídavná jmena potažná před *í* úzkou souhlásku míti musejí, tedy děje se proměna širokých do úzkých, totiž:

h	do ž	: bůh	— boží služby Gottesdienſt,
ch	— š	: pastucha	— pastuší hůl Hirtenſtab,
k	— č	: drak	— dračí jeskyně Drachenhöhle,
r	— ř	: výr	— vyří ucho Uhuohr,
d	do	{ d	: medvěd — mědvědí brloh Bärenlager,
		{ z	: hovado — hovězí maso Rindfleisch,
n	— ň	: jelen	— jelení skok Hirschsprung,
t	— c	: knížete	— knížecí slovo Fürſtenwort,
c	— č	: slepice	— slepičí vejce Hühnerei,
b	— b'	: holub	— holubí let Taubenflug,
f	— f'	: drof	— drofi peří Trappenfedern,
l	— l'	: orel	— orlí dráp Adlerklaue,
m	— m'	: sum	— sumí ploutev Welſſloffe,
p	— p'	: sup	— supí hnízdo Geierneſt,
s	— s'	: husa	— husí brk Gänſefieſel,
v	— v'	: sova	— soví oči Eulenaugen,
z	— z'	: koza	— kozí chlívěk Ziegenſtall.

Jak z udaných příkladů viděti, přivěšuje se *í* ke statným jmenům bez pomoci jiných souhlásek: straka — stračí Eiſter, ryba — rybí Fiſch, jeſtráb — jeſtrabí Habicht, atd. To děje se však jen při živých bytostech; u neživých přivěšují se jiné východy, nejvíc *ní*, *ový* atd.: pole — polní Feld, maliny — malinový Himbeerenz atd., o čemž dole ještě řeč bude.

§. 100. Jsou-li takováto přídavná jmena bytostí neživých opatřena východem *ni*, děje se i před tímto *ni* proměna, tentokrát ale jen při *h*, *ch*, *k*:

h do *ž*: roh — nárožní dům *Eckhaus*,
ch — *š*: střecha — střešní taška *Dachziegel*,
k — *č*: potok — potoční bylina *Kraut am Bach*,
c — *č*: konec — konečný enblich.

Ostatní se neproměňují, leda že ještě přechází z *do ž* ve jmenu: peníz — peněžní tobolka *Geldbeutel*, s *do š* ve: dnes — dnešní. Ve jmenech: moc — mocný *mächtig*, obec — obecní *Gemeinde*, ovocní *Obst*, plicní *Lungen*, věcní atd. proměna se neděje.

Totéž, co se v tomto §. pravidlo, platí zároveň o přídavných jmenech na *ý*, *á*, *é*, jestli se na *ný*, *ná*, *né* anebo na *ský*, *ská*, *ské* končí:

vláha — vlažná voda *laues Wasser*,
 strach — strašný člověk *fürchterlicher Mensch*,
 skok — skočný tanec *Sprungtanz*,
 Praha — pražský měšťan *prager Bürger*.

Končí-li se přídavná jmena na *ivý*, *itý*, *iný*, poukazuje již *i* na to, že široké souhlásky do úzkých přejíti musejí: neduh — neduživý *fränklich*, šlech, prach — prašivý *räubig*, znak — značitý *merklich* atd.

Dodatky k jednotlivým pádům.

§. 101. Rozdíl mezi živými a neživými může ve skloňování přídavných jmen na *i* díti se jen v *Akk.* jednotného počtu:

viděl ranního skřivana *er sah die Morgenlerche*,
 slyšel ranní jeho zpěv *er hörte ihren Morgenlied*.

§. 102.

3) Přídavná jmena na *ův*, *ova*, *ovo* (pro mužské pohl.)

„ „ „ *in*, *ina*, *ino* (pro ženské pohl.)

Jednotný počet.

Vzor:

mužské.	ženské.	střední.
Nom. králův	králova	královo (deš <i>Königs</i>)
Gen. králova	královy	králova
Dat. královu	králově	královu
Akk. králova (ův)	královu	královo
Vok. králův	králova	královo
Lok. v králově	králově	králově
Instr. královým	královou	královým.

Množný počet.

Nom. královi (y)	královy	králova
Gen. králových	králových	králových
Dat. královým	královým	královým
Akk. královy	královy	králova
Vok. královi (y)	královy	králova
Lok. v králových	králových	králových
Instr. královými	královými	královými.

Naskrze tytéž pády mají přídavná jmena pro ženské pohlaví na *in, ina, ino* :

Nom. královnin	královnina	královnino
Gen. královnina	královniny	královnina
atd.	atd.	atd.

§. 103. Jak ze vzoru viděti jest, tvoří tato přídavná jmena své pády jednotného počtu skoro docela, ve množném počtu do polovice podle „Had, Žena, Slovo,“ ostatní, tučnějšími písmeny naznačené, podle Silný, á, é. Vok. jest Nominativu roven. Všecka tato jmena udávají, co čího jest, co někomu náleží, a nazývají se přídavná jmena přivlastňovací; vztahují se tedy vždy k živé bytosti. V němčině vyjadřuje se pojem ten nejvíce Genitivem. Že pak to, co mužské neb ženské živé bytosti náleží, pohlaví může býti mužského, ženského aneb středního, tedy jsou pro tato tři pohlaví koncovky *ův, ora, ovo* pro mužskou živou bytosť, *in, ina, ino* pro ženskou ustanoveny:

otcův matčin	dvůr,	otcova matčina	zahrada,	otcovo matčino	sídlo
des Vaters der Mutter	Hof,	des Vaters der Mutter	Garten,	des Vaters der Mutter	Sitz
otcova matčina	dvora,	otcovy matčiny	zahrady,	otcova matčina	sídla
des Hofes	des Vaters der Mutter	des Gartens	des Vaters der Mutter	des Sitzes	des Vaters der Mutter
k	otcovu matčinu	dvoru,	otcově matčině	zahradě,	otcovu matčinu
zum Hofe	des Vaters der Mutter	zum Garten	des Vaters der Mutter	zum Sitze	des Vaters der Mutter
otcův matčin	dvůr,	otcovu matčinu	zahradu,	otcovo matčino	sídlo
des Vaters der Mutter	Hof	„	Garten,	„	Sitz
otcův matčin	dvore!	otcova matčina	zahrado!	otcovo matčino	sídlo!
Hof	des Vaters der Mutter	Garten	des Vaters der Mutter	Sitz	des Vaters der Mutter

v	{	otcově	{	dvoře,	otcově	{	zahradě,	otcově	{	sídle
		matčině			matčině			matčině		
in	{	des Waters	{	Hofe,	"	Garten,	"	Sitze		
		der Mutter								
s	{	otcovým	{	dvorem,	otcovou	{	zahradou,	otcovým	{	sídlem
		matčiným			matčinou			matčiným		
mit	{	des Waters	{	Hofe,	"	Garten,	"	Sitze		
		der Mutter								
otcovy	{	dvory,	otcovy	{	zahrady,	otcova	{	sídla		
matčiny			matčiny			matčina				
des Waters	{	Höfe,	"	Gärten,	"	Sitze				
der Mutter										
		atd.			atd.			atd.		

§. 104. V některých krajích užívá se místo *ův, ova, ovo* koncovka *ovic* pro všechna pohlaví a ve všech pádech :

sládkovic syn,	sládkovic dcera,	sládkovic pole
sládkovic syna,	sládkovic dceru,	sládkovic pole
atd.	atd.	atd.

Toto *ovic* jest Gen. množného počtu. Týž je to případ, jaký nahoře při jmenech měst na *ice* vysvětlen byl. Litoměřici nazývali se před věky spolubydlitelé Lutomíra; starý Gen. byl Litoměřic: pole Lito-měřic *das Feld der Zeitmerizer*. Sládkovici jsou tedy údové rodiny sládkovy, a od toho pak jest starý Gen. sládkovic, pročez konstrukce: syn sládkovic, dcera sládkovic, pole sládkovic (tolik co sládkoviců) zcela pravidelní jest. Jest ale též pravidelní, že jenom jmena rodin: Novák - Novákovíc, Jodas - Jodasovic atd., a řemesla provozující rodiny: kovář - kovářovic, švec - švecovic atd., tuto formu míti mohou, nikoliv tedy: otcovic, dědovic, strýcovic nůž, aniž, jsou-li jmena již hotová jmena přídavná, u př. Novotný, nikoliv: děti Novotnovic místo: Novotného neb Novotných, a že konečně jen z mužského *ův* (ne ze ženského *in*), tato forma se tvoří, a že toto nesklonné *ovic* jakožto Gen. po druhé skloňovati se nemůže.

§. 105. Tvoření těchto přídavných jmen děje se následním způsobem: koncovka *ův, ova, ovo, in, ina, ino* položí se při jmenech živých bytostí na místo koncovky Genitivní: král - krále - králův, Svoboda - Svobody - Svobodův, sládek - sládka - sládkův, mládenec - mládence - mládencův, manžel - manžela - manželův, Diogenes - Diogena - Diogenův, Cicero - Cicerona - Ciceronův, Juno - Junony - Junonin, Doris - Doridy - Doridin atd. Navržené tvoření těchto řeckých a latinských jmen od Nominativů: Cicero - Cicerův, Doris - Dorisin, Juno - Junin atd. nezní dobře, ačkoli mnohá i od Nom. se tvoří: Minos - Minosův, Pollux - Polluxův, Mars - Marsův atd. Při ženských jmenech poukazuje už *i* v koncovce *in* na proměnu širokých souhlásek do úzkých:

h do ž: druha (družka) — družin věnec Brautjungferkranz,
 ch — š: macecha — macešina láska die Liebe der Stiefmutter,
 k — č: matka — matčino napomenutí die Ermahnung der Mutter,
 r — ř: dcera — dceřin oděv das Kleid der Tochter,
 c — č: zlatnice — zlatničín prsten der Fingerring der Goldmacherin,
 t — ř: Hata — Hátin peníz das Geldstück der Magtha atd.

Vlastní jmena na *ovo* a *in*, hlavně v ruském jazyku, nejsou nic jiného, než takováto jmena přídavná, a též tak se skloňují: Demidov (Demidův, t. j. syn Demida): šli jsme k Demidovu, s Demidovým, o Demidov! ve spisech Demidova, Selina, Bulgarina, ne tedy: ve spisech Bulgarinových, jak tato nestvůra v skutku několikráte se zjevila. V češtině už se východy *ův* a *in* při vlastních jmenech neznají, leda v několika zpotvořených pozůstatcích, jako: Honzu (Honzův Sohn des Hans) Jíru (Jírův Sohn des Georg), a smysl toho zmizel tak do čista, že majetníci těchto jmen svá vlastní jmena ani skloňovati neumějí, a také jich neskloňují.

§. 106. Tvoření přivlastňovacích jmen přídavných od jmen živých bytostí pohlaví středního děje se koncovkou *ci*, též od Genitivu: hrabě — hraběte — hraběcí. Spočívá to ve věci samé, že takovýchto jmen přídavných málo jest, neboť málo jest jmen pohlaví středního, kterým by se něco přivlastniti mohlo; jsouť as tato:

kníže	— knížete	— knížecí dvůr	Fürstenhof,
hrabě	— hraběte	— hraběcí stav	Grafenstand,
dítě	— dítěte	— dítěci podíl	Kindsantheil,
zvíře	— zvířete	— zvířecí zub	Thierzahn,
hříbě	— hříběte	— hříběcí žíně	Füllen-Rosshaar,
tele	— telete	— telecí rozum	Kalbsverstand,
kuře	— kuřete	— kuřecí noha	Hühnerfuß,
jehně	— jehněte	— jehněcí	{ hlavička Lammköpfel,
		jehněčí	
prase	— prasete	— prasecí	{ žrádlo Schwein-Fraß.
		prasečí	

§. 107. Rozdíl mezi živými a neživými bytostmi řídí se rovněž dle předešlých zákonů:

viděli jsme bratrova holuba, sestřina kanára,
 bratrův vůz, sestřin dům,
 zde jsou bratrovi holubi, sestřini kanárové,
 bratrovy vozy, sestřiny domy,
 bratrovi vozové, sestřini domové.

Zde onde se vyskytující pády těchto jmen dle Silný, á, é, u př. otcového domu, v Jindřichovém Hradci (Neuhauß), jakož i Lokal na *u* (v otcovu domě) nelze schvalovati.

Stupňování přídavných jmen.

(Steigerung der Beiwörter, comparatio.)

§. 108. Od základní formy (od positivu) tvoří se druhý stupeň (komparativ) v české řeči koncovkou *ší* neb *ejší*:

slabý — slabší, silný — silnější.

§. 109. Od druhého stupně neliší se stupeň třetí ničím jiným, než předložkou *nej*:

slabý — slabší — nejslabší, silný — silnější — nejsilnější.

Za příčinou koncovky *i* skloňuje se druhý a třetí stupeň dle vzoru „Dnešní.“

§. 110. Před koncovkou *ější* proměňují se široké souhlásky do úzkých; před koncovkou *ší* jest tentýž případ, jako při *ný* a *ní* (§. 100.), t. j. proměňují se jen *h*, *ch*, *k* naskrze:

ší:

ější:

h do *ž*: tuhý — tužší *fest*,

divoký — divočejší *wild*,

ch — *š*: hluchý — hluší *taub*,

chytrý — chytřejší *scharf*,

k — *č*: měkký — měkčí *weich*,

silný — silnější *stark* atd.

Tak též:

z do *ž*: úzký — užší *eng*,

sk do *šť*: panský panštější,

ck — *čf*: otrocký otročtější.

Ostatní souhlásky neproměňují se před koncovkou *ší*:

mladý — mladší *jung*,

chudý — chudší *arm*,

bledý — bledší *bläß*,

tvrdý — tvrdší *hart*,

rudý — rudší *rotbraun*,

řidký — řidší *dünn*,

tenký — tenčí *dünn*,

malý — menší *klein*,

hustý — hustší *dicht*,

čistý — čistší *rein*,

tlustý — tlustší *dick*,

bohatý — bohatší *reich*,

krotký — krotší *zähm*,

krutý — krutší *grausam*,

starý — starší *alt*,

zlý — horší *böse*.

V staročeské řeči proměňovaly se některé i z těchto souhlásek: *mladý* — mlazší, *tvrdý* — tvrží, *chudý* — chuzší atd. Ta však jména, která z nich koncovkou *ější* opatřena jsou, proměňují širokou souhlásku do úzké: *tvrdý* — tvrdější, *hustý* — hustější.

Vyslovování souhlásky před *ší* řídí se dle v §. 6 udaných zákonů: *tuhý* — tužší = tuší, *užší* = uší, *mladší* = mlatší, v obyčejném životě ještě jemněji: *mlatčí* neb *mlaččí*, *hezčí* = hesčí atd.

§. 111. U srovnání má tuze málo přídavných jmen koncovku *ší*, totiž:

a) Která po odvržení *y* prvního stupně kmen slova tvoří, a když takovýto kmen na *d*, *h*, *ch* se končí: *chud-y* *chudší*, *mladý* *mladší*, *bledý* *bledší*, *tvrdý* *tvrdší*, *drahý* *dražší*, *tuhý* *tužší*, *mnohý* *množší* *mehre*,

plachý plašší *fcheu*, hluchý hlušší. Některá z nich, nejvíc na *stý* ukončená, mají *ši* i *ějši*: hustý - hustší - hustější, jistý - jistší - jistější *gewiß*, čistý - čistší - čistější, tlustý - tlustší - tlustější, slabý - slabší - slabější, hrubý - hrubší - hrubější *grob*, *groß*, hrdý - hrdší - hrdější *stolz*.

b) Která se v prvním stupni na *ký* (krát-ký), *eký* (dal-eký), *oký* (šir-oký) končí, odvrhují tyto koncovky a tvoří druhý stupeň na *ši*: krátký - kratší, těžký - těžší *fchwer*, nízký - nižší *niedrig*, hladký - hladší *glatt*, řídký - řidší, blízký - bližší, úzký - užší, krotký - krotší, daleký - další *weit*, vysoký - vyšší *hoch*, široký - širší *breit*, hluboký - hlubší *tief*; divoký má divočejší, křivolaký - křivolačejší *fchräge*. Druhý stupeň těchto jmen jest vlastně od neužívaných *kratý*, *hladý*, *dalý* atd. utvořen.

Při následujících jmenech na *ký* přijalo se i *k* do tvoření druhého stupně: ten-ký ten-č-ší, z čehož buď *tenči* neb *tenší*, a druhá forma *tenčejší* vzniklo; křehký - křehčí - křehší - křehčejší *mürbe*, měkký - měkčí - měkší - měkčejší, lehký - lehčí - lehčejší, trpký - trpčí - trpčejší *bitter*, hezký - hezčí - hezčejší *hübsch*, vlhký - vlhčí - vlhčejší *feucht*, mělký - mělčí - mělší - mělčejší *leicht*, nícht *tief*, hebký - hebčí - hebčejší *biegsam*, hořký - hořčí - hořčejší *herb*, prudký - prudčí - prudší - prudčejší *fchnell*, *heftig*. Tvoří-li se tedy druhý stupeň u př. od křehký pomocí *ši* (křehší), neodporuje to nahoře udanému zákonu, že se totiž *h*, *ch*, *k* před *ši* proměňují, neboť proměna v skutku se děje: křehký - křeh-č-ší, z čehož ale v písmě buď křehčí neb křehší se podrželo.

c) Následujících pět jmen, ježto druhý stupeň jinak tvoří: dobrý lepší *gut*, zlý horší *böß*, veliký větší *groß*, malý menší *klein*, dlouhý delší *lang*.

Toto jsou nejhlavnější jmena přídavná na koncovku *ši*. Moravané a Slováci tvoří jich ještě více: tmavý - tmavší *dunfel*, zdravý - zdravší *gesund* atd.

§. 112. Nejvíc přídavných jmen tvoří druhý stupeň pomocí formy *ějši*, hlavně po retních a ponebních hláskách (*Zippen- und Gaumenlaute*): *b*, *m*, *p*, *v*, *n*, *t*: libý - libější, přímý - přímější *grad*, tupý - tupější *stief*, zdravý - zdravější, jasný - jasnější *hell*, hranatý - hranatější *eckig*. Znamka nad *e* (ě) dle známých zákonů a po *l*, *s*, *z* odpadáva: chytrý - chytřejší *fchlau*, britký - britčejší *fcharf*, milý - milejší, lysý - lysejší *fahl*, cizí - cizejší *fremd*. Jmeno svatý má světější, bílý - bělejší *weiß*, snadný - snadnější - snadší - snazší *leicht*, zadní - zadnější - zazší *der hintere*.

Od druhého stupně tvoří se též několik statných jmen: větší - většina *Majorität*, menší - menšina *Minorität*, lepší - lepšina *Meliorität*.

Stupňování děje se též předložkami a příslovci: předobry fchr gut, přemoudrý fchr weife, arciskoupý erzfarg, arcikřivdivý fchr unredt thucnd, zcela neb cele pěkný ganz hübsch, velice rozumný fchr vernünftig, daleko větší bei weitem größer atd.

Smysl odvozovacích slabik jmen přídavných.

§. 113. Česká jmena přídavná mohou se rozdělit ve tři třídy; první třída na *ý, á, é*, druhá na *i*, třetí na *ův, ova, ovo, in, ina, ino*. Odvozovací slabiky jsou však velmi rozmanité u př. *ský, ovatý, itý, ený, ový, elný* atd., v nichž také rozmanitý smysl spočívá. Koncovky jmen statných jsou, ačkoli nyní už temné, ukazovací hlásky, jimiž se v prařeči na rozličné poměry statného jmena poukazovalo. Rovněž tak nalazáme v odvozovacích slabikách jmen přídavných takovéto ukazovací hlásky, někdy dvoj- i trojnásobně při sobě, aby se rozmanité vlastnosti a vztahy vyjádřily.

V každé řeči jest takovýchto hlásek více méně, shodují se však také v rozličných řečech někdy v tomtéž významu; tak jest slovanské ukazovací *t* (t-en, t-a, t-o) diefer diefe, diefeš) a německé *d* (d-er, d-ie, d-aš) ve hlásce *i* ve významu totéž; tam ostré, zde jemné. Rovněž i *ský* (francouzský franjöš-fsch) a *ifsch*, v danském *isk*, mají hlásku i smysl tentýž. V češtině jsou ukazovací hlásky v odvozovacích slabikách ukryty, Němec klade je také napřed: slab-ý stařec *der fchwache Greiš*; vynechá-li se v němčině, pak ukazovacím *r* vzadu opět se dosadí: *fchwache-r Greiš*. Spočívajíť pak v odvozovacích hláskách českých jmen přídavných tyto ukazovací hlásky:

- ý*: chud-ý *der arme* (pro ženské pohl. *á*: chud-á, pro střední *é*: chud-é),
- i*: dneš-n-í *der heutige*,
- v*: karlův klobouk *des Karls Hut*,
- n*: matč-in nůž *der Mutter Messer*,
- t*: hora, hor-n-at-ý ge-birg-ige,
- r*: chyt-r fchlau, chytrý *der fchlaue*,
- k*: k-t-o (nové kdo) *wer*, který *welcher* *),
- s*: pouze ve složení *sk*: *ský*,
- ch*: vet-ech, vetchý, vetus, alt, abgenüßt,
- l*: opi-l-ý *der Betrunkene*.

*) České: který a německé: *welcher* jsou ze samých ukazovacích hlásek složena, čehož i potřebí, abychom se ze množství doptali předmětu, po kterém se ptáme.

Projdeme nyní rozmanité formy a na smysl jejich poukázati se vynasnažíme.

První třída.

1. Jednoduchá forma *ý, á, é*.

§. 114. Forma ta připojuje se jednoduše ke slovům bez pomoci souhlásky : chud-ý; takováto jména přídavná obsahují tedy pojem slova jednoduše v sobě; připojování děje se:

a) při jednoslabičných slovech kmenových :

slabý der schwache,	hrubý der grobe,	libý der liebliche,
snědý der braune,	plihý der schlappe,	lichý der unächte,
holý der fahle,	němý der stumme,	líný der faule,
jarý der frisch,	šedý der graue,	chorý der fränkliche,
bosý der barfüßige,	kusý der gestugte,	syťý der satte atd.

b) Ke statným jmenům připojuje se forma ta rovněž jednoduše, a však jenom ve složení s předložkou *bez* ohne :

hlava : bezhlavý der kopflose,	ruka : bezruký der handlose,
noha : beznohý der fußlose,	voda : bezvodý der wasserlose,
oko : bezoký der augenlose,	okno : bezokný der fensterlose,
les : bezlesý der waldblose,	prst : bezprstý der fingerlose atd.

V takovýchto složeních mělo by dle obdoby (Analogie) po úzkých souhláskách také státi široké *ý, á, é*, že se to ale v Čechách nevyslovuje, má úzké *i* tentýž význam, jako *ý, á, é*; takových jmen přídavných jest tuze málo : palec - bezpalci dítě das baumlose Kind.

c) Ve složení s jinými slovy : modrooký der blauäugige, černo-
oký der schwarzäugige, pleskonosý der breitraufige, kolozubý (bezzubý)
der zahnlöse, mnohozubé kolo das vielzählige Rad, trojzubý der drei-
zählige, jednoduchý der einfache, jednorohý der einhörnige, stoletý der
hundertjährige, rychlonohý der schnellfüßige, moucha zlatokřídla die gold-
flügelige Fliege atd.

d) K základním číslovkám, z čehož číslovky řadové vznikají :
šest - šestý der sechste, sedmý der siebente, jedenáctý der elfte, stý der
hundertste atd.

e) Ke slovesům v minulých časech významu činného, hlavně ke
slovesům nečinním (na předmět nepůsobícím, intransitivním), kteráž
tedy v trpný význam nepřecházejí, významu toho míti nemohou : stál,
stálý der standhafte, padlý sníh der gefallene Schnee, bývalý der zu sein
pflegte, shnilý der verfaulete, zmrzlý der gefrorene, uschlý strom der ver-
dorrt Baum, tálý sníh der Schnee, der schmolz atd. U sloves, která
trpný význam mají, musí se ovšem činný a trpný význam dokonale
rozeznávat : zachovalý člověk der wohlverhaltene Mensch, zachovaný

der gerettete, aufbewahrte, dokonalý der vollkommene, dokonaný der vollendete, ovdovělá žena das verwittwete Weib, ovdověná die zur Wittwe gemacht wurde atd.

f) Ke slovesům v trpném významu, totiž v přítomném čase na *em* a *om*, z nichžto se ze staročeské řeči jen několik, a sice následující zachovala: znám befannt, známý der Befannte, zřejmý der klare, deutliche (der angeschaute), vědom, vědomý was gewußt wird: vědomí i nevědomí nepřátelé die bewußten und unbewußten Feinde (užívá se ho však nyní i ve významu činném: vědomý krajin der die Gegenden kennt), pitom, pitomý der geizig (vlastně krmením skročený, a z toho vzniklý pozdější význam: hloupý, blbý), lakom, lakomý der geizig (vlastně od věci lákaný, vábený). V minulém čase na *t*, *en*, *an*: bit - bitý der geschlagene, učiněn - učiněný der gemacht, milován - milovaný der geliebte atd.

Připojování *y*, *á*, *é* pomocí souhlásek.

(rý, rá, ré.)

§. 115. Forma *y*, *á*, *é*, připojuje se ke slovům kmenovým pomocí ukazovací hlásky *r* (*er*); jest jich tuze málo:

doba Zeit, dob-r-ý gut (co v dobu, v čas jest),
chyt Fang, chyt-r-ý schlaue (kdo dobře chytá, chápe),
mok Glücklich, mok-r-ý naß, ost Spitze, ostrý scharf,
přek (příč) Quere, příkrý schroff, — bystrý schnell,
kolik wie viel, kolikérý der wie vielste,
tolik so viel, tolikérý der so vielste,
kdo wer (kto zastaralé), který welcher,
ves ganz, all, universus, veškeren svět die ganze Welt.

Ve slově *veškeren* zjevují se tři ukazovací hlásky: *k*, *r*, *n*; a chceme-li dále jíti, jest i *ves* z ukazovacího *v* a *s* složeno, tak že toto slovo dokonale k tomu utvořeno jest, aby se na rozmanité předměty v okolí poukázalo. Dále tvoří se pomocí tohoto *r* číslovky druhové Gattungszahlen: šest-er-ý sechs-er-lei, sedm-er-ý sieben-er-lei atd.

(ký, ká, ké.)

§. 116. Forma *y*, *á*, *é* připojuje se ke slovům kmenovým pomocí ukazovacího *k*; přídavných jmen takových není mnoho: těž - (těžek) *) - těžký der schwere, vlh - (vlhek) - vlhký feucht, leh - lehek lehký leicht, měk - (měkek) - měkký weich atd.

*) Ozávorkovaná jména jsou staročeská; někteří spisovatelé posud jich užívají, neboť jim snadno rozuměti jest.

(vý, vá, vé.)

§. 117. Takovýchto jmen jest tuze málo: mrtev - mrtvý todt, čerstev - čerstvý fríš, střizvý (střízlivý) nůčtern. Pomocí *ch* tvoří se: vetchý - (vetech) - alt, vetus.

(ný, ná, né.)

§. 118. Forma *ý, á, é* připojuje se pomocí *n*: takováto jmena přídavná tvoří se nejvíc ze statných jmen; jsou velmi početná, a pojem kmenového slova též jednoduše v sobě obsahují: vina *Schuld*, vinen *schuldig*, vinný *der schuldige*, nemoc - nemocen - nemocný *der franke*, krása - (krásen) - krásný *der schön*, chudoba - chudoben - chudobný *der dürrstige*, vtip - (vtipen) - vtipný *der wißig*, úroda - (úroden) - úrodný *der fruchtbar*, hluk - (hlučen) - hlučná hudba *die stürmische Musik*, zhouba - zhoubný *der verberbliche Gift*, rozum - rozumné slovo *der verständliche Wort*, železo - železná ruda *Eisenerz*, žito - žitný kraj *Kornkreis*, mluva - mluvný *redselig*, pomluvač - pomluvačný člověk *nachrediger Mensch* atd. Smyslu takových jmen nečiní se ujma, byť i hmota, kmenovým slovem udaná, už byla spracována: oves - ovesný chléb *Haferbrod*, pšeničná mouka *Weizenmehl* atd. Ano tvoří se docela i: studničná voda *Brunnenwasser*, slunečný paprsek *Sonnenstrahl*, místo lepšího: studniční, sluneční, ježto se to na studnici, na slunce vztahuje. Při některých jmenech možná obě rozuměti, že totiž něco v sobě obsahují, aneb na něco vztah mají: množný a množní počet *die vielfache Zahl*. V rozličném brání pojemů spočívá i rozličné užívání forem nejen v tomto, ale i v jiných případech.

Má-li statné jméno před *ný, ná, né* několik souhlásek, vkládá se mezi ně *e* dle známých zákonů: hanba - hanebný *schändlich*, prosba - prosebný *bittlich*, cihla - cihelný dům *Ziegelhaus*, jáhla - jahelná kaše *Hirsenbrei*, vyjímaje: hvězda - hvězdné nebe *Sternenhimmel*, cesta - cestný kraj *eine Weggegend*, wo es Wege giebt.

Od sloves odvozená a formou *ný, ná, né* opatřená jména přídavná mají rovněž pojem kmenového slova jednoduše v sobě: dojím - dojná kráva *Melkkuh*, sluší se - slušné právo *billiges Recht*, mohu - možný člověk *vermögender Mensch*; v trpném významu: možná věc, to učiniti, *eine mögliche Sache*, es zu thun. Taková jména přídavná vyjadřují též časové poměry, jejichž smyslu každý slovesu rozumějící porozumí.

Forma *ěný, ěná, ěné*.

§. 119. Nahoře bylo v §. 114 pod f) pravěno, že přičestím v trpném významu *ý, á, é* se přivěšuje: viděn - viděný *der gesehen*. Všechna tato jména přídavná nenáleží do tohoto §. Jedná se tu pouze

o těch, která, od statných jmen odvozená, formu *ěný, ěná, ěné* přijímají: dřevo - dřevěný hůlžern. Jest jich velmi málo, a jako přídavná jmena na *ný, ná, ně* též pojem kmenového slova v sobě obsahují, nicméně smysl jejich přece rozdílný jest; znamenají totiž něco ze kmoty už vypracovaného: hlína, hliněný hrnec thönerner Topf (hlinná jáma Thon- oder Lehmgrube), sklo, skleněná nádoba Glasgefäß (sklené hutě Glas-hütte), kože, kožená tobolka Ledertafel (kožný krám Lederladen), sláma, slaměný klobouk Strohhut (slamný stoh Strohschober). Nedobře zdvojuje se *n* v těchto přídavných jmenech: hlína- hliněnný atd.; omyl ten stal se tvořením u př. kámen - kamen-ný steinern, vápno - vápenný Kalk, prkno - prkenný Brett, kde koncovka statného jmena s formou *ný* dvě *n* tvoří. Přídavná jmena studený falt, červený roth, zelený grün, byla tvořena od: studen, červen, zelen, náleží tedy zcela pod formu *ný, ná, ně*.

Forma *atý, atá, até*.

§. 120. Forma *ta* přivěšuje se nejvíce ku statným jmenům: paroh - parohatý Geweih. Dvojíma ukazovacíma hláskama *t* a *ý* (*a - t - ý*), ježto se tu nezjevují co pomocné jako hořejší *r* a *n*, poukazuje se na více předmětů, aneb je-li jen *jeden* předmět, na jeho velikost; pojem kmenového slova jest tedy jima vícekráté aneb ve své velikosti naznačen; jest tedy:

bezparohý jelen ein Hirsch ohne Geweih,
parohatý jelen ein Groß- Geweih- Hirsch,
hlava - hlavatý člověk ein großköpfiger Mensch,
čelo - čelatý großstirnig,
oko - okaté dítě ein großäugiges Kind,
vrch - vrchatá krajina Gegend mit mehren oder großen Hügeln,
oud - oudatý dělník ein großgliedriger Arbeiter atd.

Od přídavných jmen odvozená mají tentýž smysl:

nahý - nahatý hie und da Blöße zeigend,
široký - širokatý hie und da breit,
ploský - ploskatý hie und da flach,
mělký - mělkatý hie und da seicht,
dlouhý - dlouhatý hie und da lang atd.

Opětuje se tedy pojem kmenového slova, aneb ve své velikosti na jevo se dává: hlavatý muž ein Großkopf, t. j. všude jen hlava, kde jen to, co na předmětu význačného jest, na jevo přichází.

Jest to pak zcela stejné, byť i předmět ne sám, nýbrž jen dle své formy, ve přídavném jmenu opětován byl:

koule - kulatý kámen fugelichter Stein,
huně - huňatý pes zottiger Hund,

popel - popelata, slepice aschfarbige Henne,
 šídlo - šídlatý nástroj, ahlförmiges Instrument,
 jehla - jehlatý trn, nadelförmiger Dorn atd.

Forma *itý, ilá, ité*.

§. 121. Forma *ta* má s *atý* jeden a týž význam; někdy má přídavné jméno obě ty formy (*atý* i *itý*), jenom že se při této děje proměna širokých souhlásek do úzkých (i samého *c* do *č*):

vrch - vršitý - vrchatý,
 maso - masitý - masatý fleischig,
 písek - písčitý sandig,
 kámen - kamenitý - kamenatý steinig,
 peníz - peněžitá pokuta Geldstrafe,
 bahno - bahnitý - bahnatý sumpfig,
 léto - letitý muž bejahrter Mann,
 vejce - vejčitý oblásek eiförmiger Kiesel,
 barva - barvitý věnec farbiger Kranz,
 pěna - pěnitá voda schäumiges Wasser,
 zrno - zrnitý - zrnatý klas körnichte Mehre atd.

Poznámání 1. Místo *atý* a *itý* užívá se pořádku formy *astý* a *istý*: zrnitý - zrnistý, zrnatý - zrnastý. Více užívá se formy *istvý* ve slovech mladistvý jinoch jugendfrischer Jüngling, plodistvý fruchtbar, aby se na plnost mladosti a úrodnosti poukázalo.

Poznámání 2. Pro formu *itý* nesmějí se pomíchati ona přídavná jména, která od sloves odvozena jsou: složití - složitý untersekt. Takováto obsahují pojem svého slovesa, ne tedy již mnohost neb velikost předmětu; snadno jest je poznati po jejich slovesní povaze: péci - pečité Backwerk, točiti - točitý brus ein Schleifstein zum Drehen, točité schody Schnecken-treppe, potočitý (obratný) mladík gewandter Junge, znamenitý hrdina ein berühmter Held, světitá lež, pravda sonnenklare Lüge, Wahrheit, zračitá věc augenscheinliche Sache, ujitá cesta ausgetretener Weg, náležitý gehörig, roz-tržitý člověk zerstreuter Mensch, určitý den bestimmter Tag. Na *atý* končí se toliko: státi (stojati) — stojatá voda stehendes Wasser, báti (bojati) bo-jatý člověk furchtsamer Mensch (u Štítného), ležaté pivo Lagerbier. Tak též od sloves jest několik přídavných jmen na *utý*: běhutý kůň laufendes Pferd, visutý zámek Vorhänge Schloss, mrzutý verdrießlich, tekutý potok fließender Bach, třeskutá zima grimmigter Winter, smrdutý dým stinkender Rauch atd. Vkládá se pak ještě *n* ve jmenech: mohutný pán mächtiger Herr, slovatný muž berühmter Mann.

Forma *natý, natá, naté*.

§. 122. Rozmnožením ukazovacích hlásek obsahují takováto jména přídavná mnohost předmětu v sobě; pojem kmenového slova tedy se

v nich mnohonásobí; i velikost neb síla dává se tím najevo; možná je též za odvozená od přídavných jmen na *ný* považovati:

- hora - hornatá krajina bergigte Gegend,
- les - lesnatá země walbigeß Land,
- dům - domnaté město häuserreiche Stadt,
- lid - lidnatý kraj volkreicher Kreis,
- kožich - kožišnatá Sibiř pelzreicher Sibirien,
- led - lednatý sever eisreicher Norden,
- písek - písečnatá půda sandreicher Boden,
- kopec - kopečnaté Čechy hügelreicher Böhmen,
- ovoce - ovocnatá zahrada obstreicher Garten,
- strom - stromnaté okolí baumreiche Umgegend,
- řeka - říčnatá Amerika flußreicher Amerika,
- sníh - sněžnatá zima schneereicher Winter,
- zima - zimnatý sníh kaltreicher Schnee,
- hvězda - hvězdnatá nebesa sternreicher Himmel,
- tělo - tělnatý člověk dickleibiger Mensch atd.

Forma *ovatý, ovatá, ovaté* neb *ovitý, ovitá, ovité*.

§. 123. Touto formou opatřená jmena přídavná ukazují též na mnohost předmětu; jednoduchý pojem kmenového slova opětuje se tedy mnohonásobně těmito ukazovacími hláskami. Skoro všechna tato jmena mají mimo formu *ovatý* též formu *ovitý* (sukovatý i sukovitý):

- perla - perlovatá - perlovitá = perelnatá skořepina perlenreiche Muschel,
- kopec - kopcovatá - kopcovitá = kopečnatá země hügelreicher Land,
- hruda - hrudovaté - hrudovité = hrudnaté pole schollenreicher Feld,
- žíla - žilovaté - žilovité = žilnaté maso aderichter Fleisch,
- jíl - jílovatá - jílovitá = jílnatá jáma leetigreiche Grube,
- jed - jedovatý - jedovitý had giftige Schlange,
- pán - pánovitý herriß (kdo rád na pána hraje) atd.

Těchto přídavných jmen užívá se rovněž i tenkrát, když předmět kmenového slova jen dle své vlastnosti se naznačuje:

- perlovitý lesk perlenartiger Glanz,
- jílovitá barva leetigartige Farbe,
- sukovatý chlap fuerichter Kerl,
- motýlovatý květ schmetterlingsartige Blüthe,
- kunovitá zvířata marberartige Thiere,
- kulovaté tělo kugelförmiger Körper,
- houžovitý lakomec fülziger Geizhals atd.

Forma *ovný, ovná, ovné*.

§. 124. Pojem kmene se též opětuje:

boj - bojovný kampfslüchtig,
žert - žertovný scherzhaft.

Málo početná jmena ta odvozují se vlastně od sloves na *ovati* (milovati); ukazovací *v* naznačuje však v těchto slovesech rovněž opěťování děje, pročez vysvětlení jest totéž: milovati - milovný hudby Liebhaber der Musik, usilovati - usilovný můham, šprymovati - šprymovný drollig, scherzhaft, litovati - litovný erbarmend atd.

Forma ský, ská, ské.

§. 125. Forma ta jest velmi úrodná odvozovací slabika (v němčině z většího dílu *isch*: francouzský fran^zösis^{ch}) a z ukazovacích *s* a *k* jest složena. Taková jmena tvoří se jen od statných jmen, a to nejhlavněji od jmen zemí: Morava - moravský mähris^{ch}, národů: Arab - arabský arabis^{ch}, míst: Řím - římský römis^{ch}, osob: Lažanský (od místa Lažany). Smysl formy té jest, že v ní pojem kmenového slova nejenom se opakuje, nýbrž že se jí naznačují všechny předměty, ježto povahu země, národů atd. v sobě mají.

V uvedených níže příkladech udají se i proměny, ježto se ve formě té při tvoření dějí, jakož i proměny v kmenovém slově samém:

bratr - bratrská láska brüderliche Liebe,
lid - lidský hlas menschliche Stimme,
dábel - dábelská leť teufliche List.

h, ch přechází do *ž, š*:

bůh - božská moc göttliche Macht,
mnich - mnišský klášter Mönchskloster.

z do *ž* jenom ve jmenu:

kněz - kněžský oděv priesterlicheß Kleid.

š kmenového slova větším dílem se vynechává:

Čechy - česká (češská) řeč böhmische Sprache,
Vlasy - vlaské země italienische Länder,
Valachy - valaský lid Volk der Walachei.

s kmenového slova se vynechává:

ves - veské mravy Dorfsitten,
pes - peské způsoby Hundarten,
Sas - saská země Sachsenland.

č kmenového slova splývá s ukazovacím *s* do *c*:

Mohuč - mohucký (mohučský) zámek Mainzer Schloss,
Třebíč - třebická obec Gemeinde Trebis^{ch},
Mělník - mělnické (mělnické) víno melniker Wein,

Žernoseky - žernosecký kámen černošefer Stein,
katolík - katolický křesťan fatholischer Christ.

c kmenového slova splývá s s do c:

Němec - německá (německá) kniha deutsches Buch,

Hradec - hradecké zdi grazer Mauern,

Pardubice - pardubická posádka pard. Besatzung.

Všechna tato stažení mají za zákon obyčejné vyslovování.

e vkládá se do kmenového slova:

panna - panenský věnec jungfräulicher Kranz,

Uhry - uherské melony ungarische Melonen,

nebe - nebeská pomoc himmlische Hilfe.

Do jména Brno vkládá se ěn: brněnské lyceum. Jména na *enský*: poručenský, vrchnostenský, důchodenský, kontribučenský, náboženský atd. jsou odvozena od poručenství Vormundschaft, vrchnostenství oberherrliche Gewalt, důchodenství Rentmeisteramt, duchovenství spiritualia, kontribučensství Steuercontributionsamt, náboženství Religion.

ov vkládá se nejvíce do jednoslabičných jmen:

čert - čertovská potvora teuflisches Ungeheuer,

král - královská hodnost königliche Würde,

žid - židovské plémě Jüdengeschlecht,

syn - synovská láska söhnlische (findliche) Liebe,

otec - otcovská péče väterliche Sorge,

osel - oslovská palice Eselskopf,

mistr - mistrovská práce meisterhafte Arbeit,

obr - obrovská síla riesenhafte Stärke,

krejčí - krejčovské řemeslo Schneidergewerbe,

švec - ševcovské šidlo Schusterahle,

tkadlec - tkadlecovské brdo Weberfamm,

pošta - poštovská míle Postmeile atd.

Ačkoliv proti zákonu, proměňovali staří někdy, novější naskrze ň před *ský* do *n*: kůň - konský (místo koňský), Vídeň - vídenský, Plzeň - plzenský atd.

Mají-li cizí jména touž koncovku jako v české řeči, tvoří se jména přídavná na *ský* pravidelně: Madrid - madridský, Kordova - kordovský Neapol - neapolský, Alpy - alpský, Goth - gothský atd.

Výminek buď málo, kdeby se proti pravidlu jméno přídavné dle cizího vzoru tvořilo, kdeby tedy více obyčejný zvyk nežli zákon rozhodoval: Jena - jenajský, Gotha - gothajský (místo: jenský, gothský); protož užívá se i pravidelné: evropský, i v cizích řečech obyčejný východ: evropejský. Většinu kolotání jsou podrobena jména řecká a latinská, ježto i v těchto řečech rozmanitě mají východy, u př. od Troja jsou latinská jména přídavná: trojanus, troicus, troius; od Afrika: afri-

canus, africanus; od Sicília: siciliensis, sicilius; od Atlantis: atlanticus, atlanteus, atlantiacus atd. V české řeči podržel se buď východ latinský u př. Libya, - libycus, libycký, buď se přídavnímu východu latinskému ještě český východ *ský* připojil: Antiochia - antiochenus, antiochenský. Aby se z tohoto kolotání poněkud vyvázlo, platí i zde právě pronešené pravidlo, že se takováto jména přídavná pravidelně tvoří, t. j. forma statných jmen se odvrhne a *ský* připojí:

Nola - nolský, Troja - trojský, Korcyra - korcyrský,
 Athenae (Athény) - athénský, Bajae - bayský,
 Hippokrene - hippokrenský, Reate - reatský,
 Delphi - delfský, Falerii - falerský, Veji - vejský,
 Sicilia - sicilský, Antiochia - antiošský (antioský),
 Elboracum - elboracký, Hydruntum - hydruntský,
 Brundisium - brunduský, Capitolium - kapitolský,
 Saguntus - saguntský, Cyprus - cyprský,
 Cyklades - cykladský, Orkades - orkadský atd.

Ve jmenech, která před koncovkou mají *e* neb *ae*, prodlužuje se toto *e*, *ae* do *ej*:

Aegeus - aegejský, Heraklea - heraklejský,
 Malea - malejský, Alcaeus - alcejský atd.

Při místních jmenech na *o* odvozuje Latiník jména přídavná od Genitivu: Narbo, Narbonis - narbonensis, a toto odvození: narbonský, sulmonský, kartaginský atd. zní českému uchu lépe než: narbský, salmský, kartagský čili kartažský; takť tvoří se i: salaminský, leptický atd.

Od Sparta tvoří se Sparfan (obyvatel toho města); tvoří se ale zároveň: spartský (je-li něco předmětem města samého); od Sparfan zase sparfanský (je-li něco předmětem obyvatelů). Kde rozdíl toho potřebí, činí se, jinak používá se: sparfanský, trojanský, latinský atd. pro obojí.

Mimo udaná tato pravidla není mnoho přídavných jmen, aby podle cizích vzorů byla tvořena: hellenský, libycký, lidický (aby se lépe od: lidský rozeznalo), palatinský, samnický, Elisium - elisejský, politia - policejský - policejní atd.

Forma *elný*, *elná*, *elné*.

§. 126. Ukazovací *l* má ve slovanských řečech více povahu slovesní: káral er zúchtigte, karatel der Zúchtiger, karatelný waš man zúchtigen fann. Smysl tedy jest, že pojem kmenového slova ve skutek přijíti *může*, a že takováto jména přídavná jen od sloves mohou býti odvozována, tedy jest kmenové slovo vždy sloveso (Zeitwort). V němčině vyjadřuje se to nejvíc pomocí bar (trinfbar). Přídavná jména ta odvozují se od forem způsobu neurčitého (Infinitiv), jichž jest osm;

koncovka neurčitého způsobu *i* nahradí se totiž koncovkou *elný*: voditi - voditelný fűhrbar. Od málo sloves první formy tvoří se tuze málo takových jmen přídavných, a ta mohou snáze od první osoby přítomného času býti odvozena, musí se toliko *u* koncovkou *itelný* nahraditi: snesu - snesitelný erträglich, přemohu - přemožitelný überwindlich, upeku - upečitelný was erbaßt werden kann, vyvrhu - vyvržitelný heraußwerfbar, poseku - posečitelná louka abmähbare Wiese, čtu - čitelný leßbar. Tato jsou nejobyčejnější jména od první formy sloves odvozena; při ostatních sedmi formách odvozují se pravidelně od způsobu neurčitého:

Forma 2: píti - pitelná voda trinkbares Wasser,
skrýti - skryitelná věc verbergbare Sache,
mýti - myitelná nádoba waschbares Gefäß.

Forma 3: mnouti - mnutelný len reibbarer Flachs,
svinouti - svinutelný papír zusammenrollbares Papier,
nadchnouti - nadchnutelný wer begeistert werden kann.

Forma 4: topiti - topitelný pokoj heizbares Zimmer,
uhasiti - uhasitelný oheň löschbares Feuer,
souditi - suditelná pře Prozeß der gerichtet werden kann.

Forma 5: viděti *) - viditelný strom sehbarer Baum,
slyšeti - slyšitelný zvuk hörbarer Schall,
haněti - hanitelné mravy tadelhafte Sitten.

Forma 6: házeti *) - házitelné věci werfbare Sachen,
váleti - válitelné kamení wälzbare Steine,
vláčeti - vláčitelné pole eggbares Feld.

Forma 7: přivolati - přivolatelný der herbeigerufen werden kann,
kovati - kovatelné železo schmiedbares Eisen,
zachovati - zachovatelný poklad erhaltbarer Schatz.

Horma 8: opanovati - opanovatelná země Land das erobert werden kann,
vybojovati - vybojovatelná práva erkämpfbare Rechte,
pomilovati - pomilovatelná krajinka Ländchen das man lieb gewinnen kann.

Poznamenání 1. Staří spisovatelé vkládali do formy *elný* ještě *d*: viditedlný místo viditelný, čímž ale (jakožto ku tvoření zbytečnou vsuvkou) od novějších spisovatelů právem se opomítlo. Do statných jmen: učenik (Vehrjunge) a mučenik (Märtyrer) vsulo se zbytečně docela *dl* (učedník, mučedník). Přídavná jména: spravedlný (gerecht) a vražedlný (mörderisch) jsou od pravda a vražda odvozena a *l* vsuto, což se ale naskrze již mluví a píše; tak i statné jméno: zpovědník místo zpovědník.

*) Od této formy na *ěti* tvoří se jména jako od čtvrté na *iti*, t. j. *ě* přechází do *i*.

Poznámání 2. Dle daného zákona jest: člověk spasitelný to, který spasen býti může, smrtelný der sterblichē; do těchto dvou jmen přídavných vloudil se ale již od dávných časů pojem statného jmena: spása a smrt, a nelogicky psalo se: spasitelná víra heilsamer Glaube (místo spasná), smrtelný hřích Todſünde (místo smrtný), neboť spasitelná víra jest: která spasena býti může, smrtelný hřích: který smrti míti může.

Poznámání 3. Ve jmenu: chvalitebný (chvalitebný zpěv Lobgesang) není *ebný* adjektivní koncovkou, jak se některým zdálo, a kteří v tom latinské dus, da, dum (laudandus) věřili. Jako od síla - silný, od modlitba - modlitebný odvozeno jest, tak i od chvála - chvalný, od staroslovanského chvalba - chvalebný, od chvalitba - chvalitebný jest odvozeno a dle smyslu ničím od sebe se neliší.

Forma *avý, avá, avé* neb *ivý, ivá, ivé*.

§. 127. Forma *avý* a *ivý* jest dle smyslu zcela jedno. Těmato koncovkami opětuje se pojem kmenového slova; že se ale jmena ta nejvíc od sloves odvozují, jest pojem děj (Handlung); musilaf tedy osoba (subjekt) takovéto děje už vykonati, nežli se jí takovéto, děj opětující přídavné jmeno přiložiti může; nemohouť tedy jmena ta nic jiného vyjadřovati, nežli *náklonnost* ku takovým dějům. Člověk *stonavý* (od stonati) u př. jest ten, kdo snadno nemocní, t. j. on musil už častěji býti nemocen, nežli se o něm jmeno: *stonavý* pronesiti může, aniž třeba, by toho času nemocen byl, když o něm řeč jest. Odvozování děje se též od způsobu neurčitého: stonati - stonavý, vábiti - vábivé schůzky Versammlungen die leicht anloßen. Infinitivní koncovka *ati* nahraňuje se koncovkou *avý*, koncovky *iti, iti* a *ěti* koncovkou *ivý*:

hráti - hravé dítě, Kind das gerne spielt,
lháti - lhavý kluk lügnerischer Bube,
lapati - lapavá otázka verfangliche Frage,
vypínati se - vypínavý mladík Junge der gern hochtrabt *),
volati - volavý pták Lockvogel (volavka Reiher),
dráti - dravé zvíře reißendes Thier,
chtíti - chtivý slávy ruhmbegierig,
příti - přivý soused streitsüchtiger Nachbar,
sníti - snivé zámysly träumerische Vorsätze,
podezříti - podezřivý soudce argwöhnlicher Richter,
tupiti - tupivá žena schmähfüchtiges Weib,
mámiti - mámivý lesk Glanz der leicht bethört,
haněti - hanivý sudič tabelsfüchtiger Urtheiler,

*) Ein hochtrabender Junge jest: vypínající se mladík, kde se děj právě vykonává.

vřeštěti - vřeštivé dítě Kind das gern freischt,
 poroučeti - poroučivý poručník Vormund der gern befiehlt,
 vycházeti - vycházivý panáček Herrchen das gern ausgeht,
 sváděti - svádivé zlato verführerisches Gold atd.

Při některých vkládá se před tuto formu l :

urážeti - uráživý - urážlivý tluchuba Mauldrescher der gern beleidigt,
 styděti se - stydlivý - stydlavá osoba, Person, die sich leicht schämt,
 bouřiti - bouřivý - bouřlivý vicher stürmischer Orkan,
 píchati - píchavý - píchavý atd.

Mezi *píchavý* a *píchavý* možná ale přec nějaký rozdíl činiti, totiž, že *píchavý* spíše tenkrát psáti možno, když k jednání více svobodné vůle potřebí: píchavý vtipkár stichelnder Witzling, a *píchavý*, kde k jednání pouhá schopnost postačuje: píchavý trn stacheliger Dorn, píchavá slova, uráživý člověk, urážlivá řeč, bouřivý soused, bouřlivý vítr, pohoršivý der gern ärgert, pohoršlivé frašky anstößige Possen. Klade se však často jedno za druhé.

Od minulého času tvoří se málo takovýchto přídavných jmen: trpěl - trpělivý duldsam; ano vkládá se ještě *n* v to : trpěnlivý. Možná je ale též pravidelně od způsobu neurčitého tvořiti : trpěti - trpivý. Následující jsou nejvíc v obyčeji:

doufalivý - doufanlivý: doufati - doufavý der gern hofft,
 zoufalivý - zoufanlivý: zoufati - zoufavý der leicht verzweifelt,
 pomíjelivý - pomíjenlivý: pomíjeti - pomíjivý vergänglich,
 snášelivý - snášenlivý: snášeti - snášivý tolerant,
 úpělivý - úpěnlivý: úpěti - úpivý der leicht stöhnt,
 zapomnělivý - zapomněnlivý: zapomniti - zapomnivý vergeßlich,
 mlčelivý - mlčenlivý: mlčeti - mlčivý verschwiegen,
 zdrželivý - zdrženlivý: zdržeti - zdrživý enthaltsam,
 trvalivý - trvanlivý: trvati - trvavý dauerhaft,
 zdáti se má jenom zdánlivý: zdánlivý důkaz Scheinbeweis.

Od zastaralých forem slovesních utvořila se as tato: horlivý eifrig, pohyblivý beweglich, pozorlivý aufmerksam, prehlivý jähzornig, tklivé slovo rührendes Wort; od *lhu* je lživý lügenerisch.

Některá z nich mají mimo činný též i trpný význam: povážlivý člověk bedächtiger Mensch, povážlivá věc bedenkliche Sache, tklivé slovo rührendes Wort, tklivé srdce Herz das leicht zu rühren ist, klamavý - klamlivý šibal Schalk der gern täuscht, klamlivé oko Auge das leicht zu täuschen ist.

Málo jest přídavných jmen tohoto druhu, ježto od jmen statných se tvoří: pověrek - pověřivý abergläubisch, zahálka - zahálčivý der gern faulenzet, nárek - nářčivý der gern beschuldigt, výhrůžka - výhrůžčivý der gern droht, pláč - plačtivý weinerlich (vlastně od: pláček - plaččivý,

kde druhé č do *t* přešlo), paměť - pamětlivý *eingedenť*, starost - starostlivý *forgenvoll*, péče - pečlivý *forgsam*. Mají tentýž význam, totiž náklonost k ději, ježto jim slovesa: věřiti, zaháleti, nařici, hroziti, plakati, pamatovati, starostliti, pečovati, za základ slouží. Dále pak: díra - dřavý *löcherig*, slza - slzavý *voll Thränen*, dna - dnavý *gichtisch*, milost - milostivý *gnadenreich*, láska - laskavý *liebreich*, huševný, oheň - ohnivý *feuervoll*, dobrot - dobrotivý *gütig*, pravda - pravdivý *wahrhaft*, plíseň - plesnivý *schimmlicht*, sněh - sněživé žito *brandiges Korn*, krev - krvavý *blutig*, praše - prašivý *räudig*, prach - prachlivý *stäubig* atd., která téhož významu míti nemohou, ježto žádných sloves za základ nemají, tedy ani náklonnosti k ději zde býti nemůže; pouze pojem kmenového slova se v nich opětuje aneb ve své síle na jevo přichází.

Forma *ový, ová, ové*

§. 128. Přídavná jména ta odvozují se jenom od jmen statných. Smysl jejich jest rozmanitější, nežli jmen předešlých, totiž:

a) Obsahují v sobě pojem kmenového slova; kmenová slova ta jsou nejvíce jména stromů, bylin a ovoce: dub - dubový les *Eichen-Wald*, buk - bukový *Buchen*, bor - borový *Kiefern*, bříza - březový *Birken*, lípa - lipový *Linden*, jedle - jedlový *Tannen*, růže - růžový keř *Rosenstrauch*, mák - makový koláč *Mohnfuchsen*, jablko - jablkový strom *Apfelbaum*, cukr - cukrová třešť *Zuckerrohr*, malina - malinový keř *Himbeerstrauch* atd., zvláště i tenkrát, když ze hmoty kmenového slova něco vzniklo, aneb cizí silou něco učiněno bylo: skop (skopec) - skopová pečeně *Schöpfenbraten*, slon - slonová kost *Elfenbein*, vepř - vepřové maso *Schweinfleisch*, sobol - sobolový kožich *Zobelpelz*, babyka - babyková hůl *Masholderstock*, déšť - dešťová voda *Regenwasser*, jetel - jetelové semeno *Kleeamen*, jablkové jádro *Apfelkern*, slivová pecka *Pflaumenkern*, peckové jádro *Kern aus dem Steine des Obstes* atd. Některá mají však už východ *i*: tele - telete - telecí maso *Kalbfleisch*, hovado - hovézí dobytek *Rindvieh* atd.

b) Obsahují *podobnost* hmoty, která se ve kmenovém slově nachází, a to nejvíce ohledem na lesk, barvu, čich, hlas: duha - barva duhová *Regenbogenfarbe*, růžová *Rosen*, sláma - slámová *Stroh*, hřebíček - hřebíčková *kastanienbraun*, jablková *Apfel*, orel - orlový let *Adlerpflug*, zvonový zvuk *Glockenton*, hadový sykot *Gegisch wie von Schlangen*, hromová slova *Donnerworte*, větrová rychlost *windartige Geschwindigkeit*, srdcový kořen *Herzmurzel* (střední kořen) atd.

c) Mají pouhý vztah ku pojemu, který se ve kmenovém slově nachází, dle smyslu shodují se tedy zcela s přídavnými jmény druhé třídy na *i*, pročez také často oba východy mají: chleba - chlebová - chlební pec *Backofen*, vůz - vozové - vozni kolo *Wagenrad*, trh - tr-

hová - tržní práce *Marktarbeit*, loket - loktové - loketní zboží *Ellenware, Schnittware*, váha - váhový prodej *Verkauf vermittelt des Wägens*, zakázka - zakázkové dílo *Bestellungsarbeit*, káva - kávový mlýnek *Kaffeemühle*, polívka - polívkový talíř *Suppenteller* atd. Počet takových jmen přídavných jest nepatrný, ježto větším dílem koncovku *i* přijímají.

Ježto zdrobnělá jmena přídavná též ku první třídě (na *y, á, é*) náleží, v krátkosti jich podotkneme, než ke druhé třídě přikročíme.

O zdrobnění jmen přídavných.

(Von der Verkleinerung der Beiwörter.)

§. 129. Jenom ta jmena přídavná mohou býti zdrobněna, v kterých pojem kmenového slova jednoduše jest obsažen; neb dává-li se tou neb onou odvozovací slabikou na jevo mnohosť neb velikosť, vznikl by připojením zdrobňovacích slabik odpor. Zdrobňovacích slabik je čtvero: *ičký* - *maličký* (od *malý*), *inký* - *malinký*, *oučký* - *maloučký*, *ounký*: *malounký*. Jako toto *malý*, přijímají i jiná jmena všecky tyto čtyry koncovky. Naznačuje se tím vše něžné, slabé, tuze malé (hlavně v dětské řeči). V němčině není takovýchto jmen *přídavných*, neboť *maličký* nelze dáti jmenem *feinlich* (malicherný). A však i v češtině není jich mnoho, ježto se jenom tenkrát tvoří, když se na předmětu něco něžného nebo slabého ukázati může. Od jmena *silný* aby se utvořilo *silňoučký*, nebylo by ani v dětské řeči outle, nýbrž rozmazleně řečeno. Jména ta tvoří se nejvíce:

a) Od kmenových slov, kde *y, á, é* bezprostředně se připojuje:

mladý - mladický, mladinký, mladoučký, mladounký *blut jung, sehr jung*,
chudý - chudičský, chudinký, chudoučský, chudounký *sehr arm*,
slabý - slaboučský, slabounký *sehr schwach*,
bílý - běličský, bělinký, běloučský, bělounký *hart weiß*,
tichý - tichoučský, tichounký *sehr still*,
malý - maličský, malinký, maloučský, malounký *klein winzig, sehr klein*,
zlatý - zlaťoučský - zlaťounký *tatiček liebes, gelbnes Vaterchen*,
bledý - bledoučský - bledounký *hart blaß*,
teplý - teploučský *warm*,
suchý - suchoučský, suchounký *troffen, mager*,
žlutý - žluťoučský, žluťounký *hart gelb*,
starý - staříčský *sehr alt*,
každý - každyčský, každinký *den jedweden Tag*.

Tato jsou nejobyčejnější; pozorovati jest, že *d* a *t* i před *oučský*, *ounký* do *d* a *t* přecházejí, a že po *h* a *ch* jenom *oučský* neb *ounký* stojí.

b) Od přídavných jmen na *ký, ká, ké*, kde se po odvržení *ký, ká, ké* připojuje *oučký* neb *ounký*, řidčeji *ičký* neb *inký*, a *d a t* do *d a t* se mění:

lehký - lehoučký, lehounký žart leicht,
 hezký - hezoučký, hezounký niebslich, hübsch,
 měkký - měkoučký, měkounký žart weich,
 hladký - hladoučký, hladounký žart glatt,
 krátký - kraťoučký, krařounký, kratičký, kratinký sehr kurz,
 tenký - tenoučký, tenounký žart dünn,
 křehký - křehdučký, křehounký sehr mürb,
 úzký - uzoučký, uzounký sehr enge,
 řidký - řidoučký, řiřounký sehr schütter,
 blizký - blizoučký, blizounký sehr nahe,
 hebký - heboučký, hebounký sehr biegsam.

c) Od *dobrý* tvoří se: *dobroučký, dobrounký, řidčeji dobřičký, dobrinký*.

Tato jsou nejobyčejnější. Dvojitého zdrobnění, u př. od *malý maličičký*, může se jen v žertu užívatí.

Tím způsobem zdrobňují se i příslovce: nyní - nyníčko jetzt, brzy - brzičko bald, hned - hnedle - hnedličko - hnedlinko gleich, ráno - raničko zeitlich früh, málo - maličko - malounko - maloučko ein wenig, drobet - drobátko ein Bißchen.

Třída druhá.

§. 130. Přídavná tato jmena mají pouhý vztah k něčemu. Odvozací jejich formy nejsou již tak rozmanité. Za příčinou úzkého i musejí předcházející široké souhlásky do úzkých se změnití.

Forma í.

§. 131. Touto formou tvoří se přídavná jmena od druhových jmen živých bytostí, nejvíce zvířat. V němčině bývají dvě statná jmena složena.

a) Od jmen zvířat: pták - ptačí let Vogelsflug, liška - liščí stopa Fuchsspur, lev - lví skok Löwenprung, moucha - muší křídlo Fliegenflügel, slepice - slepičí vejce Hühnerei, medvěd - medvědí kůže Bärenhaut, ovce - ovčí sýr Schafstafe, tur - tuří roh Auerochshorn atd. Od *hovado* utvořilo se: *hovězí Rind-*; od Genitivu: *tele - telete - telecí maso Kalbfleisch, hřibě - hřiběte - hřiběcí zuby Füllenzähne*.

b) Od jmen jiných živých bytostí. Takovýchto jmen přídavných nemůže mnoho býti, protože krom oboru zvířat vůbec jenom jedno druhové jmeno živých bytostí se nachází, člověka totiž. Jenom od jmen

jeho poddílů mohou se taková jména tvořiti: člověk - člověčí hlas *Menschenstimme*, sirotek - sirotčí peníze *Waisengelder*, pastucha - pastuší hůl *Stirtenstab*. Od Genitivu: hrabě - hraběte - hraběcí pokoj *Grafenzimmer*, kníže - knížete - knížecí způsoby *Fürstenarten*, dítě - dítěte - dítěcí láska *Kindesliebe*. Od būh - boží služby *Gottesdienst*, pěch (pěchota *Fußvolk*) - pěší *Fußgänger*, věstec - věští (místo věštčí) duch *prophetischer Geist*.

§. 132. Že jména přídavná tohoto druhu jenom od druhových jmen se odvozují, tedy samo se rozumí, že od vlastních jmen, od určitých bytostí, žádná tvořiti se nemohou. Jest tedy rozdíl mezi: pokoje hraběcí, a pokoje pana hraběte (určité osoby). Ježto od lidských bytostí skoro jen nahoře uvedená jména přídavná v užívání jsou, slouží k utvoření jiných druhových jmen nejvíce odvozovací slabika *ský*: láska bratrská, sesterská, otcovská, udatnost bohatyrská *Heldentapferkeit*, oděv zahradnický, zámečnický *Gärtner*, *Schlossfleiß*, ač se i zahradničí, zpovědničí atd. užívati může.

Forma *nz*.

§. 133. Touto formou tvoří se jména přídavná od jmen neživých bytostí; v němčině jsou složena dvě jména statná: škola - školní kniha *Schulbuch*, skála - skalní had *Felsen Schlange*, ráno - ranní rosa *Morgenthau*, stůl - stolní nádoby *Tischgeräth*, hora - horní právo *Bergrecht*, pole - polní kvítí *Feldblume*, zápis - zápisní plat *Beschreibungsgebühr*, ruka - ruční práce *Handarbeit*.

Ačkoli už rozdíl mezi jmeny na *ný* (jakožto něco v sobě obsahujícími) a na *ni* (jakožto na něco vztah majícími) zcela patrný jest, uvedeme přece několik příkladů k jasnějšímu toho nahlédnutí:

skalný kraj *Felsenkreis* (skály obsahující),
 skalní pramen *Felsenquelle* (ze skály tekoucí);
 letný muž *bejahrter Mann* (mnoho let čítající),
 letní rostlina *Sommergewächs* (v létě rostoucí);
 zemná půda *erdreicher Boden*,
 zemní práce *Erdarbeit*;
 zimný sever *kalter Norden*,
 zimní palác *Winterpallast*;
 zahradný okres *gartenreicher Bezirk*,
 zahradní dvěře *Gartenthür*;
 vodná krajina *wasserreiche Gegend*,
 vodní mlýn *Wassermühle*;
 mravný jinoch *sittlicher Jüngling*,
 mravní naučení *Sittenlehre*;
 jarný čas *wahrhafte Frühlingszeit*,

jarní čas Frühlingszeit (může též nepříjemný býti) ;
horná země Bergland,
horní pták Bergvogel atd.

Málo které jméno jest mimo *ni* opatřeno též odvozovací slabikou *ský*: dvorní - dvorské nařízení Hofbefehl, školní - školský mládenec Schulgehülfe, horní - horský jelen Gebirgshirsch, poštovní - poštovský vůz Postwagen; tak též koncovkou *ový*: arší - archová délka Bogenpapierlänge, deštní - dešťová voda Regenwasser, vozni - vozové kolo Wagenrad (viz §. 128, c).

§. 134. Od cizích jmen tvoří se takováto jména přídavná skoro docela pravidelně: magnet - magnetní, konvikt - konviktní, patronat - patronatní, magistrat - magistratní, universita - universitní, humanita - humanitní, bibliotéka - biblioteční, perioda - periodní, administraci - administracní, appellaci - appellační, kontribuci - kontribuční, aerarium - aerarní, konsistorium - konsistorní, appellatorium - appellatorní, parlament - parlamentní atd.

Od akademie bylo by akademní pravidelné, nicméně užívá se více východu latinského jména přídavného: akademický (academicus), a s tíží dá se východ ten vyhostiti, dosáh už práva občanského, zvláště v následních jmenech od statných jmen na *ie* utvořených: alchymie - alchymický, allegorický, astronomický, filosofický, aristokratický, theoretický, hypothetický, analitický, elegický, analogický, prosodický, biblický, astrologický; tak též: gymnasiální, guberniální, místo: alchymní, gymnasiijní, guberní. Od lyrika, logika, fysika atd. jest pak pravidelně tvořeno: lyrický, logický, fysický, aneb: logičný - logiční atd., jichž v obou formách užívati možno.

§. 135. Přídavná jména na *i* odvozují se též od sloves, od způsobu totiž neurčitého, u př. křesati - křesací kámen feuerſchlagender Stein. Vztahují se vždy jen na to, co samostatně (svobodnou vůlí) jednati nemůže, slouží tedy za pouhý nástroj k jednání. Při odvozování mění se *t* do *c*:

bíti - bicí hodiny Schlaguhr,
zdíti - zdicí kámen Baustein,
mnouti - mnucí nástroj Reibwerkzeug,
honiti - honící pes Jagdhund,
viseti - visecí zámek Borhängeschloß,
krájeti - krájecí nůž Schneidemeſſer,
sypati - sypací hodiny Sanduhr,
rozkazovati - rozkazovací způsob gebietende Art atd.

Forma *ejší*.

§. 136. Že se druhý a třetí stupeň pomocí koncovky *ejší* (silně - nejsilnější) tvoří, jest známo; odvozuje se však též několik pří-

davných jmen pomocí této formy od příslovci (Nebenvörter), aniž mají pojem stupňování (Komparation): zde - zdejší způsob hiesige Sitte, nyní - nynější časově heßige Zeiten, vedle - vedlejší dům neben stehende Haus, proti - protější soused gegenüber wohnende Nachbar, zejtra - zejtrejší morgige, oněhdy - oněhdejší neulich, někdy - někdejší ehemalige, včera - včerejší gestrige, tam - tamější (tamní) dortige. Stupňováno jest ale: dole - dolejší untere, hora - hořejší obere, onaký - oračejší beßere, ansehnlichere. Jinší místo jiný ve spisech málo se užívá.

§. 137. Odvozovací slabiku *i* přijímají dále: od sloves (v činném významu) odvozená jména přídavná:

a) přítomného času: květoucí blühende, honící jagende, rozkazující gebietende atd. Zde podotýkáme rozdíl mezi těmito, a mezi od způsobu neurčitého utvořenými jmeny: rozkazující vůdce jest, který rozkazuje, kde se děj koná, rozkazovací způsob jest, kterým se rozkazuje, kde tedy gramatická forma na pouhý nástroj poukazuje; křesající kuřák ein Feuer schlagender Raucher, křesací kámen ein Stein, mittelst dessen man Feuer schlagen kann atd.

b) Minulého času: honivší der gejagt hat, sypavší der geschüttet hat atd.

Ve jmenech: vroucí siedend, inbrünstig, kající bußfertig, budoucí künftig, horoucí glühend, jsoucí seiend, vkládá se také *n*: vroucný atd. a od těchto odvozují se statná jména: vroucnost, kajícnost, budoucnost, horoucnost, jsoucnost.

Třída třetí.

Forma a) *uv, ova, ovo,*

b) *in, ina, ino.*

§. 138. Jen dle zvuku, ne dle smyslu liší se od sebe tyto obě formy, jmažto se něco přivlastňuje, pročez jsou to tak nazvaná jména přivlastňovací (adjectiva possessiva, Besitz anzeigende Beiwörter). Ježto ze živých bytostí jenom osobám (řídčeji zvířatům) něco se přivlastňovati může, tvoří se takováto jména přídavná jen od statných jmen, jimiž osoba se naznačuje. V němčině klade se Genitiv:

Karel - Karlův klobouk der Hut des Karls,

Karla - Karlin čepec die Haube der Karoline.

Že v českém jazyku jména osob též jmeny přídavnými se vyjadřují, a ze jmen přídavných zase jména přídavná tvořiti se nemohou, skloňuje se jednoduše jméno přídavné:

Stránský: knihy Stránského (ne tedy Stránskovy),

důchodní: povinnost důchodního (ne důchodňova).

Jestli se něco zvířatům přivlastňuje, musí to vždy býti *jednotlivé*, *určité* zvíře: hlas pávův (tedy hlas našeho, jistého páva), pelech medvědův, krmě orlova, stopa lvova, což snadno rozeznati od neurčitého: paví hlas Pfauenstimme, pelech medvědi Bärenlager, krmě orlí Adlerfutter atd., jakožto krmě orlů vůbec, ne jistého, určitého orla.

§. 139. V nyní zastaralých už jmenech přídavných: králová (nové královna) a císařová (císařovna), jest *á* dlouhé; protož nebyla jmena ta dle vzoru jmen třetí třídy (králův, králova, královo), nýbrž dle Silná skloňování. Dle příkladu toho skloňují se nyní jmena paní: Svobodová die Swoboda, Schillerová die Schiller, se Schillerovou mit der Schiller atd., čímž přivlastňování cele odpadá a samostatnost na jevo přichází. Nalezá-li se však při tom nějaká přísada (appositio), u př. chof, manželka, žena atd., tedy spočívá samostatnost ve přísadě, a jmeno přídavné vrací se do třídy jmen přivlastňovacích: manželka Svobodova, žena Budinova; s přísadou jmena *paní*, zdá se, že někteří dlouhé *á* podržeti chtějí: paní Hanušové.

Po pilnějším přečtení těchto paragrafů každý nejen bez obtíže pochopí rozmanité koncovky jmena přídavného v jejich zákonném smyslu, ano i pravidelně jich užívati bude. Úchytky od udaných zde zákonů jsou nepatrný a snadno po tomto osvětlení mohou se naleztí. Co ještě o celém oboru jmena přídavného říci zbývá, jest udání zákona, kdy kmenová samohláska hlavního slova v jeho jmenu přídavném se mění a kdy nic? u př. ve jmenu *sláma* jest kmenové *á* dlouhé, ve jmenu *slámený* krátké, ve *slámový* zase dlouhé. Týká se to kmenové samohlásky jmena statného, přídavného a slovesa.

Proměny kmenové samohlásky ve jmenech přídavných.

1) Kmenová samohláska statného jmena.

§. 140. Zákon zní: Jaká kmenová samohláska v Genitivu množného počtu se nalezá, nachází se i ve jmenu přídavném; nemá-li statné jmeno množného počtu, tedy jest ta samohláska, jaká v Instr. jednotného počtu jest.

Zákon ten týká se tedy:

a) Dlouhého *ä* v jednoslabičných statných jmenech: bůh - bohů - boží - božský, stůl - stolů - stolní - stolnatý - stolový, sůl - solí - solní - solnatý atd., a netýká se dvou- a víceslabičných jmen: důlek, důlků, - důlkový volf Grübchen, strůmek, strůmků - strůmkový volf Baumchen, růže, růží - růžový, bůžek, bůžků - bůžkový Götzen atd.

b) Dlouhého *á* ve čtyrech mužských a ve dvouslabičných ženských jmenech: mráz - mrazů - mrazový frostig, pás, pasů - pasový Gürtel, práh, prahů - prahový Schwellen, kámen, kamenů - kamenný Stein,

sláma, slamou - slaměný, skála, skal - skalný atd. Toto *á* zůstává tedy nezměnné ve: zákon, zákonů - zákonní *gesetzlich*, záhuba- záhubou - záhubný *verderblich*, krása, krás - krásný, vláda, vlád - vládní. Výminku činí: sláva, slávou - slavný *berühmt*, spása, spásou - spasný *heilſam*, láska, láskou - laskavý *lieblich*.

c) Dlouhého *i* ve dvouslabičných ženských jmenech: síla, silou - silný, mile - mil - milní sloup *Weilenzeiger*, chvile, chvil - kratochvilný *kurzweilig*, chvála, chval - chvalný, míra, měř - měrná čára *Maßlinie*, díra, děr - děravý *löcherig*, žila, žil - žilnatý *voll* *Adern* atd. Tak též v mužských: vítr, větrů - větrný *windig*, sníh, sněhů - sněžný. Ostatní nemohou tedy zákonu tomu podléhati: jíl, jílem - jílnatý *voll* *Lehm*, křídlo, křídlem - křídlatý *beflügelt*, mír, mírem - mírný *friedfertig* atd.

d) Dvojhlasý *ou* ve dvouslabičných ženských: moucha, much - mušní, louka, luk - luční, strouha, struh - struhovatý *voll* *Wasserinnen* atd. Houba a mouka mají houbovatý, moučný. Ostatní nepodléhají zákonu: oud, oudů - oudovatý *gliederig*, soud, soudů - soudný *Gericht* atd.

e) Dlouhého *é* ve chléb, chlebě - chlební, déšť, deštů - dešťový, chlév, chlevů - chlevní.

Soukenný *Luch* není od sukno, nýbrž od zastaralého soukno utvořeno.

§. 141. Kmenová samohláska zůstává ale přece nezměněna u př. sláma - slámový. Toto týká se jen přídavných jmen na *ový*, a to jen tenkrát, když podobnost jimi se vyjadřuje. (Viz §. 128, b.) Příčina toho spočívá v tom, že obsah statného jmena pouze ku srovnání slouží, tedy v Nom. zůstává: slámová barva (jest barva, jakou má sláma), mílové boty *Weilenstiefeln*, skálový člověk (jako skála), jámový puch *Grubengestank* atd.

2) Kmenová samohláska přídavného jmena.

§. 142. Dlouhá kmenová samohláska přídavného jmena krátí se:

a) V druhém (a tím i v třetím) stupni při odvozovací slabice *ši*, jsou to skoro jen následní jmena na *lý*: krátký - kratší, nízký - nižší, úzký - užší, blízký - bližší, řídký - řidší; potom: krásný - krásnější - krašší; bílý má bělejší, zřídka bělí.

b) Ve zdrobnělých jmenech přídavných (v týchže jako pod a): krátký - kraťoučký, úzký - uzoučký, blízký - blizoučký, řídký - řidoučký, nízký - nizoučký.

3) Kmenová samohláska slovesa.

§. 143. Dlouhá samohláska slovesa krátí se jen ve jmenech, od způsobu neurčitého odvozených, a to ve dvouslabičných naskrze: hráti -

hrací, bítí - bicí, mnouti - muucí atd. Ve tříslabičných užívá se obojího: krájeti - krájecí - krajecí, soukati - soukací - sukací Špul= atd. Ve jmenech od přičestí trpného významu na *án* odvozených, krátí se samohláska koncovky: milován - milovaný. Ve všech ostatních, od sloves odvozených jmenech přídavných zůstává kmenová samohláska nezměněna.

Snáze můžeme nyní osvětliti pojem některých odvozovacích slabik statného jmena. Obmezíme se jen na ty, které pojem vyjadřující, u větších zkupeních se nacházejí.

Osvětlení některých odvozovacích slabik statného jmena.

- *osť*, - *ota*.

§. 144. Velmi úrodná odvozovací slabika - *osť* připojuje se nejvíc ku přídavným jmenům k utvoření odtažných (abstraktních) jmen statných, v němčině nejvíc koncovkou - *heit* a - *feit* vyjadřovaných: chytrý - chytrost *Schlaueit*, moudrý - moudrost *Weisheit*, rychlý - rychlost *Geschwindigkeit*, žravý - žravost *Gefräßigkeit*, chtivý - chtivost *Begierde*.

Při některých tvoří se pojem ten koncovkou *ota*: slepý - slepota *Blindheit*, čistý - čistota *Reinigkeit*, suchý - suchota *Trockenheit*, Dürre, anebo oběma zároveň: ostrý - ostrost - ostrota *Schärfe*, slabý - slabost - slabota *Schwäche* atd.

- *istě*, - *isko*.

§. 145. Touto rovněž úrodnou odvozovací slabikou naznačuje se prostor se stejnorodými předměty: křoviště *Strauchplatz*, strniště *Stoppelfeld*, hrachoviště *Erbsenfeld* atd.; aneb nástroj: bičíště *Peitschenstiel*, ratiště *Schaft einer Lanze* atd.

Odvozovací slabika *isko* (s *istě* příbuzná) užívá se nejvíc k naznačení zemí, okresů, okolí: Polsko, Rusko, Jičínsko *Jičiner Bezirk*, Semilsko. Jinak jest s koncovkou *istě* tak úzce spojena, že se obou formou zároveň užívati může: bičíště - bičísko, strniště - strnisko, pastviště - pastvisko; první forma jest ale obvyčejnější.

- *ství*, - *stvo*.

§. 146. Odvozovací tyto slabiky, v němčině koncovkami - *heit*, - *schaft* a - *thum* vyjadřované, musejí se dobře rozeznávati; *ství* naznačuje víc odtažnost: křesťanství *Christenthum*, člověčenství (člověctví) *Mensenthum*, přátelství *Freundschaft*, an naproti tomu *stvo* k utvoření jmen hromadních (*Sammelnamen*) slouží: křesťanstvo *Christenheit*, člověčenstvo *Menscheit*, přátelstvo *Verwandtenthum* (všechny přátele, pří-

buzné vesměs), měšťanství Bürgerthum, měšťanstvo Bürgerschaft, kněžství Priesterthum, kněžstvo Priesterschaft atd.

- árna, - írna, - ovna, - in.

§. 147. Těmito odvozovacími slabikami znamená se nejvíc místo, jímka (Behälter): vodárna Wasserturm, kovárna Schmiede, knihárna Buchladen, sušárna Dörthaus, kovárna Sprengboden, mučárna Folterstätte, konárna Pferde stall, sladovna Malzhause, knihovna Bibliothek atd.; ovčín Schaffall, včelín Bienenhaus, potom jména míst: Tetín, Kolín atd.

- an, - ák

§. 148. Slabik těch užívá se k utvoření jmen obyvatelů měst, často i jmen národů; *an* jest ušlechtlejší: Prušan Preuße, Prušák jest méně vážné. Přece jest ale Polák, Slezák užívánější, než Polan, Slezan. Slovan značí der Slave, Slovák der Slave in Morbungarn. Tak i při jiných: měšťan - měšťák, Pražan - Pražák atd. Při odvozování mění se široké souhlásky do úzkých: Benátky - Benátčan Benezier, Amerika - Američan, Praha - Pražan, Čiměchy - Čiměšan, Egypt - Egyptan, Holland - Hollandan, Volín - Volínan; tak i *c*, *s*, *st*: Litoměřice - Litoměřičan, Rakousy - Rakušan, Ústí - Úšťan, Inomostí - Inomošťan Inněbruder. Vkládání *č* u př. Hollandčan, Egyptčan, jakož i neproměňování u př. Amerikán, Afrikán atd. jest chybné. Proměny středních souhlásek už není slyšeti: Evropa - Evropan, Krakov Krakovan, Chrudim - Chrudiman (místo Evropan atd.).

- ka.

§. 149. Mimo mnoho jiných jmen, pomocí *ka* tvořených, naznačují se tím i ženská, od mužských druhových jmen (Gatungsnamen) odvozená, při čemž *h*, *ch*, *k* do *ž*, *š*, *č* a *c* do *c* se mění, a dlouhé *á* před *ka* větším dílem se krátí: voják - vojačka Soldatenweib, žebřák - žebračka Bettlerin, dědic - dědička Erbin, Pražan - Pražanka, Pražák - Pražáčka, Čech - Češka. Místo Polačka užívá se Polka. Místo *ka* klade se odvozovací slabika *kyně* ve jmenech: Turkyně, Němkyně, přítelkyně Freundin, poselkyně Botin, soudkyně Richterin, rekyně Heldin, svědkyně weiblicher Zeuge, ctitelkyně Verehrerin atd.

- ice.

§. 150. Touto slabikou tvoří se ženská jména osob od mužských na *nik* (*ik*): dlužník - dlužnice Schuldnerin, služebník - služebnice Dienerin atd. Potom mnoho jmen zvířat: pěnice Graßmücke, slepice Henne, opice Affe, drak - dračice Drachin. Jména pro nástroje, jímky atd.: přeslice Spinuroffen, palice Peule, štěpnice Obstgarten atd.; pralice rechte Hand, levice linke Hand, pralice Rauferei atd.

§. 151. Mimo mnoho jiných jmen na *i* tvoří se touto slabikou i jména hromadní: list - listí Menge Blätter, dub - doubí viele Eichen, prut - proutí Reißig, dřevo - dříví Menge Holz, vrba - vrbí neb vrboví Menge Weiden atd.

K tomuto osvětlení některých odvozovacích slabik jmen statných připojíme ještě několik slov o tvoření zdrobnělých statných jmen.

Tvoření zdrobnělých statných jmen.

§. 152. Některá zdrobnělá jména nepovažují se už za zdrobnělá, protože jejich nezdrobnělé statné jméno z obyčeje vyšlo, aneb aspoň často se ho neuzívá: ježek Igel od jež, lávka Steg über einen Bach od lava atd. Že k naznačení všeho něžného, mladého, malého atd. se utvořila, netřeba připomínati; někdy značí také něco povržlivého.

O proměnách samohlásek nejsou ještě vůbec platné zákony stanoveny. Některá jména dají se dvakrát zdrobniti.

Odvozovací slabiky pro mužské pohlaví jsou:

áček: pán - panáček Herrchen, syn - synáček Söhnchen, miláček Liebling.

ek, eček: děd - dědek - dědeček Großvaterchen, zvon - zvonek - zvoneček Glöckchen, dub - doubek - doubeček kleine Eiche, kus - kousek - kouseček (také kouštíček) Stückerchen, kořen - kořínek - koříneček Wurzelchen, dům - domek - domeček Hauschen, ořech - oříšek kleine Nuß atd.

Těmito slabikami zdrobňuje se nejvíce statných jmen.

ik, íček: kůň - koník - koníček Pferdchen, osel - oslík - oslíček Eselchen, vítr - větrík - větríček Windchen, nůž - nožík - nožíček Messerchen, červ - červík - červíček Würmchen, kůl - kolík - kolíček Pfähelchen atd. Těmito slabikami zdrobňují se nejvíce statná jména ukončena na *el*, *r*, *ar*, *ár*: písař - písařík - písaříček kleiner Schreiber, kovář - kovářík - kováříček kleiner Schmied atd., ačkoliv i jiná je přijímají: muž - mužík - mužíček Mannlein, koš - košík - košíček atd.

ec: zvon - zvonec, mlýn - mlýnec kleine Mühle atd., jichž mnoho se nepočítá; stupeň jejich zdrobnění předchází stupeň druhých: zvon - zvonec - zvonek - zvoneček.

oušek: děd - dědoušek, bratr - bratroušek atd.; některá odvozují se též od jmen přídavných: drahý - drahoušek Theuerster, zlatý - zlatoušek Goldenster; ano zcela i od jmen ženských: Dori - Doroušek. Této odvozovací slabiky užívá se nejvíce (ač pořádku) ve jménech přibuzenstva se týkajících.

Odvozovací slabiky pro ženské pohlaví jsou:

ka, ečka, ička, enka, inka: kroupa - krupka *fleine Graupe*; druhé zdrobnění volí se často dle libosti: krupečka - krupička - krupenka - krupinka, přece jsou ale na *ička* nejvíce v užívání; brázda - brázdka - brázdečka neb brázdička, živnost - živnůstka *fleine Naßrung*, slepice - slepička, sestra - sestřička, duše - dušička atd. Při sejítí se více souhlásek vkládá se *e*: panna - panenka *fleine Jungfrau*, slečna - slečénka neb slečinka *fleineß Gräulein*, studna - studénka neb studánka *fleine Brunnenquelle* atd.

ice: jest větším dílem už zastaralé: voda - vodice, větev - větvice *Aestchen* atd.

Odvozovací slabiky pro střední pohlaví jsou:

ko, ečko, ičko, ičko: lože - lůžko *Bettchen*, ucho - ouško *Ohrchen*, dřevo - dřívko *Hölzchen*, kolo - kolečko *Rädchen*, hnízdo - hnízdečko *Nestchen*, slovo - slovíčko *Wörtchen*, pole - poličko *Feldchen*. Jména na *i* přijímají koncovku *ičko*: psaní - psaníčko *Briefchen*, kamení - kameníčko atd. Předcházejí-li koncovku *ko* dvě souhlásky, vkládá se *é* mezi ně: jídlo - jídelko *fleineß Essen*, sukno - sukénko - sukénečko *hüßches Tuch*, žebro - žebérko *fleine Rippe*, slunce - slunéčko *Sonnenchen*, což i jako jídýlko, sukýnko, sluníčko se vyslovuje. Z koncovky *adlo* a *idlo* vyvrhuje se *l* ve zdrobnění: klekadlo - klekádko *fleiner Bettstämml*, pravidlo - pravidko *fleine Regel* atd.

átko: Tato odvozovací slabika připojuje se ku středním jmenům živých bytostí, něco mladého naznačujícím: kuře - kuřátko *Hühnchen*, dítě - děťátko *Kindlein*, jehně - jehňátko *Lämmchen*, děvče - děvčátko *fleineß Mädchen*, lviče - lvičátko *Löwchen* atd.; takéž i k neživým, když vložku *et* přijímají: poupě - poupěte - poupátko *fleine Knospe* atd.

Aby se něco méně vážného naznamenalo, používá se slabiky *ík*: správčík *elender Berwalter*, písařík *elender Schreiber*. Jsou ještě ovšem jiné odvozovací slabiky, jichž ale z většího dílu jen ve sprosté řeči se užívá, pročež snadno se mohou opominouti. — Odvozovacích slabik ku zvětšení statných jmen užívá se v české řeči velmi pořádku; slouží k tomu skoro jen koncovka *isko*: chlap - chlapisko *starfer Kerl*, nůž - nožisko *großes Messer*, i povržlivé se tím vyjadřuje: babisko *alteß häßliches Weib*, atd.

Kapitola čtvrtá.

O číslovkách.

(Zahlvörter, nomina numeralia.)

§. 153. Číslovky jsou : 1. určité, jimiž určitý počet (jeden, dva)

a 2. neurčité neb obecné, jimiž neurčitý počet (několik) se vyjadřuje.

1. Číslovky určité (bestimmte Zahlvörter) jsou :

a) základní číslovky (Grundzahlen) : jeden, dva atd.

b) řadové (Ordnungszahlen) : první, druhý atd.

c) druhové (Gattungszahlen) : jedni, dvojí atd.

Ostatní číslovky jsou složeniny z těchto a jiných slov.

a) Číslovky základní.

b) Číslovky řadové.

1 jeden	1 první
2 dva	2 druhý
3 tři	3 třetí
4 čtyři	4 čtvrtý
5 pět	5 pátý
6 šest	6 šestý
7 sedm	7 sedmý
8 osm	8 osmý
9 devět	9 devátý
10 deset	10 desátý
11 jedenáct	11 jedenáctý
12 dvanáct	12 dvanáctý
13 třináct	13 třináctý
14 čtrnáct	14 čtrnáctý
15 patnáct	15 patnáctý
16 šestnáct	16 šestnáctý
17 sedmnáct	17 sedmnáctý
18 osmnáct	18 osmnáctý
19 devatenáct	19 devatenáctý
20 dvacet	20 dvacátý
21 dvacet jeden	21 dvacátý první
22 dvacet dva	22 dvacátý druhý
23 dvacet tři	23 dvacátý třetí
30 třicet	30 třicátý
40 čtyřicet	40 čtyřicátý
50 padesát	50 padesátý

60 šedesát	60 šedesátý
70 sedmdesát	70 sedmdesátý
80 osmdesát	80 osmdesátý
90 devadesát	90 devadesátý
100 sto	100 stý
101 sto jeden	101 sto první
102 sto dva	102 sto druhý
103 sto tři	103 sto třetí
200 dvě stě	200 dvou stý
201 dvě stě jeden	201 dvě stě první
202 dvě stě dva	202 dvě stě druhý
203 dvě stě tři	203 dvě stě třetí
300 tři sta	300 třístý
301 tři sta jeden	301 tři sta první
400 čtyři sta	400 čtyřstý
401 čtyři sta jeden	401 čtyři sta první
500 pět set	500 pětistý
505 pět set pět	505 pět set pátý
600 šest set	600 šestistý
1000 tisíc	1000 tisíci
1001 tisíc jeden	1001 tisíc první
1002 tisíc dva	1002 tisíc druhý
2000 dva tisíce	2000 dvoutisíci
2001 dva tisíce jeden	2001 dva tisíce první
3000 tři tisíce	3000 třítisíci
4000 čtyři tisíce	4000 čtyřtisíci
5000 pět tisíc	5000 pětitisíci
9000 devět tisíc	9000 devítitisíci
10000 deset tisíc	10000 desítitisíci
100000 sto tisíc	100000 stotisíci
100001 sto tisíc jeden	100001 sto tisíc první
200000 dvě stě tisíc	200000 dvoutisíci
300000 tři sta tisíc	300000 třístotisíci
400000 čtyři sta tisíc	400000 čtyřstotisíci
500000 pět set tisíc	500000 pětistotisíci
1000000 milion.	1000000 miliónní.

Číslovky druhové.

1 jeden, jednáký	5 paterý
2 dvojí	6 šesterý
3 trojí	7 sedmerý
4 čtverý	8 osmerý

9 devaterý	201 dvě stě jedni
10 desaterý	202 dvě stě dvojí
11 jedenáctý	203 dvě stě trojí atd.
12 dvanáctý	300 třístý
13 třináctý	301 tři sta jedni atd.
14 čtrnáctý	400 čtyřstý
15 patnáctý	401 čtyři sta jedni atd.
16 šestnáctý	500 pětistý
17 sedmnáctý	505 pět set paterý
18 osmnáctý	600 šestistý
19 devatenáctý	1000 tisícerý
20 dvacetej	1001 tisíc jedni
21 jedenadvacaterý	1002 tisíc dvojí
22 dva a dvacaterý	2000 dvoutisícerý
23 tři a dvacaterý	2001 dva tisíce jedni
30 třicaterý	3000 třítisícerý
40 čtyřicaterý	4000 čtyřtisícerý
50 padesaterý	5000 pětitisícerý
60 šedesaterý	9000 devítitisícerý
70 sedmdesaterý	10000 desítitisícerý
80 osmdesaterý	100000 stotisícerý
90 devadesaterý	100001 sto tisíc jedni
100 sterý	200000 dvoustotisícerý
101 sto jedni, jednaký	300000 třístotisícerý
102 sto dvojí	400000 čtyřstotisícerý
103 sto trojí	500000 pětistotisícerý
200 dvoustý	1000000 milionerý.

Skloňování číslovek.

a) Číslovky základní.

§. 154. První čtyry základní číslovky mají své vlastní sklonění a mohou za jména přídavná se považovati; neřídí totiž v počítané věci žádného pádu, a s věcí samou shodují se (jako jména přídavná) ve všech pádech: jeden strom, jednoho stromu, na dvou stromech atd.

Jednotný počet.

Nom. jeden einer,	jedna eine,	jedno einš,
Gen. jednoho eineš,	jedné einer,	jednoho eineš,
Dat. jednomu einem,	jedné einer,	jednomu einem,
Akk. jednoho einen,	jednu eine,	jedno einš,
(jeden: pro neživé)		

Vok. jeden einer,	jedna eine,	jedno einē,
Lok. v jednom in einem,	jedné einer,	jednom einem,
Instr. jedním mit einem,	jednou einer,	jedním einem.

Množný počet.

Nom. jedni,	jedny,	jedna die einen,
(jedny: pro neživé)		
Gen. jedněch	jedněch,	jedněch der einen,
Dat. jedněm,	jedněm,	jedněm den einen,
Akk. jedny,	jedny	jedna die einen,
Vok. jedni,	jedny	jedna die einen,
(jedny: pro neživé)		
Lok. v jedněch,	jedněch	jedněch in den einen,
Instr. jedněmi	jedněmi,	jedněmi mit den einen.

§. 155. 2. Dva (mužské), dvě (ženské a střední):

Nom. dva (dvá),	dvě,	dvě,	zwei
Gen.	dvou		zweier
Dat.	dvěma nebo dvoum		zweien
Akk. dva,	dvě,	dvě,	zwei
Vok. dva (dvá),	dvě,	dvě,	zwei
Lok.	ve dvou		in zweien
Instr.	dvěma		mit zweien.

Tato základní číslovka musila sklonění dvojného počtu zachovati. Ozávorkované mohou se použiti o živých bytostech: dva muži tam byli. Zeela dle toho vzoru jde: oba (mužské), obě (ženské a střední), tedy i složené: obadva alle beide, Gen. oboudvou, což se i odděleně psáti může: oba dva, obou dvou atd.

§. 156. 3. Tři drei, čtyři vier (pro vše pohlaví).

Nom. tři (tří)	drei,	čtyři (čtyři) vier
Gen. tří	dreier,	čtyr „
Dat. třem	dreien	čtyřem „
Akk. tři	drei,	čtyři „
Vok. tři (tří)	drei,	čtyři (čtyři) „
Lok. ve třech	in dreien,	čtyřech „
Instr. třemi (třmi)	mit dreien,	čtyřmi „

V obyčejném životě a dle toho skoro ode všech spisovatelů mluví a píše se v Nom. a Vok. při živých bytostech mužského pohlaví čtyři neb čtyři, ve všech ostatných pádech užívá se *r* místo *ř*, tedy: čtyr, čtyřem, čtyry atd.

Místo dva, dvě užívá se (ač pořádku) dvě, místo tři tré, místo čtyři čtvero. Dle svého východu jsou dvě a tré jména přídavná a dle Silný

se skloňují; dle smyslu jsou to jména statná skoro jako v němčině: dvě, tři bratrů *zwei, drei* (nebo *das Zwei, das Drei der*) *Brüder*; tak i *čtyřero*, což dle slova se skloňuje: ze čtyřech jazyků *von vier Sprachen* (*von dem Vier der Sprachen*). Zde viděti, že tyto substantivní číslovky řídí počítanou věc, která v Genitivu stojí.

§. 157. 4. *Pět fünf, až devadesát neunzig.*

a) Nom., Vok. pět,

b) Gen., Dat., Lok., Instr. pěti.

V prvním případě musejí se tyto číslovky za statná jména jednotného počtu středního pohlaví považovati, ježto jimi určené jméno v Genitivu stojí: pět hor čnělo (Nom.) *das Fünf der Berge ragte empor*, pět hor jsme viděli (Akk.) *das Fünf der Berge sahen wir*, o pět vysokých hor (Vok.) o *das Fünf der hohen Berge*.

Ve druhém případě musejí se považovati za jména přídavná, kde koncovka *i* za všechna tři pohlaví platí:

lid pěti hor (Gen.) *Volst der fünf Berge*,
k šesti horám (Dat.) *zu den sechs Bergen*,
v sedmi horách (Lok.) *in den sieben Bergen*,
s padesáti věcmi (Instr.) *mit fünfzig Sachen*.

Sestavení jest tedy vždy totéž, jako skoro německé:

es hat geschlagen sieben Uhr

odbilo sedm hodin; tedy též:

es haben gesungen sieben Mädchen

zpívalo sedm dívek;

nach Schlag sieben Uhr

odbitím sedmi hodin

beim Gesang der sieben Mädchen,

při zpěvu sedmi dívek.

Bylo by tedy hrubé pochybení říci: sedm dívky zpívaly. Že v češtině číslovka (od pěti začínajíc) jakožto jméno statné v jednotném počtu středního pohlaví se nachází, musí se všechno ostatní dle toho řídit; pročť i od dobrých starých spisovatelů několikráte pronešená sada, u př. dvanáct apoštolů posadili se (místo posadilo se) musí se za otrocké nápodobení sady latinské prohlásiti.

Devět a deset mají v adjektivním pádě: devíti; při dvacet, třicet, čtyřicet užívá se obojího: dvaceti - dvacíti, třiceti - třicíti, čtyřiceti - čtyřicíti.

Jedenáct je staženo z jeden na deset (*jedennadeset - jedennadst - jedenáct*); takž i ostatní: dvacet z dva deset (*dvadeset - dvadset - dvadcet - dvacet*); padesát ze starého *pjat desjat*; devadesát z devjat desjat. Ke koncovkám *áct* a *át* připojuje se často pro důraz *e*: *jedenácte havranů elf Raben*, *padesáte trub fünfzig Trompeten*.

Místo dvacet jeden, dvacet dva atd. možná také říci; jedenadvacet, dvaadvacet, třiatřicet, čtyřiačtyřicet, pětapadesát atd.; a místo jednaadvacet až do třiceti počítá se nejvíc od rybářů ještě takto: jedenmeciťma, dvameciťma, třimeciťma, čtyřmeciťma, pětmeciťma, šestmeciťma, sedmmeciťma, osmmeciťma, devětmeciťma; toto *meciťma* je staženo z mezi desítěma, jedenmeciťma - jeden mezi desítěma ein zwíſſchen zwei Zehnern.

§. 158. 5. *Sto Hundert.*

Číslovka sto jakožto statné jméno má všechny pády dle Slovo; ve dvojném počtu má jenom v Nom., Akk. a Vok. starou formu: dvě stě zwei Hundert. Užívá se jí:

a) co jména statného s Genitivem: sto mužů Hundert Mann, sto hlav Hundert Köpfe, ve třech stech mužů in drei Hundert Mann;

b) co jména přídavného, kde se s počítaným jmenem ve všech pádech shoduje: ve třech stech mužích in drei Hundert Mann, v sedmi stech koních in ſieben Hundert Pferden, čtyřem stům mužům den vier Hundert Mann.

c) co slova nesklonného, nejvíce ve složeních: se sto a dvacíti muži mit Hundert zwanzig Mann, pokuta sto zlatých Strafe von Hundert Gulden.

Týmž způsobem užívá se: tisíc, milion atd. tisíc let, se šedesáti tisíci jízdnými mit ſechzig Tausend Reitern, před tisíci lety.

b. *Číslovky řadové.*

§. 159. Číslovky řadové jsou jména přídavná s určitým východem *y, á, é*, vyjímajíc jenom *první, třetí, tisíci* a *milionní*, ježto dle Dnešní jdou. První čtyry jmenují se: první, druhý, třetí, čtvrtý; při ostatních připojuje se *y, á, é*, pravidelně k základním číslovkám; šest - šestý atd.; ku starým formám: pjat - pátý, devjat - devátý, desjat - desátý, dvacjat - dvacátý, třicjat - třicátý, čtyřicjat - čtyřicátý. V němčině jest ukazovací *t* a *ſt*: ſechs = ſechſte, zwanzig = zwanzigſte.

§. 160. Jsou-li řadové číslovky: stý, tisíci, milionní opět s číslovkami základními složeny, přichází Genitiv základní číslovky do složení: dvoustý, třístý, čtyřstý, dvoutisíci atd. (Od tisíc tvoří se v obyčejném životě též: tisícátý.)

§. 161. Nahoře bylo pravěno, že jména přídavná s určitým východem *y á é* (chudý, chudá, chudé) v staré češtině také východ neurčitý měla (chud, chuda, chudo), a že se pak jako statná jména dle Had, Žena, Slovo ve všech pádech skloňovala. Totéž platí i o řadových číslovkách: on byl pát = on byl pátý, on byl sedm = on byl sedmý. Toto staré skloňování zachovalo se v řadových číslovkách jenom v mužském a středním pohlaví, a to jen v tom případě, když před nimi *pál* (halb) stojí:

a) Nom., Akk., Instr. půl,

b) Gen., Dat., Lok. půl.

V prvním případě stojí po *půl* řadov číslovka se svým mužským neb středním statným jmenem v Genitivu:

Nom. zde jest půl páta pečeného holuba
hier sind fünfsthalb gebratene Tauben,
vypili půl šesta vědra piva
sie tranken aus sechsthalb Eimer Bier.

Akk. měřili půl sedma korce žita
sie maßen siebenthalf Strich Korn,
hnali půl osma sta ovcí
sie jagten achthalf Hundert Schafe.

Instr. Zde je konstrukcí zvláštní:
s půl deváta grošem nemohli vyjiti
mit neunthalf Groschen konnten sie nicht auskommen,
s půl desáta stem byli spokojeni
mit zehnthalf Hundert waren sie zufrieden.

Ve druhém případě stojí s *půl* všechno v témž pádu:

Gen. z půl sta jablek si vybrali
aus halb Hundert Äpfeln klaubten sie sich aus,

Dat. půl stu ovcím dej jísti
dem halb Hundert Schafen gib zu essen,

Lok. v půl čtvrtu vědra in vierthalf Eimern.

V oněch řadových číslovkách, jež podle Dnešní jdou (tedy: třetí a tisící) není toho skloňování už v obyčeji; praví se: půl třetího korce ne: půl třeta, jako Slováci v Uhřích. Též od *druhý* užívá se častěji: půl druhého vědra, místo: půl druha vědra. V ženském pohlaví není staré toto skloňování v obyčeji; tedy: v půl páté libře in fünfsthalb Pfund, nikoli v půl pátě libře.

c) Číslovky druhové.

§. 162. Skloňování druhové číslovky: jeden, jedna, jedno jest to-též, jako základní číslovky jeden, jedna, jedno, t. j. tato základní číslovka má též smysl číslovky druhové:

Základní číslovka: jedni lidé se smáli, druzí plakali
die einen Leute lachten, die anderen weinten,
s jedněmi mluvili, s druhými se vadili
mit den einen sprachen sie, mit den andern zankten sie.

Druhová číslovka: jedni lidé tam bydlili
einerlei Menschen wohnten dort,
na jeden způsob auf einerlei Art.

Na místě této druhové číslovky užívá se též: jednaký á, é, aneb též také novější: jednerý, á, é. Následní dvě - *dvoji* a *troji* jdou podle Dnešní: víno trojího druhu Wein dreierlei Gattung; takž i: obojí.

Čtverý á, é a všechny ostatní jdou podle Silný, á, é: jenom čtverý má v Instr. množného počtu: čtvermi (ne čtverými). Od *paterý* začínajíc tvoří se druhové číslovky od řadových vložení *er* jako v němčině: pátý - pat-er-ý fünf-er-lei; všude krátí se kmenová samohláska, mimo od *jedenáctý* až do *devatenáctý*, kdež následkem stažení (patnadesaterý - patnáctý) dlouhou zůstati musí. Všecky tyto adjektivní číslovky měly před věky též východ neurčitý (t. j. substantivní podle Had, Žena, Slovo): čtverý, á, é - čtver, a o. Z tohoto starého skloňování zachovalo se ještě:

α) Akk. ženského pohlaví v jednotném počtě: šesteru věc sechs-erlei Sache;

β) Nom. množného počtu: pateri národové, šestery knihy, desatera (též desatery) řemesla zehnerlei Gewerbe; novější spisovatelé užívají také už východu určitého: pateri národové, šesteré knihy, desaterá řemesla.

γ) Akk. množného počtu: paterý národy, šestery knihy, desatera neb desatery řemesla; též novější: pateré národy, šesteré knihy, desaterá řemesla. Tímto starým skloňováním dá se též vysvětliti Instr. čtvermi (místo čtvery). V ostatních pádech není už východu starého; ne tedy: čtver způsob, místo: čtverý. Jenom ve dvojí, obojí, trojí používají někteří spisovatelé formy staré a to v Nom. mužského pohlaví: dvůj (dvojí), obůj, trůj způsob; ženského a středního pohlaví: dvoje věc, dvoje psaní. V Akk. mužského pohlaví: na dvůj způsob. V Nom. a Akk. množného počtu ženského pohlaví: dvoje knihy, dvoje zvířata, což se vedle *dvojí* zachovalo.

δ) Východ středního pohlaví (čtvero, patero atd.) jest ve všech pádech v užívání, a to 1) jakožto adjektivní číslovka (Zahlenadjektiv), 2) jakožto substantivní číslovka (Zahlensubstantiv), zde Genitiv za sebou majíc:

Číslovka adjektivní:
desatero boží příkázání
das zehnerlei Gebot Gottes
v pateru víně
im fünferlei Weine
ze šesterá jídla
aus sechserlei Speise;

Číslovka substantivní:
desatero božích příkázání
das Zehnerlei der Gebote Gottes;
v pateru vín
in dem Fünferlei der Weine;
ze šesterá jidel
aus dem Sechserlei der Speisen.

Číslovka adjektivní musí tedy vždy statné jméno středního pohlaví při sobě míti; číslovka substantivní může ovšem se jmény kteréhokoli pohlaví ve spojení býti: osmero zákonů, dvanáctero sosen. Číslovky adjektivní užívá se též ve množném počtu, nejvíce v Instr., kdež se pak

neskloňuje: s osmero zvířaty mit achterlei Thieren. Dle toho může se tedy i tvořiti Lok. v osmero zvířatech, Dat. k osmero zvířatům, Gen. od osmero zvířat.

§. 163. Těchto druhových číslovek možná v jednotném aneb ve množném počtu užívati: kolikery jsou věci? jsou šestery, které šesterými způsoby se zjevují, aneb: kolikera je věc? je šesterá, která šesterými způsobem se zjevuje (wie vielerlei Sachen gibt es? sechserlei, die auf sechserlei Arten zum Vorschein kommen, neb: wie vielerlei Sache gibt es? sechserlei, die auf sechserlei Art zum Vorschein kommt.)

Následující číslovky jsou větším dílem složeniny z předešlých a jiných slov.

d) Číslovky násobné.

§. 164. Všechny tyto číslovky skloňují se dle Silný, á, é. První jest: jednoduchý, á, é der die das einfach. Ostatní jsou složeny s *násobný* (od *na sobě*), což se skládá s číslovkami druhovými, kde se na místo koncovky klade *násobný*: dvoj-í - dvojnásobný zweifach, troj-í - trojnásobný dreifach, čtver-ý - čtvernásobný vierfach, desater-ý - desaternásobný zehnfach atd. Často vsouvá se také *o*: pateronásobný-paternásobný. Od *sto* a *tisíc* tvoří se: stonásobný, tisíc násobný (nikoli: steronásobný, tisíceronásobný).

Odvozovacího *duchý*, kteréž v *jednoduchý* na jevo přichází, tak zhusta se neužívá; až do pěti skládá se buď s číslovkami druhovými: dvojí - dvojduchý, trojí - trojduchý, čtverý - čtverduchý (čtveroduchý), aneb s Genitivem číslovek základních: dvouduchý, tříduchý, čtyřduchý; při ostatních jenom s Genitivem číslovek základních: pětíduchý, šesti- duchý atd. Od *sto* a *tisíc* tvoří se: stoduchý, tisícduchý.

Ještě řídkěji užívá se koncovky *ný, ná, né*: dvojí - dvojný, trojí - trojný, čtverý - čtverný, desaterný atd., což až do *pěti* nejvíc ve složení s předložkou *po* se zjevuje: podvojný groš Doppelgroßchen, potrojně řady dreifache Reihen, počtverný vůz vierfüßiger Wagen. Koncovky *atý* a *itý* užívá se (ač také pořádku) jenom ve: dvojatý, trojatý, dvojitý, trojitý.

e) Číslovky času a měr.

§. 165. Jsou to složeniny:

1) Ze základních číslovek a několika přídavných jmen, jimiž se čas a míra udává. Při první základní číslovce jest přídavné jméno s *jedno* spojeno: jednoroký, jednoletý einjährig; při ostatních s Genitivem číslovky základní: dvoudenní zweitägig, třírokový, tříletý dreijährig, pěti- liberní fünfßündig, šestiloketní sechßellig, osmisáhový achtßafterig, desí- tihranný zehnfantig, čtyřměsíční viermonatlich.

2) Z číslovek řadových a podotčených jmen přídavných: druho-
denní zimnice *zweitägiges Fieber* (která se druhý den vrací; dvoudenní,
která dva dny trvá), třetidenní *drittägig*, čtvrtodenní *viertägig*, pátone-
denní *fünftsonntägig*, šestoletý *sechsjährig* (co se šestý rok vrací) atd.

f) Číslovky opětovací (*wiederholende Zahlwörter*).

§. 166. Jsou složeny s číslovek základních a slovíčka *krát* mal.
První číslovka zní častěji: jednou, než jedenkrát *einmal*; dvakrát, tři-
krát, čtyřikrát, pětikrát, šestkrát, tisíckrát atd. Pro důraz připojuje se
e ku krát: desetkrát, padesátkrát. Od *pěti* začínajíc může se po
předložkách také užívat: s pětikrát = s pětikrát *mit fünfmal*, do šesti-
krát *zum sechstenmale* atd.

g) Číslovky podílní (*Vertheilungszahlen*).

§. 167. Jimi udává se stejný podíl; jsou složeny ze předložky *po*
(Lok. řídící) a číslovky základní, která se svým statným jmenem do
Lokalu přichází: žebráci dostali po jednom krejcaru *die Bettler bekamen
je einen Kreuzer*, po dvou groších *zu zwei Groschen*, po třech zlatých,
po čtyřech bochnících, po pěti, po stu jablkách.

h) Číslovky společní (*Gesellschaftszahlen*).

§. 168. Jsou složeny z číslovek řadových a jiných slov:

1) Ze sám, sama, samo *er sie es selbst*: sám druhý *selbster*, sama
třetí *selbstdritte*, samo páté *selbfter* atd.

2. Z předložky *po* a Akkusativu středního pohlaví číslovky řa-
dové, na otázku: po kolikáté *zum wie vieltenmale*: ponejprvé neb po
prvé (ponejprv, od méně užívaného: první, první, první) *das erste-
mal*, po druhé, po třetí, po čtvrté, po páté atd.; posledně, naposled,
naposledy *zum letztenmale*.

3. Z předložky *za* s Akk., když se částky řeči spojují: za druhé
zweiten, za třetí, za čtvrté, za páté atd. Místo: *za první*, je
předně lépe.

4. Z předložky *o* (Lokal řídící) a číslovky základní, která se
svým statným jmenem do Lokalu přichází: stoly o třech nohách *Tische
mit je drei Füßen*, neb: třínohé *dreifüßig*, vidle o čtyřech zubech, neb:
čtyřzubé *vierzählige Gabel* atd.

i) Zlomky čísel (*Brüche der Zahlen*).

§. 169. Půl, půle neb polovice *Halbte*, třetina *Drittel*, čtvrtina
neb čtvrt, pětina, šestina, sedmina, osmina, devětina, desetina, dvace-
tina, stotina, tisícina, milionina, pět-a-padesátina *fünf-und-fünfzigstel* atd.
skloňují se jako statná jména dle svých vzorů. ($\frac{27}{1345} =$ dva

tisíce sedm set dvacet šest jeden a osmdesát tisícem tři sta pět a čtyřicet, neb: jeden a osmdesát tisících, tři stých, čtyřicátých pátých [části totiž]). Jmena: třetice, čtvrtice, pětice atd. užívají se nejvíce s předložkou *do*: do třetice všeho dobrého aller guten Dinge sind drei, běželi do pětice sie liefen zum fünftenmal. Trojice něm. Dreifaltigkeit.

k) Jmena číslic. (Namen der Ziffern).

§. 170. Jakožto jmena statná skloňují se dle svých vzorů: jednuška neb jednička Eins(er), dvojka, trojka, čtverka, pětka, šestka, sedmička, osmička, devítka, desítka, jedenáctka, dvacítko, padesátka, setka die Zahl Hundert (v obyčejném životě také stotka, stovka, stojka hundertguldiger Schein), tisícka.

l) Od číslovek odvozená statná jmena.

§. 171. Trojník (troník, nyní půl krejcaru), pětník Fünffreuzerstück, šesták Sechsfreuzerstück, devítník der neunte Sonntag vor Ostern, desítník Zehnfreuzerstück, desátník Korporal, sedmnáctník Siebzehnfreuzerstück, dvacetník Zwanziger, dvacátník zwanzigjähriger Mensch, takž i: třicátník, čtyřicátník, padesátník, šedesátník, sedmdesátník. Děti hrajíce o kovové knoflíky, počítají knoflík větší a lepší za několik špatnějších a pravi: dvoják Zweifnopfstück, troják, čtverák, paterák, šesterák, sedmeřád a t. d.

m) Půl a čtvrt.

§. 172. Když *půl* a *čtvrt* určují čas a míru, jsou ve všech pádech nesklonné: půl korce halb Strich, čtvrt hodiny Viertel Stunde, na půl kola auf ein halbes Rad, s půl librou cukru mit einem halben Pfund Zucker, čtvrt libry prachu Viertel Pfund Pulver, se čtvrt centem mit einem Viertel Zentner, při čemž podotknouti třeba, že stojí-li v Nom. neb v Akk., následuje Gen. jako při pět, šest atd. Jsou-li však základními číslovkami určeny, musejí ovšem jako statná jmena na jevo přijíti, Nom. půl, Gen. půl; Nom. čtvrt, Gen. čtvrti: dvě čtvrti na druhou (hodinu) zwei Viertel auf zwei, deset čtvrtí, dvě půle zwei Hälfte, pět půlí; místo půle klade se často půlka: sto půlek jablek.

Slovo *půl* bylo před věky mužského i ženského pohlaví, pročež se i rozmanitě skloňovalo, z čehož rozmanitý způsob psání a složení vznikly, totiž:

Půl mužského pohlaví, Gen. polu neb pola: sklenice od polu, od pola, do polu, do pola prázdná ein Glas zur Hälfte leer, což i do hromady se píše: odpolu, dopola (v obyčejném životě též dopolou, odpolou).

Půl ženského pohlaví, *a)* Nom. půla, Gen. půly, poly: odnesli od poly mrtvého šie trugen den halb Todten weg; rozřali věc na poly (na dvě poly). *b)* Nom. půle neb půl, Gen. půle neb poli: do půle, poli, cesty an die Hälfte des Weges.

Ve složení přichází:

a) pole: poledne, polední Mittag;

b) polou neb polu: poloubotí Halbstiefeln, polouživý halblebendig, polouostrov Halbinsel, poloukruh Halbkreis, větším dílem však:

c) polo: položivý, polokruh, poloostrov, polohlas Halbstimme, pololánik Halblehner;

d) půl: půlbůh Halbgott, půlhák neb polohák (střilecí zbraň u starých), půlletní halbjährig, půlnoční mitternächtlisch; spojuje se také s Genitivem: půl člověka Halbmenschen, půlokna Halbfenster, půlvědra Halbeimer atd.

2) Číslovky neurčité (obecné).

§. 173. Neurčité číslovky, jimiž počet bez jedniček, tedy neurčité se udává, náleží dle své formy:

1) Do oboru jmen přídavných:

a) S určitým východem: každý jeber, žádný (nižádný) feiner, mnohý viel, všeliký all, jeber, všelijaký verschieden, všeliký allerlei, všelikteraký was für immer, mannigfaltig, málokterý wenig, paucus, některý mancher, kolikátý neb koliký der wie viele, tolikátý neb toliký der soviel, několikátý neb několiký etlicher, mnohonáctý (mnoho na deset), tolik co: mnohý, a skloňují se dle Silný.

b) S neurčitým východem pohlaví středního: mnoho viel, málo wenig, kolik (koliko) wieviel, tolik (toliko) soviel, několik (několiko) etlicher. Často vynechává se *o* ve: kolik, tolik, několik.

Že se čtyř slov: mnoho, málo, kolik (několik), tolik, v nové a ještě více ve staré literatuře rozmanitě užívalo, musíme, abychom konstrukci rozuměli, býti si vědomi pojemu, v jakém se jich užívá, totiž:

a) Užívá se jich co jmen statných ve všech pádech dle Slovo:

Nom. mnoho, málo obětí das Viel, Wenig der Opfer,

Gen. bez mála bylo mnoho beinahe war es viel,

Dat. mnohu s málem obstal Vielen mit Wenigen widerstand er, k málu přidej něco zum Wenigen gib etwas zu,

Lok. pivo na mále Bier auf der Menge,

na mnoze, na mnohu in Menge,

Instr. s málem, s mnohem byl spokojen mit Wenigem war er zufrieden.

Tak i ostatní: toliku s několikem dem Soviel mit Etlichem. Po těchto statných jmenech následuje Gen.: bez mnoha lidí ohne viele Leute (ohne das Viel der Leute), na mnoze peněz Geld in Menge.

β) Užívá se mnoho, málo, kolik (několik), tolik *a*) v témž významu jako *pět*, a *b*) Genitiv mnoha, kolika, tolika jako *pěti*, tedy:

a) Jako statných jmen v Nom., Akk. a Vok.: mnoho lidí, málo stromů, kolik hodin, tolik času, kde vždy Gen. následuje.

b) Jako jmen přídavných v ostatních pádech, kde koncovka genitivní ve všech pádech jest: od mnoha lidí, k několika věcem, v tolika dnech, s tolika přáteli; jen *málo* se neskloňuje: proti málo nepřátelům gegen wenige Feinde, v málo dnech, před málo věky vor wenigen Zeitaltern.

Kolik (několik) a *tolik* skloňují se též ve smyslu adjektivním ve všech pádech dle Slovo, kdež tedy jakožto číslovky adjektivní se svým statným jmenem v pádech se shodují:

od několika roků seit etlichen Jahren,
k několika lidem zu etlichen Leuten,
v tolika zemích in so vielen Ländern.

Jenom Instrumental zní jako Gen.: s několika lidmi. U starých (ač velmi pořádku) skloňovalo se též tak i: *mnoho*, *málo*: proti málu nepřátelům.

2) Neurčité číslovky náleží konečně do oboru jmen statných a příslovci: množství, síla, moc, hojnost Menge, Ueberfluß, nedostatek Mangel, ostatek Rest; dost, dosti genug, trochu, trošku ein wenig, drobet, drobátko ein Bißchen, více mehr, méně weniger, drahně viel.

Obecná číslovka *ves* není už v obyčeji; zachovala se jen ve jmenu *ves* Dorf, Gemeinde (was allen gemein, common ist) a ve jmenu *vesmír* das Weltall. Zcela obyčejné jest ale toho pohlaví střední *vše*: to je vše das ist Alles. K tomuto *vše* připojily se v Nom., Akk. a Vok. jednotného i množného počtu rozmanité koncovky, ježto se ve smyslu od sebe ničím neliší; možná tedy něm. aller vyjádřiti pomocí *všecken*, *všecek* neb *všecken*. Skloňuje se:

Jednotný počet.

mužské	ženské.	střední.
Nom. všecken, všecek, všecken aller,	všechna, všecka, všeckna, alle,	všechno, všecko, všeckno, vše, alleß,
Gen. všeho alleß,	vší aller,	všeho alleß,
Dat. všemu allem,	vší aller,	všemu allem,
Akk. všecken, všecek, všecken, všeho aller,	všechnu, všecku, všecknu alle,	všechno, všecko, všeckno, vše alleß,
Vok. všecken, všecek, všecken aller,	všechna, všecka, všeckna alle,	všechno, všecko, všeckno, vše alleß,
Lok. ve všem in allem,	ve vší aller,	ve všem in allem,
Instr. vším mit allem,	vší mit aller,	vším mit allem.

Množný počet.

Nom.	všechny, všechny, všeckny - všichni, všeci, všickni alle,	všechny, všechny, všeckny alle,	všechna, všechna, všeckna, vše alle,
Gen.	všech aller,	všech aller,	všech aller,
Dat.	všem allen,	všem allen,	všem allen,
Akk.	všechny, všechny, všeckny - alle,	všechny, všechny, všeckny, vše, alle,	všechna, všechna, všeckna, vše alle,
Vok.	všechny, všechny, všeckny - všichni, všeci, všickni alle,	všechny, všechny, všeckny alle,	všechna, všechna, všeckna, vše alle,
Lok.	ve všech in allen,	ve všech in allen,	ve všech in allen,
Instr.	všemi mit allen,	všemi mit allen,	všemi mit allen.

Akkusativ jednotného počtu *všeho* platí pro živé bytosti, pročež i Genitivu roven jest: abys mne všeho měl baß du mich ganz habest, on si ho všeho osobil er hat sich ihn ganz zugeeignet. Tak i Nom. množného počtu: všichni, všeci (místo všici), všichni lidé, všechny, všechny, všeckny stromy.

Pro důraz může se v Gen., Dat., Lok. a Instr. množného počtu také říci: všechněch, všechněm, ve všechněch, všechněmi. Ohledem pravopisu se podotýká, že jen v jednotném počtu tučnějšími písmeny vyznačené samohlásky dlouhé jsou.

Od *ves* utvořilo se též: veškeren, veškera, veškero = všečen, všechna, všechno, Akk. veškeren, veškeru, veškero; v ostatních pádech skloňuje se dle Silný: Gen. veškerého, veškeré, veškerého, Dat. veškerému atd.; ano, novější spisovatelé tvoří i Nom. dle Silný: veškerý, veškerá, veškeré. Vešken = všečen, potom všaký = každý málo se užívá.

Kapitola pátá.

O Náměstkách.

(Fürwörter, pronomina.)

§. 174. Náměstky stojí na místě jiných jmen, totiž:

1) Na místě jmen osob: *já* ich, *ty* du, *on* er, *ona* sie, *ono* es, *my* wir, *vy* ihr, *oni* sie, *ony* sie, *ona* sie; potom beznominativní *se*, *sebe* sich, pročež i náměstky osobní (persönliche Fürwörter) se jmenují.

2) Na místě jmen věcí neb bytostí, které se osobám přivlastňují: můj mein (u př. klobouk), tvůj dein (kůň), svůj sein (pán jest), jeho sein (sluha), její ihr (zahrada), náš unser (otec), váš euer (statek), jejich ihr (pole), pročež i náměstky přivlastňovací (anzeignende Fürwörter) se nazývají.

3) Na místě jmen, na jejichž místní poměr mluvící ukazuje: ten dieser (u př. strom), onen jener, týž derselbe, sám er selbst, pročež i náměstky ukazovací (anzeigende Fürwörter) se zovou.

4) Na místě jmen, na něžto se mluvící odvolává neb potahuje: který welcher, jenž welcher, kdo wer, co was, či wessen, ký welcher, pročež i náměstky potažné (beziehende Fürwörter) se jmenují.

5) Na místě jmen, po kterých se mluvící ptá: který, kdo, co, či, ký. Jsou to náměstky tázací (fragende Fürwörter).

Skloňování náměstek.

1) Náměstky osobní (persönliche Fürwörter).

§. 175 První dvě (já, ty) platí pro všechny tři pohlaví; v třetí (on, ona, ono) jest pohlaví koncovkou naznačeno; čtvrtá (se, sebe) platí nejen pro všechna tři pohlaví, ano i pro oba počty. Skloňují se.

Já, ty, sebe.

Jednotný počet.

Nom. Já ich,	ty du,	chybí,
Gen. mne (mě) meiner,	tebe (tě) deiner,	sebe (se) seiner, ihrer,
Dat. mně (mi) mir,	tobě (ti) dir,	sobě (si) sich,
Akk. mne (mě) mich,	tebe (tě) dich,	sebe (se) sich,
Vok. já ich,	ty du,	chybí,
Lok. ve mně in mir,	tobě in dir,	sobě in sich,
Instr. mnou durch mich,	tebou dich,	sebou sich.

Množný počet.

Nom. my wir,	vy ihr,	chybí,
Gen. nás unser,	vás euer,	sebe (se) sich,
Dat. nám uns,	vám euch,	sobě (si) sich,
Akk. nás uns,	vás euch,	sebe (se) sich,
Vok. my wir,	vy ihr,	chybí,
Lok. v nás in uns,	vás in euch,	sobě sich,
Instr. námi durch uns,	vámi euch,	sebou sich.

On, ona, ono.

Jednotný počet.

Nom.	on er,	ona ſte,	ono eš,
Gen.	jeho (ho) ſeiner,	jí iſrer,	jeho (ho) ſeiner,
Dat.	jemu (mu) ihm,	jí iſr,	jeho (mu) ihm,
Akk.	jeho (ho, jej) ihn,	ji ſte,	je eš,
Vok.	on er,	ona ſte,	ono eš,
Lok.	v něm in ihm,	ní in iſr,	něm in ihm,
Instr.	jím buch ihn,	jí ſte,	jím eš.

Množný počet.

Nom.	oni, ony ſte,	ony ſte,	ona ſte,
Gen.	jich iſrer,	jich iſrer,	jich iſrer,
Dat.	jim ihnen,	jim ihnen,	jim ihnen,
Akk.	je ſte,	je ſte,	je ſte,
Vok.	oni, ony ſte,	ony ſte,	ona ſte,
Lok.	v nich in ihnen,	v nich in ihnen,	v nich in ihnen,
Instr.	jimi buch ſte,	jimi buch ſte.	jimi buch ſte.

Dodatky k jednotlivým pádům a o užívání těchto náměstek.

§. 176. Ozávorkované pády užívají se, není-li na nich důrazu: knihu jsem ti dal *das Buch habe ich dir gegeben*, on mi to pravil *er hat es mir gesagt*. Jinak užívá se druhé, delší formy: tobě jsem dal knihu, mně to pravil; pročez i vždy na začátku stojí, kde vždy důraz spočívá; tak i ve spojení s předložkami, potom se *sám, sama, samo*, a v odpovědích: ke mně, k tobě atd.; mně samému *mir selbst*, komus to dal? *jemu*.

Lokal jmenuje se též pádem předložkovým, jeť vždy předložkou řízen. Při *on, ona, ono* se pozoruje, že v Lokalu *j* do *n* po předložce přešlo: v něm, v ní; a to děje se ve všech pádech, jak mile předložka předchází: od něho, k němu, na něho, na něj, s ním, od nich, k nim, při nich, s nimi. Krátkých forem (*ho, mu, z jeho a jemu* vzniklých) nelze tedy s předložkou užívatí (nikdy: od ho, k mu, k si). Bez předložky děje se proměna *j* do *u* pouze v Instr., a to jen v řeči obyčejné: ním, ní, nimi, na místě: jím, jí, jimi. Po některých předložkách proměňuje se docela Akk. *jej, jeho* do *n*, totiž následních: naň - na něj - na něho *auf ihn*, oň - o něj - o něho *um ihn*, proň - pro něj - pro něho *für ihn*, předeň - před něj - před něho *vor ihn*, zaň - za něj - za něho *hinter ihn*, nadeň - nad něj - nad něho *über ihn*,

señ - s něj - s něho nikdo nebyl *seiner war Niemand mächtig*, veň - v něj - v něho in ihn. U starých též: *skrzeň - skrze něj - skrze něho durch ihn*, přeseň - přes něj - přes něho skočili *über ihn haben sie einen Sprung gemacht*.

Při neživých užívá se Akk. *jej*, a to hlavně jen po předložkách: lezli na něj (u př. na strom); bez předložky též *ho*: viděli ho (dům). U živých možná všech tří forem použití: jeho spatřili, spatřili ho neb *jej* *sie erblickten ihn*. V Nom. množného počtu rovněž bytosti živé od neživých se rozeznávají: oni (bratři) byli zde, ony (stromy) stály.

§. 177. Náměstka *se*, *sebe*, může se i osobně potažnou nazvati, ježto se vždy na osobu, t. j. na Nom. sady vztahuje, pročež i sama žádného Nominativu míti nemůže: on sebe zná, on se zná *er kennt sich*; vztahuje se ale vždy *jen na svou vlastní osobu*, t. j. osoba slovesa a osoba náměstky jest jedna, táž. V němčině děje se to veskrze jen ve třetí osobě jednotného počtu: *er kennt sich*; v třetí osobě množného počtu však už nikoli, ježto se místo: *sie kennen sich* též praví: *sie kennen einander*. V češtině ale ve všech osobách takto se toho užívá:

Já se vidím	ich sehe mich,	za sebe hrám	ich spiele für mich,
ty se vidíš	du siehst dich,	sobě to dáš	du gibst es dir,
on se vidí	er sieht sich,	pomáhali si	sie halfen einander,
my se vidíme	wir sehen uns,	sebe nejsem mocen	ich bin meiner nichts mächtig,
vy se vidíte	ihr sehet euch,	sebe není mocna	sie ist ihrer nichts mächtig,
oni se vidí	sie sehen sich,	sebe nejsou mocni	sie sind ihrer nichts mächtig.

Bylo by tedy hrubým omylem proti duchu české řeči, by se řeklo: já mě vidím, vy vás vidíte atd.; což se ale říci musí, nejsou-li obě náměstky touž osobou: ty mě vidíš, my vás vidíme atd.

2) Náměstky přivlastňovací (eigennende Fürwörter).

§. 178. Ježto se něco jen osobám přivlastňovati může, musily přivlastňovací náměstky utvořeny býti z náměstek osobních, a to stalo se z Genitivu: mě - můj, tě - tvůj, se - svůj, nás - náš, vás - váš; a náměstkou jest sám Genitiv: jeho sein, její ihr, jejich ihr, pročež se tyto genitivní náměstky ani skloňovati nemohou, vyjímajíc toliko *její*, která u starých spisovatelů neskloňná byla, nyní však podle Dnešní se skloňuje, ač toho třeba není. Písmeno *v* je vsuto ve: *tvůj, svůj*. *Její* a *jejích* vznikly z *ji, jich*.

Náměstky můj, tvůj a svůj skloňují se docela podle Silný; že ale mimo to ještě některé dodatky mají, podá se *můj, má, mé* za vzor a dodatky běžnými písmeny se naznačí:

Jednotný počet.

Nom.	můj mein,	má, <i>moje</i> meine,	mé, <i>moje</i> mein,
Gen.	mého meines,	mé (<i>moji</i>) meiner,	mého meines,
Dat.	mému meinem,	mé (<i>moji</i>) meiner,	mému meinem,
Akk.	mého meinen,	mou, <i>moji</i> meine,	mé, <i>moje</i> mein,
	můj (pro neživé),		
Vok.	můj mein,	má, <i>moje</i> meine,	mé, <i>moje</i> , mein,
Lok.	v mém in meinem,	mé (<i>moji</i>) meiner,	mém meinem,
Instr.	mým mit meinem,	mou (<i>moji</i>) meiner,	mým meinem.

Množný počet.

Nom.	<i>moji</i> , mé, <i>moje</i> meine,	mé, <i>moje</i> , meine,	má, <i>moje</i> meine,
Gen.	mých meiner,	mých meiner,	mých meiner,
Dat.	mým meinen,	mým meinen,	mým meinen,
Akk.	mé meine,	mé, <i>moje</i> meine,	má, <i>moje</i> meine,
Vok.	<i>moji</i> , mé, <i>moje</i> meine,	mé, <i>moje</i> meine,	má, <i>moje</i> meine,
Lok.	v mých in meinen,	mých meinen,	mých meinen,
Instr.	mými mit meinen,	mými meinen,	mými meinen.

Svojina, svojer Gen. svojeti, svoje Gen. svojete, svojátko die Seiznigen, die Angehörigen, jsou od této náměstky utvořená jmena statná.

Náměstky náš a váš skloňují se docela podle: on ona, ono:

Jednotný počet.

Nom.	náš unſer,	naše unſere,	naše unſere,
Gen.	našeho unſereſ,	naší unſerer,	našeho unſereſ,
Dat.	našemu unſerem,	naší unſerer,	našemu unſerem
	atd.	atd.	atd.

Množný počet.

Nom.	naši, naše unſere, naše unſere,	naše unſere,
Gen.	našich unſerer atd.	

Náměstka její, jak praveno, buď se skloňuje, buď dle starých ne-sklonná zůstává:

Nom.	její dům,	její dcera,	její pole,
Gen.	jejího domu,	její dcery,	jejího pole,
Dat.	jejímu domu,	její dceři,	jejímu poli atd.
		aneb:	

Gen. její domu, Dat. její poli atd.

Našinec einer der Unſrigen, vašinec der Eurigen, jsou od těchto náměstek utvořená jmena statná.

Dodatky k jednotlivým pádům a o užívání těchto náměstek.

§. 179. V Akk. jednotného a v Nom. množného počtu rozeznávají se jak obyčejně bytosti živé od neživých: viděli jsme svého, tvého, vašeho, jejího otce, svůj, tvůj, váš, její dům; zde jsou moji rodiče, mé neb moje lesy. Toto *moji, moje* jsou jedinou úchylkou od vzoru Silný.

V ženském a středním pohlaví běžnými písmeny naznačených dodatků možná užívati podle libosti: má neb moje hlava, mé neb moje dílo; ozávorkovaných užívá se hlavně místo: paní, žena, choť: byl jsem s *mojí* na svatbě *ich war mit der Meinigen auf der Hochzeit.*

§. 180. Náměstka svůj, svá, své utvořila se z osobní náměstky *se*, pročez i týmž zákonům podléhá:

znám <i>se</i> <i>ich</i> fenne m <i>ich</i> ,	znám <i>svou</i> knihu mein Buch,
zlobíš <i>se</i> <i>tu</i> ärgerst dich,	zlobíš <i>svého</i> bratra deinen Bruder,
najde <i>se</i> er wird s <i>ich</i> finden,	najde <i>svůj</i> klobouk seinen Hut,
voláme <i>se</i> wir rufen uns,	voláme <i>své</i> druhy unsere Freunde.
atd.	atd.

Nemáť tedy Nominativu, leč v několika průpovědích: svůj pán jest er ist sein (eigener) Herr; svůj svého našel er (der seine) hat den feinen gefunden; svá mysl peklo i ráj das eigene Gemüth ist Hölle und Paradies; jsou svoji sie sind die ihrigen, vereinigt oder Freunde.

Nesklonné *jeho* vztahuje se vždy jen na jednoho majetníka mužského neb středního pohlaví; pro ženské pohlaví jest *její* určeno; nesklonné *jejich* jest pro třetí osobu množného počtu. Ku snadnějšímu přehledu projdeme sadu: mám své koně *ich* habe meine Pferde, ve všech osobách:

Jednotný počet.

<i>ich</i> habe:	<i>du</i> hast:	<i>er</i> hat:
mám své koně meine	maš své koně deine	má své koně seine
mám tvé koně deine	maš mé koně meine	má mé koně meine
mám jeho koně seine	maš jeho koně seine	má jeho koně seine
mám její koně ihre	maš její koně ihre	má její koně ihre
mám naše koně unsere	maš naše koně unsere	má naše koně unsere
mám vaše koně euere	maš vaše koně euere	má vaše koně euere
mám jejich koně ihre	maš jejich koně ihre	má jejich koně ihre.

Množný počet.

<i>wir</i> haben:	<i>ihr</i> habet:	<i>sie</i> haben:
máme své koně unsere	máte své koně euere	mají své koně ihre
máme tvé koně deine	—	mají tvé koně deine
máme jeho koně seine	máte jeho koně seine	mají jeho koně seine
máme její koně ihre	máte její koně ihre	mají její koně ihre

máme naše koně unfere máte naše koně unfere mají naše koně unfere
 máme vaše koně euere máte vaše koně euere mají vaše koně euere
 máme jejich koně ihre máte jejich koně ihre mají jejich koně ihre.

Z tohoto přehledu jsou všechny rozdíly na jevě: mám její koně ich habe ihre Pferde (ženské osoby), mám jejich koně ich habe ihre Pferde (jiných osob), máme své koně wir haben unfere (vlastní), máme naše unfere (když mluvící též ostatní oudy své rodiny neb své společnosti myslí), má své koně seine (vlastní), má jeho seine (třetí osoby mužského neb středního pohlaví: strýce, pacholety). Tak i sada: paní jely ve svých vozech die Frauen fuhren in ihren (eigenen) Wagen, paní jely v jejich vozech fuhren in ihren (jiných osob), paní jely v jejích (neb její) vozech fuhren in ihren (jedné ženské osoby). Při náměstkách jeho, jejich, její nemůže se po předložce proměnit *j* do *ñ* jako při osobních, protože předložka ku statnému jmenu náleží: jely ve vozech jeho, jejich, její.

3) Náměstky ukazovací (anzeigende Fürwörter).

§. 181. Ukazovací náměstky ten, ta, to dieser, diese, dieses, onen, ona, ono jener, jene, jenes, týž, táž, též der, die, das nämliche, selbe, a sám, sama, samo, er, sie, es, selbst, jimiž mluvící na předměty v okolí ukazuje, skloňují se:

a) ten, ta, to, a onen, ona, ono jako základní číslovka jeden, jedna, jedno.

b) týž, táž, též jako Silný, á, é, jen že důrazné ž neb že: týže, táže, téže, vždy se připojuje: téhož práva des nämlichen Rechts, týmiž zákony durch dieselben Gesetze.

c) sám, sama, samo v Nom. a v Akk. obou počtů dle neurčitých jmen přídavných, čili dle Had, Žena, Slovo; v ostatních pádech dle Silný, á, é.

Dodatky k jednotlivým pádům a o užívání těchto náměstek.

§. 182. Rozdíl mezi živými a neživými v Akk. jednotného, a v Nom. množného počtu: vidíme člověka a strom; kterého a který? toho a ten, onoho a onen, téhož a týž, sama a sám; stáli zde lidé a stromy; kteří a které? ti a ty, oni a ony, tíž a též, sami a samy. Pro větší důraz praví se místo: ten, ta, to: tento, tato, toto; místo: onen, ona, ono: onenno, onano, onono, kteréž *to* a *no* ve všech pádech se připojuje: tohoto, této, oněchno atd. Náměstce týž, táž, též předpokládá se nejvíc jen v Nom. *ten, ta, to* pro větší důraz: tentýž, tatáž, toléž; řidčeji *tý, tá, té*: týtýž, tátáž, tétéž, kde první částka se neskloňuje: týtýmž způsobem auf die nämliche Art.

§. 183. Vedle náměstky sám, sama, samo er, sie, es selbst, stojí přídavné jméno s určitým východem: samý, samá, samé, což v němčině lauter znamená: Nom. sám er selbst, samý písek lauter Sand; sama sie selbst, samá voda lauter Wasser; toto víno samo se pije dieser Wein trinkt sich von selbst, pili samé víno sie tranken lauter Wein. Akk. vidím ji samu samou vodu píti ich sehe sie selbst lauter Wasser trinken; je samo samé víno. V mužském Akk. možná říci: vidím jej sama, užívá se ale též určitý východ: jej samého. Nom. množného počtu: oni sami pili samá vína; ony samy jedly samé cukroví aßen lauter Zuckerwerk; zvířata sama spásala samou trávu die Thiere weideten selbst lauter Gras ab. Akk. je samy slyšíme samá dobrá slova mluvíti sie selbst hören wir lauter gute Worte reden. V ostatních pádech skloňuje se sám, sama, samo jako samý dle Silný: od něho samého nabyli samých dobrých zpráv von ihm selbst erhielten sie lauter gute Nachrichten atd.

4) Náměstky potažné (beziehende Fürwörter).

§. 184. Potažné náměstky: který, á, é welcher, welche, welches, ký welcher, jenž, jež, jež welcher, welche, welches, kdo wer, co was, či wessen, na které se mluvící potahuje, skloňují se:

a) který a ký dle Silný: pán, kterého jsme potkali, byl náš přítel der Herr, dem wir begegneten, war unser Freund; Lumír, ký (který) slovy pohýbal vše vlasti der mit Worten bewegte alle Lande.

b) jenž, jež, jež (neb jen pouze *jenž* pro Nom. obou počtů a pro všecka tři pohlaví) má s osobní náměstkou *on, ona, ono* stejný původ, *) protož vyjma Nominativy má i totéž sklonění s připojeným *ž*:

Jednotný počet.

Potažná.

Osobní.

Nom. jenž, jenž, jenž — on, ona, ono,

Gen. jehož, jíž, jehož — jeho, ji, jeho atd.

Množný počet.

Nom. jenž, jenž, jenž, — oni, ony, ona,

Gen. jichž, jichž, jichž — jich, jich, jich atd.

c) kdo a co, skloňují se takto:

*) Jako z *t* vznikla ukazovací náměstka *t-en, t-a, to*, tak z *i* vzniklo mužsk. *ji*, žen. *ja*, střed. *je*, z toho pak *j-en, j-enž* (staré *onž*), *ja-ž* (nyní *jež, ježto*), *jež*. Z koncovky *en* (*j-en*) utvořilo se *on, ona, ono*. Má tedy *on, ona, ono* a *jenž, jež*, *jež* tentýž kořen *i* neb *ji*, pročez (vyjma Nominativy) mají všechny pády stejné.

Nom. kdo wer,	co waš,
Gen. koho weſſen,	čeho weſſen, worauſ,
Dat. komu wem,	čemu wožu,
Akk. koho wen,	co waš,
Lok. v kom in wem,	v čem worin,
Instr. kým durch wen,	čím womit.

d) čí weſſen skloňuje se dle Dnešní: nevěděli, čí kniha byla ſie wuſſten niht, weſſen Buch eš war, v čích rukou se nalezala in weſſen Hānden eš ſich befand; na čím voze ſediš, toho píseň zpívej auf weſſen Wagen bu ſiegeſt, beſſen Lied ſinge.

Dodatky k jednotlivým pádům a o užívání těchto náměstek.

§. 185. Rozdíl mezi živými a neživými v Akk. jednotného a v Nom. množného počtu: pán a jeho dům, kterého a který vidíme, kteří a které tu stojí. Potažné náměstky: ký, ká, ké nyní už se neužívá. Někteří spisovatelé užívají jednotvárných Nominativů:

mužs.

žens.

střed.

muž, jenž mluvil,	žena, jenž (místo: jež) mluvila,	háďe, jenž (jež) syčelo,
muži, jenž (již) mluvili,	ženy, jenž (jež) mluvily,	háďata, jenž (jež) syčela.

Náměstka *jenž* stala se z *on* náměstkou potažnou jen připojeným ž, protož i přivlastňovací náměstky *jeho, její, jejich* připojeným ž potažnými se stávají:

syn, jehož otec zemřel Sohn, beſſen Vater geſtorben iſt;
 dcera, o jejímž otci mluvíte Tochter, von deren Vater iſhr redet;
 příčiny, jejichž účinkové jsou zlí Ursaſſen, deren Wirkungen böš ſind.

I zde nemusí se potažné *jejíž* skloňovati: dcera, o jejíž otci mluvíte. Rozdíl mezi *který* a *jenž* záleží nejvíc v tom, že *který* také k následním tázacím náměstkám náleží, *jenž* ale nikoliv; ostatní nalezá se ve slovokladě.

Dle *kdo* a *co* skloňují se i jejich složeniny: někdo Jemand, nikdo Niemand, ledakdo, ledaskdo (stažené leckdo) wer immer, der erſte beſte, kdos, kdosi irgend Jemand; něco etwaš, nic (místo: nico) nihtš, ledaco, ledasco (stažené lecco) waš immer, daš erſte beſte, coſ, coſi irgend waš, kdež jenom *kdo* a *co* se skloňují a ostatní přívěsky nesklonné zůstávají: nemluví s leckýms er ſpricht niht mit wem immer, mit dem erſten beſten, není to k ničemu eš taugt zu Nihtš; je to k leccemus eš taugt zu Waš immer. Přívěsek *s* neb *si* ukazuje na nejistý předmět. Starý Akk. *co* byl *če*, kteréhož s připojeným ž (čež) jenom s předložkami se užívá: načež pravil worauf er ſagte, pročez toho necháme wešhalb wir eš bleiben laſſen, začez jim děkujeme woſür wir iſhnen danfen, očež

nestojíme worum wir nicht stehen. V náměstce *vniveč* je předložka *v* zdvojena: *v-ni-ve-č*: město *vniveč* obrátil *er* *hat* die Stadt ganz zerstört.

K náměstkám potažným připojuje se ještě důrazné *ž*: *hrdina*, kteréhož zabili, a k tomu ještě *to*: kteréhožto zabili. Které však náměstky toto *ž* už mají, k těm může se připojiti *to*, což se velmi často děje: *jenžto*, *ježto*, *jehožto*, v *jejímžto* atd. Náměstky *kdo* a *co* mají *ž*: *nikdož*, *což*, *ničehož*, řidčeji *ť*: *nikdoť*, *coť*.

K náměstkám potažným počítá se v některých mluvnicích a u některých novějších spisovatelů též *an*, *ana*, *ano* *welcher*, *welche*, *welcheſ*, a ve množném počtu *aní*, *any*, *ana*, neb pro oba Nominativy a pro všecka tři pohlaví *an*, ačkoli nic potažného v sobě neobsahuje, jsouc čistě osobní, z *a* a *on*, *ona*, *ono* staženou náměstkou: stáli na hoře, *an* (a *ono*) slunce vycházelo *sie* *standen auf dem Berge*, als die Sonne *aufging* (und *sie* die Sonne). Možná tedy tohoto *an* jen tam použití, kde by se a *on*, a *ona*, a *ono*, ve množném počtu a *oni*, a *ony*, a *ona* položití mohlo.

5. Náměstky tázací (fragende Fürwörter).

§. 186. Vyjímajíc *jenž*, jsou všechny potažné náměstky zároveň i tázacími, k čemuž ještě *jaký*, *á*, *é* a *kteraký*, *á*, *é* *qualis*, *was für ein* se počítají: jakou neb kterakou máte práci *was für eine Arbeit* *hast* *ihr*. Skloňování jest totéž. Starý Akk. *če* (*co*) stahuje se do pouhého *č* po následních předložkách: *nač* je to *wozu* *ist es*, oč se jedná *wo* *von* *handelt es sich*, proč *warum*, seč je *wessen* *ist er* *mächtig*, zač to koupil *wofür* *hat er es* *gekauft*, več to složil *in was* *hat er es* *zusammengelegt*.

Šesté pravopisní pravidlo. Koncovky náměstek, vlastní sklonění majících, jsou skoro docela krátké, vyjímajíc několik ve vzorech tučnějšími písmeny naznačených pádů. Mají-li adjektivní východy, řídí se ovšem dle zákonů jmen přídavných.

Kapitola šestá.

O slovese.

(Zeitwort, verbum).

§. 187. Dle slovesa možná stanoviti stupeň vniterní vzdělanosti národů. Adelung praví ve své mluvnici: „Ve tvoření sloves šel každý národ svou vlastní cestou, a žádná část jazyka není si v rozličných řečech tak nepodobna, jako právě sloveso. Možná je tedy za měřítko

vzdělanosti, a to zvláštní, že sebe samé vyniklé vzdělanosti každého národu považovati.“

Určování času a určování děje ve slovese jsou ony dvě osy, kolem kterých se jeho tvoření točí. Určuje-li Slovan zevrubně čas, určuje tím zevrubněji děj, t. j. zdali děj trvá neb ukončen jest, zdali se opětuje bez přestávky, aneb zdali s přestávkami jenom doby (momenty) počítá, aneb má-li jenom jednu dobu (jeden moment). Všecky tyto nástiný nalezají se v lidském jednání; a v tom spočívají také nesnáze, když ve slovese tyto rozmanitosti děje na jevo přijíti mají, ohledem čehož hlavně české sloveso podobno jest pralesu, ježž nesnadno proniknouti lze. Slova ta možno ovšem tím zmírniti, že přemýšlející duch v této náplni valný počet nesnází překoná.

§. 188. V náuce o českém slovese nalezají se čtyry oddíly:

I. Infinitivní formy sloves a první osoba přítomného času.

II. Odvozování časů a jejich způsobů.

III. Určování děje.

IV. Skloňování sloves.

Česká slovesa mají osm forem, které se nejpatrněji od sebe liší ve způsobu neurčitém, od něhož také nejsnáze hlavní časy odvozovati možno. Že ale v odvozování času přítomného v některých případech úchyvky se nacházejí, připojíme vždy k tomu první osobu času toho. Jsou to hlavně slovesa nepravidelná (něco přes 40), jejichž nepravidelnost jenom v čase přítomném spočívá, t. j. že tato slovesa jenom přítomný čas od jiných forem si vypůjčují. Kdyby sada ta za pravidlo byla uznána, že každý věděti má způsob neurčitý a čas přítomný, nebylo by ani pět nepravidelných sloves českých.

I. Způsoby neurčité a první osoba přítomného času osmi forem českého slovesa.

§. 189. *První forma.* Odvozovací slabika způsobu neurčitého jest *ti*, kterážto se připojuje ku kmenu souhláskou zavřenému (nesu, nés-ti. První osoba přítomného času na *u* (nes-u). Sloves kmenových (totiž s předložkami nesložených) počítá se této formy as 33, posud prastarou formu *tu* majících; všechna jsou dvouslabičná. Dlouhá kmenová samohláska se ve přítomném čase krátí:

a) nésti tragen nesu,	véztí fahren vezu,
trásti schütten trasu (třesu) hrýzti nagen hryzu,	
pásti weiden pasu,	léztí friechen lezu.

b) Infinitivní *s* vzniklo z *d* a *t* přítomného času v následujících slovesech:

vésti fűhren vedu,	kvěsti blűhen květu,
přísti spinnen předu,	plěsti flechten pletu,

krásti ftehlen kradu,
břísti waten bředu,
klásti legen kladu,
bůsti ftechen bodu,
housti geigen hudu,
blásti fafen bledu,

másti verwirren matu,
mésti fehren metu,
hnísti fneten hnětu,
čísti lesen čtu (četu),
růsti wachsen rostu.

c) Infinitivní *c* vzniklo v následních slovesech z *h* a *k* času přítomného:

moci können mohu,	téci fließen teku,
vrei werfen vrhu,	vléci schleppen vleku,
střici hüten střehu,	péci bačen peku,
střici schneiden stříhu,	řici sagen řku (řeku),
žici brennen žhu (žehu),	tlouci schlagen tluku,
dosíci erreichen (dosahu, staré) síci máhen seku.	

Zábsti frieren jest neosobní: zebe mne es friert mich. V obyčejném životě vynechává se *i* ve všech osmi formách: vést = vésti; ježto se tedy všechny způsoby neurčité na *t* končí, připojilo se *t* i ke slovesům na *ci*: moct = moci, péct = péci. Proměna *h* do *ž*, *k* do *č* u př. mohu - můžu, peku - pečů, jest toliko v řeči sprosté obyčejná.

§. 190. *Druhá forma.* Odvozovací slabika ve způsobu neurčitém jest *ti*, připojena ku kmenu na samohlásku ukončenému; první osoba přítomného času *ji* (v obyčejném životě *ju*). I těchto sloves není mnoho a jsou rovněž dvouslabičná. Dlouhá kmenová samohláska krátí se v čase přítomném:

krýti - kryji (kryju) bečen, líti - liji gießen,
myti - myji waschen, plouti - pluji schwimmen.

Šest sloves tvoří čas přítomný dle první formy:

žiti - žnu ernten,	pniti - pne spannen,
titi - tnu hauen,	čiti (začítí) - čnu (začnu) anfangen,
jiti - jmu nehmen,	žditi - ždmu naše Wasche winden.

Býti sein tvoří budu ich werde sein. Plouti schwimmen, slouti heissen, žiti leben, kouti schmieden, klouti pichen mají ve přítomném čase obě formy: pluji - plovu, sluji - slovu, žiji - živu, kuji - kovu, kluji - klovu - klinu. Sloveso douti blažen má *duji* i *dmu*, od kterého se však i ostatní časy tvoří: dmouti - dmul - dmut. V obyčejném životě mění se v následních *y* do *e*: kryji - kreju, myji - meju, liji - leju, ryji - reju, siji - seju. Způsobu neurčitého lejt (místo líti) a sejt (síti) nelze užívat.

§. 191. *Třetí forma.* Odvozovací slabika způsobu neurčitého jest: *nouti*, první osoba přítomného času *nu*, kmenová samohláska se střídá:

vinouti - vianu winden,	klenouti - klenu wölben,
tonouti - tonu unter sinken,	minouti - minu vergehen.

Tnu, pne a jmu mají způsob neurčitý i dle této formy: tnouti, pnouti, jmouti (místo: líti, píti, jíti neb místo starého: fati, pjati, jati).

§. 192. *Čtvrtá forma.* Odvozovací slabika způsobu neurčitého jest *iti*, první osoba přít. času *ím*. Slovesa ta jsou velmi početná, ve způsobu neurčitém tří- a víceslabičná:

loviti - lovím jagen,	vábiti - vábím ločen,
viniti - viním beschuldigen,	kouřiti - kouřím rauchen.

Dle starého pravidla činí dvě stažené slabiky slabiku dlouhou, pročež mají takováto slovesa dlouhé *i* ve způsobu neurčitém. Nejobyčejnější jsou: ctím (z čestím) - ctíti (čestiti) ehren, křtím (křestím) - křtíti (křestiti) taufen, mstím (mestím) - mstíti rächen, mdlím - mdlíti schwächen, lstím - lstíti listen, zdím - zdíti mauern, mším - mšíti mit Moos ansetzen.

§. 193. *Pátá forma.* Odvozovací slabika způsobu neurč. *ěti* (eti), první osoba přít. času *ím*; slovesa ta jsou rovněž velmi početná, ve způsobu neurč. tří- a víceslabičná, kmenová samohláska krátká:

viděti - vidím sehen,	běžeti - běžím laufen,
kypěti - kypím schäumen,	slyšeti - slyším hören.

Ve přítomném čase jednoslabičná, tedy také stažená slovesa (lpím - lpíti z lepěti) dlouží *ě* ve způsobu neurčitém, kteréž v nové češtině do *i* přešlo, ačkoli i krátké *ě* zhusta se mluví, hlavně ve slovesech s předložkami složených; nejobyčejnější jsou:

lpím - lpíti - lpěti kleben,	bdím - bdíti - bděti wachen,
pním - pníti - pněti hängen,	čním - čníti - čněti emporragen,
mním - mníti - mněti meinen,	tlím - tlíti - tleti modern,
dním - dníti - dněti tagen,	hřmím - hřmíti - hřměti donnern,
smím - smíti - směti dürfen,	dlím - dlíti - dleti verweilen,
čpím - čpíti - čpěti scharf riechen,	zním - zníti - zněti tönen,
tmím - tmíti - tměti verfinstern,	rdím - rdíti - rděti erröthen,
mdlím - mdlíti - mdleti schwach werden,	tkvím - tkvíti, worin stehen,
sním - sníti - träumen,	mžím - mžíti schwach regnen.
skvím - skvíti se glänzen,	

Že slovesa páté formy z většího dílu jenom nějaký naznačují stav, žádné tedy působení na jiný předmět, snadno mohou se rozeznati od sloves čtvrté formy, která větším dílem na jiný předmět působí, faktivní jsou.

Následní, rovněž stažená slovesa tvoří čas přítomný dle jiných forem.

a) Dle první: chtíti (z chotěti) - chci (místo cheu), mříti (mořeti) - mru sterben, mlíti - melu mahlen, tříti - tru reiben, vříti - vru fieden, příti - pru streiten, stříti - stru aufbreiten, jeti - jedu fahren.

b) Dle druhé: plíti (plěti) – pleji jätén (z poleti = páliť brennen) chvíti – chvěji se zittern, spěti – spěji eifen, pěti – pěji fingen, diti – ději geſchehen.

Sloveso míti vzniklo z iměti: přítomný čas *mám* jde podle sedmé formy.

§. 194. *Šestá forma.* Odvozovací slabika způsobu neurč. jest ěti (eti), přítom. čas *ím*, má tedy s pátou formou stejné koncovky; slovesa ta liší se ale od sebe v některých způsobech a dle smyslu, neboť v této šesté formě jsou skoro všechna faktitivní (na předmět působící). Jsou větším dílem ze předešlých forem utvořena a s předložkami složena; kmenových (nesložených) jest velmi málo; mimo věšeti hängen, stavěti bauen, haněti taſeln jest kmenová samohláska naskrze dlouhá:

házeti – házím werfen,	sváděti – svádím verführen,
váleti – válím wälzen,	vyháněti – vyháním herauſjagen,
míjeti – míjím vorübergehen,	kouleti – koulím kugeln.

§. 196. *Sedmá forma.* Odvozovací slabika *ati*, přít. čas *ám*. Jsou to větším dílem slovesa kmenová, ačkoli mnoho jich za odvozená se považovati může; nejvíc tříslabičná a velmi početná; kmenová samohláska se střídá:

volati – volám rufen,	chovati – chovám pflegen,
konati – konám verrichten,	lapati – lapám fangen.

V staročeské řeči měla tato slovesa ve přítomném čase větším dílem úzké *u* (ju) za odvozovací slabiku, pročez i široké souhlásky do úzkých a úzké *u* do *i* se proměnilo; dýchám (ich atme) mělo tedy *dýšju* – *dýšu* – *dýši*, z čehož *dýchaju* a z toho *dýchám* vzniklo. V některých slovesech zachovalo se mimo *ám* též *i* v řeči spisovné, v lidu *u*; nejobyčejnější jsou:

šklubám	šklubu	šklubi	šklubati rupfen,
drápám	drápu	drápi	drápati fressen,
klamám	klamu	klami	klamati täuschen,
sypám	sypu	sypi	sypati schütten,
hrabám	hrabu	hrabi	hrabati graben,
zobám	zobu	zobi	zobati piſſen,
chápám	chápu	chápi	chápati faſſen,
chrápám	chrápu	chrápi	chrápati schnarchen,
kopám	kopu	—	kopati haſſen,
tepám	tepu	tepi	tepati ſchlagen, neſſen,
dřímám	dřímu	dřími	dřímati ſchlummern,
lámám	lámu	lámi	lámati brechen,
bublám	bublu	bubli	bublati brummen,
kašlám	kašlu	kašli	kašlati huſten,
munlám	munlu	munli	munlati brummen,
hýbám	hýbu	hýbi	hýbati bewegen,

stonám	stůňu	stoni	stonati frank sein,
plesám	plešu	pleši	plesati frohlocken,
páchám	pášu	páši	páchatı verüben,
česám	češu	češi	česati pflücken,
kousám	koušu	kouši	kousati beißen,
(písám)	píšu	píši	psáti schreiben,
(kázám)	kážu	káži	kázati predigen,
(vázám)	vážu	váži	vázati binden,
kysám	kyšu	kyši	kysati gähren,
tesám	tešu	teši	tesati zimmern,
lízám	lížu	líži	lízati lecken,
mazám	mažu	maži	mazati schmierem,
tázám	tážu	táži	tázati fragen,
řezám	řežu	řeži	řezati schneiden,
křesám	křešu	křeši	křesati Feuer schlagen,
plakám	plaču	plači	plakati weinen,
skákám	skáču	skáči	skákati springen,
sekám	seču	seči	sekati mähen,
orám	ořu	oři	orati ackern,
trestám	tresci	tresci	trostati strafen,
řehtám	řehci	řehci	řehtati wiehern.

Obzavorkovaná nejsou už ani v obyčejném životě v užívání. Následní slovesa této formy netvoří čas přítomný na *ám*, nýbrž dle jiných forem, totiž:

a) dle první formy:

dráti - deru Feder schleifen,	bráti - беру nehmen,
práti - peru waschen,	žráti - žeru fressen,
stláti - stelu betten,	hnáti - ženu jagen,
lháti - lhu lügen,	štváti - štvu setzen,
řváti - řvu brüllen,	rváti - rvu raufen,
žváti - žvu fassen,	zváti - zvu laden,
cpáti - cpu stopfen,	ssáti - ssu saugen,
dráti - dru (dřu) schinden,	kláti - kolu stechen.
státi se - stanu se ich werde, fio,	

b) Dle druhé formy:

smáti se - směji se lachen,	láti - laji schelten,	táti - taji thauen,
ssáti - ssaji saugen,	přáti - přeji gönnen,	hřáti - hřeji wärmen,
váti - věji wehen,	o-křáti - okřeji erfrisohen,	záti (zíti?) - zeji gähnen.

Obě formy zachovaly: zráti - zraji - zram reifen, hráti - hraji - hrám spielen, káti - kaji - kám se Buße thun, (nadáti se, nadíti se) naděti se - nadám se (v lidu).

c) Dle páté formy:

báti se - bojím se fürchten,

spáti - spím schlafen.

státi - stojím stehen,

Dlouhé *á* ve způsobu neurčitém stalo se v těchto slovesech stažením dlouhé (berati = bráti, sypati = spáti, čajati = čáti).

§. 196. *Osmá forma.* Odvozovací slabika jest *ovati*, ve přítomném čase *uji* (v obyčejném životě *uju*). Ze všech předešlých forem a jiných částí řeči utvořená, jsou slovesa ta velmi početná a nejvíce čtyřslabičná; kmenová samohláska skoro ve všech krátká:

bojovati - bojuji kämpfen,

čarovati - čaruji zaubern,

panovati - panuji herrschen,

sněmovati - sněmuji landtagen.

V české řeči není ani jednoho slovesa, by všech těchto osm forem mělo; sloveso *seděti* blíží se nejvíce k tomuto počtu: forma 1.: sedu (staré) ich *seße* mich *nieder*; f. 2. chybí; 3. sednu ich *werde* mich *nieder* *setzen*; 4. sadím ich *werde* einen *Einsatz* *thun*; 5. sedím ich *setze*; 6. sázím ich *mache* *Einsätze*; 7. sedám ich *bin* im *Begriffe* mich *nieder* *zusetzen*; 8. dosazuji ich *ersetze* (kdež ale děj ještě ukončen není).

II. Odvozování časů a jejich způsobů.

1. Odvozování minulého času činného významu a trpné formy.

§. 197. Znamka minulého času jest *l*: honiti - honi-l er jagte.

Jest to u přídavných jmen podotčené přičestí, protože též trojí má pohlaví; jednotný počet: pil, pila, pilo, množ. pili, pily, pila. Vždy jen mužské pohlaví budeme uvozovati. Znamka trpné formy jest *n* neb *t*; jest to rovně přičestí: jedn. p. honěn, honěna, honěno, množ. honěni, honěny, honěna *gejagt*, pit, pita, pito, piti, pity, pita *getrunken*.

U prvních tří forem odvozuje se minulý čas nejsnadněji od první osoby času přítomného; na místo odvozovací slabiky vstupuje *l*: ved-u - vedl, pi-ji - pil; jenom při třetí formě připojuje se *l* k celému slovesu: minu - minul. Při tvoření trpné formy vstupuje na místo *l* *en* (při první formě): vedu - ved-l - ved-en, anebo *t* (při druhé a třetí formě): piji - pi-l - pi-t, minu - minu-l - minu-t.

1. *Forma*: v minulém čase *l*, v trpné formě *en*:

a) vésti vedu vedl veden, klásti kladu kladl kladen, nésti nesu nesl nesen, bůsti bodu bodl boden;

b) v trpné formě mění se *h* do *ž*, *k* do *č*:

péci peku pekl pečen, vléci vleku vlekl vlečen, střici střehu střehl střežen, moci mohu mohl pře-možen.

c) V následních slovesech zůstává v minulém čase dlouhá samohláska:

pásti pasu pásł pasen, trásti trasu trásł trasen, másti matu mátl maten, tlouci tluku tloukl tlučen.

Místo trasu, trasen mluví se často třesu, třesen. V obyčejném životě vynechává se *l*: klad = kladl. Ve slovese šel, šla, šlo, vypadlo *d*,

kteréžto sloveso z dávno zastaralého šesti šedu še (d) l vzniklo (nyní : jíti - jdu - šel).

2. *Forma.* V minulém čase *l*, v trpné formě *t*:

píti piji pil pit, bíti biji bil bit,
krýti kryji kryl kryt, víti viji vil vit.

Následní slovesa tvoří minulý čas a trpnou formu od starého způsobu neurčitého :

pnu	píti	(staré)	pjati :	pjal	pjat, neb též pal, pat,
žnu	žiti	„	žati :	žal	žat,
tnu	títi	„	fati :	fal	fat,
začnu	začíti	„	začati :	začal	začat,
ždmu	ždíti	„	žđati :	žđal	žđat,
jmu	jíti	„	jati :	jal	jat.

Při následních z těchto sloves užívá se nyní už také třetí formy : za-pnu zapnouti zapnul zapnut, vy-tnu vytnouti vytnul vytnut, vy-ždmu vyždmouti vyždmul vyždmut, za-jmu zajmouti zajmul zajmut, kdež ale hlavně v minulém čase a v trpné formě lépe jest formy první užívati.

3. *Forma.* V minulém čase *l*, v trpné formě *t*:

vinouti vinu vinul vinut gewunden,
klenouti klenu klenul klenut gewölbt.

Skoro všechna slovesa formy té mají zároveň i odvozovací slabiku první formy, které se velmi zhusta užívá :

stihnouti stihnu : stihnul i stihl, stihnout i stižen ertappt,
dotknouti dotknu : dotknul i dotkl, dotknut i dotčen berührt.

Příčina jest ta, že slovesa toho druhu před věky větším dílem první formu měla : padnu - padu, střižnu - střižu, sáhnú - sahu atd., od kteréž tedy pravidelně čas minulý se odvozuje.

Jenom ta slovesa nemají odvozovacích slabik první formy, která před *nu* mají samohlásku, anebo *l* neb *r* : minouti minu : minul minut ; klnouti klnu : klnul klnut verflucht, hrnouti hrnu : hrnul hrnut zusammengefahren ; jakož i ta, v kterých se několik souhlásek schází : mnouti mnu : mnul mnut gerieben, usnouti usnu : usnul er schlief ein, trnouti trnu : trnul er starre ; přec ale tvoří se obé ve slovesech : uschnouti uschnu : uschnul i uschl verborren, tročnen, dotknouti dotknu : dotknul i dotkl.

Při ostatních pěti formách tvoří se minulý čas a trpná forma od způsobu neurčitého. Mimo čtvrtou formu jest tvoření u všech stejné ; na místo infinitivního *ti* klade se *l*, v trpné formě *n* :

4. <i>Forma :</i>	honím	honiti :	honil	honěn	gejagt,
5. <i>Forma :</i>	vidím	viděti :	viděl	viděn	gesehen,
6. <i>Forma :</i>	válím	váleti :	válel	válen	gewältzt,
7. <i>Forma :</i>	kopám	kopati :	kopal	kopán	gehackt,
8. <i>Forma :</i>	bičuji	bičovati :	bičoval	bičován	gepeitscht.

Čtvrtá forma odchyluje se tedy jen v trpné formě, kde na místo *iti* *en* přichází. Ve formě sedmé a osmé dlouží se infinitivní *a* v trpném významu.

Koncovní samohlásky v čase minulém jsou u všech sloves krátké; dle toho zákona řídí se i stažená slovesa čtvrté a páté formy:

ctím ctíti: ctíl ctěn geehrt

třu tříti: třel třen gerieben atd.

Jenom asi patnácte sloves formy sedmé, ježto čas přítomný dle formy druhé a čtvrté tvoří, mají i v minulém čase dlouhé *á*: laji láti: lál; zraji zrátí zrál atd. (viz. §. 195.) Vyjímaje toliko: spím spáti: spal. Dlouhé i krátké *a* mají: hrám - hraji: hrál - hral, kám - kaji se: kál - kal se, zrám - zraji: zrál - zral. Přehlásku (Umlaut) mají: věji váti - víti: vál - vil, ván - vín; okřeji okráti - okříti: okřál - okříl; ohřeji ohráti - ohříti: ohřál - ohříl, ohřán - ohřat - ohřit - ohřet - ohřen; přeji práti - příti: přál, přán - přín.

Která však přítomný čas dle první formy tvoří, jdou pravidelně: беру brátí bral, звu zvátí zval; jediné ssu - ssaji ssáti má ssál i ssal faugen.

Nejnepravidelnější sloveso jest: jeti, jedu jel jeto (u starých bylo jeno pravidelně dle páté formy).

Kmenových sloves čtvrté formy (tedy s předložkami nesložených) jest asi dvě tisíc, z nichžto něco přes čtyry sta se počítá, ježto mají před *iti* buď *t* (plat-iti zahlen), buď *d* (rad-iti rathen), *z* (kaz-iti verberben), *s* (nos-iti tragen), neb *st* (pust-iti loslassen). Tyto souhlásky přecházejí v trpné formě a v odvozených od toho jmenech statných:

<i>t</i> do <i>c</i> :	mlátiti	mlácen	gedroschen,	mlácení	das Dreschen,
<i>d</i> do <i>z</i> :	hladiti	hlazen	geglättet,	hlazení	das Glätten,
<i>z</i> do <i>ž</i> :	kaziti	kažen	verberben,	kažení	das Verberben,
<i>s</i> do <i>š</i> :	nositi	nošen	getragen,	nošení	das Tragen,
<i>st</i> do <i>šť</i> :	pustiti	puštěn	losgelassen,	puštění	das Loslassen.

Všechna ale slovesa těchto souhlásek neproměňují, a některá někdy ano, někdy nic. Že ale při tak velikém počtu sloves nikde nebyl zákon dán, kdy se podotčené souhlásky mění a kdy nic, pronesla se v jedné mluvnici sada, aby se nikdy neměnily, s povolením však několika výminek. Genius jazyka položil však do formací té zákon, kterýž nyní následuje:

Zákon ten spočívá na rozdílu mezi slovesy faktitivními (transitivními) a nefaktitivními (verba neutra); při prvních děje se proměna souhlásek; proměna děje se na předmětě, tedy i ve slovese. Při druhých, pouhý stav naznačujících, nemůže toho býti, a slovesa ta nemají ani trpného významu; od nestávajícího významu trpného tvoří ale přece slovesní jmeno statné jako slovesa faktitivní; ve statném jmenu zjevuje se tedy rozdíl pojemu. Ježto pak mnoho faktitivních sloves čtvrté for-

my přetvořeno býti může v nefaktivní slovesa formy páté, děje se při oněch proměna podotčených souhlásek, při těchto nikoliv. Ukážeme to několika příklady; pod 1. rozumějí se faktitivní, pod 2. nefaktivní slovesa:

1.	bohatiti	bohatil	bohacen	bohaceni	daß Reichmachen,
2.	bohatěti	bohatěl	—	bohatení	daß Reichwerden,
1.	rohatiti	rohatil	rohacen	rohaceni	daß Spitzigmachen,
2.	rohatěti	rohatěl	—	rohatení	daß Spitzigwerden,
1.	jedovatiti	jedovatil	jedovacen	jedovaceni	daß Giftigmachen,
2.	jedovatěti	jedovatěl	—	jedovatení	daß Giftigwerden,
1.	mladiti	mladil	mlazen	mlazení	daß Jungmachen,
2.	mladěti	mladěl	—	mladení	daß Jungwerden atd.

Faktivní slovesa, před *iti st* mající, proměňují to v české řeči pouze do št: mastiti mastil maštěn gefchmaßten; tak i: mysliti myšlen gebacht. Mají-li jiné souhlásky, neděje se nyní proměna:

šlechtiti šlechtil šlechtěn (u Štítného: schleccen) verebelt,
octiti octil octěn effigfauter gemacht; takž i:
voditi vodil voděn geführt.

Obé mají:

bortiti bortil bortěn i borcen geworfen (u prken),
čtvrťiti čtvrťil čtvrťěn i čtvrcen gevierttheilt.

Některá slovesa jsou jen zdánlivě faktitivní, neboť v předměť samém nepůsobí žádné proměny, pročež ani změny souhlásek není: děditi dědil děděn geerbt. Tak i, jimižto se pouhé pozorování naznačuje, u př. cítiti cítěn gefühlt, viděti viděn gesehen; ta vstupují v obor nefaktivních, ačkoli trpný význam tvoří; hořejší mysliti myšlen činí výminku.

Dle tohoto zákona poznává se smysl proměny, a oněch několik odchylek ve formaci možná dle toho snadno ponapravití a tím samým i věděti, proč u př. jenom věděno (es wurde gewußt) míti může, a proč zapověděti (verbieten) jakožto faktitivní dle zákona *zapovězeno* míti musí; *seděti* daß Sigen (pouhý stav), *sezení* Sigung (něco učiněného) atd.

Jak praveno, neděje se proměna při slovesech nefaktivních: bylo rejděno man hat sich herum getummelt; proměny však také není, když tatáž slovesa některou předložkou faktitivními se stávají: země byla, zrejděna man hat die Erde durchwühlt. Děla-li se proměna ve případě tom i v staré češtině, toho příkladův spisovatel posud nenašel.

Ve čtvrté formě zanedbala se už dávno proměna následních středních souhlásek b, f, l, m, p, v; slovesa ta mají tedy v trpném významu *en* (ně *ěn*): slabiti slaben gefchwächt, lapiti lapen gefangen, loviti loven gefischt atd. Však i tímto zanedbáním utvořil si duch řeči rozdíl: neboť mohou-li slovesa ta v páté formě státi se nefaktivními, zjevuje se hořejší rozdíl pojemu:

1. hrubiti hrubil hruben hrubení *das Grobmaſſen*,
2. hruběti hruběl — hrubění *das Grobwerden* atd.

Ve formě 4, 5 a 6té užívají někteří spisovatelé v trpném významu při některých slovesech *in* místo *en*: hozeno - hozino, viděno - vidino, stříleno - střílino, obestřeno - obestřino. Místo slyšen a držen slychá se také stará forma: slyšán, držán.

O tvoření budoucího času a spojovacího způsobu může prvé pojednáti býti jednáno.

2. Odvozování rozkazovacího způsobu.

(Ableitung der gebietenden Art.)

§. 198. Rozkazovací způsob odvozuje se od první osoby přítomného času; na místo koncovky této osoby (ved-u, vin-u) pokládalo se před věky úzké *i* (ved-i, vin-i), což je známkou proměny, která se jen v první a třetí formě děje, ježto v ostatních formách souhlásky už bez toho úzké jsou. V novočeské řeči odpadlo toto staré *i* (ved', viň), krom ve slovesech, kde by se rozkazovací způsob bez tohoto *i* vysloviti nemohl, u př. mnu - mni reibe, tedy přede dvěma souhláskama. Chceme-li rozkazovacímu způsobu připojením *ž* dáti důraz, přichází staré *i* opět na jevo: vedu - ved' - vediž. K tomuto obecnému pravidlu přidá se při každé formě, co zvláštního má:

1. *Forma*: nesu nes nesíž, květu květ květiž,
vedu ved' vediž, peku pec peciž,
přemohu přemoz přemoziž, mru mři mřiž.

Děje se tedy proměna *t* do *t'*, *d* do *d'*, *k* do *c*, *h* do *ž*, *r* do *ř*. Lhu-má lži, chci (staré chtěju) má chtěj.

2. *Forma*. piji pij pijiž neb pijž, viji vij vijiž neb vijž
kryji kryj kryjiž neb kryjž, myji myj myjiž neb myjž.

Místo formy *ij* píše a mluví se často *i*: pí, ví, krý. Při důrazu vynechává se skoro vždy *i* po *j* ve všech formách: pijž, kryjž atd. Že přítomný čas sloves: kryji, myji, liji, ryji, siji v obyčejném životě též kreju, meju, leju, reju, seju, jest, tedy jest i způsob rozkazovací: kryj krý neb krej atd.

3. *Forma*: vinu viň viniž, padnu padni padniž.

4. *Forma*: honím (staré hoňu) hoň honiž,
myslím (,, myslu) myslí myslíž
modlím se (,, modlu se,) modlí modlíž se.

Dlouhá kmenová samohláska této formy kráti se ve způsobu rozkazovacím:

- vábím vab vabiž loďte, klátím klať klatiž *(schütteln)*,
soudím sud' sudiž riďte, kvílím kvěl kvěliž *(wehflagen)*.

Jenom: blázním má: blázni, neblázni *(sei nicht narriſch)*.

5. *Forma*: Slyším (staré slyšu) slyš slyšiž,
vidím („ vizu) viz viziž,
dlím dli dliž verweilen.

Sloveso: stojím má: stůj stůjž ſteže.

6. *Forma*: Slovesa formy té měla před věky v přítomném čase místo *im* odvozovací slabiku *eu*, od které se rozkazovací způsob tvoří:

házím (staré házeju) házej házejž
válím („ váleju) válej válejž.

7. *Forma*: Rozkazovací způsob této formy tvoří se jako u šesté od staré odvozovací slabiky, totiž od *aju* (kopám – kopaju), kdež ale *a* v nové češtině do *e* přešlo:

kopám (staré kopaju, kopaj) kopej kopejž hače,
klamám („ klamaju, klamaj) klamej klamejž tãufche.

Mnoho sloves formy té má, jak známo, též odvozovací slabiku *i*, místo kteréž u lidu *u* se užívá: sypám – sypi – sypu; i od této druhé kratší formy tvoří se rozkazovací způsob: sypám – sykej, neb sypu – syp; při kteréžto však druhé kratší formě kmenová samohláska se krátí: drápám – drákej, neb: drápu – drap.

Od sloves: skáči ſpringe, kouši beiße, káři zũchtige není rozkazovací způsob v užívání, tvoří se tedy od delší formy: skákám – skákej, kousám – kousej, kárám – kárej. Krátké formy na *ci*: tresci (trestám) ſtrafe, mají rozkaz. způsob též: tresci. Sloveso: hrám má hrej, a však i hraj (od druhé formy: hraji).

8. *Forma*: miluji miluj milujž liebe.

3. Odvozování přechodníků.

(Ableitung des Transgressivus.)

a) Přechodník času přítomného.

§. 199. V českém jazyku vynechávají se často potažné náměstky: *který, jenž*, potom spojky: *a, když, až*, pročež také slovesní forma, která tato slova pomíjí, je tak říkáje přechází, v českém jazyku *přechodník*, v latinském *modus transgressivus* slove, u př. chodě čtu = chodím a čtu gehenb lese ich. Přechodník času přítomného odvozuje se (jako v němčině) od třetí osoby množného počtu, a třetí osoba ta odvozuje se v češtině nejsnáze od způsobu rozkazovacího:

Přechodník

Forma:	způsob rozk.	třetí osoba.	mužs.	žens.	střed.	množ.	počet.
1. vedu	ved	vedou	veda	vedouc			vedouce
2. piji	pij	pijí	pije	pijic			pijíce
3. mnu	mni	mnou	mna	mnouc			mnouce

4. honím	hoň	honí	honě	honíc	honíce
5. letím	leť	letí	letě	letíc	letíce
6. házím	házej	házejí	házeje	házejíc	házejíce
7. kopám	kopej	kopají	kopaje	kopajíc	kopajíce
8. miluji	miluj	milují	miluje	milujíc	milujíce.

Z tohoto vysvítá, že na místo širokých koncovek první a třetí formy široké koncovky přicházejí (ved-u ved-ou ved-a ved-ouc, mnu mnou mna mnouc), v ostatních formách na místo úzkých zase úzké se kladou (piji pijí pije pijíc atd).

K rozkazovacímu způsobu připojuje se tedy v třetí osobě množného počtu po širokých *ou* (vedu vedou, mnu mnou) po úzkém *j i* (házej házejí). Množný počet platí pro všechna tři pohlaví: sedě spí fliegend schláft er, sedíce spali, spaly, spala; jdouce hovořili gehest rede-ten sie; pták letě zpívá der Vogel fliegend singt, ptáci zpívají letíce; pijíce víno jsou veselé indem sie Wein trinken, sind sie (ženské) lustig.

b) Přechodník času minulého.

§. 200. Přechodník ten odvozuje se od minulého času; na místo *l* klade se pro mužské pohlaví *v*, k čemuž pro ženské a střední ještě *ši* se připojuje; koncovka *vše* jest pro množný počet a všechna tři pohlaví:

Přechodník.

Forma:	min. čas	mužské	ženské	střední	množ. počet.
2. píti	pil	piv	pivši	pivši	pivše
3. vinouti	vinul	vinuv	vinuvši	vinuvši	vinuvše
4. honiti	honil	honiv	honivši	honivši	honivše
5. letěti	letěl	letěv	letěvši	letěvši	letěvše
6. házeti	házel	házev	házevši	házevši	házevše
7. volati	volal	volav	volavši	volavši	volavše
8. kupovati	kupoval	kupovav	kupovavši	kupovavši	kupovavše.

Slovesa první formy vynechávají v mužském pohlaví jenom *l*, nekladouce *v* na jeho místo; v ženském a středním pohlaví připojuje se *ši*:

Přechodník.

vésti	vedu	vedl	ved	vedši	vedše
péci	peku	pekl	pek	pekši	pekše.

Totéž platí o slovesech třetí formy, kteráž minulý čas zároveň dle první formy tvoří:

padnouti	padnu	padl	pad	padši	padše, neb dle třetí:
—	—	padnul	padnuv	padnuvši	padnuvše.

Minulý čas slovesa *jdu* jest *šel*, což z dávno zastaralého *šesti sedu* vzniklo, *d* totiž vypadlo: še-d-l; v přechodníku přichází ale toto

d zase na jevo : šel (še-d-l) : šed šedši šedše. V němčině nemá přechodník tohoto času žádné formy, bývá tedy opisován: dohoniv bratra, ptal se ho nachdem er den Bruder ereilt hatte, fragte er ihn.

4. Tvoření supinum.

§. 201. Infinitivní i se vynechá a předcházející dlouhá samohláska se krátí: šel spat. Supinum užívá se po slovesech, jimižto se pohybování značí; statné jméno klade se v Genitiv: spěchal lovit ryb er eilte Fische fangen.

III. Určování děje.

(Bestimmung der Handlung).

§. 202. Určování děje jest nejtěžší oddíl českého slovesa. Čech, jako Slovan vůbec, rozeznává v ději šestery způsob: (1 trvání děje (Dauer), 2) ukončení děje (Beendigung), 3) jednodobost děje (daß Einmomentige), 4) opětování děje (Wiederholung), 5) vicedobost děje (daß Mehrmomentige), 6) začátek děje.

Tyto rozmanité tvary děje vyjadřují se rozmanitými formami, proměnami kmenových samohlásek a skládáním sloves s předložkami. Nyní projdeme jednotlivé tyto punkty, udávíce vždy slovesa, která v obor každého punktu náleží.

1. Trvání děje (slovesa trvací).

(Dauer habende Zeitwörter, verba durativa).

§. 203. V tom punktu shoduje se české sloveso s německým úplně: květu blůše, hynu vergeše atd.; děj těmito slovesy vyjádřený, má trvání. Především musíme při českém slovese vždy míti na zřeteli tu zásadu, že každý děj, který se ve přítomném čase přihází, trvání míti musí; že tedy slovesa, jimižto se ukončení neb jednodobost děje udává, z přítomného času vyloučena jsou. Po tomto připomenutí náleží v obor trvání *kmenová* slovesa prvních pěti forem; poslední tři formy jsou ustanovena pro opětování děje. Slovesa *kmenová* jsou: a) s předložkami nesložená; b) která ani v kmenové samohlásce, ani v odvozovacích slabikách žádné proměny neutrpěla. Mezi kmenová slovesa nelze tedy počítati u př, *zkvítati* aufblühen, máť proměnu i v kmenové samohlásce i v odvozovací slabice a svůj kmen ve : *květu*.

Forma :

1. teku fließe,	tluku schlage,	předu spinne,
2. duji blaße,	myji wasche,	snuji anzettele,
3. vanu weße,	hrnu zusammenscharre,	táhnú ziehe,

4. topím heize,	hasím löfche,	viním beschuldige,
5. sedím siße,	hořím brenne,	ležím liege.

Slovesa forem těch tvoří budoucí čas pomocí *budu* a způsobu neurčitého, podržující trvání děje :

budu přísti werde spinnen,	budu liti werde gießen,
budu klenouti werde wölben,	budu škoditi werde schaden,
budu slyšeti werde hören.	

V minulém čase tvoří slovesa forem těch tak zvané imperfectum, halbvergangene Zeit *), kdež trvání děje podržují, actio non perfecta, tempus imperfectum :

bředl er watete,	kryl er bedfte,
kanul er träufelte,	myslil er dächte,
kypěl er schäumte.	

A takž trvá jejich děj i ve formě trpné :

vléci	vleku	vlekl	vlečen geschleppt,
síti	siji	sil	sit gesät,
šinouti	šinu	šinul	šinut geschoben,
kouřiti	kouřim	kouřil	kouřen geraucht,
viděti	vidím	viděl	viděn gesehen.

2. Ukončení děje (slovesa končící).

(Beendigende Zeitwörter, verba finitiva).

§. 204. Hned na začátku knihy té se podotklo, že předložky ve spojení se slovesem důležitou mají úlohu. Známo, že předložky před statným jmenem přízvuk (akcent, Ton) na sebe berou, protože jeho poměry blíže určují, a tak určují též blíže i děj, při čemž dvojí mají ouřad : a) naznačují směr děje ve prostoru, b) obmezují, t. j. ukončují děj. Následuje nyní krátké vysvětlení všech předložek, ježto se slovesy bývají složený a zároveň i v jednom psány :

do : znamená směr činnosti k jistému předmětu, k nějakému cíli : došel do Prahy er ist biß nach Prag gegangen, domluvil er hat zu Ende gesprochen, peníze nás došly daß Geld ist uns eingekommen, peníze nám došly daß Geld ist uns ausgegangen, dokramařil er hat zu Ende geträumert, doševčil geschuftert, dovolal se ho er hat ihn errufen.

na : znamená směr činnosti k tomu, aby se předměty hromadily, na sebe kladly : navezli kamení sie haben Steine aufgefahren, nahro-

*) Český *polominulý* čas a německy *halbvergangene Zeit* není určitě dáno; nejedná se tu ani o *halb*, ani o *ein viertel*, ani o *drei viertel vergangene Zeit*, nýbrž o trvání děje v minulém čase; lépe tedy podle latinského trvací minulý — *tempus imperfectum*, a končící minulý — *tempus perfectum*.

madili angehäuft, napsali na dvěře sie haben auf die Thür aufgeschrieben, nalili vody do kotle sie haben Wasser in den Kessel aufgegossen. Tak též při slovesech vracovacích (rückwirkenden) hromadí se činnosti samy: naběhal se waš er sich zerlaufen hat, napracoval se gearbeitet, co se nazlobil waš er sich geärgert hat. Někdy udává se pouhý začátek děje, jako v němčině: nakousnouti anbeissen, nalomiti anbrennen, napáliti anbrennen.

nad, nade: znamená směr činnosti k něčemu většímu, vyššímu, než jsou druhé předměty: tady je nadešel da ist er ihnen vorangekommen, nadletěl vorangeflogen, nadstavil mu nohu er hat ihm den Fuß vorgestellt. (*Nade, pode* atd. kladou se nejvíce před dvěma souhláskama).

o: znamená směr činnosti kolem předmětu: otočiti umbrechen, okopati umhacken, omluviti entschuldigen, oviniti beschuldigen.

ob, obe: znamená skoro tolik, co předložka *o*, jenom že se činnost kolem předmětu úplněji tím naznačiti může: obkopati = okopati. Po *ob* vynechává se někdy *v*: obrátiti (ob-vrátiti) umwenden, obaliti (obvaliti) umwickeln, obleci (obvleci) bekleiden, obětovati (obvětovati) opfern.

od, ode: znamená vzdálení neb vzdalování od předmětu: odejiti sich entfernen, weggehen, odhaliti enthüllen, odbyti abfertigen, entlebigen, odpustiti ablassen.

po: znamená směr činnosti po předmětech: pochváliti beloben, posypati bestreuen, pozlatiti begolben, poctiti beehren, poraziti niederwerfen. Je-li *po* s jinými předložkami spojeno, znamená menší činnost: ponapraviti ein wenig verbessern, po-dložití ein wenig auf die Seite legen, poponesti ein wenig tragen, popojiti ein wenig gehen.

pod, pode: znamená směr činnosti pod předměty: podkopati untergraben, podepsati unterschreiben, podvesti betrogen, podrobiti unterjochen.

pře: znamená 1) směr činnosti přes předměty: přeskočiti überspringen, přeletěti übersfliegen, přespati noc die Nacht überschlafen; 2) opakování děje: přebrati hrách die Erbsen durchklauben, přebiliti pokoj das Zimmer überweisen, přepsati überschreiben; 3) chybu při tom učiniti: soliti – přesoliti übersalzen, biliti – přebiliti überweisen; bráti – přebrati schlecht nehmen, eine schlechte Auswahl treffen, dáti – předati mehr als recht ist geben; 4) převahy nabyti: překřičeti überschreien, převýsiti übertreffen, přehádati überstreiten, přemluvíti überreden; 5) na dvě učiniti: překousnouti entzweibeissen, přelomiti entzweibrechen, přetrhnouti zerreißen.

před, přede : znamená směr činnosti před předměty: někoho předběhnouti
Jemandem durchs Laufen vorankommen, představití vorstellen,
předložiti vorlegen.

při : znamená činnost ku sblížení se předmětů: přivolati herbeirufen,
přinesti herbeitragen, přijíti kommen, čímž někdy rozmnožení
předmětu se naznačuje: přidati zugeben, přiučiti zulehren;
někdy v malé míře: přikoupiti zukaufen, přibarviti wenig
zufärben, přičerniti zuschwärzen.

pro : znamená 1) pronikání předmětů: prolomiti durchbrechen, pro-
vesti durchführen, promysliťi durchdenken; 2) že se jedním
ztráta činí: prohrati verspielen, propiti vertrinken, prostavěti
durchbauen, promlsati durchnaschen; 3) že se děj začíná: pro-
mluviti ansprechen, probuditi se aufwachen.

roz, roze : znamená dělení předmětů: rozejíti se auseinander gehen
rozdvójiti entzweien, rozeznati unterscheiden, rozdati vertheilen,
rozkoupiti aufkaufen, rozdělati hodiny die Uhr auseinander
legen. Při slovesech vracovacích znamená to, že osoba větší
silu vyvinuje: rozběhnouti se einen Anlauf nehmen, rozho-
řeti se entbrennen, rozpiti se ins Trinken gerathen, rozesmáti
se ins Lachen kommen.

s, se : znamená 1) směr činnosti shora dolů: spadnouti herunter
fallen, svaliti herab wälzen, seslati herab schicken, spolehnouti
sich verlassē, skonati verschiden; 2) spolčení předmětů: se-
brati zusammen nehmen, smířiti versöhnen, srozuměti se sich
verständigen, sjíti se zusammen kommen, skoupiti zusammen-
kaufen.

u : znamená 1) že něco v skutek přijde: učiniti abmachen,
uskočiti abspringen, utonouti untersinken, pět mil za den ujíti
fünf Meilen des Tags zurücklegen; tak i slovesa vracovací:
uplakati se sich abweinen, uzlobiti se sich abargern; 2) dě-
lení předmětů: ulomiti abbrechen, ukousnouti abbeißen, urí-
znouti abschneiden; 3) zmenšení předmětů: uhořelo kus dřeva
es ist ein Stück Holz abgebrannt, ubylo vody das Wasser hat
abgenommen.

v, ve : znamená vniknutí do prostoru: vejíti eintreten, vnesti ein-
tragen, vmysliti se sich hinein denken.

vy : znamená 1) směr činnosti z nitra na venek: vyjíti herausgehen,
vyorati ausackern, vyhnati ausjagen; 2) dosažení čeho úsi-
lím: vyprositi erbitten, vymodliti erbeten, vynutiti erzwingen;
3) směr činnosti nahoru: vylezti hinauf friechen, vystoupiti
aufstreten; 4) ukončení činnosti: vyhladiti ausmerzen, vyhu-
biti vertilgen.

vz, vze : znamená směr děje z dola nahoru: vzletěti *auffliegen*, vzejíti *aufgehen*, vztáhnouti ruku *die Hand ausstrecken*; často se v vynechává: zbuditi (vzbuditi) *erwecken*, zděditi (vzděditi) *erben*, zbouřiti (vzbouřiti) *aufregen*; před s vynechává se z: vskočiti (vzskočiti) *hinauffspringen*, vstoupiti *auftreten*.

z : znamená zničení, zaniknutí: ztratiti *verlieren*, zkaziti *verderben*, ztráviti *verzehren*, zničemni *vernichten*; tím liší se od z, kteréž se místo vz klade: zroditi = vzrodit se *geboren werden*, zkusiti = vzkusiti *erfahren*. V několika slovesech užívají někteří spisovatelé dle výslovnosti z místo s: zbíratí (sbíratí) *sammeln*, zbor (sbor) *Versammlung*.

za : znamená 1) malou část děje: zpívati - zazpívati *ein wenig singen*, anstímmen, hráti - zahrati *ein wenig spielen*; 2) ukončení děje: bití (schlagen) - zabiti *töten*, zazditi *vermauern*, zasloužiti *verdienen*; 3) odchýlení se od směru: zamluviti něco *etwas verreden*, auf eine andere Rede kommen, zaskočiti někam *wohin abspringen*, zamyslíti se *sich in Gedanken vertiefen*, zablouditi *sich verirren*, zadlužiti se *sich verschulden*.

S předložkou *bez* jsou asi čtyry slovesa složena: bezpečiti se *sich verlassen*, bezectiti *entehren*, bezděčti *wider Willen thun*, bezumiti někoho *einen um den Verstand bringen*. Předložka *ta* nenáleží mezi předešlé, protože děj neukončuje.

Ve dvouslabičných slovesech, jak mile předložkou tříslabičnými se stávají, krátí se dlouhé *á, é, í*: bráti - nabrati, plésti - uplésti, šíti - ušiti. Vyjímají se jen ta, která v minulém čase dlouhé *á* mají: laji láti lál: naláti *tüchtig ausschelten*. Jednoslabičná první formy podržují dlouhé *í*: mru - mříti - umříti, jdu - jíti - přijíti.

V hořejším vysvětlení předložek udán byl první jejich úřad, totiž směr činnosti ve prostoru. Druhý úřad jejich jest, že děj obmezují, ukončují. To však platí zase jen o slovesech *kmenových*, a sice 1, 2, 3, 4 a 5té formy naskrze; slovesa formy 7 a 8 dělí se do sloves *kmenových* a *odvozených*; kmenová náleží tedy rovněž do tohoto oboru. V 6té formě jsou slovesa skoro všechna odvozena, a větší jich počet jest jen ve spojení s předložkami užíván, nenáleží tedy v tento obor; a přece jest asi 12 odvozených sloves, s předložkami složených, v nichžto se děj končí: dle kterého zákona se to stává, není spisovateli známo; jsou následní:

naházeti *aufwerfen*,
pokáletí *befubeln*,
postríletí *zusammenschießen*,
skáceti *umstürzen*,
vykrájetí *ausschneiden*,
dokráceti *zu Ende schreiten*,

vykouletí *ausflugeln*,
vysázeti *aussäen*,
naváletí *aufwälzen*,
vystavětí *aufbauen*,
zvěšeti *aufhängen*,
zvábětí *ansetzen*.

Nahoře byla vyslovena zásada, že všechno ve přítomném čase jednající míti musí nepřetržené trvání; kmenová slovesa, s předložkami složená, ukončují však děj, tvoří tedy následní časy:

a) Čas budoucí, když se předložka k slovesu ve přítomném čase předloží: vedu – přivedu *ich werde herbeiführen*.

b) Čas minulý končící (*tempus perfectum*), když se předložka k trvajícímu času minulému předloží: vedl – přivedl *er hat herbeigeführt*.

c) V trpném významu jest to ve všech časech dokonaný, ukončený děj: veden *geführt*, přiveden *herbeigeführt*.

Předložkami udává se tedy ve kmenových slovesech nejen směr činnosti ve prostoru, nýbrž i konec děje, a snadno se pozná smysl mezi: budu přisti *ich werde spinnen* (kde děj v čase budoucím trvá), a mezi: vypředu *ich werde erspinnen* neb jen: *ich erspinne* (kde děj končí jest). Přísně logicky považováno, jest i v německém slovese *ich erspinne* čas budoucí, nikoli přítomný, protože se ve: *ich werde erspinnen* děj považovati může za děj v budoucím čase opěťovaný, jako se to v českém slovese: budu vyprávěti za děj budoucně opěťovaný považovati musí.

Následní slovesa dlouzí předložkovou samohlásku, ze srostitých stávají se odtážnými (z konkrétních abstraktní), aniž děj ukončují, mají tedy čas přítomný a minulý trvající i s předložkou:

náviděti <i>gerne sehen</i> ,	náležeti <i>gehören</i> ,	přisahati <i>schwören</i> ,
nenáviděti <i>hassen</i> ,	přináležeti <i>angehören</i> ,	zápasiti <i>ringen</i> ,
záviděti <i>benutzen</i> ,	záležeti <i>bestehen</i> ,	záviseti <i>abhängen</i> ,
následovati <i>folgen</i> ,	příležeti <i>anliegen</i> ,	důvěřovali se <i>vertrauen</i> ,
pronásledovati <i>verfolgen</i> ,	příslužeti <i>geziemen</i> ,	působiti <i>wirken</i> ,
nápodobiti <i>nachahmen</i> ,	přiseděti <i>beisitzen</i> ,	přidržeti se <i>anhalten</i> .

Prodloužením samohlásky ztrácí předložka slovesní svou povahu, jako ve všech neslovesních jmenech statných a přídavných (u př: zasloužiti *verdienen*, slovesní jméno statné: zasloužení *das Verdienen*, neslovesní: zásluha *der Verdienst*; slovesní: zasloužený *der verdiente*, neslovesní: záslužný *der verdienstlich*), a sloveso tím samostatné učiněno, vstupuje do řady sloves kmenových. Která z nich srostitými se mohou učiniti, kráčí zase předložkovou samohlásku, a vstupují do řady sloves kmenových a tím jednání ukončují: já se toho navidím *ich werde mich dessen satt sehen*, já se naležím *ich werde mich satt liegen*, zaležím *ich werde verliegen*.

3. Jednodobost děje (slovesa jednodobá).

(*Einnomentige Zeitwörter, verba singularia*).

§. 205. V jednání jsou činy, ježto v jedné době, v jednom okamžení vznikají a v něm zase pomíjejí: hodím *ich mache einen Wurf*, stře-

lím einen Schuß. Takové činy vyjadřují se jednodobými slovesy, kterážto od předešlé třídy, totiž od sloves končících (finitivních) tím se liší, že nic neukončují, protože počátek a spolu i konec děje naznačují, a že jakožto slovesa kmenová s předložkami se neskládají, aby konec děje mohl udán býti. Dle nahoře vyslovené zásady nemají tedy žádného času přítomného, jsou čisté budoucí časy ve formě času přítomného, v minulém čase a v trpném významu jsou slovesa končící, tempora perfecta, actiones perfectae: hodil er hat einen Wurf gemacht, jest hozen er ist geworfen. Jsou-li s předložkami složena, potom mají toliko první úřad, totiž jednodobý směr děje ve prostoru: zahodím to ich verwerfe es (německé: ich mache einen Wurf, ich verwerfe es má zde smysl času budoucího, místo: ich werde machen, ich werde verwerfen, jak se to v němčině zhusta přihází u př. ich komme Morgen zu dir, místo: ich werde kommen). Znameníť počet jednodobých sloves nalezá se ve formě třetí vedle sloves trvacích, jež od sebe rozeznati Čechovi snadno jest; položíme jich několik vedle sebe:

Jednodobá: ich mache einen:

trvací:

bodnu	Stich,	vinu ich winde,
písknu	Pfiff,	plynu ich schwimme,
kouknu	Blitz,	táhnú ich ziehe,
šklubnu	Rupf,	lnu ich flebe,
křiknu	Schrei,	vážnu ich bleibe stehen,
hnu	Bewegung,	kanu ich träufle,
minu	Fehl Schlag,	vládnú ich regiere,
tknu	Berührung,	mnu ich reibe.

V ostatních formách, hlavně ve čtvrté, jest jich asi 27:

	ich mache einen:		ich mache einen:
střelím	Schuß,	kročím	Schritt,
hodím	Wurf,	vrátím	Zurückgabe,
chytím	Fang,	lapím	Fang,
raním	Wunde,	skočím	Sprung,
praštím	Schmeiß auf die Erde,	chybím	Fehler,
mrštím			
chvatím	Griff,	trefím	Treffer,
chopím		koupím	Kauf,
čapím			
bacím	Schlag,	slibím	Versprechen,
strčím	Stoß,	dám	Gabe,
stoupím	Tritt,	nechám	Rücklaß,
tlapím		tnu	Hieb,
šlapím			
vtípím se	Begreifen,	stane se	es geschieht (einmal).
pustím	lasse etwas los.		

4) Opětování děje (slovesa opětovací).

(Wiederholende Zeitwörter, verba iterativa).

§. 206. Každý děj může býti opětován, bez přestávky po sobě se dítí. Jednoduchý děj ve slovese *hodím* opětuje se ve slovese *házím*, *ich* *maße Würfe*, a to sice bez přestávky. Německé trvací sloveso *ich* *höre* má své opětování ve slovese *ich* *hörte*. Užívá-li však Němec za *hodím* a *házím* vždy jen *ich* *werfe*, nesmí se v češtině jedno za druhé klásti, má-li daný děj ve slově zase dán býti. Slovesa opětovací nalezájí se ve formě 6., 7. a 8mé. Ve čtvrté formě jest následních šest: *nosím*, *vodím*, *vozím*, *jezdím*, *honím* a *chodím*, jejichž slovesa trvací v první formě jsou: *nesu*, *vedu*, *vezu*, *jedu*, *ženu* a zastaralé *šedu*. Trvací děj v sadě: *nesu vodu ich* *trage Wasser*, jest tedy opětován v sadě: *nosím vodu ich* *trage Wasser einmal, zweimal* atd.: *vedu ho ich* *führe ihn*, *vodím ho ich* *führe ihn hin und her*; *jdu do školy ich* *gehe (iezt, diese Stunde) in die Schule*, *chodím do školy ich* *gehe in die Schule (täglich, ich besuche die Schule)*; *hnal stádo er* *trieb die Herde*, *honil motýla er* *trieb sich hinter dem Schmetterling hin und her*; *skočím do vody ich* *werde einen Sprung ins Wasser machen*, *skákám do vody ich* *springe (maße Sprünge) ins Wasser*; *slibím mu ich* *werde ihm ein Versprechen machen*, *slibuji mu ich* *maße ihm Versprechungen*.

Samo sebou se rozumí, že ve slovesech trvacích, končících a jednoduchých, má-li jimi daný děj opětován býti, nějaká změna ve formě státi se musí, aby se po ní opětování děje poznati mohlo. Bude tedy nyní řeč o tvoření opětovacích sloves.

Tvoření opětovacích sloves.

§. 207. Slovesa prvních pěti forem stávají se opětovacími ve formě 6., neb 7., neb 8; a nyní má se ukázati, která v které formě a podle jakých pravidel se opětovacími činí. Především musíme ale obrátiti zřetel na ten zákon, že nejenom děj sám, ale i jeho směr ve prostoru zároveň se opětuje; netvoří se tedy opětování u př. od *mohu* – *máhám*, nýbrž od končícího s předložkou složeného, slovesa: *přemohu* – *přemáhám*, *vymohu* – *vymáhám* atd.; a v těch tisících slovesech jest jich počet nepatrný, která se bez předložky opětuji. Do opětování vstupuje tedy děj *ukončený*, kterýž se (u př. *zavedu*) ve svém opětování (*zavádím*) za neukončený považovati musí, protože opětování neustále trvá. Slovesa ta možná také nazvati: *opětovací slovesa předložková*. Projedeme nyní jednotlivé formy.

Slovesa prvních dvou forem tvoří své opětování ve formě sedmé, kde se krátká kmenová samohláska dluží, v čemž i opětování založeno jest, mění se totiž:

a, o do á;

y do ý;

e, ě, í do í;

u do ou.

<i>Forma 1.</i> klásti, kladu,	vykladu,	vykládám,	budu vykládati
legen, ich lege,	ich werbe	ich lege wieder=	ich werde wieder=
	auslegen,	holt aus,	holt auslegen,
přísti spinnen, přadu,	vypřadu,	vypřádám,	budu vypřádati
břísti waten, bředu,	vybředu,	vybřídám,	budu vybřídati,
žráti fressen, žeru,	vyžeru,	vyžírám,	budu vyžírati,
moci fōnnen, mohu,	vymohu,	vymáhám,	budu vymáhati,
tlouci schlagen, tluku,	vytluku,	vytloukám,	budu vytloukati,
hrýzti nagen, hryzu,	ohryzu,	ohrýzám,	budu ohrýzati.

U jediného slovesa *hryzu* užívá se raději osmá než sedmá forma: ohryzují místo ohrýzám *ich benage wiederholt*. Scházejí-li se před koncovkou dvě souhlásky, vkládá se *i* mezi ně; děje se to však jen při slovesech, ve přítomném čase jednoslabičných:

mřiti sterben,	mru,	umru,	umírám,	budu umírati,
čísti lesen,	čtu,	dočtu,	dočítám,	budu dočítati,
za-čísti anfangen,	začnu,	začínám,		budu začínati.

V následních *y*:

rváti rupfen,	rvu,	urvu	urývám,	budu urývati,
zváti laden,	zvu,	vyzvu,	vyzývám,	budu vyzývati,
dráti Feder schleifen,	deru,	sederu,	sedýrám,	budu sedýrati,
dmouti blasen,	dmu,	nadmu,	nadýmám,	budu nadýmati,
stláti betten,	stelu,	ustelu,	ustýlám,	budu ustýlati.

Ve spisovné řeči užívá se místo *i* také *é*, nejvíc v následních:

květu, vykvětu - vykvítám i vykvétám,
 pletu, zapletu - zaplítám i zaplétám,
 peku, upeku - upíkám i upékám,
 lezu, vylezu - má jen vylézám.

Teku *ich fließe, ich renne*, má ve smyslu: *odbíhám* jenom *utíkám*; jinak může se ho na čtverý způsob užívati: voda vytéká, vytýká, vytěká, vytiká *das Wasser entrinnt fortwährend*. Hnětu *fnete* má uhnětám. Slovesa: nesu, vedu, vezu, ženu, jedu, jdu (šedu) tvoří předložkové opětování od svých už opětovacích: nosím (vynáším), vodím (zavádím), vozím (odvážím), honím (zaháním), jezdím (vyjíždím), chodím (vycháším.)

Forma 2. Ve slovanských jazycích tuze měnivě *j* přechází v sedmé formě do *o*: *)

*) Důkazy proměny *j* do *o* jsou: jajce - vajce, jiskati - vískati, šijec - švec, krájec - kravec, jesien - viesien, pliju - plivu, žiju - živu, sluju - slovu, kluju - klovu, klejeta - kleveta od kleju atd.

kryti becken,	kryji,	pokryji,	pokrývám,	budu pokrývati,
siti fäen,	seji,	zaseji,	zasívám,	budu zasívati,
líti gießen,	liji,	odliji,	odlívám,	budu odlívati,
hráti spielen,	hrají,	vyhrají,	vyhrávám,	budu vyhrávati,
zouti Schuße ausziehen,	zuji,	vyzuji,	vyzouvám,	budu vyzouvati,
chvíti se zittern,	chvěji,	zachvěji,	zachvívám se,	budu se zachvívati.

Následní tvoří opětování v šesté formě:

bíti schlagen,	biji,	zabiji,	zabijím,	budu zabijeti,
víti winden,	viji,	naviji,	navijím,	budu navijeti,
říti schreien wie der Hirsch,	řiji,	zařiji,	zařijím,	budu zařijeti,
táti thauen,	taji,	otaji,	otájím,	budu otájeti.

Forma 3. Valný počet jednodobých sloves této formy (hvízdnu ich werde einen Pfiff machen) má své opětování rovněž v sedmé formě (hvízdám ich pfeife); že ale všechna slovesa ta opětování své bez předložky tvoří, musejí se ve formě sedmé za slovesa samostatná považovati, což i v tom další základ má, že předločkami opatřena, končícími se stávají (vyhvízdám si ich werde mir erpfeifen, vyhvízdal si er hat sich erpiffen). Při této samostatnosti nelze tedy mluvit o proměně kmenové samohlásky, pročez v obou formách skoro naskrze tatáž jest:

puknu - pukám berste;	výsknu - výskám jauche,
kleknu - klekám fñie;	klepnu - klepám flopfe,

Málo která činí výminku:

říznu - řezám schneide;	hrábnu - hrabám scharre,
šlápnu - šlapám trete;	máznu - mazám schmiere,
čísnu - česám rupfe;	křisnu - křesám Feuer schlage.

K těmto jednodobým náleží i trvací: táhnu - táhám ziehe wiederholt, schleppe herum. Ostatních několik trvacích tvoří předložkové opětování v sedmé formě dle předešlých zákonů:

(z manouti in den Sinn gehen) zpomenouti sich erinnern, zpomínati fortwährend eingebend sein,

mnu reibe,	domnu,	domínám,	budu domínati,
klnu flutche,	zaklnu,	zaklínám,	budu zaklínati,
lknu verschlinge,	polknu,	polýkám,	budu polýkati,
mknu rüchfe,	zamknu,	zamykám,	budu zamykati.

(verschließe)

Dle toho jde i jednodobé pohodnu rathe, pohádám. Od zastaralých slovesních forem tvoří opětování

v sedmé formě:

odpočinu werde ausruhen, (staré odpočiji) - odpočívám,
 sunu schiebe, (staré suji) - souvám,
 manu schwinde (staré maji) - mávám,
 mám habe, (staré měji) - mívám;

v šesté formě :

minu gehe vorüber, (staré miji) - miji,ti,
nabidnu se biete mich an, (staré nabiditi) - nabizeti,
prohlednu werde durchsehen, má prohlédám i prohlížím (nové
prohlížím).

Sedmou i osmou formu zároveň má: hynu gehe zu Grunde, vyhýnám i vyhynuji; jenom osmou: vinu winde, zavinu - zavinuji; řinu rinne, vyřinu - vyřinuji; šinu schiebe, pošinu - pošinuji; hrnu scharre, vyhrnu - vyhrnuji.

V některých slovesech formy té vypadlo *p* a *b*, kterážto písmena v opětovacích formách zase na jevo přicházejí; jsou to slovesa: lnu flebe, snu (usnu) schlafe, a hnu bewege, která z lípnu, hýbnu vznikla; jejich opětovací jsou lípám, hýbám. Sýpnu - sýpati není v českém jazyku v užívání.

Forma 4. Slovesa formy této tvoří své předložkové opětování nejvíce ve formě osmé, což se podle následních zákonů děje:

a) Dlouhá kmenová samohláska krátí se v osmé formě:

chráním	ochráním,	ochraňuji,	budu ochraňovati,
schütze,	erschütze, rette,	schütze wiederholt,	werde wiederholt schützen,
kouřím rauch,	vykouřím,	vykuřuji,	budu vykuřovati,
tisním beenge,	stisním,	stěsňuji,	budu stěsňovati.

b) Tytéž souhlásky proměňují se v osmé formě na týž způsob a při týchž slovesech jako v trpném významu dle §. 197, totiž:

<i>t</i> do <i>c</i> : světím weiche,	svěcen,	zasvětím,	zasvěcuji,
<i>d</i> — <i>z</i> : hladím glätte,	hlazen,	uhladím,	uhlazuji,
<i>z</i> — <i>ž</i> : hrozím drohe,	broženo,	pohrozím,	pohrožuji,
<i>s</i> — <i>š</i> : hlásím melde,	hlášen,	ohlásím,	ohlašuji,
<i>st</i> — <i>šť</i> : jistím versichere,	jištěn,	pojistím,	pojišťuji.

Některá slovesa tvoří mimo osmou zároveň i šestou formu, aniž jest nějakého rozdílu v nich. Krátké kmenové samohlásky dluží se ve formě šesté jako při dvou prvních formách. Jsouť asi tato:

kloním neige,	skloním,	skloňuji,	skláním,
močím weiche ein,	smočím,	smočuji,	smáčím,
točím drehe,	stočím,	stočuji,	sláčím,
pojím tranfe,	napojím,	napojuji,	napájím,
cloním mache dunfel,	zacloním,	zaclonuji,	zacláním,
kropím spreng,	pokropím,	pokropuji,	pokrápím,
topím heize,	zatopím,	zatopuji,	zatápím,
kalím trube,	zakalím,	zakaluji,	zakálím,
vařím foch,	svařím,	svařuji,	svářím,
tlačím drucke,	stlačím,	stlačuji,	stláčím,
platím zahle,	splatím,	splacuji,	splácím,

trátím verliere,	ztrátím,	ztracuji,	ztrácím,
klátím schüttle,	sklátím,	sklacuji,	sklácím,
mlátím bresche,	vymlátím,	vymlacuji,	vymlácím,
hasím lösche,	shasím,	shašuji,	sháším,
tulím anschmiege,	přitulím,	přituluji,	přitoulím,
pudím antreibe,	popudím,	popuzuji,	popouzím,
vodím föhre,	provodím,	{ provádím,	provozují,
		{ provázím,	
kusím erprobe, erfahre,	zakusím,	zakušuji,	zakouším,
klidím räume,	sklidím,	sklizuji,	sklízím,
klížím leime,	sklížím,	skližuji,	sklízím,
razím schlage,	rozrazím,	rozražuji,	rozrážím,
pravím sage,	vypravím,	vypravuji,	vyprávím,
myslím denke,	smyslím,	smyšluji,	smýšlím,
tvořím schaffe,	vytvořím,	vytvořuji,	vytvářím,
krouším frümme,	skrouším,	skrucuji,	skroucím,
suším trockne,	vysuším,	vysusuji,	vysouším,
spořím spare,	naspořím,	naspořuji,	naspárím,
činím thue,	příčiním,	příčiňuji,	příčiním,
kojím stille,	ukojím,	ukouji,	ukájím,
mísím mische,	přimísím,	přiměšuji,	přimíším,
dálím entferne,	oddálím,	{ oddaluji,	oddálím,
		{ otaluji,	otálím,
ručím bürge,	poručím befehle,	poručuji,	poroučím.

Rozdíl jest pozorovati jen ve: smýšleti denken, a smýšlovati zusammenfabuliren.

Jenom v šesté formě mají dle známých zákonů své opětování as tato slovesa :

nosím trage,	vynosím,	vynáším,
chodím gehe,	vychodím,	vycházím,
vozím fahre,	vyvozím,	vyvážím,
jezdím reite,	vyjezdím,	vyjíždím,
honím jage,	vyhoním,	vyháním,
kazím verderbe,	překazím verghindere,	překážím,
zvoním läute,	vyzvoním,	vyzváním,
razím bahne,	porazím schlage nieber,	porážím.

Sedmou formu má: mluvím rebe, domluvím - domlouvám; sedmou a osmou zároveň: chlubím se prahle, vychlubím - vychloubám - vychlubuji se.

Forma 5. Později bude o tom mluveno, proč slovesa formy té málo kdy předložkové opětování tvoří; vyjímaje toliko: vím (staré: vědm) wiſſe, dovim se - dovidám i dověžuji se bringe in Erfahrung,

mlčím schweige,	pomlčím - pomlám,
voním rieche,	přivoním - přiváním,
držím halte,	vydržím - vydržuji,
hořím brenne,	uhořím - uhořuji,
kypím walle auf,	překypím - překypuji,
hovím habe Nachsicht,	vyhovím - vyhovuji,
mizím schwinde,	zmizím - zmizuji - zmizám.

Forma 6. Slovesa formy té jsou už větším dílem předložková opěťovací. Málo oněch kmenových sloves, jako: krváceti bluten, hubáceti maülen, trmáceti se sich raubern atd., která se předložkou stávají končícími, netvoří opěťování předložkového. Od *krvácím* (končící: zakrvácím) možná však ve formě osmé utvořiti předložkové opěťování (zakrvacuji). Nahore podotčených dvanácte sloves, která, ač odvozená, s předložkou přece končící jsou, tvoří opěťování předložkové v osmé formě; dlouhá kmenová samohláska se krátí:

naházím werde aufwerfen,	nahazuji werfe wiederholt auf,
pokálím werde besudeln,	pokaluji besudle wiederholt,
postřílím werde zusammenschießen,	postřeluji schieße zusammen,
skácím werde umstürzen,	skacuji stürze wiederholt um,
vykrájím werde ausschneiden,	vykrajuji schneide aus,
vykoulím werde ausfugeln,	vykuluji fuggle aus,
vysázím werde aussetzen,	vysazuji setze aus,
naválím werde aufwälzen,	vyvaluji wälze aus,
vystavím werde aufbauen,	vystavuji baue auf,
zvěším werde aufhängen,	zvěšuji hänge auf,
zvábím werde anlocken,	zbabuji locke an,
dokráčím werde zu Ende schreiten,	dokračuji schreite zu Ende.

Forma 7. Slovesa této formy, větším dílem už opěťovací, tvoří předložkové opěťování ve své vlastní formě vložním slabiky *vá*, u př: volám rufe, vyvolám, vyvolávám, budu vyvolávati, hvízdám pfeife, vyhvízdám, vyhvízdávám, budu vyhvízdávati, kopám haefe, vykopám, vykopávám, budu vykopávati.

Smysl jest: jednodobý děj slovesa *kopnu* ich werde einen Haufen streich machen, opětuje se ve *kopám* haefe, grabe, jehožto opěťování (jakožto slovesa v sedmé formě samostatného, kmenového) předložkou blíže se určuje, t. j. končí se ve smyslu předložky: *vykopám* werde herausgraben, *zakopám* vergraben, atd. Má-li tento ukončený děj se svým předložkovým významem zase k opěťování přijíti, tedy děje se to u sloves formy sedmé slabikou *vá*: *vykopávám* ich grabe heraus, *zakopávám* vergrabe. Jest tedy: *zakopnu* ich werde mit einem Haufen streich vergraben, *zakopám* ich werde vergraben, *budu zakopávati* ich werde wiederholt vergraben. V minulém čase, jak známo, jsou slovesa končící

perfecta; nekončící jsou imperfecta; perfecta jsou tedy: kopnul er hat einen Hackenstreich gemacht, zakopnul er hat mit einem Hackenstreich vergraben, zakopal er hat vergraben; imperfecta: kopal er grub, vykopával er grub wiederholt heraus. Tak i v trpné formě perfecta: bylo kopnuto es ist ein Hackenstreich gemacht worden, bylo zakopnuto es ist mit einem Hackenstreich vergraben worden, bylo zakopáno es ist vergraben worden; imperfecta: bylo kopáno es wurde gegraben, bylo vykopáváno es wurde wiederholt herausgegraben. Zákonu tomu podléhají i všechna slovesní jména statná a přídavná; obsahují totiž děj slovesa, od kterého odvozena jsou; statná jména: kopnutí ein Hackenstreich, zakopnutí das Vergraben mit einem Hackenstreich, zakopání das Vergraben, kopání das Graben, zakopávání das wiederholte Vergraben. Jména přídavná: kopnutý, zakopnutý, zakopaný, kopaný, zakopávaný.

Slovesa: padám, lehám, sedám neukončují děj ani s předložkou; jest tedy přítomný děj ve: zapadám, zalehám, přisedám; jenž teprve druhou předložkou se končí: spopadám ich werde es zusammen erraffen.

Některá slovesa formy té tvoří předložkové opěťování zároveň ve formě osmé, aniž jest nějakého rozdílu v tom; nejobyčejnější jsou:

hrábnu,	hrabám scharre,	zahrabám,	zahrabávám,	zahrabuji,
drápnu,	drápám fraße,	vydrápám,	vydrápávám,	vydrapuji,
škrábnu,	škrábám fraße,	seškrábám,	seškrábávám,	seškrabuji,
šlápnu,	šlapám trete,	zašlapám,	zašlapávám,	zašlapuji,
šklubnu,	šklubám rupfe,	vyšklubám,	vyšklubávám,	vyšklubuji,
dřimnu,	dřímám schlummere,	podřímám,	podřímávám,	podřimuji,
kousnu,	kousám beiße,	prokousám,	prokousávám,	prokusuji,
strouhnu,	strouhám reibe,	vystrouhám,	vystrouhávám,	vystruhuji,
píchnu,	píchám steche,	propíchám,	propíchávám,	propichuji,
dýchnu,	dýchám athme,	oddýchám,	oddýchávám,	oddychuji,
trhnu,	trhám reiße,	vytrhám,	vytrhávám,	vytrhuji,
—	dlabám höhle,	vydlabám,	vydlabávám,	vydlabuji,
klubnu,	klubám picke,	vyklubám,	vyklubávám,	vyklubuji,
máznu,	maži schmiere,	umaži,	umazávám,	umazuji.

Málo které tvoří opěťování jenom ve formě osmé:

—	žádám verlange,	požádám,	požaduji,
—	píši schreibe,	vypíši,	vypisuji,
líznu,	lízám lecke,	vylízám,	vylizuji,
—	toulám se, streiche herum,	potoulám se,	potuluji se,
—	párám trenne auf,	rozpárám,	rozparuji,
—	váži binde,	obváži,	obvazuji,
—	skákám springe,	vyskákám,	vyskakuji,
štípnu,	štípám spalte,	rozštípám,	rozštěpuji,
—	pořádám ordne,	spořádám,	spořaduji,
—	ždímám, winde aus,	vyždímám,	vyždimuji,

fouknu, foukám blaše,	profoukám,	profukuji,
coufnu, coufám reterire,	—	ucufuji,
stihnu, stihám verſolſge,	—	poſtihuji,
křiknu, křikám ſchreie,	—	pokřikuji,
— zpívám ſinge,	prozpívám,	prozpěvuji,
— káži zeige,	ukáži,	ukazuji,
střiknu, střikám ſpriſe,	zaſtřikám,	zaſtřikuji,
pláchnu, pláchám ſpüle,	opláchám,	oplachuji,
zdvihnu, zdvihám hebe auf,	—	vyzdvihuji,
— žvýkám ſaue,	přežvýkám,	přežvykuji,
kouknu, koukám ſchaue,	vykoukám,	vykukuji,
kloužnu, klouzám, gliſſe,	sklouzám,	skluzuji.

Netřeba zmínku činiti o proměnách dlouhých samohlásek do krátkých ve formě osmé.

Ze sloves této formy, nahoře za opětovací udaných, jsou některá trvací, u př. dbám auf etwaſ achte, znám ſenne, zdám se ſeine, orám adere. Jednoduchá jsou: dám werde gebeſ, nechám werde laſſen, a v dětské řeči užívané: hapám werde faſſen. První dvě náleží do oboru oněch sloves, která opětování své bez předložky tvoří: dávám, nechávám; o čemž později bude řeč.

Forma 8. Kmenová slovesa formy té tvoří předložkové opětování ve formě sedmé. Za kmenová slovesa mohou se považovati jenom ta, která od jiných částí řeči, od jmen statných, přídavných nebo od příslovci odvozena jsou: sněm Landtag, sněmuji ich landtage, král König, kraluji ich könige, pán Herr, panuji ich herrſche, milý lieb, miluji ich liebe atd.; neboť jen tato, předložkou opatřená, jsou ve formě osmé končícími: dopanuji werde zu Ende herrſchen, vyputuji werde auſpülgern, kterážto končící slovesa ve formě sedmé předložkové opětování tvoří; koncovka *uji* mění se do *ovávám* a dlouhá kmenová samohláska krátí se skoro náskrze:

kámen: kamenuji,	ukamenuji,	ukamenovávám,
práce: pracuji,	vypracuji,	vypracovávám.

Smysl snadno pochopiti z předešlého: kmenové sloveso pracuji ich arbeite, stává se předložkou slovesem končícím: vypracuji ich werde durch die Arbeit verdienen (werde erarbeiten), kteréž ve: vypracovávati wiederholt erarbeiten opětovací jest.

Tvoření opětovacích sloves bez předložky.

§. 208. Tvoření děje se dle předešlých zákonů, jenom že se bez předložky děje: pustím ich laſſe auf Einmal loſ, pouštím ich laſſe wiederholt loſ; vrátím ich gebe auf Einmal zurüch, vracím ich gebe wiederholt zurüch. Jsou-li slovesa ta s předložkou složena, udává se tím je-

nom směr děje ve prostoru, t. j. předložkou neukončuje se děj, jak se to ve všech kmenových slovesech všech forem stává. Není tedy: propouštím ich lasse wiederholt durch žádné sloveso končící, nýbrž opětovací. Takových sloves je sotva 40; opětvují se v posledních třech formách, mnohá ve dvou zároveň, buď v šesté neb sedmé, a k tomu v osmé; ve formě osmé děje se opětování vždy s předložkou, u př.: od trvaciho *letím* fliege, tvoří se bezpředložkové opětování ve formě sedmé: *létám* (lítám) fliege herum; předložkou dává se ději tomu směr ve prostoru: *odlétám* fliege weg, a teprva toto sloveso má ve formě osmé: *odletuji*, druhé opětování, aniž jest mezi *odlétám* a *odletuji* nějakého rozdílu. Bzpředložkové opětování ve formě osmé (letuji) nic neznamena. Nyní vyčtou se ta slovesa; nedostatek druhého opětování jest čárkou (—) naznamenán:

V šesté a osmé formě opětvují se:

vrátím gebe zurück,	vracím,	navracím,	navracuji,
pustím lasse los,	pouštím,	vypouštím,	—
minu gehe vorüber,	míjím,	pomíjím,	—
raním verwunde,	ráním,	poráním,	poraňuji,
vláčiti eggen,	vláčeti,	zavláčeti,	zavlačovati,
močím neße,	máčím,	namáčím,	smočuji,
kvílití weßflagen,	kvíleti,	pokvíleti,	—
klátím schüttle,	klácím,	sklácím,	sklacuji.

V sedmé a osmé:

dám werde geben,	dávám,	podávám,	—
klečím knie,	klekám,	poklekám,	poklekuji,
letím fliege,	létám,	odlétám,	odletuji,
ležím liege,	léhám,	poléhám,	polehuji,
hledím schaue,	hlédám,	ohlédám,	ohleduji,
vidím sehe,	vidám,	navídám,	—
slyším höre,	slýchám,	vyslýchám,	—
křičím schreie,	křikám,	vykřikám,	vykřikuji,
jím (staré jedm) esse,	jidám,	ujidám,	—
čtu lese,	čítám,	přečítám,	—
řku sage,	říkám,	odříkám,	—
vleku schleppe,	vlékám,	odvlékám,	odvlekuji,
vrhu werfe,	vrhám,	odvrhám,	odvrhuji,
jmu nehme,	jímám,	zajímám,	—
pasu weide,	pásám,	spásám,	—
prchnu entfließe,	prchám,	uprchám,	uprchuji,
tknu se berühren,	týkám se,	potýkám se (streite)	—
stanu bleibe stehen,	stávám,	postávám,	—

metu	{ werfe, tehre,	metám,	zametám,	—
dmu	blase,	dýmám,	nadýmám,	—
duji	wehe,	douvám,	—	—
zeji	gähne,	zívám,	—	—
manu	schwänfe,	mávám,	—	—
hnu	bewege,	hýbám,	nahýbám,	prohybuji.

V osmé:

chybím fehle, chybuji, koupím faufe, kupuji,
slíbím verspreche, slibuji, vtípím se leicht bemerke, vtipuji se.

I nahoře udaných 12 sloves zde položíme :

hodím - házím,	sadím - sázím,	věším - věším,
střelím - střílím,	valím - válím,	kalím - kálím,
kotím - kácím,	kročím - kráčím,	vláčiti - vláčeti,
krojm - krájím,	kulím - koulím,	vábiti - váběti.

Všech těchto dvanácte sloves má bezpředložkové opětování ve formě šesté; že se ale dle dosud naznamého zákona předložkou stávají končícími, náleží sem jenom z jedné části; jejich končící slovesa opětuje se ve formě osmé (vyházím - vyhazuji), jak to nahoře udáno bylo. Vstupuje tedy dvanácte sloves těch, ačkoliv odvozena jsou, do oboru sloves kmenových.

5. Vicedobosť děje (slovesa vicedobá).

(Mehrmomentige Zeitwörter, verba frequentativa.)

§. 209. Vicedobá slovesa liší se od sloves opětovacích tím, že se v nich děj po více méně dlouhých přestávkách, lhútách, opětuje.

V němčině dává se toho smysl pomocí ich pflege, nebo některým příslovcem: öfter, manchmal, sonst, einst atd. Jest tedy jednodobý děj ve slovese *hodím* ich werde einen Wurf machen opětován ve *házím* ich werfe, kde se jednání bez přestávky děje; vicedobé jednání jest ve *házívám* ich pflege zu werfen, ich werfe manchmal, öfter, kde děj po neurčitých přestávkách nebo-li lhútách se opakuje. Nedobře nazvala se tato slovesa verba frequentativa, veröfternde Zeitwörter, ježto jim příslovce „často“ výhradně nepřináleží. Obsahují toliko po neurčitých přestávkách opětovaný děj v sobě.

Tvoření vicedobých sloves děje se nejsnáze od způsobu neurčitého; před koncovkou *ti* (honi-ti) vloží se *va* (honi-va-ti) a krátká samohláska před *va* se dluží, totiž :

i	loviti - lovívati zu jagen pflegen,
e	do í: házeti - házívati zu werfen pflegen,
ě	uměti - umívati zu fennen pflegen,
a do á:	volati - volávati zu rufen pflegen.

Toto *va* může se i zdvojit: loviti - lovívati - lovívávati, kdež potom samohláska v prvním *va* opět se dluží, a dle smyslu na to se jen poukazuje, že časové lhůty větší jsou: oni lovívávali *sie* pflegen manchmal zu jagen. Znamka vícedobých sloves jest tedy vložená slabika *va*, pročež tvoří se jen ve formě sedmé, ježto se jenom v ní *a* v koncovní slabice nalezá; potom dlužení předcházející samohlásky, pročež od první a třetí formy žádná se odvozovati nemohou; v první není samohlásky, která by se mohla prodloužiti, nýbrž souhláska (véz-ti), v třetí jest dvojhlasika (minou-ti). Odvozují se tedy jen od ostatních šesti forem:

2: píti trinfen,	pívati,	pívávati,
4: broziti brohen,	brozívati,	brozívávati,
5: voněti riechen,	vonívati,	vonívávati,
6: snášeti zusammentragen,	snášívati,	snášívávati,
7: plakati weinen,	plakávati,	plakávávati,
8: litovati bereuen,	litovávati,	litovávávati.

Slovesa první a třetí formy mohou se vícedobými státi, teprve když v jiných formách stala se opětovacími:

1: vézti fűhren,	voziti,	vozívati,
klásti legen,	pokládati,	pokládávati,
3: minouti vergehen,	míjeti,	míjívati,
mnouti reiben,	domínati,	domínávati.

Od jednodobých a končících sloves nemohou se vícedobá tvořiti, ne tedy od: střeliti - střelivati, vymysleti - vymyslivati. Příčina je prostě ta, že jenom lhůtami přetržené jednání vždy míti musí trvání neb opětování, kteréhožto jednání jednodobý neb ukončený děj schopen býti nemůže. Nešťastné byly tedy všechny takovéto pokusy, vzniklé z neznámosti zákona, duchem řeči předepsaného. Vícedobá slovesa, tak jako opětovací a trvací, nejsou tedy nikdy končící v budoucím a v minulém čase, jsou to děje neukončené, actiones non perfectae, naproti čemuž jednodobá a končící zase actiones perfectae jsou. Možná-li tedy od trvaciho *mysleti* pravidelně vícedobé *myslivati* tvořiti, nelze tomu tak býti od končícího *vymysleti*, kteráž teprve do opětovacího *vymýšleti* se proměnití musí, aby se od něho vícedobé *vymýšlivati* utvořiti mohlo. Nelze též od jednodobého *hodím*, nýbrž od opětov. *hází*: *hází*vám, nelze od končícího *vyhází*vám, nýbrž od opětov. *vyhazuji*: *vyhazovávám*. Zákon ten má všeobecnou platnost. Duch řeči je v tom tak přisen, že při několika trvacích slovesech raději vícedobá od jejich opětovacích tvoří. Jsouť asi tato:

slyšeti hõren,	slýchati,	slýchávati,
viděti sehen,	vidati,	vidávati,
ležeti liegen,	léhati,	léhávati,
valiti wälzen,	váleti,	válívati,
kuliti kugeln,	kouleti,	koulívati,
věsiti hängen,	věšeti,	věšívati,
krojiti schneiden,	krájeti,	krájívati,
kotiti stürzen,	káceti,	kácívati,
močiti nassen,	máčeti,	máčívati,
luštiti knacken,	louskati,	louskávati,
třeštiti knacken,	třískati,	třískávati,
spěšiti eilen,	spěchati,	spěchávati,
seděti sitzen,	sedati,	sedávati,
běžeti laufen,	běhati,	běhávati,
klečeti knien,	klekati,	klekávati.

Od sloves: ležeti, viděti bylo by: ležívati, vidívati proti způsobu mluvení a psaní, po sta let zachovávanému; nicméně od: záviděti a náležeti tvoří se: závidívati, náležívati.

6. Začátek děje (slovesa začínací).

(Beginnende Zeitwörter, verba inchoativa),

§. 210. Jsou to slovesa, jimižto se děj začíná: mladnu werde jung, fange an jung zu sein, černám werde schwarz, churavěl er wurde fränkisch. Sloves těch nalezá se nejvíc ve formě páté, potom v třetí; ve čtvrté a v sedmé jest jich pořádku. Nahoře bylo Praveno, že slovesa páté formy málo kdy předložkové opěťování tvoří. Německé ich werde má rovněž začínací povahu: bohatnu werde reich, t. j. bin es nach und nach. Vlastně spočívá tedy v tom už opěťování; že pak slovesa páté formy větším dílem začínací jsou, býváť dosti tohoto prostého, v pojemu děje spočívajícího opěťování, a písmě zřídka nalezáme opěťování předložkové; je-li ho potřebí, tvoří se ve formě sedmé: schnu werde trocken, preschnu werde übertrocken sein, presychám werde übertrocken; tráva bujněla das Gras wucherte, tráva přebujněla ist überwuchert geworden, tráva přebujňovala wurde überwuchertisch. Vicedobá jejich slovesa tvoří se dle hořejších pravidel: přesychávám pflege übertrocken zu werden, bujňívám atd. Někteřá slovesa mají dvě formy zároveň: bohatnouti a bohatěti, černěti a černati. Slovesa začínací jsou ve čtvrté formě z většího dílu činici, faktitivní: něměti stumm werden, něměti stumm machen, octěti zu Essig werden, octěti zu Essig machen, lepšiti bessern, lepšeti besser werden. Z krátka podotkneme ještě sloves vracovacích a kusých.

Slovesa vracovací.

(Rückwirkende Zeitw., verba reciproca, reflexiva.)

§. 211. Německá vracovací náměstka *sich* zní v češtině *se*, *sebe* řídceji v Dativu *si*, *sobě*: stydět se *sich* *sich*ämen. Jest sotva jedno české sloveso (mimo začínací z většího dílu), aby v nějaké sestavě nemohlo se učiniti vracovacím: chodím, co se nachodím *was ich mich* zergehe. Vracovacího *se* (jak u náměstek už se bylo podotklo) užíváme pro všechny osoby: myji se, myješ se, myje se, myjeme se, myjete se, myjí se. Užívat se pak tohoto *se*:

1. Má-li se naznačiti vzájemné působení: bít se *sie sich* schlagen *sich*, einander, perou se *sie* raufen *sich*, sletět se *zusammenfliegen*, shromáždit se *sich versammeln*, scházet se *zusammenkommen*.

2. Když jednání na jednajícího se vrací: myji se *ich wasche mich*, koupám se *ich* baše (*mich*?).

3. Když jednající podmět (subjekt) při větší své činnosti sám sebe předmětem (objektem) činí. Větší tato činnost může naznačena býti jen předložkami, nejvíc *do* a *na*: dovolám se bratra *ich werde den Bruder errufen*, kde tedy pravý předmět (bratr) do jiného pádu (nejvíc do Genitivu) přichází; najedl se chleba *er hat sich* *des* Brodes *satt* *gegessen*. Též i s jinými předložkami: spustiti se boha *Gott verlassen*, rozejíti se recht *ins* *Gehen* *kommen*; v druhém významu náleží příklad ten také pod 1. do vzájemného působení: *auseinander gehen*; přičiniti se *sich befehlen*.

4. Ze středních sloves (verba neutra), kde podmět v pouhém toliko stavu se nalezá, není jich několik bez potažného *se* ani v užívání: báti se *sich fürchten*, stydět se *sich sich*ämen, diviti se *sich wundern*, hněvati se *jürnen*, radovati se *sich freuen*, štititi se *meiden*, ostýchati se *sich scheuen*, kochati se *sich ergötzen*.

Při následních asi slovesech ne užívá se v němčině *sich*:

blýskati se <i>blitzen</i> ,	blyštět se <i>glänzen</i> ,	dařiti se <i>gelingen</i> ,
divati se <i>sich</i> äuen,	líbiti se <i>gefallen</i> ,	modliti se <i>beten</i> ,
nadíti se <i>hoffen</i> ,	ptáti se <i>fragen</i> ,	smáti se <i>lachen</i> ,
starati se <i>sorgen</i> ,	tázati se <i>fragen</i> ,	třpytět se <i>sich</i> immern,
týkati se <i>betreffen</i> ,	vtípiti se <i>auffassen</i> ,	okotiti se <i>Sunge werfen</i> ,
rdíti se <i>erröthen</i> ,	pěnit se <i>sich</i> äumen,	postiti se <i>fasten</i> ,
toulati se <i>herumstreichen</i> ,	prýštiti se <i>hervorquellen</i> ,	mračiti se <i>trübe werden</i> .
stěhovati se <i>überziehen</i> ,	potiti se <i>sich</i> wigen,	

Rozdíl mezi činicími (faktivními) a vracovacími slovesy jest tím na jev: pěníme vodu *wir sich*äumen *das* *Wasser*, voda se pění *das* *Wasser sich*äumt; pečeme chléb *wir* *backen* *Brod*, chléb se peče *das* *Brod* *backt*,

vaříme maso wir kochen Fleisch, maso se vaří das Fleisch kocht, koupáme ovce wir baden Schafe, koupáme se wir baden, zardíme ho wir werden ihn erröthen machen, zardíme se wir werden erröthen, vypoštíme ho wir werden ihn fasten machen, vypoštíme se wir werden fasten (erfasten).

Vracovací sloveso vyjadřuje se někdy v němčině jiným slovesem:

Vracovací:

učiti se lernen,
děsiti se sich entsetzen,
buditi se erwachen,
louditi se schleichen,
třásti se zittern,
bráti se sich begeben,
hoditi se passen,
míti se sich befinden,
vrátiti se zurückkehren,
utopiti se ertrinken,
dostati se gelangen,
hrnouti se hereinbrechen,
zlobiti se sich ärgern,
přihoditi se sich ereignen,
utíkati se Zuflucht nehmen,
hněvati se zürnen,
hnáti se dahineilen,
spustiti se verlassen,
souditi se processiren,
hádati se streiten,
vaditi se zanken,

Činici:

učiti lehren,
děsiti schrecken,
buditi wecken,
louditi lochen,
třásti schütteln,
bráti nehmen,
hoditi werfen,
míti haben,
vrátiti zurückgeben,
utopiti ertränken,
dostati bekommen,
hrnouti rollen,
zlobiti böse machen,
přihoditi zuwerfen,
utíkati fliehen,
hněvati zornig machen,
hnáti treiben,
spustiti loslassen,
souditi richten,
hádati rathen,
vaditi hinderlich sein.

Následní slovesa mají Dativ *si*, *sobě*: stěžovati si sich beschweren, li-
bovati si sich gefallen, oblibiti si lieb gewinnen, vážili si achten, všímali
si bemerken, stýskati si sich beklagen, naříkati si wehklagen. Ve slovesech:
sednouti si sich niedersetzen, lehnouti si sich niederlegen, znamená *si*, aby
si člověk více pohodlí zaopatřil.

Slovesa kusá.

(Mangelhafte Zeitw., verba defectiva.)

§. 212. Následní slovesa mají jen několik časů neb zcela jen ně-
kolik osob:

Vece er sie es sprach (stará forma).

Prý man sagt, soll, dicitur, traditur, fertur. Německé soll má ale též
pojem povinnosti v sobě; v českém musejí se tedy oba pojemy roze-

znávali: má to prý er soll es haben, man sagt, daß er es hat; má to míti er soll es haben, es ist seine Pflicht, daß er es habe.

Vari geh bei Seite, stará forma rozkazovacího způsobu od zastaralého variti. Jest to jediné sloveso, kde po *r* psáti nelze *y*; pochází ono z doby, kde se úzké *r* ještě jako *ř* nevyslovovalo.

Dím, diš, dí, díme, díte, dí neb dějí ich sage, du sagst atd.

Díti se geschehen, dalo se es geschaß, děje se es geschieht, dějí se mnohé škody es geschehen viele Schaden.

IV. Skloňování sloves.

(Conjugatio verborum.)

§. 213. *Býti* sein užívá se jakožto pomocného slovesa v činném i trpném významu; předešleme tedy jeho sklonění.

Pomocné sloveso *býti* sein.

Přítomný čas.

1. Oznamovací způsob (anzeigende Art).

Jednotný počet:

jsem ich bin,

jsi du bist,

jest, je er, sie, es ist,

Množný počet:

jste wir sind,

jsi ihr seid,

jsou sie sind.

Poznamenání. Před souhláskou *s* nevyslovuje se *j*, v záporu (v negaci) však ano: nejsem, nejsi atd. Třetí osoba má v záporu: není (z není, nejé, nejest). V třetí osobě mluví se v Čechách *je* naskrze, na místě čehož pro větší důraz *t* nebo *tě* k jiným slovům se přivěšuje: onť nebo onťle zdrav er ist ja gesund. Místo jsi, nejsi také slýchati jseš, nejseš, což ale sprosté jest. Pro důraz připojuje se *t*: jsemt; v třetí osobě: jesti. Druhá osoba skrácuje se často do *s*, kteréž k jiným slovům se připojuje: tys dobrý člověk = ty jsi.

Přechodník.

Jednotný počet:

mužs. jsa seiend,

žens. { jsouc seiend.

střed. {

Množný počet:

mužs. { jsouce }
žens. { neb } seiend.
střed. { jsouc }

Poznamenání. Samo se rozumí, že přechodníky všech časů a všech forem pro všechny osoby platí. Německé vysvětlení daných příkladů jest více doslovní:

(já)*	jsa	vesel,	zpívám, ich	seiend	fröhlich	singe	} muzs.
(ty)	jsa	moudrý	mluviš, du	—	weise	sprichst	
(on)	jsa	zdráv,	pracuje, er	—	gesund	arbeitet	
(já)	jsouc	vesela,	zpívám, ich	—	fröhlich	singe	} žens.
(ty)	jsouc	moudrá,	mluviš, du	—	weise	sprichst	
(ona)	jsouc	zdráva,	pracuje, sie	—	gesund	arbeitet	
(já)	jsouc	veselo,	zpívám, ich	—	fröhlich	singe	} střed.
(ly)	jsouc	veselo,	zpíváš, du	—	—	singst	
(ono)	jsouc	veselo,	zpívá eš	—	—	singt	

Tak i v počtě množném:

(my)	mužs.	{	jsouce	{	veseli	}	zpíváme, wir, seiend fröhlich, singen,
	žens.		neb		vesely		
	střed.		jsouc		vesela		
(vy)	mužs.	{	jsouce	{	moudří	}	mluvíte, ihr — weise sprecht,
	žens.		neb		moudré		
	střed.		jsouc		moudrá		
(oni)	jsouce	zdrávi		}	pracují, sie — gesund arbeiten.		
(ony)	jsouce	zdrávy					
(ona)	jsouce	zdráva					

Od tohoto přechodníku odvozené jméno přídavné: jsoucí *der die das Seiende*, skloňuje se, jak známo, podle: Dnešní.

Budoucí čas.

1. Oznamovací způsob.

Jednotný počet:

budu ich werde sein,
budeš du wirst sein,
bude er sie eš wird sein,

Množný počet:

budeme wir werden sein,
budete ihr werdet sein,
budou sie werden sein.

2. Přechodník.

Jednotný počet:

muzs. buda der sein wird,
žens. { budouc die, eš sein wird,
střed. }

Množný počet:

muzs. { budouce die sein werden.
žens. { neb
střed. } budouc

Poznaménání. Co o přechodníku času přítomného se pravilo, platí též o tomto: buda pila, dojdou odměny wenn ich werde fleißig sein, so werde ich belohnt werden (doslovně: werdend fleißig, werde ergehen der Belohnung), budouce spravedliví, budete šťastni werdet ihr gerecht sein, so werdet ihr glücklich sein, budouce udatní, budou vítězi werden sie tapfer

*) Není-li na osobních náměstkách důrazu, vynechávají se; proto jsou v závorkách.

sein, so werden sie Sieger sein. — Od tohoto přechodníku odvozené jméno přídavné: budoucí der die das künftige, jde podle: Dnešní.

3. Rozkazovací způsob.

Jednotný počet:

(já)	{	ich,
buď (ty) sei		du,
(on)		er,
(ona)		sie,
(ono)		es.

Množný počet:

budme seien wir,
budte seid ihr,
budte seien sie.

Poznamenání. V několika průpovědích bývá i první osoba ve způsobu rozkazovacím: buď já co buď mag ich sein, was man will (doslovně: sei ich, was ich sei), buď co buď mag es sein, was es wolle, budte výmluvní seied berebt, budte oni co budte mögen sie sein, was sie wöllen.

Minulý čas.

a) Trvací (imperfectum, halbvorgangene Zeit).

Jednotný počet:

Množný počet:

byl, byla, bylo	{	jsem ich war,	byli, byly, byla	{	jsmo wir waren,
		jsi du warst,			jste ihr wart,
		(jest) er sie es war.			(jsou) sie waren.

Poznamenání. Ozávorkované (jest) a (jsou) vynechává se v obyčejném životě i ve spisech skoro vždy: byl doma, byla v zahradě, bylo to v létě, muži byli na poli, ženy byly v kostele, zvířata byla v lese. Byls doma? bylas pilna? bylos dítě poslušno? V první osobě jednotného a množného počtu možná také místo *jsem* a *jsmo* položití náměstky osobní: já tam nebyl, my tam nebyli. Tím způsobem skloňují se všechna slovesa všech forem: činil jsem, co bylo možné, mluvili co myslili, viděls bratra svého? my běželi, co jsmo mohli atd.

b) Končící (perfectum, vergangene Zeit).

§. 214. Dle pojemu tvoří se minulí časové končící jenom ze sloves jednodobých a končících. Musíť tedy *byl* s předložkami býti spojeno, aby stalo se končící, a pak má v češtině rozmanité významy: odbyli svou věc sie haben ihre Sache abgemacht, dobyli města sie haben die Stadt erobert, nabyli rozumu sie haben Verstand bekommen, pobyli v Praze sie haben sich in Prag aufgehalten, přebyli tam týden sie sind dort eine Woche geblieben, přibýlo jich deset es sind zehn hinzugekommen, ubýlo něco es hat sich um etwas vermindert, vybyli dceru sie haben die Tochter ausgestattet, zbylo pět bojovníků es sind fünf Kämpfer übrig geblieben.

Tito jsou časové končící (perfecta) slovesa *býti*, a že se předložkami tvoří, neliší se ničím ve skloňování od trvacích (imperfektů). Dále jest *byl* tolik, co německé *war* a *gewesen*, latinské *eram* a *fui*.

Přechodník.

Jednotný počet:

mužs. byv der gewesen ist,
žens. { byvši die, daß gewesen ist,
střed. }

Množný počet:

mužs. {
žens. { byvše die gewesen sind.
střed. }

Poznámění. O předešlých přechodnících pravené platí i o tomto: byv u něho, odešel do zahrady nachdem er bei ihm gewesen, ist er in den Garten abgegangen, pobyv několik dní v městě, odebral se na venkov nachdem er einige Tage in der Stadt verweilt hatte, begab er sich aufs Land. — Od toho odvozené jméno přídavné *bývalí* jde podle: Dnešní.

Předminulý čas (plusquamperfectum, vorvergangene Zeit).

§. 215. Němec a Latiník opětuji k utvoření předminulého času čas minulý: *fui-eram* = *fueram* i^{ch} *war* *gewaren*, v proměně: *gewäsen* - *gewäsen* - *gewesen*. Čech opětuje to svou vícedobou formou; bývali jsme = *fueramus* *wir waren gewesen*. Skloňování jest totéž jako času minulého, takž i tvoření přechodníku: *bývav*, *bývavši*, *bývavše* a jména přídavného: *bývavší*.

Tvoření spojovacího způsobu (Konjunktiv.)

Odbývše skloňování slovesa *býti* můžeme přikročiti ku tvoření spojovacího způsobu. Následující k tomu úvod platí pro všechna slovesa. Tvoří se pomocí časů minulých a starého slovesa: *bych* (já), *bys* (ty), *by* (on, ona, ono), *bychom* neb *bychme*, *bysme* (my), *byste* (vy), *by* (oni, ony, ona); k př. *bych* činil, *bys* činil atd. Zastaralé této časové formy *bych* atd. (povozené od *býti*), nezná se už ani smysl, a pouze ku tvoření spojovacího způsobu se jí užívá. Mocnost slovesa v ní se ale (ač nevědomě) zachovala; když totiž *bych* s přičestím minulého času (u př. činil) se spojí, nabude *bych* slovesní váhy a přičestí klesne do oboru jmen přídavných neurčitých (jako jsou: vesel, smuten atd.), od kterých se liší pouze pojmem děje a mocností předložek, jimižto se děj ve kmenových slovesech ukončuje. Že hořejší s *bych* spojené přičestí *činil* beze vší předložky a bez pomocného slovesa *byl* atd. prostě tu stojí, tedy jest to spojovací způsob času přítomného. Na tomto základě může se nyní předevzítí tvoření spojovacího způsobu ve všech časech (pomocí předložek a pomocného slovesa *byl*, *býval* atd.).

Spojovací způsob času přítomného:	bych činil
„ „ „ budoucího:	bych učinil
„ „ „ minulého	
a) trvacího:	bych byl činil
b) končícího:	bych byl učinil
„ „ „ předminulého	
a) trvacího:	bych býval činil
b) končícího:	bych býval učinil .

Poznamenání. Dle toho nemohou jednodobá slovesa tvořiti spojovacího způsobu v čase přítomném, aniž trvacího v čase minulém: říkám ti, bys hodil ich sage dir wiederholt, daß du einen Wurf machest, bys hvízdnuł daß du einen Pfiff machest, jsou spojovací způsoby času budoucího. Několik příkladů o způsobu spojovacím: nevím, co bych mluvil ich weiß nicht, was ich spräche, nevím co bych promluvil ich weiß nicht, was ich aussagen soll, co bych byl mluvil was ich gesprochen hätte (trvací); co bych byl promluvil (končící, finitivní); bych to býval páchal (trvací), byli byste se rozhněvali hätte ich es geübt gehabt, ihr wäret zornig gewesen, bych to býval spáchal hätte ich es verübt gehabt. Ano k utvoření spojovacího způsobu času předminulého připojuje se (ač nejvíc jen v obyčejném životě) ještě jedno *byl*: kdybych to byl býval spáchal. Tvoření způsobu žádacího (optativus) a vyměňovacího (conditionalis) neliší se od spojovacího ničím jiným, než místním postavením *bych*, o čemž více ve slovokladě (v syntaxi). Položí-li se místo nahoře daného slovesa *činil* sloveso *byl*, jest spojovací způsob slovesa *býti* utvořen.

§. 216. Nyní přikročíme ke skloňování sloves:

A. Činný význam (wirkende Bedeutung).

1. Skloňování času přítomného.

a) Oznamovací způsob.

Slovesa osmi forem rozdělíme ve skloňování času přítomného na tři třídy:

první třída na: druhá třída na: třetí třída na:
u *ím* *ím*

První třída na *u*.

§. 217. Všechna slovesa na *u* ukončená stejně se skloňují; obsahují následní čtyry formy:

Jednotný počet.			Množný počet.		
Osoba 1.	2.	3.	Osoba 1.	2.	3.
F. 1: květu,	květeš,	květe;	květeme,	květete,	květou;
F. 3: vinu,	vineš,	vine;	vineme,	vinete,	vinou;

f. 2: *piju, piješ, pije; pijeme, pijete, pijou;*
 f. 8: *miluju, miluješ, miluje; milujeme, milujete, milujou.*

V písemní řeči místo: *piju, miluju* užívá se *piji, miluji*; místo *pijou, milujou*: *pijí, milují*. Samo se rozumí, že slovesa ve formě sedmé na *ám* a *u* (hrabám a hrabu) ukončená, dvojí sklonění mají; užívá-li se jich s koncovkou *u*, náleží do této třídy.

Slovesa první formy, ježto před *u* mají *h* neb *k*, mění je do *ž* a *č*, až na třetí osobu množného počtu:

lhu, lžeš, lže, lžeme, lžete, lhou;
teku, tečeš, teče, tečeme, tečete, tekou.

Lid mění to ve všech osobách, mluví tedy *i*: *lžu, lžou, teču, tečou*. Tak mění se *i* *r* do *ř* ve slovech jednoslabičných; u starých a u některých nových spisovatelů *i* u dvouslabičných:

mru, mřeš, mře, mřeme, mřete, mrrou;
beru, bereš, bere, bereme, berete, berou;

neb:

beru, béřeš, béře, běřeme, běřete, berou.

Ve slovesech *mohu* a *stoni* bín franť dlouží se *o* až na třetí osobu ve množném počtě:

mohu, můžeš, může, můžeme, můžete, mohou,
stoni, stůneš, stůně, stůněme, stůněte, stoní.

Lid mluví též: *můžu, můžou, stůňu, stůňou*. Táž proměna děje se *i* v málo užívaném *koli* (bodám) ftečfen: *koli, kůleš, kůle, kůleme, kůlete, kolí*. V *zovu* se více neproměny užívá. U sloves těchto na *u* vynechávají v první osobě množného počtu koncovní *e* *i* někteří spisovatelé; místo *pijeme* toliko *pijem*.

Druhá třída na *ím*.

§. 218. K této třídě náleží slovesa 4, 5 a 6 formy, stejně se skloňující až na třetí osobu množ. počtu formy šesté:

Jednotný počet. Množný počet.

Osoba	1.	2.	3.	osoba	1.	2.	3.
F. 4.	honím,	honíš,	honí;		honíme,	honíte,	honí; *)
F. 5.	letím,	letíš,	letí;		letíme,	letíte,	letí; *)
F. 6.	házím,	házíš,	hází;		házíme,	házíte,	házějí.

Ve způsobu neurčitém neliší se forma pátá od šesté: *letěti* a *pouštěti*; a přece má ona v třetí osobě množného počtu *letí*, tato *pouštějí*. Slovesa šesté formy, skoro všechna odvozená, mají kmenovou samo-

*) Sem tam mluví se též, ač nedobře, *honějí, letějí*.

hlásku dlouhou: házeti, střizeti, máčeti, kráčeti, kouleti atd. vyjímaje as: vraceti, haněti, stavěti, věšeti, klaněti se. Snadno mohou se tedy rozeznati od sloves páté formy, ježto kmenovou samohlásku krátkou mají: viděti, slyšeti, letěti, pročež nesnadno pochybiti ve tvoření třetí osoby množ. počtu. Některá slovesa páté formy mají obě koncovky, *i* a *ejí*:

boleti *schmerzen*, bolí - bolejí,
 hověti *Rachstcht haben*, hová - hovějí,
 mrzeti se *sich ärgern*, mrzí - mrzejí se,
 bydleti *wohnen*, bydlí - bydlejí,
 veleti *befehlen*, velí - velejí,
 mizeti *verschwinden*, mizí - mizejí,
 slušeti *gebühren*, sluší - slušejí,
 vězeti *stecken*, vězí - vězejí,
 náležeti *angehören*, náleží - náležejí,
 museti *müssen*, musí - musejí.

Ježto začínací slovesa též jakési opěťování vyjadřují, mají rovněž třetí osobu na *ejí* jako šestá forma: bohatěti - bohatěji *sie werden reich*, dřevěněti - dřevěnějí *sie werden holzig*; musejí se tedy od čtvrté formy dobře rozeznávati: bohatiti - oni ho bohatí *sie machen ihn reich* atd. Dle šesté formy jdou ještě: uměti - umějí *sie kennen*, rozuměti - rozumějí *sie verstehen*, želeti - želejí *sie beflagen*.

Slovesa *jisti* a *věděti* mají přítomný čas: *jím* a *vím*, staženo z *jedn* a *vědm*, kteréžto vypadlé *d* ve třetí osobě množ. počtu zase na jevo přichází:

vím, víš, ví, víme, víte, vědí,
 jím, jíš, jí, jíme, jíte, jedí.

V některých mluvnicích má i: závidím, navidím, nenávidím ve třetí osobě množ. počtu: závidějí atd.; nezdá se ale, že tomu u starých tak jest.

Třetí třída na *ám*.

§. 219. K ní náleží slovesa formy sedmé:

Jednotný počet.

Množný počet.

Osoba.

Osoba.

1.	2.	3.	1.	2	3.
kopám,	kopáš,	kopá,	kopáme,	kopáte,	kopají.

V *dám* užívá se ve 3tí osobě množ. počtu nejvíc jen ve starých spisech místo *dají* též *dadí*.

b) Rozkazovací způsob všech tříd.

§. 220. Poukazujeme na §. 198, na odvozování rozkazovacího způsobu; ohledem skloňování poukazujeme na §. 213 na rozkazovací způsob slovesa *býti* (budi), od něhožto skloňování ostatních sloves ničím se neliší. Odvozovací slabika jest tedy pro první osobu množ. počtu *me*: slyš-me hōren wir; pro druhou a třetí *te*: slyš-te hōret ihr, hōren sie. Jenom ta slovesa, která i v jednotném počtu podržeti musejí, aby vyslovení možné bylo (mru – mři), mění dle starého způsobu toto i do *e* ve množném počtě; odvozovací slabika jest pak *eme*, *ete*:

jdu gehe,	jdi,	jděme,	jděte,
tru reibe,	tři,	třeme,	třete,
mru sterbe,	mři,	mřeme,	mřete,
štvu hebe,	štvi,	štvěme,	štvěte,
spím schlaf,	spi,	spěme,	spěte,
čtu lese,	čti,	čtěme,	čtěte.

Dle způsobu toho tvoří se už také:

modlim se bete,	modli,	modleme,	modlete se,
myslím denke,	mysli,	mysleme,	myslete atd.

Jím, vím, (od jedm a vědm) má: jez – jezme – jezte a věz – vězme, vězte; vidím má: viz – vizme – vizte.

Od starého slovesa *četu* (čtu) zachovalo se v lidu sem tam: čeť (čti).

c) Přechodník.

§. 221. U všech přechodníků zachoval se jen Nominativ obou počtů, a více o tom nelze udati, než co v §. 199 při odvozování se pravilo:

		mužs.	žen. stř.	množ. p.
Forma 1. květu,	květou:	květa,	květouc,	květouce,
" 2. piji,	pijí:	pije,	pijíc,	pijíce,
" 3. mnu,	mnou:	mna,	mnouc,	mnouce,
" 4. honím,	honí:	honě,	honíc,	honíce,
" 5. letím,	letí:	letě,	letíc,	letíce,
" 6. házím,	házejí:	házeje,	házejíc,	házejíce,
" 7. kopám,	kopají:	kopaje,	kopajíc,	kopajíce,
" 8. slibuji,	slibují:	slibuje,	slibujíc,	slibujíce.

Široké souhlásky nalezájí se jenom v první a třetí formě, v ostatních souhlásky úzké. Co se nahoře o přechodníku *jsa*, *jsouc* v poznamenání udalo, platí o všech přechodnících, totiž, že to pro všechny osoby platnost má.

Že ve 2 a v 8 formě třetí osoba jednotného počtu mužského pohlaví (píje er trinft, slibuje er verspricht) stejně zní jako v přechodníku (píje er trinftend, slibuje er versprechend), pokusili se někteří spisovatelé tvořit přechodník ten jako ženský: pijíc, slibujíc. Ženského přechodníku *modleci se, trpěci* atd. místo *modlíc se, trpíc*, nyní zřídka se užívá.

Slovesa formy sedmé, v přítomném čase dvojí skloňování mající (kopám a kopu), tvoří přechodník nejvíc od delší formy: kopám - kopají: kopaje, ačkoliv i od dyší - dyše, plačí - plače, maží - maže, řeží - řeže, táží - táže v užívání jest. Sloveso *vím - věd* nemá *vědě*, nýbrž *věda* od neužívaného *vědu - vědou*; tak i: *vidím - víd* má *vida* (od neužívaného *vidu - vidou*); *dám - dad* má také *dada, dadouc*, což méně v užívání než: *dám - dají: daje, dajíc*. Složená: *závidím, návidím, nenávidím* jdou už pravidelně: *závidě, návidě, nenávidě*. *Chci* má dvojí koncovku ve třetí osobě množ. počtu: *chci, chceš, chce, chceme, chcete, chtí a chtějí*, jest tedy i dvojí přechodník: *chtě a chtěje*,

Od těchto přechodníků odvozená slovesní jmena přídavná: květoucí ber bie baš blůhende, pijící trinftende, vinoucí, honící, letící, házející, volající, hodující jdou dle Dnešní.

d) Spojovací způsob.

§. 222. Skloňování spojovacího způsobu jest u všech sloves to-
též, tedy jako slovesa *byl*:

Jednotný počet.

	mužs.	žens.	střed.
1. Osoba :	bych volal,	bych volala,	bych volalo,
2. „	bys volal,	bys volala,	bys volalo,
3. „	by volal,	by volala,	by volalo.

Množný počet.

1. Osoba :	bychom volali,	bychom volaly,	bychom volala,
2. „	byste volali,	byste volaly,	byste volala,
3. „	by volali,	by volaly,	by volala.

Toto skloňování platí o všech způsobech spojovacích; budeme tedy vždy jen první osobu uvozovati.

e) Způsob neurčitý.

§. 223. Způsob neurčitý času přítomného mají všechna děj neukončující slovesa: pásti, spěchati.

Od tohoto způsobu odvozená nástrojní jmena přídavná jdou podle Dnešní: honící pes Jagbhund, rozkazovací způsob gebietende Art (kterým se rozkazuje), což se tedy od: rozkazující muž (který rozkazuje) rozeznávají musí.

2. Skloňování budoucího času.

§. 224. Skloňování času budoucího splývá docela se skloňováním času přítomného, protože koncovky tytéž jsou, a slovesa jenom buď pojmem, nebo předložkami, aneb pomocí *budu* se způsobem neurčitým na budoucnost poukazují, totiž:

a) Jednodobá slovesa (pojmem): hodím, lapím, hvízdnu, kopnu atd.

b) Předložkami slovesa kmenová: dokvětu, vypiji, vymnu, vybrodím, zaletím, naházím, odvolám, omaluji atd.

c) Pomocí *budu* a způsobu neurčitého tvoří se, jak známo, v budoucím čase slovesa trvací, opětovací a vícedobá, kdež se *budu* skloňuje: budu třásti ich werde schütteln, budeš házetí du wirst werfen, bude vyhazovati er wird herauswerfen, budeme chválívatí wir werden zu loben pflegen, budete skákati ihr werdet springen, budou vyskakovati sie werden wiederholen aufspringen, budou vyskakovávatí sie werden in Intervallen aufspringen. Nelze tedy, aby se *budu* spojovalo se slovesem končicím (nikdy: budu hoditi, budu vypiti atd.), to lze jenom při slovesech děj neukončujících, protože *budu*, jakožto trvací, děj ukončovati nemůže. Jsou to futura periphrastica latinské řeči. Následní, děj neukončující slovesa, přijímají raději předložku nežli *budu* se způsobem neurčitým: vedu, vezu, nesu, ženu, vrhu, teku, pnu, vinu, plynu, hasnu; raději tedy: povedu, povezu, ponesu, poženu, uvrhu, poteku, vypnu, zavinu, poplynu, pohasnu, nežli: budu vésti, hnáti atd. Něco zvláštního má v sobě předložka *po* ve slovesech: povedu, povezu, ponesu, poženu, poteku a poplynu, kde děj v budoucím čase ukončen není, ano trvá. Následní tři nepřijímají nikdy *budu*: jdu, jedu a jmu, nýbrž jenom předložku: půjdu, pojedu, pojmu, z nichž půjdu a pojedu rovněž trvání mají: S *budu* skládají se jejich opětovací: budu choditi, jezdití, jínati.

b) Rozkazovací způsob.

§. 225. Skloňování jest totéž, jako v čase přítomném: a) sloves jednodobých: hod, střel, klekni; b) předložkových sloves kmenových: vykvět, vypij, nalni, vylov, vyleť, vystřílejš, zavolej, očaruj. Z *budu* a způsobu neurčitého složená slovesa nemohou rozkaz. způsobu tvořiti.

c) Přechodník.

§. 226. Skloňování jako v čase přítomném; uvedeme několik příkladů:

a) Jednodobá slovesa: hodice siť do vody, budeme ryby loviti biť
wir werden das Netz ins Wasser geworfen haben, werden wir Fische
fangen, dohoně bratra, zeptá se ho biť er wird den Bruder ereilt haben,
wird er ihn fragen (finitiv), bude se ho ptáti (durativ).

b) Předložkové sloveso kmenové: vylovíce všechny ryby, domů
se odebereme biť wir werden alle Fische ausgefischt haben, werden wir uns
nach Hause begeben, poznajíce nás národy, nebudou tak nesnášelivi biť
uns die Völker werden erkannt haben, werden sie nicht so intolerant sein.

c) Budu se způsobem neurčitým: růže budouc rozkvétati, utrhne
se biť die Rose aufblühen wird (iterativ), wird man sie pflücken (ein-
momentig).

Od tohoto přechodníku odvozená jména přídavná jdou podle Dnešní:
člověku, nám tu radost učinícimu, budeme vděčni, dem Menschen, der
uns diese Freude machen wird, werden wir dankbar sein; na rybáře siťi
vyhodícího, budeme se dívati auf den Fischer, der die Netze auswerfen
wird, werden wir schauen.

d) Spojovací způsob.

§. 227. a) Jednodobých sloves: bych hodil, bych minul, bych se-
knul atd. S předložkami spojená udávají, jak známo, směr ve prostoru:
bych vyhodil bať ich herauswerfe, bych nadhodil bať ich vorwerfe atd.

b) Předložkových sloves kmenových: bych vylovil bať ich herausfische,
bych vyčaroval, bať ich herauszaubere atd.

e) Neurčitý způsob.

§. 228. Neurčitý způsob sloves děj neukončujících jest neurčitým
způsobem času budoucího, tedy jednodobých: koupiti, skočiti, prasknouti,
a předložkových sloves kmenových: zaklasti verlegen, vyhlásiti pro-
mulgiren.

Od tohoto neurčitého způsobu odvozená nástrojní jména přídavná
jdou podle Dnešní: zbraně nás ochránci budeme si vážiti die Waffe,
die uns retten wird, werden wir schätzen.

III. Skloňování času minulého. *)

a) Trvací čas (imperfectum).

α) Oznamovací způsob.

§. 229. Poukazujeme na §. 197, na tvoření minulého času; ohle-
dem skloňování na sloveso *byl*, od něhož skloňování ostatních sloves
ničím se neliší; jest tedy:

*) Osvětlení starých forem času minulého, jaké se v prvním vydání naší mluvnice
nalezá, vynechalo se v tomto z úmyslu, že ve větší mluvnici úplnější porovnání
nového jazyka českého se starým podáme.

Jednotný počet:

Množný počet:

činil, a, o	{	jsem ich machte,	{	činili, y, a	{	jsme wir machten,
		jsi bu machtest,				jste ihr machtet,
		(jest) er, sie, es, machte,				(jsou) sie machten.

Co se u slovesa *byl* o skracování pravidlo, platí i zde, a to vše platí o časích minulých končících a předminulých, pročež jenom první osobu uvozovati budeme.

β) Rozkazovací způsob.

§. 230. Neliší se od způsobu oznamovacího ničím, nežli že se důrazné *ž* připojití může: zehnalž mu toho bůh! *segne es ihm Gott!* V Praze a v okolí užívané: šel sem *geħ er ħer* šla sem, dělal to *maħ er* baš atd. v Čechách není vůbec užíváno.

γ) Přechodník.

§. 231. Minulý čas trvací má tentýž přechodník jako čas přítomný: chodě zpívám *geħend ģinge ich*, chodě zpíval jsem *geħend ģang ich*.

δ) Spojovací způsob.

§. 232. Bych byl volal *ħätte ich gerufen* atd.

ε) Neurčitý způsob.

§. 233. Neurčitý způsob minulých časů chybí ve všech slovanských řečech; rozmanitě se opisuje: *sie sprachē von ihm, ohne es gewuħt zu haben* mluvili o něm, aniž to věděli, *er will ihn gesehen haben* prý ho viděl atd.

b) Končící čas (perfectum).

α) Oznamovací způsob.

§. 234. Učinil jsem *ich ħabe gemachht* atd.

β) Rozkazovací způsob.

§. 235. Udělal to *maħe er es fertig*.

γ) Přechodník.

§. 236. Skloňování neliší se ničím od *byv, byvši, byvše* slovesa býti: vykonav to, odešel *nachdem er es vollbracht hatte, ist er abgegangen*, zvěděvše o nepřátelích, ozbrojili se *nachdem sie von den Feinden Nachrichht erhalten hatten, haben sie sich bewaffnet*.

Od přechodníku toho odvozená jména přídavná jdou podle Dnešní: bratřovi, práci tu za nás vykonavšímu, byli jsme vděční děm Bruder, der die Arbeit für uns verrichtet hatte, waren wir dankbar.

§. 237. Odvozují se ale, jak od trvajícího tak od končícího času minulého, ještě jiná jména přídavná určitého východu ý, á, é, u př. příšlého cizince vzali jsme v pohostinu den angekommenen Fremdling nahmen wir zu Gast auf (od slovesa: přišel); roztálý sníh rychle zmizel der aufgethauete Schnee verschwand geschwind. Přechodníkové formy (roztavší sníh) nelze užívat. Kdy se té neb oné formy má upotřebiti, možná pozorovati už dle německého. Němec užívá v: *roztálý sníh* také slovesního jména přídavného: der aufgethauete Schnee, čehož ale v sadě: dem, die Arbeit für uns verrichteten Bruder upotřebiti nemůže, ježto se to s formou trpného významu stýká; a tak tvoří se i v češtině určité jméno přídavné na *lý, lá, lé* nejvíce jen od těch sloves, která do trpného významu nepřecházejí, která jsou intransitivní, pouhý jenom stav naznačující: spadlý květ die abgefallene Blüthe, rozkvětlý strom der aufgeblühte Baum, umrlý člověk der verstorbene Mensch (od zastaralého perfectum umrl), zamrzlá řeka der zugefrorene Strom atd.; často také od sloves vracovacích, kde se pak vracovací se ke jménu přídavnému nepřipojuje: zachovalý člověk der wohlverhaltene Mensch (který se zachoval), stalá věc die geschehene Sache (která stala se), dokonalý tvor das vollkommene Geschöpf atd. Přechodníkovou formu mají tedy slovesa činicí, na předmět působící: člověka, nám tu radost učinivšího, obdarovali jsme, kde by tedy přičestní formy (učinilého) nedobře se dalo použiti. Jiného není rozdílu obou forem těch.

4. Skloňování předminulých časů (plusquamperfectum).

a) Trvající čas.

α) Oznamovací způsob.

§. 238. Byl jsem činil atd. Povstali proti nepřítelům, jenž díl země tři léta sobě již byli osobili sie standen gegen die Feinde auf, die einen Theil des Landes drei Jahre sich schon zugeeignet hatten. Pomocné byl často se vynechává, aniž to smyslu činí ujmu.

β) Přechodník.

§. 239. Přechodník je týž, jako času minulého.

γ) Spojovací způsob.

§. 240. Bych býval činil atd. By býval díla svého nekonal, nebyl by odměny došel hätte er an seinem Werke nicht gearbeitet, er hätte seine Belohnung erhalten.

b) Končící čas.

α) Oznamovací způsob.

§. 241. Byl jsem učinil atd. Odpočinul ode všeho díla, kteréž byl dokonal er ruhte von feiner Arbeit auß, die er vollbracht hatte.

β) Spojovací způsob.

§. 242. Bych býval učinil atd. Bych býval dílo své dokonal, byl bych si odpočinul hätte ich mein Werk vollendet, ich hätte ausgeruht.

§. 243. Názvu: čas dávno minulý (längst vergangene) mohlo by se v češtině užívatí pro vícedobá slovesa v minulých časích: chránivali jsme wir haben zu schützen gepflegt, protože slovesa ta doby činnosti víc od sebe staví.

B. Trpný význam (leidende Bedeutung).

§. 244. Trpný význam možná v českém jazyku vyjádřiti skoro na čtverý způsob; následují dle své důležitosti:

I. Trpné přičestí s pomocným slovesem býti.

§. 245. Trpné přičestí končí se, jak známo, na *t* neb *n*; *t* přijímají slovesa druhé a třetí formy: piji - pit, vinu - vinut; *n* ostatní formy: kladu - kladen, honím - honěn, slyším - slyšen, házím - házen, volám - volán, miluji - milován.

Trpného přičestí užívá se týmnž způsobem jako činného na *l* (činil, a, o), má však jako neurčité jméno přídavné ještě Akk. obou počtů, a Dat. jednotného počtu pro oba počty. Postavíme všechny tři vedle sebe:

neurčité přídavné: činné přičestí: trpné přičestí:

Nominativ.

Jednotný počet.

jsem vesel, a, o,	činil, a, o jsem,	jsem volán, a, o,
jsi vesel, a, o,	činil, a, o jsi,	jsi volán, a, o,
jest vesel, a, o,	činil, a, o (jest),	jest volán, a, o.

Množný počet.

jsme veseli, y, a,	činili, y, a jsme,	jsme voláni, y, a,
jste veseli, y, a,	činili, y, a jste	jste voláni, y, a,
jsou veseli, y, a,	činil, y, a (jsou),	jsou voláni, y, a.

Akkusativ.

Jednotný počet.

vidíte	{	jej vesela, ji veselu, je veselo,	*	vidíte	{	jej zarmoucená, ji zarmoucenou, je zarmoucenou.
--------	---	---	---	--------	---	---

Množný počet.

vidíte	{	je vesely, je vesela,	*)	vidíte	{	je zarmoucení, je zarmoucená.
--------	---	--------------------------	----	--------	---	----------------------------------

Dativ.

Jednotný a množný počet.

mně	{	nelze býti veselu,	mně	{	nelze býti za-
nám	{		nám	{	rmoucenou.

Jako neurčité jméno přídavné, tak i přídělní musí míti Dativ před sebou: tobě, vám nelze býti zajatu du, ihr könnet nicht gefangen werden.

Tím způsobem tvoří a skloňují se pomocí *býti* všechny časy v trpné formě: byl jsem volán ich wurde gerufen, budu volán ich werde gerufen werden, býti volán gerufen werden, aneb s předcházejícím Dativem: mně nelze býti volánu ich kann nicht gerufen werden.

V trpném významu mohou kmenová slovesa předložkami ve *všech* časech býti končícími: jsem volán ich wurde gerufen, jsem zavolán ich bin gerufen, budu volán ich werde gerufen werden, budu zavolán ich werde berufen werden. Nahoře byl dán zákon, že všechno v čase přítomném se dějící míti musí trvání, a zde nalazáme v čase přítomném slovesa, která děj ukončují. Není zde žádného sporu. Přídělní v trpné formě užívá se pro všechny časy, jeho koncovkou nestanovuje se žádný čas; jest tedy jen sloveso *býti*, kterým se čas ustanovuje, a to jest *trvací*; v sadě: *jsem volán* jest tedy děj na trvacím podmětu (subjektu) neukončen, v sadě: *jsem zavolán* však ukončen, t. j. na trpném podmětu, jenž ve slovese *býti* trvá, mohou trvajících děje býti konány. aneb ve svém ukončení vykonány. V němčině vyjadřuje se neukončený děj pomocí ich werde (gerufen), ukončený pomocí ich bin (gerufen); liché jest tedy v některých německých mluvnicích to poznamenání, že se worden u př. v sadě: ich bin gerufen vynechává. Ich bin gerufen jest tedy jako české: *jsem zavolán* na trvacím podmětu vykonaný děj přítomného času, ich bin gerufen worden, byl jsem zavolán, vykonaný děj času minulého. Latiník vyjádřil vykonaný tento děj formou: vocatus sum, což také u něho nic jiného není, než ukončený děj času přítomného. Skloňování jest toto:

*) Akkusativi činného přídělní: vidíme ho činila, je činily atd. nejsou v užívání.

1. Oznamovací způsob.

Přítomný čas, neukončený.

Jedn. p.		Množ. p.
Jsem	} volán, a, o,	jsme
jsi		jste
jest		jsou
		} voláni, y, a.

Přítomný čas, ukončený.

Jsem zavolán atd., jako nahoře.

Budoucí čas, neukončený.

Jedn. p.		Množ. p.
Budu	} volán, a, o,	budeme
budeš		budete
bude		budou
		} voláni, y, a.

Budoucí čas, ukončený.

Budu zavolán, atd.

Minulý čas, neukončený (halbv. 3.).

Jedn. p.		Množ. p.
Byl, a, o jsem	} volán, a, o,	byli, y, a jsme
byl, a, o jsi		byli, y, a jste
byl, a, o (jest)		byli, y, a (jsou)
		} voláni, y, a.

Minulý čas, ukončený (völlig verg. 3.).

Byl jsem zavolán atd.

Předminulý čas, neukončený.

Býval jsem volán atd.

Předminulý čas, ukončený.

Býval jsem zavolán atd.

2. Spojovací způsob.

Přítomný čas.

Jedn. p.		Množ. p.
bych byl, a o	} volán, a, o,	bychom byli, y, a
bys byl, a, o		byste byli, y, a
by byl, a, o		by byli, y, a
		} voláni, y, a.

Budoucí čas.

Bych byl zavolán atd.

Minulý čas, neukončený.

Byl bych byl volán atd.

Minulý čas, ukončený (völlig verg. 3.).

Byl bych byl zavolán atd.

Předminulý čas, neukončený.

Byl bych býval volán atd.

Předminulý čas, ukončený.

Byl bych býval zavolán atd.

3. Rozkazovací způsob.

Přítomný čas.

Jedn. p.		Množ. p.
Buď já	} volán, a, o,	buďme
ty		buďte
on		buďte
		} voláni, y, a.

Budoucí čas.

Buď zavolán atd.

4. Přechodníky.

Přítomný čas, neukončený.

Jedn. p.		Množ. p.
jsa	} volán, a, o,	
jsouc		jsouce voláni, y, a.
jsouc		

Přítomný čas, ukončený.

Jsa zavolán atd.

Budoucí čas, neukončený.

Jedn. p.		Množ. p.
Buda	} volán, a, o,	
budouc		budouce voláni, y, a.
budouc		

Budoucí čas, ukončený.

Buda zavolán atd.

Minulý čas, neukončený.

Jedn. p.	Množ. p.
Byv	
byvši	} volán, a, o, byvše voláni, y, a.
byvši	

Minulý čas, ukončený.

Byv zavolán atd.

Předminulý čas, neukončený.

Bývav volán atd.

Předminulý čas, ukončený.

Bývav zavolán atd.

5. Neurčitý způsob.

1. Neukončený.

- a) Býti volán, a, o,
- b) býti volánu.

2. Ukončený.

- a) Býti zavolán, a, o,
- b) býti zavolánu.

§. 245. Od trpného přičestí tvoří se jmena přídavná a statná: kladu - kladen - kladený, á, é der die das gelegte, kladení das legen; píti - pit - pitý, á, é der die das getrunkene, píti das Trinken. Samo se rozumí, že taková jmena přídavná a statná pojem slovesní formy zachovávají; jest tedy: chráněný der geschützte, ochraňovaný der wiederholt geschützte, chrániváný der manchmal geschützte, a tak i jejich jmena statná: chránění, ochraňování, chránívání.

II. Tvoření trpného významu pomocí potažného se a významu činného.

§. 246. Způsobu toho užívá se ve všech časech:

1. Ve třetí osobě jednotného počtu při věcech a bytostech, o kterých mysliti nelze, žeby samočinně jednaly; v němčině vyjadřuje se to

nejvíc slovem **man**: ovoce se suší *man dörrt das Obst*, papír se dělá *man fabrizirt das Papier*, kůň se prodal *man hat das Pferd verkauft*, žák se volá *man ruft den Schüler* atd.

2. Ve třetí osobě množného počtu v témž ohledu: nejvyšší hory nalézají se v Asii *die höchsten Berge findet man (befinden sich) in Asien*.

Trpný význam dobře by se nevyjádřil, jak mile by se mohlo mysliti, že podmět samočinný býti může, upř. člověk se myje (*der Mensch wäscht sich*); tu se musí použiti formy trpné: je myt; dobře ale jest: nádobí se myje *man wäscht das Gerátke*, ježto se nemyslí, že by samo se mylo. Způsobu toho zhusta se užívá, častěji než formy trpné: papír je dělán, ovoce je sušeno. Tak užívá se i sloves nečinních (intransitivních): křičí se *man schreit*, pláče se *man weint*, chodí se po lese *man geht im Walde herum*, přijde se na to *man wird darauf kommen*, chce, aby se jedlo, sedělo, hučelo, hvízdalo *er will, daß man esse, sitze, brause, pfeife*. Od sloves nečinních, která tomu připouštějí, možno tvořiti též formu trpnou, která se jen ve třetí osobě jednotného počtu středního pohlaví zjevuje: bylo pískáno *es wurde gepfiffen*, jedno segeffen, hučeno *gebraust* atd.

V první a druhé osobě jednotného a množného počtu užívá se toho v témž ohledu nejvíc při následních slovesech: jmenuji se, zovu se, nazývám se *man nennt mich, ich heiße, werde genannt*: jmenujete se *Berka*, jmenuješ se *Karel*.

III. Tvoření trpného významu pomocí třetí osoby množného počtu významu činného.

§. 247. I toho způsobu často se užívá; v němčině vyjadřuje se to způsobem týmž aneb pomocí *man*: vedou zločince do vězení *man führt (sie führen die Verbrecher ins Gefängniß)*, porážejí lesy *man haut Wälder nieder*, jak ti říkají *wie heißt du?* povrhují vámi *man verachtet euch*, dotýkají se nás *man greift uns an*, budou průplav dělati *man wird einen Canal bauen*, nakoupili koňů *man hat Pferde angekauft*. Anebo dle prvních dvou způsobů: zločinci jsou vedeni do vězení, zločinci vedou se do vězení, lesové jsou poráženi, lesy porážejí se atd.

IV. Tvoření trpného významu pomocí *dám* a způsobu neurčitého v činném významu.

§. 248. Německé *ich lasse* dává se v českém slovy *dám* a *nechám*, což ale dobře se musí rozeznávat: *dám* obsahuje naše působení na něco, naše uspořádání, náš rozkaz; u př.: dáme pole orati *wir lassen das Feld ackern* (naším nařízením, rozkazem), kdež naproti tomu při *nechám* naše působení odpadá: necháme je běžeti *wir lassen sie laufen* (bez našeho přičinění). Trpný význam zjevuje se tedy jen při slovese *dám*: dali

jsme je cvičiti wir ließen sie unterrichten, dali si vína dáti sie haben sich Wein geben lassen.

* * *

Čtvero oddílů slovesa 1. infinitivní formy s udáním první osoby přítomného času, 2. odvozování časů a jejich způsobů, 3. určování děje a 4. skloňování sloves jest nyní ukončeno. Poslední dva oddíly uvozujeme ještě ve dvou vzorech.

Vzor : **Chráním.**

Činný význam.

Přítomné časy.

Oznamovací způsob.

- 1) chráním (trvací) ich schütze
- 2) chránívám (vicedobé I.) ich pflege zu schützen
- 3) chránívávám (viced. II.) ich pflege manchmal zu schützen
- 4) ochraňuji (opětovací) ich schütze wiederholt
- 5) ochraňovávám (viced. opět.) ich pflege wiederholt zu schützen.

b) Spojovací způsob.

- 1) bych chránil, daß ich schütze
- 2) bych chránival, daß ich zu schützen pflege
- 3) bych chránívával, daß ich manchmal zu schützen pflege
- 4) bych ochraňoval, daß ich wiederholt schütze
- 5) bych ochraňovával, daß ich wiederholt zu schützen pflege.

c) Rozkazovací způsob.

- 1) chraň, schütze
- 2) chránívej, pflege zu schützen
- 3) chránívávej, pflege manchmal zu schützen
- 4) ochraňuj, schütze wiederholt
- 5) ochraňovávej, pflege wiederholt zu schützen.

d) Přechodník.

- 1) chráně, schützend
- 2) chránívaje, zu schützen pflegend
- 3) chránívávaje, manchmal zu schützen pflegend
- 4) ochraňuje, wiederholt schützend
- 5) ochraňováaje, wiederholt zu schützen pflegend.

e) *Neurčitý způsob.*

- 1) chrániti, schützen
- 2) chránívati, zu schützen pflegen
- 3) chránívávi, manchmal zu schützen pflegen
- 4) ochraňovati, wiederholt schützen
- 5) ochraňovávi, wiederholt zu schützen pflegen.

f) *Supinum.*

1) chránit,	—
2) chránívat,	—
3) chránívávat,	—
4) ochraňovat,	—
5) ochraňovávat.	—

Slovesni jmena přídavná.

α)

- 1) chránící, der die das schützende
- 2) chránívající, der die das zu schützen pflegende
- 3) chránívávající, der die das manchmal zu schützen pflegende
- 4) ochraňující, der die das wiederholt schützende
- 5) ochraňávající, der die das wiederholt zu schützen pflegende.

β)

1) chránící (zbraň) Schutz (Waffe)	
2) chránivací	—
3) chránívávací,	—
4) ochraňovací,	—
5) ochraňávací	—

*Minulé časy.*a) *Oznamovací způsob.*

- 1) chránil jsem. (trvací) ich schützte
- 2) chránival jsem (dávno min. I.), ich pflegte zu schützen
- 3) chránívával jsem (dávno min. II.), ich pflegte manchmal zu schützen
- 4) ochraňoval jsem (opět.), ich schützte wiederholt
- 5) ochraňovával jsem (dávno min. opět.), ich pflegte wiederholt zu schützen
- 6) ochránil jsem (perfectum), ich habe gerettet.

b) *Spojovací způsob.*

- 1) bych byl chránil, ich hätte geschützt
- 2) „ „ chránival, ich hätte zu schützen gepflegt
- 3) „ „ chránivával, ich hätte manchmal zu schützen gepflegt
- 4) „ „ ochraňoval, ich hätte wiederholt geschützt
- 5) „ „ ochraňovával, ich hätte wiederholt zu schützen gepflegt
- 6) „ „ ochránil, ich hätte gerettet.

c) *Přechodník.*

- 1) chrániv, indem ich geschützt hatte
- 2) chránivav, indem ich zu schützen gepflegt hatte
- 3) chránivávav, indem ich manchmal zu schützen gepflegt hatte
- 4) ochraňovav, indem ich wiederholt geschützt hatte
- 5) ochraňováav, indem ich wiederholt zu schützen gepflegt hatte
- 6) ochrániv, nachdem ich gerettet hatte.

Slovesní jména přídavná.

- 1) chránivší, indem der die das geschützt hatte
- 2) chránivavší, indem der die das zu schützen gepflegt hatte
- 3) chránivávavší, indem der die das manchmal zu schützen gepflegt hatte
- 4) ochraňavší, indem der die das wiederholt geschützt hatte
- 5) ochraňováavší, indem der die das wiederholt zu schützen gepflegt hatte
- 6) ochránivší, nachdem der die das gerettet hatte
- 7) přišlý, á, é, der die das angekommene.

*Předminulé časy.*a) *Oznamovací způsob.*

- 1) byl jsem chránil, ich hatte geschützt
- 2) „ „ chránival, ich hatte zu schützen gepflegt
- 3) „ „ chránivával, ich hatte manchmal zu schützen gepflegt
- 4) „ „ ochraňoval, ich hatte wiederholt geschützt
- 5) „ „ ochraňovával, ich hatte wiederholt zu schützen gepflegt
- 6) „ „ ochránil, ich hatte gerettet.

b) *Spojovací způsob.*

- 1) bych býval chránil hätte ich geschützt gehabt
- 2) „ „ chránival

- 3) bych býval chránivával
- 4) „ „ ochraňoval
- 5) „ „ ochraňovával
- 6) „ „ ochránil.

Budoucí časy.

a) Oznamovací způsob.

- 1) Budu chrániti, ich werde schützen
- 2) „ chránívati, ich werde zu schützen pflegen
- 3) „ chránívávati, ich werde manchmal zu schützen pflegen
- 4) „ ochraňovati, ich werde wiederholt schützen
- 5) „ ochraňovávat, ich werde wiederholt zu schützen pflegen
- 6) „ ochráním (končící) ich werde retten
- 7) „ hodím, kopnu, (jednodobá) einen Wurf machen atd.

b) Spojovací způsob.

- 1) bych ochránil, (končící) ich sollte retten
- 2) bych hodil, kopnul, (jednod.) ich sollte einen Wurf machen atd.

c) Rozkazovací způsob.

- 1) ochraň, rette
- 2) hod, kopni, mache einen Wurf, einen Fußstoß.

Slovesní jmeno přídavné.

Ochránící, bis der die das retten wird.

Trpný význam.

Přítomné časy.

a) Oznamovací způsob.

- 1) Jsem chráněn, ich werde geschützt
- 2) „ chráníván, ich pflege geschützt zu werden
- 3) „ chráníváván, ich pflege manchmal geschützt zu werden
- 4) „ ochraňován, ich werde wiederholt geschützt
- 5) „ ochraňováván, ich pflege wiederholt geschützt zu werden
- 6) „ ochráněn: (končící) ich bin geschützt.

b) Spojovací způsob.

- 1) bych byl chráněn, daß ich geschützt werde
- 2) „ „ chráníván, daß ich pflege geschützt zu werden

- 3) bych byl chráníván, daß ich pflege manchmal geschützt zu werden
- 4) „ „ ochraňován, daß ich wiederholt geschützt werde
- 5) „ „ ochraňován, daß ich pflege wiederholt geschützt zu werden.

c) Rozkazovací způsob.

- 1) buď chráněn, werde geschützt
- 2) „ chráníván, pflege geschützt zu werden
- 3) „ chráníván, pflege manchmal geschützt zu werden
- 4) „ ochraňován, werde wiederholt geschützt
- 5) „ ochraňován, pflege wiederholt geschützt zu werden.

d) Přechodník.

- 1) Jsa chráněn, da ich geschützt werde
- 2) „ chráníván, da ich geschützt zu werden pflege
- 3) „ chráníván, da ich manchmal geschützt zu werden pflege
- 4) „ ochraňován, da ich wiederholt geschützt werde
- 5) „ ochraňován, da ich wiederholt geschützt zu werden pflege
- 6) „ ochráněn, seiend geschützt.

e) Neurčitý způsob.

a)

- 1) býti chráněn, geschützt werden
- 2) „ chráníván, manchmal geschützt werden
- 3) „ chráníván, manchmal (in größeren Zeiträumen) geschützt werden
- 4) „ ochraňován, wiederholt geschützt werden
- 5) „ ochraňován, wiederholt manchmal geschützt werden.

β)

- 1) býti chráněnu geschützt werden
- 2) „ chránívánu jako pod „
- 3) „ chránívánu „
- 4) „ ochraňovánu „
- 5) „ ochraňovánu „

Minulé časy.

a) Oznamovací způsob.

- 1) byl jsem chráněn, ich wurde geschützt
- 2) „ „ chráníván, ich w. manch. geschützt

- 3) byl jsem chráníván, ich w. m. (in größeren Zeiträumen) geschützt
- 4) „ „ ochraňován, ich wurde wieder. geschützt
- 5) „ „ ochraňován, ich wurde wieder. manch. geschützt
- 6) „ „ ochráněn, ich bin gerettet worden.

b) Spojovací způsob.

- 1) byl bych byl chráněn, ich wäre geschützt worden
- 2) „ „ „ chráníván, ich w. manch. geschützt worden
- 3) „ „ „ chráníváván, ich w. m. (in größ. Zeit.) geschützt worden
- 4) „ „ „ ochraňován, ich wäre wieder. geschützt worden
- 5) „ „ „ ochraňován, ich w. wied. m. geschützt worden
- 6) „ „ „ ochráněn, ich wäre gerettet worden.

c) Přechodník.

- 1) byv chráněn, ich, der ich geschützt wurde
- 2) „ chráníván, ich, der ich manch. geschützt wurde
- 3) „ chráníváván, ich, der ich m. (in größ. Zeit.) g. wurde
- 4) „ ochraňován, ich, der ich wied. geschützt wurde
- 5) „ ochraňován, ich, der ich w. manch. geschützt wurde
- 6) „ ochráněn, ich, der ich gerettet worden bin.

d) Slovesní jména přídavná.

- 1) chráněný, der geschützte
- 2) chráníváný, der manchmal geschützte
- 3) chráníváváný, der in größ. Zeiträumen geschützte
- 4) ochraňováný, der wiederholt geschützte
- 5) ochraňováný, der wied. manch. geschützte
- 6) ochráněný, der rettete.

e) Slovesní jména statná.

- 1) chránění, daß Schützen
- 2) chránívání, daß manchmalige Schützen
- 3) chránívávání, daß in größ. Zeiträumen erfolgte Schützen
- 4) ochraňování, daß wiederholte Schützen
- 5) ochraňováný, daß wied. manchmalige Schützen
- 6) ochránění, daß Retten.

Předminulé časy.

a) Oznamovací způsob.

- 1) býval jsem chráněn, ich war geschützt worden
- 2) „ „ chráníván, ich war manch. geschützt worden

- 3) býval jsem chráníván, ich war in größ. 3. geschützt worden
- 4) „ „ ochraňován, ich war wiederholt geschützt worden
- 5) „ „ ochraňován, ich war wiederh. manchmal geschützt worden.
- 6) „ „ ochráněn, ich war gerettet worden.

b) Spojovací způsob.

- 1) bych býval chráněn, wäre ich vor langer Zeit geschützt worden
- 2) „ „ chráníván
- 3) „ „ chráníváván
- 4) „ „ ochraňován
- 5) „ „ ochraňován
- 6) „ „ ochráněn.

c) Přechodník.

- 1) bývav chráněn, ich, der ich geschützt worden war atd.

Budoucí časy.

a) Oznamovací způsob.

- 1) budu chráněn, ich werde geschützt werden
- 2) „ „ chráníván, ich werde manchmal geschützt werden
- 3) „ „ chráníváván, ich werde in größ. 3. geschützt werden
- 4) „ „ ochraňován, ich werde wied. geschützt werden
- 5) „ „ ochraňován, ich werde wied. m. geschützt werden
- 6) „ „ ochráněn, ich werde gerettet werden.

b) Spojovací způsob.

- Bych byl ochráněn, daß ich gerettet werde.

c) Přechodník.

- 1) buda chráněn, ich, der ich werde geschützt werden
- 2) „ „ chráníván, ich, der ich werde manch. geschützt werden
- 3) „ „ chráníváván, ich, der ich werde in größ. 3. gesch. werden.
- 4) „ „ ochraňován, ich, der ich werde wied. geschützt werden
- 5) „ „ ochraňován, ich, der ich werde wied. manch. g. werden
- 6) „ „ ochráněn, ich, der ich werde gerettet werden.

d) Rozkazovací způsob.

- Buď ochráněn, werde gerettet.

e) *Neurčitý způsob.*

- 1) ochráněn býti
- 2) ochráněnu býti.

Vzor skloňování.**Činný význam.***Přítomný čas.***Jednotný počet.**

	A.				B.		C.
Forma I.	III.	II.	VIII.	IV.	V.	VI.	VII.
vezu,	mnu,	biji,	miluji,	honím,	letím,	házím,	kopám,
vezeš,	mneš,	biješ,	miluješ,	honíš,	letíš,	házíš,	kopáš,
veze,	mne,	bije,	miluje,	honí,	letí,	hází,	kopá,

Množný počet.

vezeme,	mneme,	bijeme,	milujeme,	honíme,	letíme,	házíme,	kopáme,
vezete,	mnete,	bijete,	milujete,	honíte,	letíte,	házíte,	kopáte,
vezou,	mnou,	bijí,	milují,	honí,	letí,	házejí,	kopají.

S předložkami jsou končící, budoucí: dovezu, domnu atd.

Budoucí čas (trv. opět. viced.).

Jed. p. budu,	budeš,	bude	}	vésti,	mnouti,	bíti,	milovati,
Mn. p. budeme,	budete,	budou		honiti,	letěti,	házeti,	kopati.

*Minulý čas.***Jednotný počet.**

vezl, mnul, bil, miloval, honil, letěl, házel, kopal, a, o	}	jsem
		jsi
		(jest)

Množný počet.

vezli, mnuli, bili, milovali, honili, letěli, házeli, kopali, y, a	}	jsme
		jste
		(jsou).

S předložkami jsou končící: dovezl, domnul atd.

Předminulý čas.

Jednotný počet.

byl, a, o jsem	}	vezl, a, o (tak i v ostatních formách).
„ jsi		
„ jest		

Množný počet.

byli, y, a jsme	}	vezli, y, a (tak i v ostatních formách).
„ jste		
„ (jsou)		

S předložkami jsou končící: byl jsem dovezl atd.

Spojovací způsoby všech časů a forem.

Přítomný čas.

Jednotný počet.

bych	}	vezl, a, o (tak i v ostatních formách).
bys		
by		

Množný počet.

bychom	}	vezli, y, a (tak i v ostatních formách).
byste		
by		

S předložkami jsou končící, budoucí: bych dovezl, domnul atd.

Minulý čas.

Jednotný počet.

byl, a, o bych	}	vezl, tak i v ostatních formách).
„ bys		
„ by		

Množný počet.

byli, y, a bychom	}	vezli, y, a (tak i v ostatních formách).
„ byste		
„ by		

S předložkami jsou končící: bych byl dovezl atd.

Předminulý čas.

Jednotný počet.

býval, a, o bych	}	vezl, a o (tak i v ostatních formách).
„ bys		
„ by		

Množný počet.

bývali, y, a bychom	{	vezli, y, a (tak i v ostatních formách).
„ byste		
„ by		

Rozkazovací způsob všech časů a forem.

Přítomný čas.

Jednotný počet.

1. 2. 3. osoba: vez, mni, bij, (bí), miluj, hoň, leť, házej, kopej.

Množný počet.

1. osoba: vezme, mněme, bijme [(bíme), milujme, hoňme, leťme, házejme, kopejme.
 2. 3. osoba: vezte, mněte, bijte (bíte), m'ľujte, hoňte, leťte, házejte, kopejte.

S předložkami jsou končící: dovez, domni atd.

Přechodníky.

Přítomný čas.

Jednotný počet.

mužs. veza, mna, bje, miluje, honě, leť, házeje, kopaje,
 žens. vezouc, mnouc, bijíc, milujíc, honíc, leťic, házejíc, kopajíc,
 střed. vezouc, mnouc, bijíc, milujíc, honíc, leťic, házejíc, kopajíc.

Množný počet.

mužs.	{	vezouce, mnouce, bijíce, milujíce, honíce, leťice, házejíce, kopajíce.
žens.		
střed.		

S předložkami jsou budoucí: doveza, domna atd.

Budoucí čas (trv. opět. viced.)

Jednotný počet.

mužs. buda	{	kvěsti, mnouti, bíti, milovati, honiti, leťeti, házeti, kopati.
žens. budouc		
střed. budouc		

Množný počet.

mužs.	{	budouce kvěsti, mnouti, bít, milovati, honiti, letěti, házeti, kopati.
žens.		
střed.		

Minulý a předminulý čas.

Jednotný počet.

mužs. vez, mnuv, biv, milovav, honiv, letěv, házev, kopav.	{	vezši, mnuvši, bivši, milovavši, honivši, letěvši, házevši, kopavši.
žens.		
střed.		

Množný počet.

mužs.	{	vezše, mnuvše, bivše, milovavše, honivše, letěvše, házevše, kopavše.
žens.		
střed.		

S předložkami jsou končící: dovez, domnuv atd.

Neurčité způsoby.

Přítomný čas.

vézt, mnouti, bít, milovati, honiti, letěti, házeti, kopati.

S předložkami jsou budoucí: dovezti, domnouti atd.

Supina.

Přítomný čas.

vez, mnout, bit, milovat, honit, letět, házet, kopat.

S předložkami jsou končící.

Slovesní jmena přídavná.

Přítomný čas.

α)

Nom. vezoucí, mnoucí, bijící, milující, honící, letící, házející, kopající,

Gen. vezoucího atd. (jako Dnešní).

β)

Nom. vozící, mnucí, bicí, milovací, honící, letěcí, házecí, kopací,

Gen. vozícího atd. (jako Dnešní).

S předložkami jsou budoucí: dovezoucí, vymnoucí atd.

Minulý a předminulý čas.

α)

Nom. vezší, mnuvší, bivší, milovavší, honivší, letěvší, házevší, kopavší.

Gen. vezšího atd. (jako Dnešní).

β)

Nom. přišlý, rozkvětlý, rozběhlý, umrlý atd.

Gen. přišlého atd. (jako Silný).

S předložkami jsou končící: dovezší atd.

Trpný význam.

Oznamovací způsoby všech časů a forem.

Přítomný čas.

Jednotný počet.

Jsem	{	vezen, mnut, bit, milován, honěn, slyšen, házen, kopán, a, o.
jsi		
jest		

Množný počet.

Jsme	{	vezeni, mnuti, biti, milováni, honěni, slyšeni, házeni, kopáni, y, a.
jste		
jsou		

S předložkami jsou končící: jsem dovezen atd.

Minulý čas.

Jednotný počet.

byl, a, o	{	vezen, mnut, bit, milován, honěn, slyšen, házen, kopán, a, o.
„ jsi		
„ (jest)		

Množný počet.

byli, y, a	{	vezeni, mnuti, milováni, honěni, házeni, kopáni, y, a.
„ jste		
„ (jsou)		

S předložkami jsou končící: byl jsem dovezen atd.

Předminulý čas.

Jednotný počet.

býval, a, o jsem	{	vezen, a, o atd.
„ jsi		
„ (jest)		

Množný počet.

bývali, y, a jsme	{	vezeni, y, a atd.
„ jste		
„ (jsou)		

S předložkami jsou končící: býval jsem dovezen atd.

Budoucí čas.

Jednotný počet.

budu	{	vezen, a, o atd.
budeš		
bude		

Množný počet.

budeme	{	vezeni, y, a atd.
budete		
budou		

S předložkami jsou končící: budu dovezen atd.

Spojovací způsoby všech časů a forem.

Přítomný čas.

Jednotný počet.

byl, a, o bych	{	vezen, a, o atd.
„ bys		
„ by		

Množný počet.

byli, y, a bychom	{	vezeni, y, a, o atd.
„ byste		
„ by		

Minulý čas.

Jednotný počet.

byl, a, o bych byl, a, o	{	vezen, a, o atd.
„ bys „		
„ by „		

Množný počet.

byli, y, a bychom	byli, y, a	}	vezení, y, a atd.
"	byste "		
"	by "		

S předložkami jsou končící: byl bych byl dovezen atd.

Předminulý čas.

Jednotný počet.

býval, a, o bych	}	vezen, a, o atd.	
"			bys
"			by

Množný počet.

bývali, y, a bychom	}	vezení, y, a atd.	
"			byste
"			by

S předložkami jsou končící: býval bych dovezen atd.

Budoucí čas.

Jednotný počet.

byl, a, o bych	}	dovezen, a, o atd.	
"			bys
"			by

Množný počet.

byli, y, a bychom	}	dovezení, y, a atd.	
"			byste
"			by

Rozkazovací způsob.

Přítomný čas.

Jednotný počet.

1. 2. 3. osoba: buď vezen, a, o atd.

Množný počet.

1. osoba: budme vezení, y, a atd.

2. 3. osoba: buďte vezení, y, a.

S předložkami jsou budoucí: buď dovezen atd.

Přechodníky.

Přítomný čas.

Jednotný počet.

mužs. jsa vezen,
žens. jsouc vezena,
střed. jsouc vezeno atd.

Množný počet.

mužs. }
žens. } jsouc vezeni, y, a atd.
střed. }

S předložkami jsou končící: jsa dovezen atd.

Minulý a předminulý čas.

Jednotný počet.

mužs. byv vezen,
žens. byvši vezena,
střed. byvši vezeno atd.

Množný počet.

mužs. }
žens. } byvše vezeni, y, a atd.
střed. }

S předložkami jsou končící: byv dovezen atd.

Budoucí čas.

Jednotný počet.

mužs. buda vezen,
žens. budouc vezena,
střed. budouc vezeno atd.

Množný počet.

mužs. }
žens. } budouc vezeni, y, a atd.
střed. }

S předložkami jsou končící; buda dovezen atd.

Neurčité způsoby.

Přítomný čas.

a)

býti vezen, mnut, bit, milován, honěn, slyšen, házen, kopán.

β)

býti vezenu, mnutu, bitu, milovánu, honěnu, slyšenu, házenu, kopánu.
S předložkami jsou končící: býti dovezenu atd.

Supina.

Přítomný čas.

byt vezen, mnut, bit, milován, honěn, slyšen, házen, kopán.

S předložkami jsou budoucí: jde byt vyslyšen er geht, um erhört zu werden.

Slovesní jména přídavná.

Nom. vezený, mnutý, bitý, milovaný, honěný, slyšený, házený, kopáný,

Gen. vezeného (atd. jako Silný).

S předložkami jsou končící: dovezený atd.

Slovesní jména statná.

Nom. vezení, mnutí, bití, milování, honění, slyšení, házení, kopání.

Gen. vezení – atd. (dle Znamení).

S předložkami jsou končící: dovezení atd.

Kapitola sedmá.

O předložkách.

(Vorwort, praepositio.)

§. 249. Předložkami určuje se poměr dvou věcí neb jejich náměstek, pročez i rozličné pády (poměry) jimi se řídí. V českém jazyku řídí předložky buď 1, buď 2, buď 3 pády. V této a v následních kapitolách uvádíme za příklady takové sady, v kterých by se už pojednané a pojednávané části řeči názorněji ukázaly. Co se o předložkách při slovese pravidlo, nebude zde opakováno.

I. Předložky jeden pád řídící.

a) Genitiv.

bez ohně, außer: zlata bez pravdy dostati hledí er trachtet Gold ohne Wahrheit zu erlangen; byl pět hodin bez sebe er war fünf Stunden außer sich; deset bez dvou jest osm zehn weniger zwei sind acht; sešlo se dvacet osob bez děti es sind zwanzig Personen

zusammen gekommen, ohne die Kinder (zu rechnen); bez toho ztratilš trotz dem wirst du verlieren.

do, *biš*, *zu*, *biš* *zu*: mějte strpení až do neděle habt Geduld bis zum Sonntag; všickni do roka pomřeli alle sind innerhalb eines Jahres ausgestorben; napadlo sněhu až do kolenou es ist Schnee bis an die Knie gefallen; jel do Prahy er fuhr nach Prag; chod do školy, chlapče geh fleißig in die Schule, Knabe; což mi do kroje? was geht mich die Mode an? sebral vojsko do Prus er hat ein Heer gegen Preußen versammelt; dali se do něho sie sind über ihn hergefallen; to se mi do něho nelíbí daß gefällt mir nicht an ihm.

dle, *podlé*, *vedlé* (*podle*, *vedle*) wegen, willen, ob: dle slavného a vysokého rodu svého byl ctěn ob seiner berühmten und hohen Geburt wurde er geehrt; dle zdání mého nach meiner Meinung.

krom, *kromě*, außer: abych žádnému jinému neklaněl se krom tebe, Pane daß ich mich vor Niemand anderem beuge, außer vor dir Herr; krom vlasti zemřeli sie sind außerhalb des Vaterlandes gestorben.

od, *ode*, *ab*, *von*, *weg*, *zur*: jdi pryč ode mně, geh weg von mir; od času do času von Zeit zu Zeit; od Prahy rodilý aus der Umgegend Prags gebürtig; od jeho rukou zahynul er ist von oder durch seine Hände zu Grunde gegangen; od hněvu neví co činí vor Zorn weiß er nicht was er thut; od své osoby nemám k tomu chuti von sich selbst (für meine Person) habe ich dazu keine Lust; od dělání zaplatil vom (fürs) Machen hat er bezahlt.

okolo, *kolem*, *vůkol* um, herum: šli okolo domu sie gingen um das Haus herum; jest okolo pěti let stár er ist gegen fünf Jahre alt; okolo uší letí er fliegt neben den Ohren her.

z, *ze* aus: z města vyběhli sie sind aus der Stadt herausgelaufen; z pod ořechu vylezli sie sind aus dem - unter Nußbaume hervorgekrochen, ze zástoli aus dem hinter - Tische; jídlo z těsta Speise vom Teig; z rána vstáti bei frühem Morgen aufstehen; z dětinství von Kindheit auf; jde z kraje er kommt vom platten Lande; plakati ze srdce vom Herzen weinen; jeden z nás einer von uns; z částky eines Theils (aus einem Theile); je to z míry dobrá rada der Rath ist über die Maßen gut; z ostrá (z tuha) to šlo es ging sehr heftig zu; z toho lid umírá daß Volk stirbt davon; ze mzdy dělali sie haben um Lohn gearbeitet.

Gen. stojí po následních slovech: blízko hory (též u hory, od hory) dem Berge nahe, daleko řeky (též od řeky) weit vom Flusse, uplynulo drahně let es sind viele Jahre verflossen, stane se to dříve pěti týhodnů es wird geschehen, ehe fünf Wochen vergehen (neb: než pět týhodnů mine), místo tři hodin, pobyl tam den statt drei Stunden hat er dort einen Tag verweilt, moci zákona to vy-

konal Kraft des Gesetzes hat er es verrichtet, prostřed lesa in der Mitte des Waldes, vně domu außerhalb des Hauses, vnitř kostela innerhalb der Kirche, strany (s strany) našeho jednání in Rücksicht unseres Handelns.

b) Dativ.

k, ke, ku zu, gegen, nach; *k* někomu se obrátiti sich zu einem kehren, té noci ke dni vytáhli do pole diese Nacht gegen den Tag sind sie ins Feld ausgezogen, *k* čemu jest to vozu ist das? je *k* smrti nemočen er ist zum Tode krank, to není *k* mysli lidem das ist den Leuten nicht nach dem Sinn, *k* těm slovům se zhrozil auf diese Worte ist er erschrocken, *k* tomu ke všemu über das alles, zu all' dem, bylo jich *ke* dvěma tisícům sie waren gegen zwei Tausend stark, táhli *ku* Praze sie zogen gegen Prag atd. Předložky *ku* užívá se nejvíce před *p*: *ku* pohodlí zur Bequemlichkeit.

proti wider, gegen, entgegen: *proti* něčemu býti wider etwas sein; vyšli jsme *proti* (neb: naproti) svým přátelům wir sind unseren Freunden entgegen gegangen, jak zrno písku, tak jest tisíc let *proti* dnům věčným wie ein Sandkorn, so sind Tausend Jahre gegen (im Vergleich) die ewigen Tage.

Statné jmeno vzdor Troš, též: na vzdor, na vzdory, na vzdoru, řídí Dat.: někomu něco na vzdor činiti Jemanden etwas zum Troš thun.

c) Akkusativ.

mimo vorbei, vorüber, außer: *mimo* náš dům vedli ho z města an unserem Hause vorüber führten sie ihn aus der Stadt, poručíte-li *mimo* to (krom toho) ještě něco befahlen sie außer (nebst) dem noch etwas? aby nebyl *mimo* jeho vůli utiskován daß er nicht gegen (außer) seinen Willen gedrückt werde, *mimo* jiná (nad jiná) zdravé město eine vor anderen gesunde Stadt. Předložky té užívá se v obyčejném životě často s Gen.

ob um, an: *ob* dům, *ob* stavení um ein Haus, ein Gebäude weiter, *ob* rok, *ob* den, *ob* noc alle zwei Jahre, Tage, Nächte, (ein Jahr ums andere) atd.

přes, *přese* über, durch: čáru *přes* celou tabuli udělati einen Strich über die ganze Tafel machen, *přes* les (lesem, skrze les) jíti durch den Wald gehen, a *přes* to máš toho dobrou vůli und außerdem (über das) hast du dazu freien Willen, pakli by kdo *přes* záповěď jednal wenn Jemand gegen (über) das Verbot handelte, přibývá vody *přes* tu chvíli daß Wasser nimmt zu jeden Augenblick; *přes* den = *ob* den: zimnice *přes* den se vrací daß Fieber kehrt immer den

britten Tag zurück. Také se složenými jmeny přídatnými: je přes pětiletý er ist über fünf Jahre alt.

pro vor, durch, wegen, um, aus Ursache, für, gegen, zu, zum Nutzen: nesměli proň (pro něho) ani pásti, ani orati sie durften seinetwegen weder weiden, noch ačern, plakal pro něj. er weinte um ihn, pro smích nemohl promluvití vor Lachen konnte er kein Wort sprechen, pro dlouhosc cesty über der langen Reise, pro lidi der Leute wegen, pro počestnost der Ehrbarkeit halber, vešli spolu pro nic a za nic v nevoli um nichts und wieder nichts sind sie uneinig geworden, pro všecko na světě um alles in der Welt, daleko pro výmluvu nepůjdeš weit wirst du um die Ausrede nicht gehen, lék pro (proti) zimnici Arznei wider das Fieber.

skrz, *skrze* durch, wegen: skrz oheň voditi durchs Feuer führen, skrze to jsem přišel deswegen bin ich gekommen.

d) Lokal.

při bei, gegen, an: míti při sobě peníze Geld bei sich haben, při zemi zůstávati zur ebenen Erde wohnen, při pánu něco pohledávati beim Herrn um etwas ansuchen, při dvoře živ jest er lebt am Hofe, trpěli nedostatek při chlebu a pivě litten Mangel an Brod und Bier, při nejmenším außs allerwenigste, zachovali ho při životě sie haben ihn beim Leben erhalten.

Předložky dva pády řídící.

a) Akkusativ a Lokal.

o, *o* α) Akk., v němčině um was, für was, wegen was, binnen, in: dobrý, o prst by ho ovinul er ist gut, man könnte ihn um den Finger winden, omráčený o (za) hodinu neožive der betäubte wird in einer Stunde nicht zu sich kommen, ani o vlas nechýbil er hat nicht um ein Haar gefehlt, byl by o málo spadnul fast wäre er gefallen.

β) Lokal, v němčině wovon, worüber, wann, mit: mluvil o vojnu a potom o vojně er sprach für den Krieg und dann vom Kriege, když od něho šel, mluvil o něm als er von ihm wegging (ab eo), sprach er von ihm (über ihn, de eo), o hůlce skáče o hůlku an einem Stöckchen springt er um ein Stöckchen, víte o tom wisset ihr davon? potvora o mnohých hlavách (s mnohými hlavami) ein Ungeheuer mit vielen Köpfen, o polednách, o poledni um Mittag.

v, *ve* α) Akk., v němčině in daß: odebral se ve svou vlast er hat sich in sein Vaterland begeben, v chudobu upadnul er gerieth in Armuth, kvítí v kytku vázati die Blumen zum Strauß binden; zejtra v ty

časy budeme doma Morgen um die Zeit werden wir zu Hause sein.
 β) Lokal, v němčině in dem: v cizích zemích putovati in fremden Ländern reisen, broditi se v něčí krvi sich in Jemanden Blute baden, celý je v slzách er ist ganz in Thränen, v jednom in einem fort, učinil jsem to v dobrém úmyslu ich habe es in guter Absicht gethan, rada záleží v pěti osobách der Rath besteht in fünf Personen, ve dne v noci pracuje er arbeitet bei Tag und Nacht, v květu mladosti umříti in der Blüthe der Jugend sterben.

na α) Akk., v němčině wohin, worauf, auf wie lange, wie: na koně sednul er setzte sich aufs Pferd, na vojnu se dáti in den Krieg gehen, dluh na dluh dělati Schulden über Schulden machen, na jaro půjdeme na venek gegen den Frühling werden wir aufs Land gehen, přijde jen na tebe es kommt nur auf dich an, dal si na práci er ließ sichs angelegen sein, píseň na ten nápěv ein Lied nach dieser Melodie, zaplatil až na dva zlaté er hat bis auf zwei Gulden bezahlt, na ránu vzdálí einen Büchschenschuß weit, na uviděnou aufs Wiedersehen, na kvap in der Eile.

β) Lokal, v němčině wo, wann? na koně sednul a na něm sedě rychle jel er setzte sich aufs Pferd und auf ihm sitzend ritt er geschwind, jemu na tom záleží ihm liegt daran, na slunci choditi an der Sonne gehen, co chceme více na bohu (od boha) was wollen wir mehr von Gott, uškodil si na zdraví er hat sich an der Gesundheit geschadet, na počátku světa am Anfange der Welt, na dile tak, na dile jinak zum Theil so, zum Theil anders.

b) Akkusativ a Instrumental.

mezi, α) Akk., wohin: mezi lidi jíti unter die Menschen gehen.

β) Instr., wo: mezi lidmi býti unter den Menschen sein.

nad, nade, α) Akk., v němčině über das: postaviti nad hlavu über den Kopf setzen, nad to nic není hierüber geht nichts.

β) Instr. v němčině über dem: nad hlavou mu to letělo es flog ihm über dem Kopfe, bydlí nad ním er wohnt über ihm.

pod, pode, α) Akk., v němčině unter das: pod vůz to házel er warf es unter den Wagen, přijíti z deště pod okap aus dem Regen in die Traufe kommen, pod jednu hodinu nebudeme hotoví vor ein Uhr werden wir nicht fertig sein (unter).

β) Instr., v němčině unter dem: pod vozem to leželo es lag unter dem Wagen, pod jedním právem seděti einerlei Gerichtsbarkeit unterliegen.

před, přede, α) Akk., v němčině vor das: vyjdi před dům geh hinaus vor das Haus, vedte ho před soudce führet ihn vor den Richter.

β) Instr., v němčině vor dem: stál před domem er stand vor dem

Hause, na velikém soudupřede všemi a nade všemi sedí král beim großen Gerichte vor allen und über allen sitzt der König.

Předložky tři pády řídící.

Dativ, Akkusativ a Lokal.

po, α) Dativ zachoval se jen v neurčitém jmenu přídavném: žijí po domácku sie leben häuslich, mluví po česku sie sprechen böhmisch, jíti po tichu still gehen, býti po hostinu (od hostin) zu Gaste sein. Konstrukce se jmeny statnými jest zastaralá: po zákonu věkožizných bohův nach dem Gesetze der ewigen Götter.

β) Akk., v němčině bis an das, bis hin, hindurch, nach: dál nemohl, jen po Dunaj weiter konnte er nicht, nur bis an die Donau, po dvě noci nespal er schlief zwei Nächte hindurch nicht.

γ) Lokal v němčině an, in, auf, zur, über, längs, von, durch: rozletla se radost po vši zemi es flog die Freude über das ganze Land, po celém domě chodím ich gehe im ganzen Hause herum, po domích žebře er bettelt von Haus zu Haus, po dobrém ti pravím in Güte sage ich es dir, chodí po prstech er geht auf den Zehen, po někom házeti nach Jemanden werfen, po kom to pošlete durch wen werdet ihr es schicken, po někom něco dělati Jemanden etwas nach machen, první po králi der erste nach dem Könige, masť, po které vlasy rostou Salbe, nach welcher Haare wachsen, má ho po své straně er hat ihn auf seiner Seite, toho člověka po řeči poznáš, den Menschen wirst du nach der Stimme erkennen, po málo hodinách nach wenig Stunden, po oučinku zlá rada nach der That schlechter Rath, co je po tom was liegt daran? dostali po pěti jablkách sie erhielten je fünf Äpfel, po třetí vydaná kniha ein zum drittenmale herausgegebenes (verlegtes) Buch, po osmi zlatých platil loket sukna zu acht Gulden kostete die Elle Tuch.

Genitiv, Akkusativ a Lokal.

u α) Gen., bei, an: u samého lesa ganz beim Walde, u boha milost bei Gott Gnade, nehty u rukou a nohou Nägel an den Händen und Füßen.

β) Akk., in, zu: u vítr mluvíti in den Wind reden, odvedli ho u kamenný hrádek sie führten ihn in die steinerne kleine Burg ab, strach udeřil u vše nepřátele die Furcht schlug in alle Feinde ein.

γ) Lokal, in: u vodě (ve vodě) se zalknouti im Wasser ersticken, u velikém počtu in großer Anzahl, u příkladu in einem Beispiele.

Genitiv, Akkusativ a Instrumental.

s, se, α) Gen., ab, hinunter, hinab, herunter, herab, von: s hradu je metali von der Burg herab haben sie sie geschleudert, jeden s této strany, druhý s oné einer von der Seite, der andere von jener, s strany toho hievon, in Betreff dessen.

β) Akk., aby se míra, mnohost, možnost udala: toho nápoje není s náprstek des Getränkes ist kein Fingerhut, solva s mou potřebu peněz mám kaum habe ich Geld zu meinem Bedarf, máte s ně dosti moci ihr seid ihnen gewachsen, nemohu býti s jednoho slouhu ich vermag nicht einen Diener zu halten.

γ) Sociativ, naznačuje vždy společnost, mit, cum: šli s nimi sie gingen mit ihnen, s někým mluvili mit Jemanden sprechen, nemo-hu s tím ke konci přijiti ich kann damit nicht zu Ende kommen, je to s mým lepším es ist zu meinem Besten, s pilností pracovali mit Fleiß arbeiten.

za, α) Gen., während, bei, unter, zur Zeit: za nynějších časů bei jetzigen Zeiten, za rosy bei Thau, za tepla piti warm trinken, za zelena trhati abreißen, so lange es grün ist, vyšel za tmy er ging aus, als es noch finster war, za zubů se chleba najedl zur Zeit der Zähne hat er sich des Brodes satt gegessen.

β) Akk., innerhalb, im Verlauf, während einer gewissen Zeit: za dlouhý čas u nás nebyl lange Zeit war er nicht bei uns, za chvílku in einer kleinen Weile; hinter etwas hin, drüber weg: slunce zašlo za horu die Sonne ist hinter das Gebirg untergegangen; bei, an: vedu ho za ruku ich führe ihn bei der Hand; für: za vlast bojo-vati fürs Vaterland kämpfen, prosím za odpuštění ich bitte um Vergebung, dal jsem za to zlatý ich habe dafür einen Gulden gegeben; zum: za krále si voliti sich zum Könige wählen, mám ho za přítele ich habe ihn zum Freund, co je to za knihu (jaká je to kniha) was ist das für ein Buch.

γ) Instr., nach Verlauf, nach der Zeit, nach: za třetím dnem nach dem dritten Tage, já tu zatím zůstanu ich werde hier indeffen blei-ben; nach, hinten nach: jde za mnou er geht mir nach, krok za krokem Schritt für Schritt; následkem: za kterou příčinou in Folge welcher Ursache; kde: vojsko stálo ještě za horou das Heer stand noch hinter dem Berge.

Předložky nekladou se po pádech, jako se to často v němčině stává. Ve starých spisech nalezáme jediné *dle* zapoloženo: rození dle svého iherer Geburt nach, což se posud v málo užívaném citoslovci *medle* (místo mnedle = dle mne) zachovalo: medle proč spěcháte ei warum eilt ihr?

Sedmé pravopisní pravidlo. Předložky *na, při, u, vy, za* skrácují se v některých spojeních, v některých opět se dlouží *ná, při, ú, vý, zá*.

1. Skrácují se ve spojení se slovesy a se všemi jmeny statnými, přídavnými a příslovci, v kterých ještě jednání panuje, kde tedy nic není odtažného, u př. nachýliti, nachýlení, nachýlenost, nachýlený, nachyleně.

2. Dlouží se ve spojení se jmeny statnými, přídavnými a příslovci, která něco (nějakou věc) nebo jednání jenom odtažně naznačují: náchylnost, náchylný, náchylně.

Ve jmenu *nachylenost* je naznačen stav nachýlení, baž *Geneigtheit*; *náchylnost* je odtažný pojem *die Geneigtheit, Gewogenheit*, kdež i slovesní *e* odpadlo; v *nachýlený* jest děj ještě názorný *der geneigte*; v *náchylný* jest odtažný *der gewogene*.

Jestli se od takových jmen statných, kde předložková samohláska dlouhá jest (tedy od odtažných) opět slovesa tvoří, samo se rozumí, že samohláska dlouhá zůstává: působ - způsobovati *bewirken*, nádenník - nádenníčiti *tagelöhnern*.

Předložky *do, po, pro* dlouží se jen asi v následních (a v od nich odvozených slovech (*dů, pů, prů*):

dů

důhon *Belangung*,
důchod *Einkommen*,
důkaz *Beweis*,
důklad *Nachdruck*,
důležitost *Wichtigkeit*,
důmysl *Tieffinn*,
důstojnost *Würde*,
důtka *Verweis*,
důvěra *Vertrauen*,
důvod *Beweisgrund*,
důvtip *Talent*.

pů

půboj *Beschlägpfosten*,
půjčiti *borgen* (z pojičiti),
půhon *Vorladung*,
působ *Art, Weise*,
půtka *Kampf*,
půvab *Reiz*,
původ *Ursprung*,
půvoz a povoz *Zufuhr*.

prů

průboj *eiserne Stange*,
průčelí *Fronte*,
průduch *Windloch*,
průjem *Durchfall*,
průjezd *Durchfahrt*,
průhled *Durchsicht*,
průhon *Durchtrieb*,
průhybka *Wippe der Drechsler*,
průchod *Durchgang*,
průkaz *Beweis*,
průklest *Durchhau*,
průkop *Durchhack*,
průlet *Durchflug*,
průlez *Passage zum Durchfrieren*,

prů

průměr *Durchschnitt*,
průmysl *Industrie*,
průnos *Durchtragung*,
průpad *Versenkung*,
průplav *gebauter Canal*,
průplet *Geflechte*,
průpověď *Sentenz*,
průřez *Durchschnitt*,
průseč, průsek *Durchhieb*,
průstřel *Durchschuß*,
průtrž *Bruch*,
průval *Durchwälzung*,
průvěj, průvan *Luftzug*,
průvětrný *luftig*,

průlina Wasserflust,
průliv Meerenge,
průlom Durchbruch,

průvlastka Querholzin den Eggen,
průvod Begleitung,
průvoz Durchfuhr.

Jmena, jako: nakladač Aufzaber, vyhaněč Austreiber, vykupitel Erlöser, zaběhlík ein Verlaufeuer atd. musejí se rovněž jako slovesní jmena statná považovati.

Kapitola osmá.

O příslovcích.

(Nebenwort, adverbium.)

§. 250. Jmeno přídavné určuje vlastnost jmena statného: ducha-
plný muž geistreicher Mann; příslovce určuje vlastnost slovesa: silně
volal er rief stark. Jsouť ale také příslovce, jimižto se čas (kdy, wann),
aneb místo (kde, wo), neb jiné okolnosti krom slovesa blíže určují.
Jsou tedy 1 příslovce vlastnosti, a 2. příslovce okolnosti.

I. Příslovce vlastnosti.

§. 251. Odvozují se nejvíc od určitých jmen přídavných: a) po-
mocí ě (silný - silně), b) pomocí y (český - česky), aneb jsou to c)
přídavná jmena na o (hluboko, od neurčitého hlubok, hluboka, hluboko),
d) statná jmena v rozličných pádech (honem geschwind), e) několik od
sloves (letmo flugē).

a) Příslovce na ě.

§. 252. Že při tvoření příslovci proměna širokých souhlásek do
úzkých se děje, viděti z koncovky ě:

h do z: drahý - draze theuer,	tuhý - tuze fest,
ch — š: tichý - tiše still,	plachý - plaše scheu,
k — c: krátký - krátce kurz,	úzký - úzce eng,
r — ř: dobrý - dobře gut,	modrý - modře blau,
d — ě: chudý - chudě arm,	bledý - bledě blaß,
t — f: dutý - dutě hohl,	svatý - svatě heilig,
n — ň: mocný - mocně mächtig,	pilný - pilně fleißig.
atd.	atd.

Při tvoření druhého stupně (komparativu) připojuje se ku prvnímu
odvozovací slabika ji, a c do ě, z do ž se mění:

tiše - tišeji - nejtíšeji, chudě - chuději - nejchuději,
sladce - sladčeji - nejsladčeji, draze - draže - nejdraže.

Následní příslovce tvoří druhý stupeň bez *ji*, větším dílem od dávno zaniklých jmen přídavných; a však se jim toto *ji* také připojuje; proměna širokých souhlásek do úzkých se děje a kmenová samohláska se dluží: draze – dráže, neb skráceno: dráž.

drahý – draze:	dráže – dráž – drážeji theuerer,
tuhý – tuze:	touže – touž – toužeji fester,
hustý – hustě:	houště – houšť – houštěji dichter,
úzký – úzce:	úže – úž (ouž) – úžeji enger,
nízký – nízce:	níže – níž – nížeji niedriger,
blízký – blízce:	blíže – bliž – blížeji näher,
široký – široce:	šire – šir – šířeji breiter,
vysoký – vysoce:	výše – výš – výšeji höher,
hluboký – hluboce:	hloubě – hloub – hlouběji tiefer,
daleký – dalece:	dále – dál – dáleji weiter,
dobrý – dobře:	lépe – líp – lépeji besser,
zlý – zle:	hůře – hůř – hůřeji ärger,
malý – málo:	méně – měň – méněji weniger,
dlouhý – dlouze:	déle – dél – déleji länger,
mnohý – mnoho:	více – víc – víceji mehr,
snadný – snadně:	snáze – snáz – snázeji leichter,
poslední – posledně:	posléze – posléz – poslézeji später,
— záhy:	záže – záž – zážeji zeitlicher.

Príslovce *spěšně* má *spěšněji*; *spíše* – *spíš* – *spíšeji* znamená *dříve* eher, früher; *brzy* bald má druhý stupeň *brže*, *brž*, místo čehož ale *dříve* – *dřív* se užívá. Zastaralá jsou: *předně* – *příze*, *tvrdě* – *tvrze*, na místě nichž: *předněji*, *tvrději* užíváno.

Od *veliký* – *velice* netvoří se *veličěji*; užívá se jen přídavného jména *větší*. Za příslovce užívaná jména statná: *zima* kalt, tma finster mají druhé stupně: *ziměji* – *nejziměji*, *tměji* – *nejtměji*. Začasté, začasto oft, zajisté, zajisto gewiß jsou jména přídavná v Akk. předložkou *za* řízená, nemohou se tedy ve formě příslovce: *začastě*, *zajistě* užívatí. V obyčejném životě zde onde slýcháných komparativů a superlativů na *jo* (pěknějo, nejpěknějo) nelze užívatí.

b) Príslovce na *y*.

§. 253. Odvozují se od přídavných jmen na *ský* a *cký*, kde se *y* krátí: *lidský* – *lidsky* menschlich, přátelsky si počínali sie haben sich freundschaftlich benommen, katolicky byli vychováni sie sind katholisch erzogen worden. Dle zákonů proměňování mohlo by se místo *lidsky* také *lidště* utvořití; a však se toho neužívá; od těchto ale neužívaných příslovci tvoří se druhý stupeň: *lidštěji* menschlicher.

K této třídě mohou se ještě následní slova počítati: zpátky jurůč, pěšky zu Fuß, mlčky stillschweigend, stoječky stillstehend, vespěčky (ve spaní) im Schlafe.

c) Příslovce na o.

§. 254. Jest to střední pohlaví neurčitých jmen přídavných, v mužském a ženském pohlaví větším dílem už neobyčejných. S předložkami jsou také v Gen., Akk. a Lokale (skloňování dle Slovo):

Nom. hluboko, široko, daleko weit, mnoho, málo, blízko, ouzko, vysoko snadno, těžko, nízko, různě bylo vše alles war aus einander, přímo to čnělo es ragte grad empor, skoro bylo by se to stalo es wäre beinahe geschehen. Při následních odpadlo o: jak, a s ním složených: všelijak, nijak, nějak, potom: tak, kterak, některak, nikterak, kolik, několik, tolik, jednak; jejich význam v několika příkladech: jak se máš wie befindest du dich? tak, tak so, so; všelijak auf allerlei Art, nijak auf keine Weise; nějak se to přihodilo auf irgend eine Weise ist es geschehen; kterak tomu rozumíte auf welche Art versteht ihr es? nikterak auf keine Weise, některak auf irgend eine Weise; kolik vás tam bylo wie viele waret ihr dort? tolik so viele, několik einige; jednak dobrými slovy, jedrak zлыми napomínal, theils ermahnte er mit guten, theils mit bösen Worten.

Gen. s předložkou z: z hluboka aus der Tiefe, z daleka vom weiten, z blízka aus der Nähe atd.; s jinými: za živa bei Lebzeiten; od jak živa von jeher, do cela ganz, do čista ins Reine, völlig; bez mála beinahe.

Akk. na modro, na zeleno, na černo obarviti blau, grün, schwarz färben, na dlouho položiti der Länge nach legen, na pravo, v pravo rechts, na levo, v levo links.

Lok. na hotově máme sto zlatých bar haben wir Hundert Gulden, na mnoze toho nebylo viel war dessen nicht, na krátce pobyli u nás, sie haben sich kurz bei uns aufgehalten.

Sem náleží také: najednou, pojednou auf einmal.

d) Příslovce ze statných jmen.

§. 255. Zjevují se ve všech pádech:

Nom. soukromí (tajně), kradí, oukradí (tajně) heimlich, verstohlener Weise.

Gen. s předložkami, se statným jmenem nejvíc spojenými: zhloubí lokte eine Elle tief, zstárí osmi let acht Jahre alt, zšíří desíti sáhů zehn Klafter breit, zvýší domu haushoch, ztlouští provazu dicke wie ein Strick, zdělí čtyř mil vier Meilen lang, ztíží devíti centů neun

Centner ſchwer; umí úlohu z paměti er kann die Aufgabe auswendig, putovali spolu ſie reiften mit einander, dokonce nic nepořídili ſie haben ganz und gar nichts ausgerichtet, bez pochyby ohne Zweifel, bezděky (proti vůli) widerwillen atd.

Akk. předložky také se statným jmenem v jednom se píší: vůbec (ze: v obec inš Gemein) allgemein, vespolek gemeinschaftlich, vděk willkommen, lieb, zavděk vorlieb, vhod zu gelegener Zeit, vůkol, okolo ringsherum, vesměs inšgesamt, nazpaměť auswendig, na kvap, na pospěch eiligst, naschvál zu Fleiß, nazpátek zurück, nahlas laut, napříč quer, naznak rüchlings, nad míru über die Maß, nazbyt überflüssig, na ruby verkehrt, pořád immer, napořád immer fort, opravdu im Ernst, přece, přec dennoch (ze: před se, předse, předce) atd.

Lok.: povrchu plovati oben schwimmen, potmě jiti im Finstern gehen, po kousku, po kusích lámati stückweise brechen atd.

Instr. honem geschwind, valem táhli ſie zogen in Masse, valem stádo běželo stürmend lief die Heerde, skokem byl tam in einem Sprung war er dort, bleskem letěl blißschnell flog er, letem spěchal im Fluge eilte er, kolem, kolkolem ringsherum, ouhrnkem per Bausch, místem, místy napadlo sněhu hie und da ist Schnee gefallen, zpátkem zurück, předkem zuerst, horempátem (horempádem) tě shodim kopfentlang werde ich dich herunterwerfen, dilem šli, dilem běželi theils gingen ſie, theils liefen ſie, stěžkem, stíží, stěží se ti to podaří es wird dir schwerlich (kaum) gelingen, stíží, stěží došel domů kaum ist er nach Hause gekommen, podtají mu pravil heimlich sagte er ihm, jdi stranou geh bei Seite, náhodou spadla cihla von ohngefähr ist ein Ziegel heruntergefallen.

e) Slovesní příslovce.

§. 256. Následní odvozují se od sloves: bodati - bodmo stichweise (lat. gerundium: pungendo), kradu - kradmo - pokradmo verstoßenerweise, vazmo, navazmo bindweise, hodmo wurfweise, sečmo hauweise, stojmo stehend, letmo flugweise, darmo umsonst, okročmo schrittlings, tajmo, potajmo heimlicherwise, pošepmo flüsternd, slůsternb; potom čtvermo, počtvermo leze er kriecht auf viere.

2. Příslovce okolnosti.

§. 257. Těmito příslovci určuje se blížeji čas, místo a jiné poměry kromě slovesa.

a) Příslovce času.

§. 258. Jsou jednoduchá nebo složená; potom ze statných a přídavných jmen a jiných částí řeči utvořená.

Jednoduchá a složená: kdy wann, nikdy, nikdy, nikdá niemals, někdy manchmal, kdysi, kdys irgend einmal, leckdys, ledakdys, ledakdy bißweilen, kdykoli, kdykoliv wann immer, málo kdy selten, onehdy, onehdá, ondyno neulich, tehdy, tehdá, tehdáž damals, teď, tedko, teďka, nyní jezt, hned, hnedky, hnedle, tudíž gleich.

Jmena statná: dnes, dneska heute, podnes, podnešek, do dneška biß heute, od dneška von heute, do dne biß zum Morgen, za dne beim Tage, do poledne biß Mittag, odpoledne Nachmittags, večer, večir Abends předevečirem vorgeftern, zejtra Morgen, pozejtří, pozejtřku übermorgen, letos heuer, v loni vorigeß Jahr, naposledy, naposled zulezt.

Přídavná: první, prv, nejprvé, nejprv, zprvu zuerst, zuvor, teprvé, teprv, teprva erst: teprva potom tomu rozuměl erst dann hat er es verstanden, po první se to stalo zum erstenmal ist es geschæhen, po druhé zweitenß, předně jsme myslili erstenß dachten wir, právě eben, gerade: právě odbilo šest eben hat sechs geschlagen, pokaždé jedesmal, dávno längst, budoucně künftig, druhy, někdy manchmal, mnohdy, často oft, pak dann.

Náměstky: potom, napotom hernach, čím nejprudčeji běžel er lief aufß geschwindeste, sice, sic: sic jiného víc nevím sonst weiß ich nichts mehr, dosud, dosavad biß jezt.

Číslovka: vždycky, vždy, veždy, vezdy immer, a spojka až: až do Londýna šel er ging biß nach London, až do večera pracoval er arbeitete biß zum Abend.

b) Příslovce místa.

§. 259. Jednoduchá a složená jsou: kde wo, nikde nirgendß, někde irgend wo, kdesi, kdes irgend wo, leckde, ledakde, ledakdes ho vidám hin und wieder (an verschiedenem Ort) sehe ich ihn, kdekoliv bud, najdu tě sei wo immer, ich werde dich finden, málo kde selten wo, onde, onde a onde da und dort, zde hier, tu, tuhle, tuto, tutono da, dahier, odtud, odtad, odsud, odsad von daher, dotud, dotad, potud, potad biß daher, kudy, kady půjdeme welchen Weg (in welcher Richtung) werden wir gehen, tudy, tady diesen Weg, nikudy, nikady nemůžeme projíti wir können nirgendwo durchkommen, někudy, někady přece prolezeme wir werden irgendwo doch durchkriechen, jinudy, jinady šli sie sind einen anderen Weg gegangen, jinde anderswo, odjinud, odjinad přišli sie sind von anderswo gekommen, pokud, pokud byla voda biß wohin reichte das Wasser, odkud, odkad se valila von woher wälzte es sich, odněkud, od-

někad von irgenbwoher, odnikud, odnikad von nirgend wo, poněkud, poněkad byli ste spokojeni einigermassen waret ihr zufrieden, kam jdete wohin geht ihr, někam irgenbwohin, nikam nirgendshin, jinam anderswohin, odonud, odonad jdeme wir gehen von dorthier, onudy, onady spěchali dort des Weges eitten sie, tam, tamhle, tamto, tamtono jste byli dort waret ihr, díváte se tam? nikoli, onam schauet ihr hin, feinesweges, dorthin, tamtudy, tamtady letěli ptáci in der dortigen Richtung flogen die Vögel, potom sem dann her, a litali sem a tam (semotam) und flogen hin und her, pryč weg.

Jmena statná: doma sedí zu Hause sitzt er, domů nejde nach Hause geht er nicht, dolů hnali stádo hinunter trieben sie die Herde, dole (v dole) tekla voda unten floß Wasser, zdola, zdůly, ze zdola, ze zdůly temenil se pramen von unten quoll die Quelle, ze zadu je přepadli von hinten haben sie sie überfallen, na zad (zpět) volá se zurůč ruft man, pozadu, v zadu, zádu stojí strom hinten steht ein Baum, nahoru lezli hinauf krochen sie, nahoře, horem stáli oben standen sie, shora, se shora skákali von oben sprangen sie, vzhůru, zhůru to házeli hinauf warfen sie es, s předu, napřed, v předu, popředu bojovali voran kämpften sie, svrchu, navrchu, povrchu, na povrchu jablka splývají oben schwimmen die Äpfel, spodem, ve spodu, na spodu jest kalná voda unten (auf dem Boden) íst trůbes Wasser, od spodu, zespodu, ze spod teče kalná voda von unten fließt trůbes Wasser, pozdálečí etwas von fern, vnitř, vnitřku innerhalb, vně außerhalb, venku draußen. Z jiných částí řeči: opodál etwas entfernt.

Příslovce jiných poměrů: ano ja, arcí, arcí, ovšem jawohl, ba, bo-dejt allerdings, věru meiner Treu, nikoli feinesweges, téměř, takměř, skoro fast, aspoň, alespoň wenigstens, sotva, ledva, jedva kaum, asi, as ohngefähr, zas, zase, opět wieder, zpět zurůč, jen, jenom, jediné nur, již, již, už schon, ještě noch, možná (věc) möglich, lze to učiniti man kann es machen, nelze man kann nicht, velmi sehr, příliš zu sehr, dost, dosti genug, ani weder, když als, nachdem, naskrze, naskrz, veskrz durchaus, trochu, trošku, trošičku, drobet einwenig, snad vielleicht, snad bez snadu ohne Zweifel, gewiß, leda außer, než als, ehe.

Osmé pravopisní pravidlo. Příslovce (nejsou-li z jiných částí řeči utvořena) mají koncovky skoro všechny krátký.

Kapitola devátá.

O spojkách.

(Bindewort, conjunctio.)

§. 260. V krátkých sadách udáme podstatnější povahu spojek.

a znamená und: já a ty ich und du.

" " ale aber: otec dobrý, a (ale aber) matka zlá der Vater ist gut, aber die Mutter böß.

" " tedy, pak so dann: čiň dobře a zlé nepřijde na tě thue gut, und daß Böse kommt nicht über dich.

" " i, také auch: a to jsem nalezl auch daß habe ich gefunden. k tomu, nad to und zwar: prší, a tuze es regnet, und zwar stark.

" " nebo oder auch: zvýší půl lokte a méně hoch eine halbe Elle oder auch weniger.

" " ba jistě ja wohl: a známe ho ja wohl wir kennen ihn.

abrž, anobrž znamená: a sice, ba ještě ja vielmehr, ja wohl, und zwar: síly se mi dostalo, abrž mnoho ich habe Kraft erlangt, und zwar viel.

alebrž znamená: ale aber, sondern: netoliko ho netrestal, alebrž ho propustil er strafte ihn nicht nur nicht, sondern entließ ihn.

něbrž, nýbrž znamená: ale aber: nýbrž o člověče, co jsi aber o Mensch, was bist du?

" " znamená: ba, nadto, anobrž ja sogar: a já budu lékařem tvým, nýbrž já budu životem und ich werde dein Arzt sein, ja sogar dein Leben.

něbrž i znamená: nýbrž také aber auch: kterýž umřel za ně, nýbrž i z mrtvých vstal der für sie gestorben, aber auch von den Todten auferstanden ist.

aby znamená: žeby, jestli daß, ob: nevím, abych něco jiného byl dělal ich weiß nicht, daß ich etwas anderes gemacht hätte.

" " daß: prosil, aby ho dovesti dal er bat, daß er ihn hinführen lasse.

" " který by der: nikdo není tak sprostý, aby nevěděl Niemand ist so einfältig, der nicht wüßte.

" " buď, třeba wenn auch: nic nedostane, aby dělal co chtěl, er wird nichts bekommen, mag er was immer thun.

" " kéž by daß: aby tě kat spral daß dich der Schinder hole.

" " kdyby wenn, wofern: ta voda ukrocuje kašel, aby ji často pil daß Wasser stillt den Husten, wenn man es oft trinkt.

ač " necht obšchon, ungeachtet: není s to, ač je silný er ist dem nicht gewachsen, obšchon er stark ist.

" " jestli, jestliže wenn, wofern: jdi kamkoli, ač můžeš geh wo immer hin, wenn du kannst.

ač - ale znamená: obšchon - aber: ač mluví, ale neví co obšchon er spricht, aber er weiß nicht was.

ač - však znamená: obšchon - so doch: ač plachý, však se škrotí obwohl er scheu ist, so wird man ihn doch zähmen.

ačkoli znamená: ač obwohl: ačkoli tam stál obwohl er dort stand.

ačkoliv znamená: ač, ačkoli obwohl: ačkoliv se hněvá obgleich er zürnt.

ačkolivěk znamená: ač, ačkoli, ačkoliv obwohl: ačkolivěk viny nemá obgleich er keine Schuld trägt.

ale znamená: a však aber, allein: nemluvil dlouho, ale jadrně er sprach nicht lange, aber kräftig (förnig).

" " přece so, so doch: ač mluví, ale sám neví co obgleich er spricht, so weiß er selbst nicht was.

ne - ale, nejen, netoliko - ale znamená: nicht allein - sondern auch: ne já, ale my nicht allein ich, sondern auch wir; nehled na řeč, ale na věc schau nicht allein auf die Rede, sondern auch auf die Sache.

alespoň, aspoň znamená: při nejméně zum wenigsten: alespoň mu řekněte saget ihm wenigstens.

ale byt i znamená: aby, kdyby i wenn gleich, wenn auch: ale byt i mu to dal wenn gleich er es ihm gäbe.

aneb, anebo znamená: oder: rada tato, aneb dilo toto dieser Rath oder diese That.

aneb - aneb, anebo - anebo znamená: entweder - oder: aneb pracuj o tom, aneb o onom entweder arbeite an diesem, oder an jenem.

bud (budto) - aneb (anebo) znamená: anebo - anebo entweder - oder: buď (budto) ten, aneb onen to učinil entweder dieser oder jener hat es gethan.

nebo, neb, neboť, nebť znamená: denn: bděte, nebo (neb, neboť, nebť) nevíte wachet, denn ihr wisset nicht.

nebo, anebo, aneb, neb znamená: oder: ty neb on du oder er.

ani, aniž, aniť znamená: weder, auch nicht einmal: ani za vlas lepší um kein Haar besser.

ani - ani znamená: weder - noch: ani jedno, ani druhé weder das eine, noch das andere; aniž vím, aniž rozumím ich weiß es weder, noch verstehe ich es.

an, ana, ano, viels. Zahl *ani, any, ana* znamená: sieh da, ecce: mohu vesel býti, ano mi ouzko jest kann ich lustig sein, da es mir bange ist? viděl ho, an oral er sah ihn, als er ačerte.

" " " znamená: tedy so: jakž vítr naň povane, anť ho není so bald der Wind ihn anweht, so ist er nicht mehr.

" " " znamená: ja wohl, sogar: ano i všickni proroci ja sogar alle Propheten.

" " " znamená: když als: nalezl je, ani spí (když spali) er fand sie, als sie schliefen.

" " " znamená: ježto, kdežto, ač obgleich, ba: utíká, an ho nikdo nehoní er lauft fort, obwohl ihn Niemand jagt.

" " " znamená: protože, jelikož weil, ba: nic jistého není, an vy-

kladači v rozepři jsou es ist nichts gewisses, da die Ausleger im Streite sind.

in, ana, ano, znamená: ba i k tomu ja fogar: dva, ano tři lvy skrotil žwei, fogar drei Löwen hat er bezáhm̃t.

urci znamená: ovšem ja freilich, wohl: věc arcif užitečná eine wohl nützliche Sache.

ut „ aby damit, daß: žalmy ať se začínají (aby se začínaly) daß man die Psalmen anfange.

„ učíň aby mache daß: ať mlčí daß er schweige.

„ soll: ať mě bůh tresce soll mich Gott strafen.

„ kdyby, jestliže wenn: co ať nepřijde was wenn er nicht käme.

iz „ až kdy, než biš: moudrý nemluví, až hloupý přestane der Weise spricht nicht, biš der Dumme aufhört.

„ „ tak že so sehr daß: obraz ctili, až mu obětovali sie verehrten so sehr das Bildniß, daß sie ihm Opfer brachten.

„ „ a hle, ano, a tožť steš biš: nebyl doma, až teprvé dnes er war nicht zu Hause, biš erst heute.

„ „ že daß: horko, až by mohl omdliti heiß, daß man ohnmächtig werden könnte.

iz i „ daß fogar: tak se hněval, až i plakal er war so zornig, daß er fogar weinte.

ba „ zajisté für wahr: bylo tomu tak? ba bylo war dem so? ja wohl.

„ „ ovšem ja vielmehr: kdo z přátel, ba kdo z rodičů? wer von den Verwandten, ja wer von den Eltern?

„ „ nuže wohlan: ba můj druhu wohlan mein Freund.

„ „ ja wenn gleich: ba třebaš mu dal co chtěl ja wenn gleich er ihm gäbe, was er wollte.

ba i „ ano, anobř i fogar: ba i tomu jsem vyrozuměl ja fogar daß habe ich verstanden.

bud - bud znamená: entweder - oder: bud běž, bud lež entweder laufe, oder liege.

bud - aneb znamená: entweder - oder: bud to, aneb (neb) ono entweder dies oder jenes; budže se přizná, anebo nepřizná entweder wird er es gestehen, oder nicht.

bud, bud si znamená: es sei: bud si bohatý, přec mu to nepomůže sei er reich, es wird ihm doch nicht helfen.

či znamená: zda, zdali: či to nevíte? wißet ihr es denn nicht?

„ „ jestli ob: nevím, či mu to dal ich weiß nicht, ob er es ihm gegeben hat.

„ „ anebo, nebo snad oder: Židé či Turci Juden oder Türken?

či - či „ zdali - neb ob - oder: či on, či ne on ob er oder nicht er?

zdaž - či znamená: ob - oder: zdaž to k dobrému povede, či ne ob es zum Guten führen wird oder nicht?

- čili* znamená: nebo – li oder, spojuje-li tytéž pojemy, kde tedy druhé slovo jen vysvětlující jest přísadou slova prvního: krasověda čili (nebo-li) aesthetika Schönheitslehre oder die Aesthetik.
- čím – tím* znamená: je – desto: čím dál, tím hůr je weiter, desto ärger.
- dilem – dílem* znamená: z částky theils – theils: dilem teplý, dílem studený, theils warm, theils kalt.
- jak, jako* znamená: jakým způsobem wie, als, so wie: sladký jako med süß wie der Honig.
- „ znamená: rovně jako, nejináč než jako gleichsam: nad jeho zármutkem má jako svou radost ob seiner Betrübniß hat er gleichsam seine Freude.
- „ znamená: než als: nic není lepšího, jako bázeň Paně es gibt nichts Besseres, als die Furcht des Herrn (v tomto významu se ho však místo než zřídka užívá).
- „ znamená: podle toho jak je nachdem: volno u nás, jak kdo chce ist gemächlich bei uns, je nachdem man es will.
- „ znamená: tak pravdivě jak so wahr als: jak bůh jest na nebi so wahr als Gott am Himmel ist.
- „ znamená: každý jeder: den jak den tam chodí täglich geht er hin.
- „ znamená: však wohl: jak jsem tě viděl ich habe dich wohl gesehen.
- „ znamená: od té doby, když, co seit: minul rok, jak jsme tam byli, es verstrich ein Jahr, seit wir dort gewesen.
- „ znamená: pokud, co so lang: jak živ jsem to neviděl so lange ich lebe, habe ich es nicht gesehen.
- „ znamená: as, okolo ungefähr: zbito jako čtyři tisíce mužů es sind ungefähr vier Tausend Mann todt geschlagen worden. (Zastaralá konstrukce.)
- „ znamená: ač obwohl: jakž tich byl, všem na vojnu vstáti kázal obwohl er stiller Natur war, so befohl er doch allen, in den Krieg zu ziehen.
- „ znamená: als, wie: jako (jakožto) zpuení lidé vyplnění jsou als widerspännstige Leute sind sie vertilgt.
- „ znamená: dle toho zu Folge, weil: jakož mne žádáte, abych vám povolil weil ihr mich ersucht, daß ich euch nachgebe (staré).
- „ znamená: co, který der: jeden z těch, jako (co, kteří) peníze mění einer von denen, die Geld wechseln (staré).
- jak by, jako by* znamená: rovně tak, právě tak wie, als wenn: přichází, jak by ho zavolal er kommt wie gerufen.
- „ znamená: že by als wenn: zná to, jako by to jinak možné nebylo er kennt es, als wenn es anders nicht möglich wäre.

- jak by, jako by* znamená: kterak wie: radili se, jak by se ubránili sie be-
riethen sich, wie sie sich erwehren könnten.
- jak - tak* znamená: so - als: ne tak hrozný, jako směšný nicht so schreck-
lich, als lächerlich.
- „ znamená: bez ohledu, napořád wie - so: jak jí, tak jí wie
er ißt, so ißt er.
- jak mile, jak brzo, jak jen, jak náhle* znamená: hned, hned kdy sobald:
jak mile ho spatřil, šel k němu sobald er ihn erblickt hatte,
ging er zu ihm.
- jak tak, jakž takž* znamená: wie immer, so so: učinil jakž takž úctu
er erwies ihm so so eine Verehrung.
- jakkoli, jakkoliv, jakkolivěk, jakžkoli, jakžkoliv, jakžkolivěk* znamená:
auf was immer für eine Art, wie immer: abychom to jakkoli
poznali daß wir es wie immer erkennen.
- „ znamená: ač, ačkoli wie wohl, obgleich: železo, jakkoli nej-
tvrdší, rez hlodá daß Eisen, obwohl daß härteste, nagt der Rost.
- „ znamená: hned jak sobald als: jakžkoli okusíš ovoce sobald
als du daß Obst verkosten wirst (staré).
- jelikož* znamená: jakožto als: jelikož otec, starám se o děti, jelikož
občan, o obec als Vater Sorge ich für die Kinder, als Staats-
bürger für die Gemeinde.
- „ znamená: pokud insofern: řeči prázdné, jelikož mohu, myslím
ukrátiti leere Reden, insofern ichs vermag, trachte ich abzukürzen.
- „ znamená: jako als ba: byliny částky, jelikož jsou květ, símě
a obdloužné hlavičky Theile der Pflanze, als ba sind die
Blütthe, der Same und länglichte Bollen (staré).
- jelikož - tolikož* znamená: jak mnoho - tak mnoho so viel - so viel:
jelikož slunce svítí, tolikož nám dne jest miti, so viel die
Sonne scheint, so viel haben wir Tag (staré).
- jestli, jestliže* znamená: pakli, pakliže wenn, wofern: jestli mu budeš
psáti, pozdrav ho také ode mne wenn du ihm schreiben wirst,
grüße ihn auch von mir.
- „ znamená: zdali ob: zeptej se, jestli (je-li) doma frage, ober
zu Hause ist.
- i* znamená: a und: jednomu i druhému dem Einen und dem Andern.
- „ „ také auch: někdy i kůň klesne manchmal strauchelt auch das
Pferd.
- „ „ spolu, též sammt: ukradli peníze i s kabátem sie haben das
Geld sammt dem Rocke gestohlen.
- „ „ neb oder: za pět i šest zlatých um fünf oder sechs Gulden.
- „ „ ba ja doch: i ovšem, ja wohl.

- i* znamená: konečně, přece so, endlich doch: viděl jsem to očima svýma, i uvěřil jsem ich sah es mit meinen Augen, und endlich habe ich es geglaubt.
- „ „ tedy so, alsdann: i zviš, co se stane alsdann wirst du erfahren, was geschehen wird.
- i - i* „ neméně to, jak tam to sowohl - als auch i já i ty půjdeš sowohl ich als auch du wirst gehen.
- i - ne* „ ani auch nicht, selbšt: i toho pominouti nemohu, selbšt das kann ich nicht unberührt lassen.
- ini* „ ani weder: aby dvoru netrhali ini bořili daß sie den Hof nicht zausen weder niederreißen.
- kdy* „ kterého času wann: kdy se to stalo wann ist es geschehen?
- „ „ kdykoli wann immer: přijď, kdy chceš komme, wann immer du willst.
- „ „ dávno längst: dopsal, a již kdy er hat zu Ende geschrieben und schon längst.
- „ „ čas Nebenstunde, Muße, Zeit: nemám kdy ich habe keine Zeit.
- kdybych* znamená: ó bych o daß: kdybych byl, kde nejsem wäre ich dort, wo ich nicht bin.
- kdybych - tedy* znamená: wenn - so: kdybych měl péro, tedy bych psal, nebo: kdybych měl péro, psal bych wenn ich eine Feder hätte, so schriebe ich (špatně by bylo: tak bych psal).
- než kdy jindy* znamená: als sonst: lépe než kdy jindy besser als sonst.
- kdykoli, kdykoliv, kdykolivěk* znamená: kteréhokoli času wann immer: kdykoli čas míli budete wann immer ihr Zeit haben werdet.
- kdysi, kdys* znamená: jistého času, jednou irgend einmal: viděl jsem ho kdysi, ich habe ihn irgend einmal gesehen.
- kdys a kdys* znamená: sotva někdy kaum irgend einmal (zastaralé).
- když, kdyžto* znamená: jakž als, ba, wie, nachdem, wenn: když jest nejmilejší hra, přestaň wenn das Spiel am liebsten erscheint, høre auf.
- krom, kromě* znamená: leč, toliko bloß, allein, außer: žádný, kromě poctivý Niemand, außer der ehrliche.
- leč* znamená: jediné, kromě außer: žádný, leč ty Niemand, außer du.
- lečby* „ leda by außer wenn: neodpustím mu, leč by mne odprosil ich verzeihe ihm nicht, außer wenn er mich abbäte.
- leč že* „ kromě že außer daß: podoben hovádku, leč že postava rozdílňá byla áhnulich dem kleinen Blieh, außer daß die Gestalt verschieden war.
- leč - leč, leda - leda* znamená: ob - ob, es sei - oder: leč buď chudý, leč buď bohatý er sei arm, oder reich.

- leč - toť* znamená: es sei - so: leč stár, leč mlad, toť každého nalezne
sínřt er sei alt oder jung, so wird einen jeden der Tod finden.
- leda* znamená: leč auřer, es sei denn: tu není, leda by snad tam byl
hier ist er nicht, auřer er wäre vielleicht dort.
- " " jen aby um nur: vře učinili, leda lid uspali sie hatten alles
angewendet, um nur das Volk einzuschläfern.
- " " jen, toliko nur, irgend: že ne leda chatra a sběř, ale sami
sousedé das nicht nur der Böbel und das Gefindel, sondern
die Bürger selbst.
- " " cokolivěk ohne Unterschied, gleich viel, was für ein: a za leda
přičinou se to stane es wird aus wie immer beschaffener Ur-
sache geschehen.
- leda - leda* znamená: buďto - aneb entweder - oder: člověk svěří se
leda dřevu, leda kamenu, leda satanu der Mensch wird sich
entweder dem Holze, oder dem Steine, oder dem Satan an-
vertrauen (staré).
- ledva, sotoa, jedva* znamená: kaum: ledva vyšel, již se vrátil kaum ist
er ausgegangen, schon ist er zurückgekehrt.
- nejen - nýbrž; nejen - i nýbrž také; nejenom — nýbrž i; netoliko -
nýbrž i* znamená: nicht nur - sondern auch: nejenom to,
nýbrž i ono nicht nur das, sondern auch jenes.
- nech, nechať, nechť, nechž, nechžť* znamená: ať lař, mag, sei es: necht
čeká mag er warten.
- než* znamená: nýbrž sondern: ne tento muž, než onen nicht dieser Mann,
sondern jener.
- " " ale aber, doch, allein: dobrý sice člověk, než má své vady
sonst ein guter Mensch, hat aber seine Fehler.
- než, nežli, než aby* znamená: als (vždy po komparativu): raději chci
pracovati, než žebrati (než abych žebral) ich will lieber ar-
beiten, als betteln.
- než, nežli* znamená: kromě auřer (po slovech: jiný, jinam, jinde,
jináč, která se i zamlčují): nevidím (nic jiného), než zlato
ich sehe nichts, auřer Gold.
- " " znamená: ehe als (po slovech: předtím, prvé, dříve, spiře):
předtím než byl zemřel ehe als er gestorben ist.
- nieméně* znamená: a však nichts destoweniger, doch, ungeachtet: lidé byli
zlí, nieméně bylo několik přece dobrých die Menschen waren
böś, nichts destoweniger waren einige doch gut.
- no* znamená: a však, než aber: jelen chrastiny proráží, no kniže i hrdla
proň se odváží der Hirsch bringt durch das Gestrippe, aber
der Fürst wagt selbst sein Leben für ihn.
- pak* " denn: kdes pak byl wo warst du denn?

pak znamená: ale, však, než aber, hingegen: volal jsem ho, on pak se ne-
ozval ich rief ihn, er aber meldete sich nicht.

„ „ doch, ja wohl: vždyť pak víte ihr wißet es ja wohl.

„ „ potom dahn, alsdann: dříve on, pak já früher er, dahn ich.
ne pak znamená: ne ale nicht aber: já půjdu, ne pak ty ich werde gehen,
nicht aber du.

pakli, pakliže znamená: jestli pak, jestliže pak wofern aber, wenn aber:
jablko nerádo od jabloně padá, pakliť padne, raději se zase
špičkou obrátí der Apfel fällt nicht gern vom Baume, wenn
er aber fällt, so wendet er sich lieber mit der Spitze um. Ten
jestli podle zákonů kraluje, král jest; pakli podle libosti,
tyran jest der den Befehlen gemäß herrscht, ist ein König; wo-
fern aber nach seinem Gefallen, der ist ein Tyrann.

pokud znamená: jestliže, pakliže, wofern: pokud mi to možné bude,
wofern es mir möglich sein wird.

potom znamená: pak dahn, hernach: což potom stojí psáno was dahn
geschrieben steht.

poněvadž znamená: protože, když, weil, da, demnach: poněvadž naše
zdraví v nejistotě jest weil unsere Gesundheit in Gefahr ist.

předce, přece, přec znamená: nicméně, však, s tím vším doch, dennoch:
přece se protíví, za pravdu mi dáti dennoch widerstrebt er,
mir Recht (für Wahrheit) zu geben.

předně, nejprvé znamená: erstlich; *za druhé, za třetí* atd. zweitens, drit-
tens etc.; *ostatně* übrigen; *konečně, posléze, posledně*, end-
lich; *naposledy* zuletzt.

pročež znamená: pro kterou věc warum doch: poněvadž ty lidem odo-
lati nemůžeš, pročež se o to pokoušeti smíš da du den Leuten
nicht widerstehen vermagst, warum darfst du dich daran wagen.

„ „ pro tu příčinu, protož weßwegen: pročež díky vzdávejme
weßwegen wir nun Dank abstaten wollen.

proto, protož znamená: z té příčiny, weßwegen, darum, desfalls: jedni
druhých se ostýchali, proto málo pořídili die Einen scheueten
die Andern, haben darum wenig ausgerichtet.

sice - však znamená: zajisté, ačkoli, zwar, freilich: já sice nevím, však
doutám ich weiß zwar nicht, doch hoffe ich.

tak znamená: tím způsobem so, auf diese Art: tak dobře so ist es gut.

„ „ proto, pak dadurch, somit: sotva vidím věž, a tak tím méně
kostel kaum sehe ich den Thurm, und somit desto weniger die
Kirche.

tak - aby znamená: so - auf daß: nemůže tak tajná věc býti, aby vy-
jevena nebyla es kann keine so geheime Sache geben, auf daß
sie nicht ans Tageslicht käme.

- tak - jak* znamená: so - wie: tak dobře to udělá, jako ty er wird es so gut machen, wie du.
- jak - tak* znamená: gleichviel wie: jak dělá, tak dělá wie ers macht, so macht ers.
- „ „ znamená: nicht so bald - als: ne tak brzo toho dosáhne, jak myslí er wird es nicht so bald erlangen, als er denkt.
- tědy, tedy, teda* znamená: also, daher, demnach: což tedy činili was ist also zu machen?
- „ „ znamená: da: když den nastane, tedy i mrákoty zahnány budou wenn der Tag anbricht, da werden auch die Dunkelheiten verschucht werden.
- „ „ znamená: tehdy, dann, damals: kdy je hra nejlepší, tedy přestaň wenn das Spiel am liebsten erscheint, dann höre auf.
- tedáž* znamená: teda, tehdáž alsdann: když domů přijdeš, tedáž psaní otevři wenn du nach Hause kommst, alsdann öffne den Brief.
- těž* znamená: také, k témuž, jakož i, ingleichen: on a dcera jeho, též i vnukové er und seine Tochter, ingleichen auch die Enkeln.
- totiž, totižto* znamená: to jest, tak řici, jmenovitě namentlich, jak následuje nämlich, als: obadva, totiž otec a syn alle beide, nämlich der Vater und der Sohn.
- třeba* znamená: byt i, wenn gleich, sollt auch: třeba nechtěl wenn gleich er nicht wollte.
- třeba-li* znamená: jestli třeba wenn es nöthig ist: může to trvati, třeba-li (též: třeba) do letnic es kann, wenns nöthig, bis Pfingsten dauern.
- třebas* znamená: ano, staň se tak ja, sei es: chceš píti?řebas willst du trinken? ja.
- „ „ pro mne meinetwegen:řebas ho vlk vzal meinetwegen hole ihn der Kufuf.
- třebať* znamená: potřebí es ist nöthig: třebať péči míti es ist nöthig zu sorgen.
- však* znamená: ale aber: však mlčel jsem aber ich schwieg.
- „ „ přece, nicméně doch, gleichwohl: ač o tom věděl, však nepřišel, obgleich er davon wußte, so ist er doch nicht gekommen.
- „ „ vždyť, zajisté gewiß: však já to dobře vím gewiß ich weiß es gut.
- a však, ale však, však ale, však přece* znamená: doch aber; *ale však přece*: dennoch aber; *však nicméně, nicméně však*: nichts destoweniger aber: a však jsme zachováni byli doch aber sind wir gerettet worden.
- zda, zdaž, zdali, zdaliž, zdaliť* znamená: což jestli ob denn: zda to nevíš ob denn du es nicht weißt?

z dali - *aneb* znamená: ob - oder: zdali zármutek aneb úzkost ob die Betrübniß oder die Bangigkeit.

zda by znamená: obdenn: hledejte, zda byste mohli naleztí *suchet*, ob ihr nicht finden könntet.

že znamená: daß: vím, žeš tu byl ich weiß, daß du hier gewesen.

„ „ protože weil: že pozdě přišel, nedostal nic weil er spät gekommen ist, hat er nichts bekommen.

„ „ aby damit: a vás napomínáme, že budete pozor mítí und euch ermahnen wir, daß ihr Acht habet (po tázacích, napomínacích a rozkazovacích slovesech).

„ „ ježto, ano ba bož, während: netoliko přede mnou, že já na to hledím, modlářství provozuji nicht nur vor mir, während ich darauf schaue, betreiben sie die Abgötterei.

„ „ vnitřní pohnutí: že pak nejde daß er nicht kommt!

Ku spojkám počítají se i: *li, t, ž*:

li, liž, liže znamená: zdaž, denn, wohl: máš-li to hašt du es denn?

li-nebo, li-či znamená: ob - oder: nevím, dostanu-li co, nebo nic ich weiß nicht, ob ich etwas bekomme oder nicht.

li - li znamená: ob - oder: jeho-li, čili onoho škoda ob es sein, oder Jenes Schaden ist?

li znamená: když wenn, wofern: chceš-li, udělám to wenn du es willst, so werde ich machen.

t znamená: zajisté wohl: toť vím daß weiß ich wohl.

„ „ ano, tedy sieh da: opět pohledím, toť Adam wieder schau ich auf, und sieh, Adam ist.

„ „ sice zwar: učený ale hrdý er ist zwar gelehrt, aber stolz.

„ „ tedy so: máli se tajili, křičít wenn er still sein soll, so schreit er.

ž připojuje se pro důraz k rozličným částem řeči: dejž to bůh gibē Gott; což to činíš ei was machst du? zdaliž tomu tak ob dem so. Tyto tři částice připojují se ke slovům, na kterých hlavní myšlénka spočívá.

Deváté pravopisní pravidlo: Koncovky spojek jsou krátký, nepochodí-li od jiných částí řeči.

Kapitola desátá.

O citoslovcích.

(Empfindungsmort, interjedio.)

§. 261. Vlastní citoslovce, jimižto se vniterní pohnutí znamená, jsou asi následní:

á: á totě krásné podívání ei baš ist ein schöner Anblick.

e: e což je do toho ei was liegt daran.

i: i jdi mi s očí so geh mir aus den Augen.

ó: slouží k naznačení rozmanitých citů; *ó* by to pravda bylo o wenn es wahr wäre; sestavuje se s Nom.: *ó* kterýž máš mnoho pokladů o der du viele Schätze hast; s Gen.: *ó* větší pokory o der größeren Demuth; s Vok.: *ó* příteli! *ó* bože!

aj, ej: ei sťch ukazovací: *aj* beránek boží ei baš Lamm Gottes; žalost jevící: *aj* neštěstí; podivení: *aj*, což vidím; nevoli: *aj* nech toho kázání ei laß baš Predigen.

aha, ahá: ahá aha! již to vím.

ejhle: sťch, ei sťch: *ejhle*, tuť pospíchá ei sťch, du eist er.

ha: podivení: *ha*, jak slavno! *ha!* wie herrlich! radost: *ha!* jaké štěstí! smích! *ha ha ha!* to jsme se nasmáli was wir uns zerlacht haben; vysmání: *hahá!* tys to vyved! du hast es schön ausgeführt; hněv: *ha*, nešlechetný zrádce! schändlicher Verräther; zhrubělé: rozumíš-li tomu, *ha?* verstehst du es?

hm: podivení: *hm!* neslýcháno unerhört!

hej: varovací: *hej* od vody weg vom Wasser; nárek: *hej* palác nepravosti der Palast des Lasters! radost: *hej*, hejsa, hejsasa!

huj: nuže woňlan: neříkej *huj*, až přeskočíš sage nicht woňlan, bis du Brüder bist; příliš: bylo všeho až *huj*; dnes *huj*, zejtra pfuj.

hr: vztržení: *hr* na vraha! Husch, gegen den Feind!

hoho: podivení: *hoho*, tomu as tak nebude hoho dem wird wohl, nicht so sein.

hola: zastavení: *hola*, stůjte: sachte, sťšet! pobízení: *hola*, udeřme na na ně woňlan, stürzen wir auf sie.

ach, achych: znamená rozmanité city: radost, bolest, podivení: *ach*, kdo živ bude wer wird am Leben sein; klade se s Nom.: *ach*, já bídny člověk ich elender Mensch; Gen.: *ach*, toho krátkého života des kurzen Lebens; Dat.: *ach* tomu dni nešťastnému dem unglücklichen Tage; Vok.: *ach* bratře můj. Co statné jmeno: své *achy* slaviček zpívá ihre Schmerzen singt die Nachtigall.

och: bolest; *och*, můj milý bože! nevoli: *och*, nohama bych ho šlapal ach ich möchte ihn mit den Füßen treten!

ouve, ouvech: bolest: *ach* *ouve* toho bídneho života des elenden Lebens.

hop, hup, hopsa: pobídnutí ke skoku: jezdec na koně volá *hop!* der Reiter ruft dem Pferde zu *hop*: radost: *hopsa*, *hopsasa*.

pfuj, psy, psa: povrhování: *pfuj* toho skutku *pfuj* dieser That, *pfuj* nestydové Unerschämte.

ps, pst, st: ticho velící.

no: allein: *no*, *no*, však uvidíte allein ihr werdet sehen,

ichuchu, juckuchu: hlas veselého,

nuže: totéž co: nu wohlan.

titi páti, tintili vantili, trilum trálum, hatla matla, třesky plesky: misch-
masch, wasch mir den Pelz, mach ihn nicht naß, albernes Zeug.

vid, vidte, ved, vekte: gelt, nicht wahr: vid, že vindry nemáš gelt, daß
du keinen Heller hast? Ve množ. počtu: vidte, že vindry nemáte?

na, ná, množ. p. nate, náte v dětské řeči: da hast, da habt ihr:
nate jablíčka da habt ihr Äpfel.

inu: ei nun: izu inu, co dělají? ei nun, was ist zu thun?

Ostatní ve mluvnicích udávaná citoslovce jsou slova rozličných
částí řeči, ano i celé průpovědi, a protož i počet jich nestejně se udává;
hlavnější jsou tato:

běda, přeběda wehe!

bohužel leider Gott!

pohříchu leider!

věru wahrhaftig!

kýž, kéž o daß!

nevídáno ei was Wunder!

měhoděk wohlan! (staré).

nastojte wehe mir!

na mou věru bei meiner Treu!

na mou pravdu bei meiner Treu!

u všech všudy, u sta hromů Poß Element! táhni, jdi po svých packe dich.

medle (mnedle) ei doch, wenn,

zdař bůh Glück zu!

dobře gut!

milý brachu mein Lieber!

bohda wills Gott!

pryč fort!

zhůru auf!

hopomozi wohlan! (staré).

pro boha um Gotteswillen!

na mou duši bei meiner Seele!

Část třetí.

O slovokladě.

(Wortfügung, syntaxis.)

Kapitola první.

O slovosledu.

(Von der Wortfolge.)

§. 262. Jako latinská honosí se i česká řeč volným slovosledem; mnohonáctěným způsobem možná proměnití slova v sadě:

Národní vzdělanosti možná docíliti dobrými spisy a školami; neb: Školami a spisy dobrými docíliti možná vzdělanosti národní; neb: Docíliti možná vzdělanosti národní školami a spisy dobrými atd.

Pružnost českého jazyka povoluje duchu spisovatelovu v každém ohledu, a jen v duchu tom dochází volnost slovosledu svých zákonů; světlé, jasné myšlenky přicházejí také v sadě světle a jasně na jevo; sada zmotaná prozrazuje i zmotanou myšlenku. Nač spisovatel váhu a důraz klade, v jak pravidelném postupu myšlenku svou pořádá, v jakých poměrech ji míti chce, tak ji oustně neb písemně pronáší, a dle toho řídí se i slovosled. Co se tedy o slovosledě říci dá, obmezuje se na několik sad.

Jak příroda sama předměty podává, tak i slova po sobě jdou, u př. otec a matka šli; den a noc, východ a západ, sever (půlnoc) a jih, lidé a zvířata atd.

Kladení přídavných jmen před statnými jest obyčejnější: vystoupili jsme na vysokou věž, šli do dalekých krajín; ač i zhusta za nimi se kladou: na hradě pražském, jest řemesla ševcovského, stavu panského; aneb je-li více přídavných jmen pohromadě: byl povahy hrdé, zpupné. Při dvou jmenech klade se statné též mezi ně: nejvyšší purkrabí pražský.

Začíná-li se sada spojkou *a* neb *i*, stojí potažné *se*, *si* za slovesem: stáli tu a dívali se; neb stojí-li jen se svým slovesem: honosí se; jinak stojí i před ním: on se honosil, neb: on honosil se.

§. 263. Sestavování pomocného slovesa *Jsem* a *Budu* s pouhým slovesem a ve větších sadách jest toto:

Minulý: věděl jsem (nikoli: jsem věděl).

Budoucí: budu věděti (řídčeji: -věděti budu).

Přítomný: jsem volán (řídčeji: volán jsem).

Minulý: byl jsem volán (nikoli: jsem byl volán, neb: byl volán jsem).

Bud.: budu volán (řídčeji: volán budu).

Ve složenější sadě je sestavování toto:

Já jsem to věděl (ne však: jsem já to věděl, neb: já to jsem věděl atd.).

Až to budu věděti, neb: až to věděti budu.

Již jsem volán, neb: již volán jsem.

Včera byl jsem volán, neb: včera jsem byl volán (nikoli: včera byl volán jsem).

Až budu volán, neb: až volán budu.

Stručně nyní projdeme jednotlivé částky řeči.

Kapitola druhá.

Užívání statného jmena.

Nominativ.

§. 264. Nominativ čili podmět (subject), má jedno z trojího pohlaví; ježto pak v českém jazyku pohlaví i v jiných částkách řeči naznačeno jest, musí se všecko dle pohlaví Nominativu sady řídit, u př.

Muž ten druhý dobrý byl,

muži ti druzí dobří byli;

soudové tvoji byli zjevení,

soudy tvé byly zjeveny;

žena ta druhá dobrá byla,

ženy ty druhé dobré byly;

slovo to druhé dobré bylo,

slova ta druhá dobrá byla.

Matení pohlaví u př. ty slova byly mi známy, holoubata litaly atd. děje se jen v řeči sprostější. Ježto se ale vše více dle pohlaví osoby řídí, jsou dobré i tyto sady:

Mnozí knížata sjeli se,

staří hrabata seděli,

vlastní jeho děti jej opustili,
 Jeho Milost královská naříditi ráčil.

Jsou-li v Nom. dvě jména statná, aneb více jich, řídí se pohlaví dle jména prvního:

Město Litoměřice se poněmčilo,
 řeka Labe jest plavná,
 hrad Kunětice rozbořen leží,
 dobytá jest Vožice hrad, a zbořena.

Sloveso *býti* řídí dva Nominativy, v př. Její věno jest pracovitost; dle kterého řídí se pohlaví? Dle podmětu: druhý Nominativ (přímět, praedicat) může v českém jazyku též položen býti do Instrumentalu:

Její věno (přímět) byla pracovitost (podmět),
 jejím věnem byla pracovitost,
 jeho bohatství byly dobré knihy,
 jeho bohatstvím byly dobré knihy.

Když se rozumí, že se něco teprva stane, neb něco učiněno jest, bylo aneb bude, stojí přímětní Nominativ v Instrumentalu: bratr můj bude pekařem, učí se koželuhem (býti); když byl králem učiněn, on jest vojákem (učiněn). Dobře však: ta skála je žulový kámen, ježto od nikoho žulovým kamenem učiněna nebyla.

Stojí-li více podmětů v jednotném počtu, položí se jméno přídavné a sloveso do počtu množného, a pohlaví řídí se dle podstatnějšího podmětu: chlapec a dívka byli poslušni.

Jsou-li však Nominativi bytosti neživé, řídí se počet a pohlaví nejlépe dle Nominativu posledního: i les, i dům, i zahrada byla pěkná.

Je-li podmět jméno hromadné (rozumí-li se pod ním více předmětů), může sloveso i ve množném počtu býti položeno:

množství lidu přišli a radili se, aneb:
 množství lidu přišlo a radilo se;
 ptactvo nebeské přiletíce, hnízda sobě udělají, aneb:
 ptactvo nebeské přiletíc, hnízda sobě udělá.
 (Bist du das himmlische Vogeltum heran geflogen sein wird,
 wird es sich Nester bauen).

Je-li jeden z podmětů v Sociale, klade se po nich položené sloveso zhusta do množného počtu: bratr se sestrou jeli do Prahy; jinak do počtu jednot.: bratr jel se sestrou.

Někdy leží podmět ve slovese středního pohlaví (v němčině: *es*):
 prší (*es regnet*), hřmí, potlouklo, bylo zima, bylo tma,
 kdyby bylo možná (věc), nebylo to pravda.

Při záporném slovese: není, nehylo, nebude, nestane se, klade se velmi zhusta Genitiv místo Nominativu:

kde není rady, není pomoci,
kde není přestupku, není zákona,
nebylo aniž bude naděje,
nestalo se toho atd.

Genitiv.

§. 265. Genitiv klade se:

a) Na otázku *čí, čeho*: sláva udatnosti.

b) Když nějaká vlastnost osoby neb věci se naznačuje (v němčině *von*): člověk bystrého ducha, muž veliké síly, dobré mysli, pevné vůle atd.

c) Když se míra naznačuje: zvýší domu, zdělí míle, meč zdělí dvou loket (dva lokte dlouhý) atd.

d) Když se částka celosti udává: dej mi chleba (kus), nalij vína (trochu); jinak Akk.: dej mi ten chléb, přineste víno. Protož klade se i Gen. po slovech, částku celosti udávajících: málo vody, mnoho domů, dosti žita, něco mouky, několik zemí, měl hojně statků. Po číslovkách od *pěti* začínajíc: pět ovcí, milion hvězd, při čemž pak sloveso v třetí osobě jednotného počtu středního pohlaví se klade: padesát jezdců jelo. Ano neběře se ani ohledu na mužské neb ženské statné jméno: běželo hromada slonů, vřestělo houf papoušků. Někteří spisovatelé řídí však pohlaví dle statného jména: byla hojnost všeho. Někdy vynechává se slovo, částku udávající: v Praze jest domů (mnoho), dali jim mouky (trochu).

e) Udává-li se čas na otázku: kdy? Každého dne se to stávalo, každého roku byla povodeň. Rovněž ale také Akkusativ: řečnil každý den, psal každou hodinu.

f) Po jmenech škoda, hanba: škoda těch peněz *Schade um das Geld*, hanba tebe *es ist Schande für dich*.

g) Při druhém stupni vynecháním příslovce *než*: syn horší otce svého *der Sohn ist ärger als sein Vater*; byt sebe lepší byl *er mag noch so gut sein*, méně dvou loket, dále pěti mil, horší čerta atd.

h) Po některých jmenech přídavných: oučasten pochvaly *des Lobes theilhaftig*, blízký města *nahe der Stadt*, citelný bolesti *empfindlich für den Schmerz*, daleký všeho hluku *weit von allem Lärm*, hoden úcty *würdig der Verehrung*, chtivý boje *kampflustig*, milovný hudby *Liebhaber von der Musik*, mocen jazyka *der Sprache mächtig*, pilen školy *der Schule beflissen*, pln naděje *hoffnungsvoll*, poslušen otce *dem Vater gehorsam*, prázen dluhů *frei (leer) von Schulden*, prost toho *dessen ledig*, příbuzný jazyka a víry *verwandt durch Sprache und Glauben*, schopen všeho zlého *alles Bösen fähig*, syt svárů *satt des Zankes*, věc ta krále tajná nebyla *die Sache war dem Könige nicht geheim*, vděčný byl toho dobrodiní *er war für die Wohlthat dankbar*, žádostiv vína *nach dem Weine begierig*.

i) Po jmenech přídavných, číslovkách a náměstkách, stojí-li na místě jmen statných: pečovali o dobro dítek sie sorgten um das Wohl der Kinder, najali šestero pokojů sie haben sechs Zimmer gemiethet, vyvedou něco špatného sie werden etwas Schlechtes vollbringen.

k) Je-li sloveso záporné, klade se Akk. do Genitivu: nemáme žádného místa wir haben keinen Platz, neuvidim přátel svých ich werde meine Freunde nicht sehen, neprominul mu chyby, aniž jiných poklěsků er hat ihm keinen Fehler, noch andere Fehltritte verziehen. Toto pravidlo nevztahuje se ale na druhou kladnou sadu (bejahenden Satz), která spojkou než spojena jest: nemáme jiného místa než toto wir haben keinen andern Platz als diesen (Gen. než tohoto bylo by špatné, ježto sada kladmá jest: než máme jen toto).

l) Po slovesech, s předložkou na složených a mnohost udávajících: natrhal květin er hat Blumen (viele der Blumen) gepflückt, nadělal chyb hat Fehler begangen, nasypal prachu er hat Pulver aufgeschüttet; pak v průpovědích: nadal mu hlupáků, šelem er schalt ihn einen Dummkopf, Schelm.

m) Vynecháním statného jména věc vysvětluje se též genitivní sada: moudrého jest mlčeti (totiž věc) es ist des Weisen zu schweigen. Potom vynechání jmen *slavnost, den*: dnes je svatého Václava, dnes máme svatě Anny.

Dativ.

§. 266. Dativ klade se:

a) Na otázku: komu, čemu? psal bratrovi, nebylo tomu konce.

b) Po některých statných jmenech klade se Dat. místo Genitivu: jest nepřítel bratru er ist dem Bruder Feind, nebylo konce radostem es war den Freuden kein Ende.

c) Po několika jmenech přídavných: křiv bližnímu gegen den Nächsten ungerecht, podoben svému obrazu seinem Bilde ähnlich, nápomocen všem allen behülflich, povolný každému Jedermann willfährig, práv svým věřitelům jest er ist mit seinen Gläubigern in Ordnung, je příhodný tomu nebo k tomu er paßt dazu, prospěšný vědám für die Wissenschaften erspriesslich, rád jsem tomu ich bin dessen froh, zvyklý trampotám er ist die Mühseligkeiten gewohnt.

d) Po některých slovesech: věřiti klevetám die Klatschereien glauben, učiti se jazyku die Sprache lernen, chci tomu ich will es, těším se, raduji se vašemu neb: z vašeho příchodu ich freue mich über euere Ankunft, rozumím dějepisu ich verstehe die Geschichte, směji se hloupostem ich lache über die Dummheiten, díval se těm kejklům neb na ty kejky er sah den Gaukeleien zu, pohovíš tělu svému du wirst deinen Körper etwas pflegen, zvykneš, přivykneš necnostem du wirst dir die Untugenden

angewöhnen, připodobil, připodobnil člověka bohu er hat den Menschen mit Gott verglichen, přivětšiti daním die Abgaben vergrößern, uhájiti, zabrániti zlému das Böse abwehren, nedivte se tomu wundern euch nicht darüber, nekloň se bůžkům verneige dich nicht vor den Götzen, cvičiti se běhu neb v běhu sítch im Laufen üben, odporují tomu sie widerstreben dem, odolal mu er widerstand ihm, nepřisvědčuj tomu bejahe es nicht.

e) Slovesa *dáti*, *dopustiti* udávají činnost osoby; to, proč osoba činná jest, klade se v Dativu: dal (dopustil) stromům zahynouti er ließ die Bäume zu Grunde gehen (příčiněním svým; nechal stromy zahynouti bez příčinění svého). *Jest mi* znamená tolik co *mám* ich soll: jest nám ze světa jíti wir sollen von der Welt scheiden (es ist uns von der Welt zu gehen). Sloveso říkati: co tomu říkáte was sagt ihr dazu, říkají mu Jaroslav sie nennen ihn.

f) O průpovědech se slovem *nelze*: mně, nám nelze býti veselu, milovánu, už nahoře se bylo podotklo; možnáť to i s jinými slovesy sestavovali, jako: dáti, dopustiti, veleťi, poručiti befehlen: veleli jim býti veselu. Je-li osoba v Nom., pak jest ovšem i jméno přídavné v Nom.: otec nemohl býti vesel, sestra nemohla býti zdráva, chtěli raději vypuzení býti sie wollten lieber vertrieben sein.

Akkusativ.

§. 267. Akk. klade se:

a) Na otázku koho, co: viděli jsme člověka, porazili strom habem umgestürzt.

b) Na otázku: jak dlouho, kdy: hodinu šly pěšky eine Stunde gingen sie zu Fuß, druhý den odjel. Na otázku: jak dlouho? užívá se i předložek: po, za, skrz: po celou hodinu, za celou hodinu šli pěšky. Na otázku: kdy? užívá se:

α) Předložka *v*, *ve*, je-li čas určitý; v němčině um, am: v jednu hodinu, ve tři hodiny přijdu k tobě; v pondělí, v outerý atd. S přísadou bez předložky: minulou středu vergangene Mittwoch, druhý pátek.

β) Není-li čas zevrubně určitý, užívá se předložky *za* s Akk., neb *v*, *ve* s Lokalem; v němčině in, binnen: za rok, v roce se vrátím in, binnen einem Jahre, za dva měsíce, ve dvou měsících.

c) Udává-li se vzdálenost, velikost, váha, míra na otázku: jak daleko, jak mnoho: míli od Prahy eine Meile von Prag, ten kus zlata váží libru dieselb Stuck Gold wiegt ein Pfund.

d) Po některých jmenech přídavných klade se Akk. s předložkou *na*: kraj úrodný na obili ein an Getreide fruchtbarer Kreis, hojný na ryby fischreich, krásný, pěkný, libý na pohled gewährt einen schönen, hübschen, lieblichen Anblick, kniha silná na archy ein an Bogenzahl starker

Buch, šťastný na numera glücklich in Nummern, pamětliv na něho seiner eingedenk, hněviv jornig, laskav huldvoll.

e) Po některých slovesech: měrice žita platí tři zlaté das Mezen Korn gilt drei Gulden; neb: platil měřici za šest, po šesti zlatých er zahlte, bolí mne oko das Auge thut mir weh, potkati přítele dem Freunde begegnen, ta kniha stojí mne dva zlaté das Buch kostet mich zwei Gulden (stojí za dva zlaté ist werth).

Akkusativní konstrukce neurčitých jmen přídavných byla už na-
hoře podotčena: mějte syna mého poručena habt meinen Sohn empfohlen,
aby spasen učinil svět daß er die Welt erlösen mache, aby jej shledal
zdráva daß er ihn gesund antreffe. S pomocným slovesem býti musí
ovšem státi Nom.: snažili se vděčni býti (aby vděčni byli) sie trachteten
dankebar zu sein, praví se býti křesťané (praví o sobě, že jsou křesťané)
sie nennen sich Christen.

Vokativ.

§. 268. Užívání Vokativu neliší se ničím od jiných řečí.

Lokal.

§. 269. Lokal čili místní pád řídí se předložkami: na, o, po, při,
v: na tom domě je prápor auf diesem Hause ist eine Fahne, o domě
tom jsme mluvili von diesem Hause haben wir gesprochen, po domě chodí
kominik auf dem Hause geht ein Rauchfangkehrer herum, při domě stojí
lavice beim Hause steht eine Bank, v domě bylo mnoho nábytku im Hause
war viel Hausgeräth, ve světě je mnoho bídy in der Welt ist viel Elend.

Instrumental.

§. 270. Instrumentalu užívá se na dvojí způsob: 1) bez před-
ložky, 2) s předložkami mezi, nad, pod, před za, s (se).

1) Bez předložky jest trojí:

- a) Pouhý Instrumental, pouhý nástroj: kopal motykou er grub mit der Hacke, hodil kamenem er hat mit dem Steine geworfen, vynikal svou učeností er zeichnete sich durch seine Gelehrsamkeit aus.
- b) Lokální Instrumental, jímž místo se udává: klade se po slovesech, hnutí znamenajících: šel zahradou er ging durch den Garten, běžel lesem er lief durch den Wald, chodil světem er ging durch die Welt herum, hnál se potokem er jagte durch den Bach.
- c) Srovnávací Instrumental: letěl orlem er flog wie ein Adler, řval turem er brüllte wie ein Auerochse, stál panáčkem steht er wie ein Herrchen (v dětské řeči).

- 2) S předložkami jest dvojí:

a) Lokální Instrumental: seděli mezi stromy sie saßen zwischen den Bäumen, nad horami ptáci letěli ober den Bergen flogen die Vögel, pod dubem stáli unter der Eiche standen sie, před domem hovořili vor dem Hause redeten sie, za lesem je vesnička hinter dem Walde ist ein Dörfchen.

b) Sociativ, pád společní, toliko s předložkou s, se, jízto se udává společnost: šel s bratrem er ging mit dem Bruder, se všemi nepřáteli svými bojoval er kämpfte mit allen seinen Feinden.

Někteří spisovatelé užívají Instrumentalu (pouhého nástroje), kde ho v skutku není: u př.: pražský most Karlem (místo od Karla) vystavený die von Karl erbaute prager Brücke, pražskou universitou (místo od pražské university) poslán mu přípis von der prager Universität ist ihm eine Zuschrift zugeschickt. V některých případech možná položit Instrumental i Sociativ zároveň: S pomocí neb pomocí boží to vykonáme durch oder mit Hülfe Gottes werden wir es verrichten. V německých sadách: er ging mit Freuden hin šel tam s radostí, a: er sprang vor Freuden skákal radostí, rozeznává se Sociativ a Instrumental, tak i v češtině. Takový Instrumental užívá se při slovesech nečinních: umíral zármutkem vor Trauer starb er (war im Sterben begriffen), kypěl vztekem er schäumte vor Wuth, hynuli drahotou sie gingen vor Zheuerung zu Grunde, sešel věkem er ist vor Alter gestorben, eingegangen, neduh ten byl rodem die Krankheit war in der Familie. V němčině vyjadřují se takové sady též pomocí nach: zapáchá vínem er riecht nach Wein, kadidlem Weihrauch, voní to růží es riecht nach Rosen; neb: oplývá stalky er hat Ueberfluß an Gütern.

§. 261. Dále klade se Instrumental:

a) Po některých jmenech přídavných: bezpečen jsem tvou pomocí ich bin durch deine Hülfe sichergestellt; tak i: jist sicher; vinen tím nejsem ich bin daran nicht schuld, povinen jsi poslušenstvím du bist zum Gehorsam verpflichtet.

b) Po některých slovesech, po kterých i Akk. se klade; rozdíl je týž jako v němčině: Instr. házel po něm kamením er warf mit den Steinen nach ihm; Akk. házel kamení do vody er warf Steine ins Wasser, trásti stromem mit dem Baume schütteln, trásti hrušky die Birnen schütteln, uhodil holí o zemi er schlug mit dem Stöck an die Erde, hodil hůl na zemi er warf den Stöck auf die Erde, pohnul podporou er hat ein wenig mit der Stütze gerührt, pohnul posluchače ke smíchu die Zuhörer zum Lachen, kroutili hlavou mit dem Kopfe schütteln, ukroutili hlavu den Kopf abdrehen, sděliti se penězi sich mit dem Gelde theilen, sděliti peníze daß Geld mittheilen. Jsou to sady, v kterých trpící předmět buď za nástroj slouží a proto v Instr. se klade, aneb na něho se působí, a proto v Akkusativu se jeví. Dále: těžiti svou učeností mit seiner Gelehrsamkeit Bucher treiben, živiti se chlebem vom Brode leben,

posluhovati něčím mit etwas bedienen, zaměstnávatí se nějakou prací sich mit irgend einer Arbeit abgeben, zanášeti se vědami sich mit Wissenschaften beschäftigen, zesnouti snem věčným = zemřítí sterben, potiti se krví Blut schwigen, vládnouti rukou mit der Hand regeln, bewegen, vládnouti statkem beſitzen, vládnouti nad poddanými die Unterthanen beherrschen.

c) Jak se už dilem u Nom. podotklo, přichází Nom. a Akk. do Instrumentalu, když se něco ze předmětu stane, neb se nějaká proměna s ním přichází: bude vojákem, místo to stalo se peleší lotrovskou der Ort ist eine Räuberhöhle geworden, praví se býti pánem er sagt, er sei ein Herr, jmenovali ho králem sie ernannten ihn zum König.

Kapitola třetí.

Užívání jmena přídavného.

§. 262. Že se už mnohé na předešlé vztahuje, můžeme pravidla dáti stručněji:

a) Vztahuje-li se jmeno přídavné na dva Nominativy živých bytostí, klade se do množného počtu, a pohlaví řídí se dle podstatnějšího jmena statného: otec a matka jsou živi, děd a bába zemřeli a v hrobce pochováni jsou der Großvater und die Großmutter sind gestorben und in der Gruft begraben. Vztahuje-li se na dva Nom. neživých předmětů, ježto oba v jednotném počtu jsou, může v jednotném nebo ve množném počtu býti; pohlaví řídí se dle posledního jmena statného: dům a zahrada je pěkná, neb: dům a zahrada jsou pěkné. Je-li jedno z nich v počtu množném, musí ovšem i jmeno přídavné ve množném býti: řeč a hlas jeho jsou pronikavé seine Reden und Stimme sind durchdringlich.

b) Kdy určitá a kdy neurčitá jmena přídavná se kladou, také už podotknuto:

α) Určitá, když v němčině artikul der, die, das stojí: mladý žák je pilen, pilný žák je mlad.

β) Neurčitá kladou se skoro vždy při pomocném *Jsem, Budu*: pilný žák nebývá trestán, trestaný žák bývá někdy pilen; darovaná kniha byla prodána, das geschenkte Buch ist verkauft worden, prodaná kniha byla darována. Potom nejvíc jen při následních slovesech: vidíte mě, zdráva, ihr seht mich gesund, shledali jste je zarmouceny, ihr habt sie betrübt gefunden.

Nicméně i při *Jsem, Budu* klade se určité jmeno přídavné, nehledí-li se na děj slovesa, nýbrž jenom na vlastnost, jížto jmeno statné dochází jmenem přídavným: ta kniha je koupená, není darovaná, das ist

ein gefaufteſ, nicht ein geſchenkteſ Buſch; žák ten jeſt pilný, nehledí-li ſe na žákovo jednání, nýbrž jen na jeho pilnoſť, jakožto žákovu vlaš- noſť: on je zdravý er iſt geſund, (pořád), on je zdrav (právě toho času).

Smysl formy *ovic* (u př. Strakovic pole) byl nahoře už vysvětlén. Týž ſmysl má i forma *ský*, když ku přivlaſťňovacím jmenům přídavným na *ův* ſe připojuje: Strakův – Strakovský dům (totiž rodiny Strakovy). Forma *ovský* značí také podobnoſť věcí: Kollárovské báſně (jež Kollá- rovým podobny jsou.) Dobře tedy ſe muſí rozeznávatí: otcovská péče vátérliſhe Sorge (vſech otců vůbec) a pak: otcova péče die Sorge deſ Waters; první je vždy dobrá, druhá může i ſpatná býti.

Kapitola čtvrtá.

Užívání číslovek.

§. 263. V náuce o formách číslovek bylo tolik praveno, že málo čeho podotknouti zbývá. Od základní číslovky *pět* začínajíc, klade ſe, jak známo, sloveso v jednotný počet a ſtřední pohlaví: patnácte cizinců přišlo do Prahy; následující slovesa mohou ve množném počtu státi: patnácte cizinců přišlo do Prahy, a tam ſe procházeli a rozličné úſtavy navſtívili, fünfzehn Fremde ſind nach Prag gekommen, wandelten dort he- rum und beſuchten verſchiedene Anſtalten; pod tím ſe rozumí: a tam ci- zinci ti ſe procházeli atd.

Číslovky *jeden* až *devět* ve ſpojení s *dvacet*, *třicet* atd. mohou napřed nebo v zadu státi: před pět a dvaceti lety, neb: před dvaceti pěti lety; napřed stojíce, nemuſejí ſe ſkloňovati: od ſesti a padesáti let; vzadu vſak ſe ſkloňují: do ſedesáti pěti let biſ in die fünf und ſechzig Jahre.

Udává-li ſe čas na otázku *kdy wann*, vyjadřuje to Cech:

a) Genitivem řadových číslovek: ſtalo ſe to pátého dne, měsíce, roku eſ geſchah den fünfſten Tag, Monat, Jahr. V ſadě: událo ſe to pátého ledna, jeſt vynecháno *dne* a *měsíce*, místo: událo ſe to pátého dne měsíce ledna.

b) Akkusativem: ſtalo ſe to pátý den, měsíc, rok, kdež ale *den* a *měsíc* ſe už nevynechávají: událo ſe to pátý den měsíce ledna. *Hodina* a *neděle* (Wochē) kladou ſe v Akk.: půjdeme tam ſedmou hodinu, třetí neděli.

c) Lokalem: ſkonal v pátém roce věku ſvého er ſtarb im fünfſten Jahre ſeines Alterſ.

d) Pro krátkost užívá se číslovek základních, a teprve poslední jest číslovka řadová: Otakar zahynul roku tisíc dvě stě sedmdesátého osmého.

Starší spisovatelé rozeznávali *všeliký* a *všelijaký*; ono znamenalo tolik co *každý*: všeliký rozum to převyšuje, es übersteigt allen Verstand, po smrti všeliká závisť klesá nach dem Tode sinkt aller Leid; *všelijaký* znamenalo a znamená něm. allerlei: všelijaké pokuty allerlei Geldstrafen.

Jsou-li obecné číslovky na místě příslovce, nemohou, jakožto ku slovesu náležící, Genitivu řídit: pije méně léky, více je chváli er trinkt weniger die Arzneien, er lobt sie mehr.

Kapitola pátá.

Užívání náměstek.

§. 264. I o tom už nejhlavnějších věcí se podotklo. Jsou sady, kde se přivlastňovací náměstky *svůj* a *jeho* snadno míchají; ze sad: vidím ho pišícího ve *svém* pokoji ich sehe ihn den Schreibenden in seinem Zimmer, a: vykonal to podlé moci *sobě* dané er hat es nach der ihm gegebenen Macht vollbracht, jest první sada dobrá, druhá nikoliv. Rozložíce sady ty, najdeme pravé náměstky: vidím ho, an píše ve *svém* pokoji, a: vykonal to podlé moci, která *jemu* dána byla. Musí tedy ve stažené druhé sadě býti praveno: vykonal to podlé moci *jemu* dané. Složení první sady jest v *činném*, druhé v *trpném* významě.

Ve starých i nových spisech nalezáme často podlé latinského a německého způsobu *můj, tvůj, náš, váš* místo *svůj*: odpouštíme našim (svým) vinníkům wir verzeihen unseren Schulbigern, vidím *můj* domov ald. Ježto ale říci nelze: vidíme *nás*, vidím *mě*, tedy se i takovéto užívání náměstek musí prohlásiti za velmi otrocké potakování cizích způsobů, pročez lépe jest se toho vystříhati.

Ukazovací náměstky (ten, onen, týž, sám) kladou se v přirozeném pořádku: ten a onen (bližší a další). *To* neb *toť* užívají se také za citoslovce: toť jsou slavné události das sind ja berühmte Ereignisse.

Potažné náměstky (který, jenž, kdo, co, či, ký). *Kdo* a *co* užívá se také ve množném počtě: všichni touží po vědomostech, kdo (kteří) chtějí býti vzděláni alle sehnen sich nach Kenntnissen, die gebildet werden wollen, byli zde, co (kteří) vás hledali es waren hier, die euch suchten, stromy, co (které) tu stály, ženy, co plakaly. Při srovnávání stává *co* místo *jako*: moudrý *co* (jako) Salomo; místo *k čemu*, proč: *co* (k čemu, proč) tu stojí; místo *mnoho-li*: neví, *co* peněz má. Při statných jmenech, čas udávajících, klade se také *co* místo *každý*: *co* rok = každý

rok, co den = každý den. Je-li *co*, *něco*, *leccos*, *ledacos* v Nom. neb Akk., následuje Genitiv: co nového? máte na sobě leccos chvalitebného man findet bei euch manche Lobenswerthe, což se ale pomíchati nesmí se sadou: co dobré a co zlé jest, protože v této sadě slova *dobré* a *zlé* žádné částky něčeho v sobě neobsahují. Často klade se *co* místo *něco*: bude-li to co moudrého. V záporných sadách klade se *co* před způsob neurčitý, kde v němčině nic *ně* stojí: nemají co dělati sic haben nichts zu thun; je to sada stažená, místo: nemají nic, co by dělali; *co* jest tedy na svém místě, a nestojí místo *nic*. V němčině chybí ná-městka jaký, qualis; vyjadřuje se pomocí *was für ein*: jaká je to kniha *was ist das für ein Buch*. Německý tento způsob vloudil se v nové době také do češtiny: co je to za knihu? Ano důsledně (ač pořádku) kladlo se i sloveso do počtu množného: co z utiskování náboženství a jiných soužení za nepřiležitosti následovávají *was aus dem Unterdrücken der Religion und anderen Quälereien für Ungelegenheiten zu folgen pflegen*, a koruna všeho nalezá se v polském nářečí (co to za kniha), kde ani předložky se nedbalo. Rozdíl mezi *který* a *jenž* možná stanoviti as takto: *jenž* klade se nejvíce tenkrát, když všechno to, nač potah má, v sobě zahrnuje: bůh, jenž jest na nebesích; jeho tu není, jehož zboží jest; *který* zase nejvíce tam, když se nevztahuje na celost, nýbrž jen na některou čásť: pověz jeden každý z nás pohádku, kteráby převyšovala jiné. Potom, že *který* na začátku periody státi může, nikdy ale *jenž*: která slova, ježto hebraismi slovou, velmi tvrdě v řeči české znějí, přece tak jsou v textu českém kladena.

Stažená osobní náměstka *an*, *ana*, *ano*, množ. počet *ani*, *any*, *ana* (aneb jen *an*) jižto se jen v Nom. obou počtů užívá, klade se nejvíce po slovesech: viděti, slyšeti, spatřiti, užiti, nalezt, zdáti se, poznati: viděli jsme je, *an* (a oni) stáli, spatřili jsme, *an* (a ono) hořelo, slyšíme, *an* plače. V sadách těch není příčinného svazku (Causalnexus). Nelze tedy, by *an* stálo místo *který* nebo *jenž*; sada u př. muž, *an* k nám přišel, byl náš známý, jest chybná, ježto by i rozložená sada: muž, a on k nám přišel, též dobrou býti musila. Sada: muž, jenž k nám přišel, nalezá se ve svazku, totiž v potažném.

Kapitola šestá.

Užívání slovesa.

§. 265. Užívání slovesa všech řeči vůbec, a zvláště v jazycích slovanských, náleží v obor myslitele; zde možná tedy podotknouti jenom těch věcí, jež mimo obor ten leží.

Způsob neurčitý.

§. 266. Neurčitého způsobu neužívá se v českém jazyku tak zhusta, jako v německém; pomocí *že, aby, an* a jinými obraty Čech rád se mu vyhýbá: prosil ho, aby mu pomohl, *er bat ihn, ihm zu helfen*, prosím vás, povězte mi *ich bitte sie, mir zu sagen*, doufám, že dnes knih dostanu *ich hoffe heute Bücher zu bekommen*, přišel, aby se rozloučil *er ist gekommen, um Abschied zu nehmen*, přiznal se, *an* ho nikdo nenutil *er ge-stand es, ohne von Jemandem gezwungen worden zu sein*, bojovali, aby zvítězili *sie kämpften, um zu siegen*, učinili to, aby ho trápili *sie haben es gethan, um ihn zu quälen*. Slovan chce tedy raději, aby osoby ještě jednou jednajíce vystoupily, než aby je ve způsob neurčitý zahaloval; jeť v tom více života.

Na místě způsobu neurčitého klade se též předložka *k* s Dativem: ta kniha není k nalezení *daß Buch ist nicht zu finden*, věc ta není k vyvedení *die Sache ist nicht auszuführen*, to není k vydržení *es ist nicht auszuhalten* atd. Zdá se ale, že takové sady nového jsou původu; lepší jest sada se slovy *nelze, nemožno* a se způsobem neurčitým: *nelze knihu nalezt; aneb s potažným nemůže se*: věc ta nemůže se vyvesti *die Sache läßt sich nicht ausführen*. Hořejšího Dativu užívá se ale dobře, kde Němec *zum, zur* klade: to dobré není k zaniknutí (určeno) *daß Gute ist nicht zum Untergange (bestimmt)*, to není k našemu zvelebení (prospero) *es ist nicht zu unserer Verherrlichung (dienlich)*. Týž smysl musejí tedy míti i sady hořejší: to není k provedení, t. j. nemá se to provesti. Německé sady: *der Löwe ist dort zu sehen, Wein ist dort zu bekommen* vyjadřují se tedy zase lépe neurčitým způsobem: lva je tam viděti, vína je tam dostati, nežli pomocí *k* a Dativu. Také nesmí *Akk.* (lva) a částeční *Genitiv* (vína) mýliti, na místě čehož v němčině *Nom.* se klade; Slovan potahuje německé *es* na sloveso, po němž následuje pád, jehož sloveso žádá; sada tedy: bylo tam viděti lva, zněla by doslovně německy *es war dort sehen den Löwen*; dějepisu je tímto způsobem rozuměti *die Geschichte ist auf diese Art zu verstehen*. Sada tedy: je tam lev viděti, byla by zcela chybná.

Sloveso *mám* obsahuje dvojí smysl; v němčině *ich habe* a *ich soll*. V prvním případě, kde se naznačuje majetnost, vyjadřuje se to v češtině pomocí *k* a Dativu, neb *na* a *Akkusativu* místo německého způsobu neurčitého: *mám ještě sto zlatých k utracení, na outratu, ich habe noch hundert Gulden zu verzehren (zum Verzehren)*. V druhém případě, kde se naznačuje povinnost, klade se neurčitý způsob jako v němčině: *mám ještě sto zlatých uspořiti ich soll noch hundert Gulden ersparen*. Německé *soll* má dvojí smysl, totiž *povinnost*, a potom to, co Latiník svým *dicitur, traditur, fertur*, Němec svým *man sagt* vyjadřuje. V prvním případě

klade Čech *mám* a způsob neurčitý: má býti pilen er soll fleißig sein t. j. jest jeho povinnost, aby pilen byl; v druhém případě klade se *prý* a způsob oznamovací: je *prý* pilen er soll fleißig sein (man sagt von ihm, daß er fleißig ist). Pomocí *prý* vyjadřuje se i německé *will*: *prý* ho viděl er will ihn gesehen haben.

Německé können s neurčitým způsobem času minulého musí se v češtině jinak sestavovati, protože ve slovanských jazycích neurčitý způsob času minulého chybí. Nemá tedy sada: mohlo se to o páté hodině státi (a však se to nestalo), takového smyslu, jako německé es konnte um die fünfte Stunde geschehen sein, nýbrž jen: es konnte um die fünfte Stunde geschehen (aber es geschah nicht). První sada (es konnte um die fünfte Stunde geschehen sein) vyjadřuje se tedy v češtině jinak: stalo se to as o páté hodině. V týž skoro obor náleží i konstrukce se slovy: müssen: er mußte ihn nicht gekannt haben snad neb asi ho neznal; dürfte: er dürfte schon angekommen sein snad už přišel;

mag: es mag wahr gewesen sein snad byla to pravda;

es mag wahr sein oder nicht ať je to pravda nebo ne;

ohne zu: er hat sein Ziel erreicht, ohne es zu wissen došel svého cíle, aniž to věděl, neb: nevěda, došel svého cíle, neb: došel svého cíle, ač to nevěděl; neb pomocí *byť, třebas*: učil se, byť i nebyl napomínán er lernte, ohne ermahnt zu werden.

Jinak klade se neurčitý způsob jako v němčině: musím jíti, slyším zpívatí. Též na místě Nominativu: učiti se je pěkná věc lernen ist eine schöne Sache; místo Gen. je čas hráti es ist Zeit zu spielen (je čas hraní, neb: je čas ke hraní).

O zápornosti.

(Verneinung, negatio.)

§. 267. Zápornost vyjadřuje se v českém jazyku slovcem *ne*, jež ve všech časech a způsobech se slovesem možná spojití: nejsem, nepůjdu, neuměti, nevěda atd., tak i s jmenem přídavným a s příslovcem: nemoudrý, nemile atd. Může se ale též od slovesa oddělití: ne všechno kadidlem voní nicht Alles riecht nach Weihrauch, ne každému štěstí slouží nicht Jedem dient das Glück, ne menší chvály došel nicht weniger Lob hat er erreicht, ne v čas jsem k němu přišel nicht zur Zeit bin ich zu ihm gekommen. V jiných částech řeči *ne* se odděluje: ne hora ale vrch, ne pět ale šest, ne můj ale tvůj. Je-li zápornost druhým *ne* zase vyvrácena, tuž jest podlé logického smyslu sada kladmá, tvrdící, jako v jiných řečech: není nemoudrý er ist nicht nicht weise. Dávno už dané pravidlo že v českém jazyku dvě zápornosti nečiní sady kladmé, jest holý ne-, smysl. V sadě: nic neví, jest přece jenom jedna zápornost, protože

Slovan předslovcem *ni* to, co se vůbec zapírá, také ve věci, v čase, v místě atd. zapírá, u př. nic takového nemluvil nikdo, nikde, nikdy; vůbec zapírané *nemluvil* jest zde zároveň zapřeno v okolnostech vedlejších, ve věci *nic*, v náměstce *nikdo*, v místě *nikde*, v čase *nikdy*. Zápornost vyvrací se teprve v hlavní věci druhým *ne*: není nemoudrý, t. j. dvě zápornosti činí sadu kladnou. Jediná sada: to je na nic baš taugt zu Nichts, činí výminku; ve starých spisech nalzáme ji však pravidelnou: to není na nic.

Že záporné *ne* se slovesem spojeno bývá, dříve se podotklo; jenom když pomocné *Jsem* a *Budu* při něm stojí, musí se následující dodati:

a) S pomocným *Jsem* v oznamovacím způsobu minulého času činného významu se *ne* nikdy nespojuje, nýbrž jen s hlavním slovesem: nebyl jsem tam, já jsem to nevěděl.

b) Ve způsobu spojovacím bývá *ne* častěji s hlavním slovesem spojováno: bych byl nešel, kdyby bylo nepřišlo, neb též: kdyby nebylo přišlo.

c) V předminulém čase spojuje se *ne* se slovesem, a však také s *byl*: ještě pak byl Ježíš nepřišel; když byli přijeli, nebyla se řeka tak rozvodnila als sie (sahrend) angekommen find, war der Fluß noch nicht so ausgetreten.

d) V čase budoucím spojuje se *ne* vždy s *budu*: nebudu jiných souditi, nebudu se hněvati.

e) V trpném významu spojuje se vždy s pomocným slovesem: nejsem volán, kdybych nebyl viděn, nebudu stíhán ich werde nicht verfolgt werden.

f) Se způsobem neurčitým: slíbil Řekům nepomáhati er versprach den Griechen nicht zu helfen.

Po spojení *aniž* neklade se *ne*: aniž jísti, aniž píti budou. Že se v záporných sadách Akk. do Gen. klade, bylo už nahoře praveno: nemáme zásluhy wir haben kein Verdienst. Genitiv ten možná považovati za Genitiv částeční, partitivní, čímž vyjádřiti chceme, že nejen celosti, ba ani částky toho není, co v záporu položeno; pročež ve starých spisech pořidku Akk. místo Gen. nelezáme u př. chléb žádostný jsem nejedl ich habe das gewünschte Brod nicht gegessen. Zastupuje-li německé *kein* slovece *nicht*, klade se v češtině pouhé *ne*: ich habe kein Geld nemám peněz, er hat keine Zeit nemá času, wir sehen keinen Baum nevidíme stromu.

Způsob rozkazovací.

§. 268. Důležité jest užívání rozkazovacího způsobu v zápornosti při slovesech jednoduchých a končících. Rozkazujeme-li, aby se něco *nestalo*, tedy žádáme, aby se za tím rozkazem šlo, aby to mělo trvání,

totiž přítomný čas. Že pak jednodobá a končící slovesa jenom ve svém opětování přítomný čas míti mohou, tedy se opětovacích použití musí:

		<i>záporný způsob rozkaz.</i>	
Jednod. slov.	chyt maße einen Fang,	nechylej	fange nicht,
	skoč „ „ Sprung,	neskákej	spring nicht,
	střel „ „ Schuß	nestřilej	schieße nicht atd.
konč. slov.	začni fange an,	nezačínej	fange nicht an,
	vyvolej errufe,	nevyvolávej	rufe nicht heraus,
	zakopej vergrabe,	nezakopávej	vergrabe nicht.

Tímto opětováním se jeví, že zapovídaný děj nikdy se díti nemá. Jsou-li slovesa trvací, opětovací, vícedobá neb začínací, nedocházejí v záporu žádné změny, protože už v nich trvání rozkazu spočívá:

hleď schaue,	nehleď,
krájej schneide,	nekrájej,
volávej pflege zu rufen,	nevolávej,
bujni sei üppig,	nebujni atd.

Ano i některá slovesa trvací přijímají v záporu raději opětování, zvláště tato: nes - nenos, veď - nevod, jdi - nechod.

Má-li však rozkazující osoba na zřeteli jenom ten děj, jenž v jednodobých a končících slovesech spočívá, aby se dle její vůle nestal, pak musejí i v záporu zůstatí neproměněna; jest to ale rozkazovací způsob času budoucího:

kup nekup, vše mi jedno kaufe oder kaufe nicht, Alles gilt mir gleich,
vrať nevrať, nic na tom nezáleží gib es zurück oder nicht, es liegt
nichts daran.

neochraňte ho rettet ihn nicht,
nezakopejte věci té vergrabet die Sache nicht,
nepostřilejte nám vši zvěři schießt uns nicht alles Wild nieder,
neskácejte nám všech stromů stürzt uns nicht alle Bäume um.

V sadě: nevod ho lesem, ale po poli, jest naznačeno opětování, vodění daß Herumführen. Chceme-li naznačiti pouhé trvání, pouhé vedení, daß Führen, musíme voliti sloveso trvací: nevod ho lesem, ale podlé lesa. Tak i obě druhá: nenes - nenos, nejdi - nechod.

Způsob spojovací.

§. 269. Spojovací způsob vyjadřuje se v češtině pomocí oznamovacího způsobu a spojek že daß, bych, bys atd. tamit, auf daß, daß, a že bych.

Že v němčině daß, kde se často zamlčuje a zhusta oznamovací způsob klade: pochybuji, že to učiní ich zweifle, daß er es thun wird, myslím, že to činí ich glaube, daß er es thut, pravil že to činil, er sagte, daß er es that, řekli o něm, že to učinil, sie haben von ihm ausgesagt,

baß er es verrichtet habe, nevěděli, že to byl činil, než přišli sie wußten nicht, baß er es gemacht hatte, ehe sie angekommen sind, zvěděli, že to byl učinil, než přišli sie erfuhren, baß er es verrichtet hatte, ehe sie angekommen sind, je toho mnění, že nebude zdráv, er ist der Meinung, er werde nicht gesund, pravil mi, že nemá peněz.

Bych *bys* atd. v němčině baß, když se místo toho damit, auf baß říci může: učitel učí, by se žák učil der Lehrer lehrt, baß (auf baß, damit) der Schüler lerne, jedu tam, bych ho viděl ich fahre hin, baß ich ihn sehe, káže poslu, by se páni sjeli er befiehlt dem Boten, baß sich die Herren versammeln. Touto spojkou vyjadřuje se také způsob žádací (Optativ) a vymínovací (Konditional): by se pán nad námi smilovati ráčil baß der Herr sich unser zu erbarmen geruhe, by tak bylo, což potom? geseht, es wäre so, was dann?

Ve všech těchto případech klade se místo *bych*, *bys* atd. velmi zhusta *abych*, *abys* atd.: dej pozor, abys neupadl gib acht, baß du nicht fallest, aby pohané velebili boha baß die Heiden Gott preisen, počali ho prositi, aby šel sie fingen an ihn zu bitten, baß er gehe, zasloužil, aby trestán byl er hat verdient, baß er gestraft werde atd.

Dále klade se *bych* *bys* atd. (ne však *abych*, *abys* atd.) je li v němčině spojovací způsob slovesem, aneb opsáním dán, totiž:

ich wäre: byl *bys* učenější, *bys* byl pilen býval du wärest gelehrter, wärest du fleißig gewesen, byl *bych* již doma byl, by nám to nebylo v cestě stálo ich wäre schon zu Hause gewesen, wäre uns dies nicht im Wege gestanden;

ich würde: byl by neprohrál, by byl nehrál er würde nicht verspielt haben, wenn er nicht gespielt hätte;

ich wollte, möchte: rád bych to věděl ich wollte es gern wissen, smíchy bych pukl-ich möchte vor Lachen bersten;

ich könnte: mohlo by to býti es könnte sein, mohlo by se to opakovati es könnte wiederholt werden;

ich sollte: osel zůstane oslem, by na sobě zlato měl der Esel bleibt Esel, sollte er auch Gold an sich haben, by to mělo nevím co státi sollte es was immer kosten.

A tak i při všech slovesech, jejichž spojovací způsob v němčině vynecháním *ich* würde, *ich* möchte, *ich* sollte atd. se tvoří: přišel bych, bych času měl ich käme (*ich* würde kommen), wenn ich Zeit hätte, byt to stálo, nevím co koste es, was es wolle. Zde může se podotknouti, že v sadách vymínovacích spojka *bych* před sloveso se klade: bych času měl, přišel bych, *bys* byl pilen býval, byl *bys* učenější.

Místo prostého *bych*, *bys* atd. v sadách vymínovacích užívá se zhusta *kdybych*, *kdybys* atd.: *kdybych* času měl, přišel bych, *kdybych* pérece měla, písala bych listek wenn ich eine Feder hätte, schriebe ich ein Briefchen, *kdybys* to věděl, soudil *bys* jinak wüßtest du dies, du würdest

andere urtheilen. Tak i ve způsobu žádacím: kdybych byl, kde nejsem wäre ich, wo ich nicht bin!

Ve způsobu žádacím klade se před *bych* také někdy *kész* (*kýž* v obyčejném životě): *kész* bych to věděl *möchte* ich *es wissen*; neb také bez *bych* s oznamovacím způsobem: *kész* to vím, *kész* to celý svět slyší, *kész* mi to povíte *daß* ihr mir *es doch* sagen *möget*.

Že *bych* atd. tvoří spojovací způsob s vyměňovací sadou po sadě kladné aneb záporné: pravil mi (sada kladná), že by odešel (spojovací způsob), kdyby směl (sada vyměňovací) *er* sagte mir, *daß* *er* weginge, wenn *er* dürfte, neoznámili mu, že by mu král milosti udělil, kdyby o to žádal *sie* *haben* ihm nicht *befannt* gemacht, *daß* der König ihm Gnade *ertheilen* würde, wenn *er* darum ansuchte. Též ve spojení se způsobem spojovacím: pravil, že by chtěl, ale že nemůže *er* sagte, *daß* *er* wollte, *daß* *er* aber nicht *kann*. Ve způsobu žádacím: křičeli, že by jedli *sie* *schrien*, *sie* *möchten* *essen*. Konečně v sadách, kde spojovací sada stažena jest: chtějí tomu, že by se nad tu věž nenacházela pěknější (aby pěknější byla) *sie* behaupten, *es* *befände* sich über diesen fein *schönerer* Thurm.

Druhé spojky, s *bych* spojované, upř. *až by*: čekáme, až by přišel *wir* warten, *bis* *er* *käme*, *než by*: honem, než by se to stalo *geschwind*, ehe *es* *geschehen* sollte, *jak by*: myslíme, jak by to as vypadlo *wir* denken, wie *es* *beiläufig* aus fallen könnte, *jako by*: staví se, jako by rád byl *er* stellt sich, als wenn *er* froh wäre, *zda by*, *zdali by*: zdali byste byli tomu rádi *würdet* ihr denn darüber Freude haben? *pakli by*: jdi, aby přišel; *pakli by* ale nešel, řekni mu, že přijítí musí *geh*, *er* sollte kommen; *wofern* *er* aber nicht ginge, řaže ihm, *daß* *er* kommen muß atd., náleží do kapitoly o spojkách, neboť k utvoření způsobu spojovacího ničím nepřispívají.

P ř e c h o d n í k.

§. 270. Přechodníky jsou v české řeči velmi v užívání. Jak nahoře už praveno bylo, vzniklo jejich jméno tím, že se jimi potažné náměstky *který*, *jenž*, potom spojky *a*, *když*, *až*, *že*, *protože* atd. pomíjejí čili přecházejí; jak mile se tedy slovece ta vynechají, položí se sloveso do přechodníku, k jehož tvoření následní dvě pravidla slouží:

1) Obě sady, přechodníková sada i sada hlavní, musejí *jeden a týž podmět* (subjekt) míti; ve příkladě: *dohoniv bratra*, *ptal se ho*, jest v obou sadách jedna a táž osoba *on*: když (on) dohonil, ptal se (on). Velmi pořádku jest případů takových, aby se podobné sady při rozličných podmínkách sestavovaly; nejobyčejnější jsou: *takořka*, *tak* říká, nebylo tomu konce; vyjma, vyjímaje to, bylo ostatní všecko dobré; zde jest v sadě přechodníkové jiná osoba, než v sadě hlavní: *vyjímaje* (já), bylo (ono).

2) Děj v přechodníku musí *předcházeti*, děj v hlavní sadě následovati, nejdou-li totiž děje vedle sebe. V sadě: dohoniv bratra ptal se ho, předchází děj v přechodníku, neboť přirozený postup dějů nedá se převrátiti a říci: ptav se bratra, dohonil ho.

Jdou-li děje vedle sebe, tu bývá často jedno, ať ten neb onen v přechodník se položí; v sadě: pták zpívá a létá, může býti přechodník buď: pták zpívaje létá, aneb: pták létaje zpívá, ježto oba děje vedle sebe jdou.

Přechodník přítomného, budoucího a minulého času ukážeme nyní v několika příkladech.

§. 271. Přítomný a minulý *trvací* čas obsahují děj neukončený; majíť tedy oba tyto časy jeden a týž přechodník, pročež v něm všechna slovesa trvací, opětovací, vicedobá a začínací na jevo přicházejí:

nesouc vodu spěchá sie trägt Wasser und eilt,
 nesouc vodu spěchala sie trug Wasser und eilte,
 honě motýla padl er fiel den Schmetterling jagend,
 volávaje naň, pravíval k němu indem er ihn zu rufen pflegte, pflegte
 er zu ihm zu sagen,

stárna je pořád hovornější alternd ist er immer gesprächiger.

Všude jest jeden a týž podmět; děje jdou vedle sebe v sadě: nesouc vodu spěchá, pročež se i přechodník přeložiti může: spěchajíc nese vodu. V sadě: volávaje naň, pravíval k němu, předcházely děje v přechodníku. V sadě: stárna je pořád hovornější, jest děj hlavní sady též jako následek podán: stárne a přece jest pořád hovornější. V sadě: honě motýla padl, stal se ukončený děj (padl) za času děje v přechodníku obsaženého: když motýla honil, padl. Nelze však říci: honíce jelena odešli während sie den Hirsch jagten, sind sie weggegangen, protože ukončený děj *odešli* za času honění mysliti nelze; v sadě však: honíce jelena, vymyslili si lesť, je ukončený děj (vymyslili) na svém místě, ježto za času honění možný jest.

Přechodník času budoucího.

§. 272. V obor přechodníku toho náleží slovesa a) jednodobá b) končící, jakož i c) nekončící. Že děj v přechodníku času budoucího rovněž předcházeti musí, tedy samo se rozumí, že děj hlavní sady též jako budoucího následovati, aneb (jako v přechodníku času přítomného) aspoň vedle sebe jíti musí:

a) Jednodobá slovesa: nakoupíme ovoce, budeme vás podělovati
 bis wir werden Obst angekauft haben, werden wir euch theilen, střelice
 dobře do terče, vyhrájeme sto dukátů werden wir einen guten Schuß
 in die Scheibe machen, so gewinnen wir hundert Dukaten.

b) Končící slovesa: vymyslíce něco užitečného, budeme pochváleni
biß wir werden etwas Nützliches ausgedacht haben, so werden wir belobt werden, vykonajice to dílo, stanete se slavnými biß ihr werdet das Werk vollendet haben, so werdet ihr berühmt werden.

c) Nekončící slovesa zjevují se ve způsobu neurčitém s přechodníkem *buda*: *buda* mítí pochvíli, navštívím vás *wenn ich werde* *Muße haben, so werde ich euch besuchen, budouce úsilně po slávě dychtiti, možná že jí nedosáhnete werdet ihr heftig nach dem Ruhme jagen, vielleicht werdet ihr seiner nicht theilhaftig.*

Přechodník minulého času.

§. 273. Minulý čas trvácí a čas přítomný mají, jak známo, přechodník společný; samo se tedy rozumí, že přechodník minulého času *končícího* (perfectum) obsahuje toliko děje ukončené, slovesa tedy jenom jednodobá a končící. Při odvozování tohoto přechodníku uváděla se i slovesa nekončící jakožto příklady, ježto se tam jen o koncovky jednalo; nelze tedy, aby přechodník času toho byl u př. *piv, vinuv, honiv* atd., nýbrž musí býti sloveso končící: *dopiv, zavínuv, dohoniv* atd. Příkladů, kde se trvácího slovesa v této přechodníkové formě užívalo, jest ve staré literatuře velmi pořídku; možnáť sem počítati slovesa, která předložkou opatřena jsouc, jiný význam mají, jako: *byv, mšov*, aneb kterýchs předložkou nesnadno užívati lze.

a) Jednodobá slovesa: *hodiv sítě do vody, začal ryby loviti nachdem er die Netze ins Wasser geworfen hatte, fing er an Fische zu fangen, pad, vstal zas, nachdem er gefallen war, ist er wieder aufgestanden.*

b) Končící slovesa: *vyprovodiv otec syna svého do města, vrátil se, nachdem der Vater seinen Sohn in die Stadt begleitet hatte, ist er zurückgekehrt, napsav list zapečetil ho nachdem er den Brief geschrieben hatte, hat er ihn versiegelt.*

Vyjadřuje se tedy děj tohoto končícího přechodníku v němčině vždy pomocí *nachdem*; naproti tomu přechodník nekončícího pomocí *indem*, *während*: *píše list, začal si zpomínati während er den Brief schrieb, fing er an sich zu erinnern.*

§. 274. Týmiž zákony řídí se tvoření přechodníků významu trpného, kde *jsem* a *budu* přechodníkové formy přijímají:

jsa volán indem ich gerufen werde,
jsa zavolán indem ich berufen bin,
byv volán indem ich gerufen wurde,
byv zavolán nachdem ich gerufen worden bin,
buda volán indem ich werde gerufen werden,
buda zavolán nachdem ich werde berufen werden.

Dle této, z ústrojí řeči a dle přísně logických zásad podané náuce o přechodnicích bude jich každý nejen pravidelně užívati, ano ponapraví též i odchylky, ježto se v nové i staré literatuře (zvláště v Komenském) ne pořádku nalézají. Stanovil-li duch řeči koncovkami a předložkami čas, tedy náleží k času tomu i všechny od něho odvozené způsoby času. O pravém nebo nepravém užívání přechodníků přesvědčíme se nejlépe, rozložíce sadu přechodníkovou; jednoduché *padnu* je čas budoucí; jest tedy i *padna* přechodník času budoucího; utvoříce nyní sadu: *padna vstal zase*, nebudeme při rozložení: *padne a vstal zase* k její logické nepravidelnosti žádné lucerny potřebovati. Dobře to pochopivše, jak děje po sobě sledují neb vedlé sebe jdou, může-li jednoduchý neb ukončený děj za času děje neukončeného se státi nebo ne, snadno rozvážeme uzel v náuce o přechodnicích. Tak u př. v sadě: *děkujíce jim, poznali v nich své přátele* může se ukončený děj (poznali) za času neukončeného (děkujíce) státi, ne však ukončený: *odebrali se domů*, protože tohoto ukončeného děje za čas děkování provesti nelze. Jest tedy chybeno proti druhému pravidlu: následuje totiž v hlavní sadě ukončený děj, když děj v přechodniku ještě trvá, tedy *nepředchází*; musí se tedy ukončeným státi, a to v čase minulém, ježto se vše v minulém čase děje: *poděkovavše jim, odebrali se domů nachdem sie ihnen gedankt hatten, haben sie sich nach Hause begeben*.

§. 275. Přechodníků užívá se jen v Nom. obou počtů. V následních sadách zachoval se ježtě starý Akk.: činí se nevěda, nevida, neslyše, necítě *er stellt sich nicht wissend, nicht sehend, nicht hörend, nicht fühlend*.

Budoucí čas.

§. 276. Němec užívá často přítomného času místo budoucího: *ich komme Morgen zu dir, nächste Woche komme ich alle Tage zu dir*; ohledem toho užívá Čech vždy času budoucího: *zejtra přijdu k tobě, příští týden budu k tobě každý den přicházeti*.

Minulý čas.

§. 277. Minulý čas trvácí i končící klade se v malebném popisu často velmi přiměřeně v čase přítomném; v sadě: *šel jsem k rybníku, sednul jsem, ryba se mihla nad vodou, vlnka ztichla, v dáli zahučel hrom, kladou se ukončené i neukončené děje ozdobně jako v čase přítomném: jdu k rybníku, sednu, ryba se mihne nad vodou, vlnka ztichne, v dáli zahučí hrom ich gehe zum Teiche, sehe mich nieder, der Fisch flimmert auf über dem Wasser, die kleine Welle wird still, in der Ferne erdröhnt der Donner*.

Předminulý čas.

§. 278. Předminulý čas z pomocného *byl jsem* a z času minulého složený, užívá se, když minulý následuje: když byl poslední svou vůli napsal, skonal nachdem er seinen letzten Willen aufgeschrieben hatte, ist er gestorben. V obyčejné mluvě i ve spisech, nevzniká-li dvojsmysl, vynechává se *byl*, což se i často děje, ježto se často mýliti nelze, který děj předchází, a který následuje, jako v nahoře uvedeném příkladě.

V rozmlouvání užívá Čech *vy ihr*, a jen méně vzdělaní mluví *oni*. Toto *vy* klade v přítomném a budoucím čase s druhou osobou množného počtu: vy mluvíte, vy promluvíte; v minulých časech klade však *byl* a tak i druhá slovesa do počtu jednotného: vy jste tam byl, vy jste to neslyšela. Na mnohých místech ale užívá prostý lid z úcty množného počtu, zvláště mluví-li děti ku svým rodičům: nebyli jste, otče, doma? neviděli jste jí, máti? což by se i ve vzdělanců okresech nápodobiti mohlo. V titulaturách děje se to už častěji: Jeho Mst. král ráčili naříditi seine Mst. der König geruhten anzuordnen.

Slovesy řízené pády.

§. 279. Nahoře bylo už podotčeno, že záporné *jsem* a tak i záporná slovesa střední (neutra) ve středním pohlaví jednotného počtu velmi ozdobně mají Gen. místo Nominativu při sobě: nerostlo tam ani bylinky (místo: nerostla tam ani bylinka) es wuchs kein Pflänzchen dort, nezůstalo tam ani stromku es blieb kein Baumchen dort, na pustině té nebylo, není a nebude úrody in dieser Wüste war, ist und wird keine Fruchtbarkeit sein.

§. 280. Následní slovesa střední stávají se předložkami faktitivní, a pak řídí Gen.; samo se rozumí, že to i o jejich opětovacích a více-dobých platí:

býti: nabyti statků Güter erlangen, dobudeme těch zemí wir werden diese Länder erobern, odbyli úlohy sie haben ihre Aufgabe fertig gemacht, pozbyli rozumu sie haben den Verstand verloren, zbyli ho s krku sie haben ihn vom Halse bekommen, světa nepřebudeme wir werden die Welt nicht überleben atd.

jíti: dojíti města in die Stadt gelangen, docházel všeliké blaženosti er wurde jedweder Glückseligkeit theilhaftig, vychodil peněz durch das Herumgehen Geld erhalten, ujíti bídy (též bídě) der Noth entgegen atd.

jeti: dojeti hospody fahrend in das Wirthshaus gelangen; nejvíce jen ve spojení s touto předložkou.

státi: dostali služby, pochvaly Dienst, Belobung erhalten; u novějších také už s Akkusativem.

žiti: zažiti potravu die Nahrung genießen, užili dobrých časů sie haben gute Zeiten erlebt.

§. 281. Střední slovesa s potažným se řídí Genitiv: bojím se všeho násilí ich fürchte alle Gewaltthätigkeit, vzdálil se všeho hluku er entfloß allem Geräusch (entfernte sich), dokládám se boha ich nehme Gott zum Zeugen, chytíl se stolu er hielt sich an dem Tische an, dopustil se toho poklésku (též té poklésky) er beging diesen Fehltritt, všeho se doví er wird Alles erfahren, opovážil se života er hat das Leben gewagt, drželi se písma sie hielten sich an die Schrift, chce se mu vína es gelüstet ihn nach dem Weine, odměnil se toho otci er hat es dem Vater vergolten.

Následní as řídí jiné pády: divíte se tomu ihr wundert euch darüber, obdivují se tomu chrámu sie bewundern diesen Tempel, neprotiv se bratru sei dem Bruder nicht entgegen, radujme se jeho statnosti freuen wir uns über seine Tapferkeit, smějeme se hloupostem wir lachen über die Dummheiten, hněvám se na nepilného žáka ich zürne dem nicht fleißigen Schüler, pokouší se o tu věc er wagt sich an die Sache, stydím se za ten skutek ich schäme mich dieser That, kochám se v jeho moudrosti ich habe Wohlgefallen an seiner Weisheit, obírá se vědami er beschäftigt sich mit Wissenschaften.

§. 282. Slovesa Akk. řídící mají Gen. věci při sobě: očistil jej všeliké nešlechternosti er hat ihn von aller Unschloßigkeit gereinigt, zbavil ho statku er beraubte ihn des Gutes.

Záporná slovesa, jak známo, řídí Genitiv.

§. 283. Že se Gen. klade, je-li řeč o části celku, také už podotčeno: kus chleba, málo vody. Pojem ten vyjadřují hlavně slovesa s předložkami do, na, po, při, pro, u, vy, za: dokopati se zlata (doslovně) sich des Goldes ergraben, naliti vína Wein einschenken, poslouchati rady jiného den Rath eines andern befolgen, přidati platu den Gehalt vergrößern, prodloužil mu věku er hat ihm das Leben verlängert, ukráti jim života er wird ihnen das Leben verkürzen, vyhledávej všeho dobrého suche alles Gute, zakusil všeho neštěstí er hat jedes Unglück verkostet. Některá též bez předložek: chránil, hájil svých dědin er schützte seine Heimath, čekej času warte die Zeit ab, hled svého schaue auf das Deinige, litoval nákladu er bereute die Kosten, přátel dobrého jitra guten Morgen wünschen, plakal (oplakával) své matky er beweinte seine Mutter, prositi pánův za něco (neb o něco) die Herren um etwas bitten, pykali toho kroku sie bereuten diesen Schritt, chybil terče er verfehlte die Scheibe, spílal mu hlupáků er hieß ihn einen Dummkopf, šetři svého zdraví schone deine Gesundheit, taj mu věci té verheimliche ihm diese Sache, toužil, žaloval mu své bidy er klagte ihm sein Elend, žádal jen malého daru er ersuchte nur um ein kleines Geschenk, žel toho bereue es.

§. 284. Slovesa řídí Akk., působí-li na celý předmět: dejte mi ten chléb (celý) gebet mir das Brod, posekali les (celý) sie haben den Wald niedergehauen.

§. 285. Od vracovacích sloves odvozená jmena statná podržují se, vzniká-li vynecháním se jiný smysl: tvé učení se mnoho neprospívá dein Lernen ist nicht ersprießlich; vynecháním se byl by smysl sady: dein Lehren atd. Komenský zachovával toto se tuze často při jmenech statných.

Kapitola sedmá.

Užívání příslovci.

§. 286. Následní příslovce žádají Genitivu: opodál lesa etwas vom Walde entfernt, neb podál lesa (též od lesa), drahně (mnoho) let viele Jahre, hojně ryb viele Fische, místo něho statt seiner, potřebí, třeba deště es ist Regen nöthig. Potom příslovce, jež naznačují část celku: dosti, dost potravu genug Nahrung, drobet, drobátko chleba ein Stückerhen Brod, méně síly weniger Kraft, nejméně udatnosti am wenigsten Tapferkeit, více řek mehr Flüße, nejvíce hvězd am meisten Sterne.

§. 287. Vztahuje-li se nic na sloveso, neskloňuje se: nic neříkej sage nichts, nic neví, nic neslyší, nic nemá. Vztahuje-li se ale na věc, skloňuje se: ničehož o tom neříkej. Chceme-li nic jako něco podstatného míti, sestavuje se i se slovesem tvrdícím: víte všickni, že jsme dříve byli nic, ihr wisset alle, daß wir früher Nichts waren, co se stalo, z toho nic udělati was geschehen ist, daraus Nichts machen, z něčeho nic udělati aus Etwas Nichts machen.

§. 288. Příslovce ano ja, a ne nein vyjadřuje se v českém jazyku tuze často opětováním slovesa: chodíš do školy? chodím; nepůjdeš do zahrady? nepůjdu, což více váhy má, nežli prázné ano, ne.

O b s a h.

Stránka

O písmenech	1
O přízvuku slov	9
O částkách řeči vůbec	10
 O statném jmenu :	
I. Pohlaví	11
II. Počet	18
III. Pád	19
IV. Sklonění	19
V. Rozdíl mezi živými a neživými bytostmi	20
První sklonění jmen mužských	20
Druhé sklonění jmen mužských	29
První sklonění jmen ženských	32
Druhé sklonění jmen ženských	35
Třetí sklonění jmen ženských	38
První sklonění jmen středních	39
Druhé sklonění jmen středních	41
Třetí sklonění jmen středních	42
Sklonění ve dvojném počtu užívaných jmen	43
Jmena měst na <i>ice</i>	44
Sklonování cizích jmen osob	45
 O jmenu přídavném :	
Určitá koncovka <i>ý, á, é</i>	46
Neurčitá koncovka —, <i>a, o</i>	48
Určitá koncovka <i>i</i>	52
Koncovka a) <i>ův, ova, ovo</i>	
b) <i>in, ina, ino</i>	54
Stupňování přídavných jmen	58
Smysl odvozovacích slabik jmen přídavných	60
" " " " " na <i>ý, á, é</i>	61
O zdrobnění jmen přídavných	74
Smysl odvozovacích slabik na <i>i</i>	75
" " " na a) <i>ův, ova, ovo</i>	
b) <i>in, ina, ino</i>	78
Proměny kmenové samohlásky ve jmenech přídavných	79
Osvětlení některých odvozovacích slabik statného jmena	81
Tvoření zdrobnělých statných jmen	83

● číslovkách :

Stránka

1) Určité číslovky :

a) základní	87
b) řadové	90
c) druhové	91
d) násobné	93
e) času a měr	93
f) opětovací	94
g) podílní	94
h) společní	94
i) zlomky čísel	94
k) jména číslíc	95
l) od číslovek odvozená statná jména	95

2) Neurčité číslovky	96
--------------------------------	----

● náměstkách :

1) Náměstky osobní	99
2) „ přivlastňovací	101
3) „ ukazovací	104
4) „ potažné	105
5) „ tázací	107

● slovese :

I. Způsoby neurčité	108
-------------------------------	-----

II. Odvozování časů a jejich způsobů

1) Minulého času a trpné formy	113
2) Rozkazovacího způsobu	117
3) Přechodníků	118
4) Supinum	120

III. Určování děje

1) Trvání děje	120
2) Ukončení děje	121
3) Jednodobá slovesa	125
4) Opětování děje	127
5) Vicedobost děje	136
6) Začátek děje	138
Slovesa vracovací	139
Slovesa kusá	140

IV. Skloňování sloves

Pomocné sloveso <i>býti</i>	141
Tvoření spojovacího způsobu	144
Tvoření trpného významu	154
Vzor významu	160
Vzor skloňování	167

● předložkách	175
-------------------------	-----

● příslovcích	183
-------------------------	-----

● spojkách	188
----------------------	-----

● citoslovcích	198
--------------------------	-----

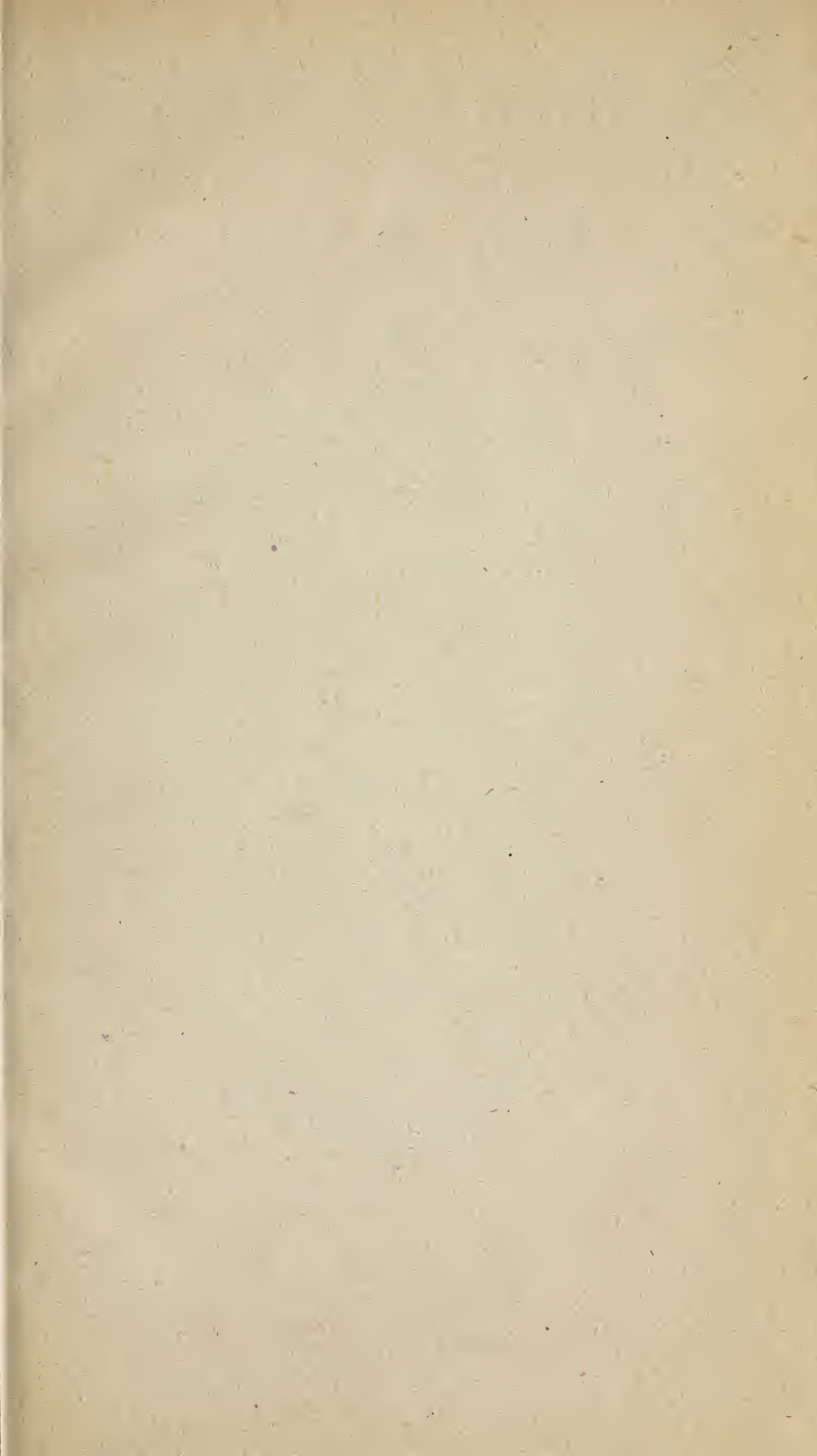
O slovosledě :

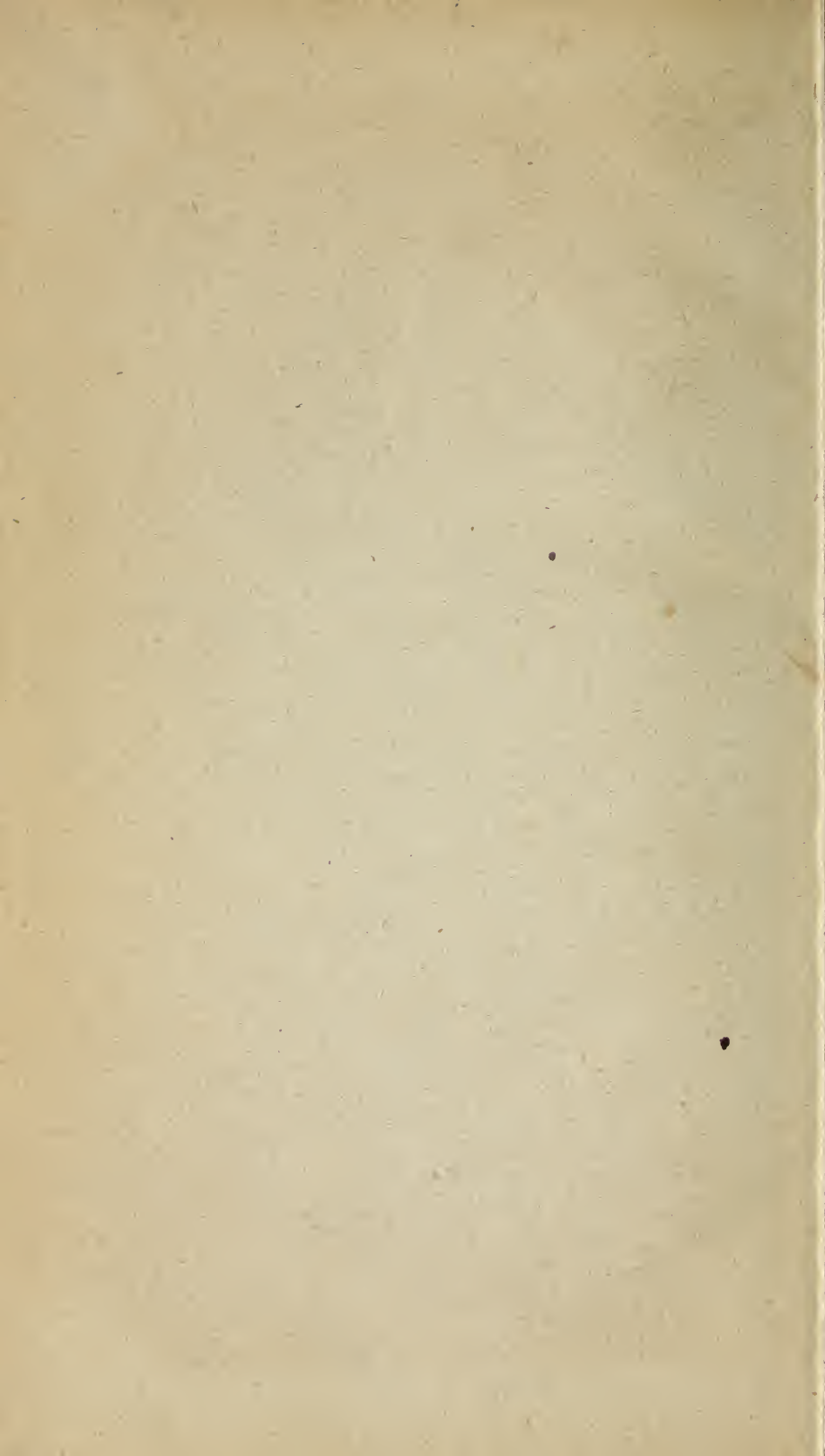
O slovosledu	201
Užívání statného jmena	202
Užívání přídavného jmena	209
Užívání číslovek	210
Užívání náměstek	211

Užívání slovesa :

Způsob neurčitý	213
O zápornosti	214
Způsob rozkazovací	215
Způsob spojovací	216
Přechodník	218
Budoucí čas	221
Minulý čas	221
Předminulý čas	222
Slovesy řízené pády	222
Užívání příslovčí	224

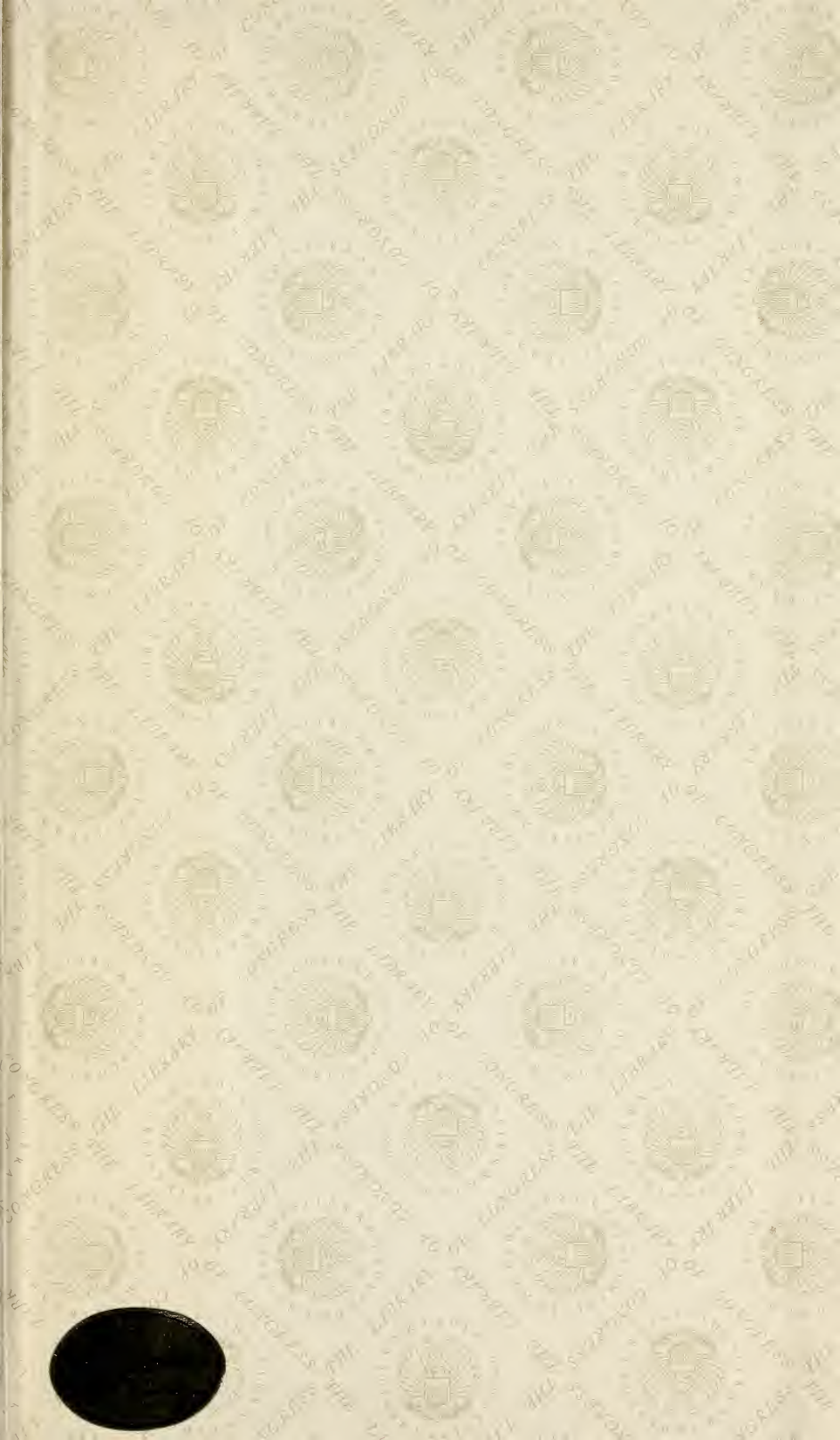

Deacidified using the Bookkeeper process.
Neutralizing agent: Magnesium Oxide
Treatment Date: Feb. 2007

PreservationTechnologies

A WORLD LEADER IN PAPER PRESERVATION

111 Thomson Park Drive
Cranberry Township, PA 16066
(724) 779-2111

LIBRARY OF CONGRESS

00023913689

